

“Türk Dünyası Info” İB

Azərbaycan-Gürcüstan: dostluğun inkişaf yolu

**Kitab Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası tərəfindən
maliyyələşdirilən “Azərbaycan-Gürcüstan dostluğu günləri” layihəsi
əsasında “Türk Dünyası Info” İctimai Birliyi tərəfindən nəşr olunub**

**Layihə rəhbəri:
Dəyanət Osmanlı**

- 19506 -

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi

PREZİDENT KİTABXANASI

“Qaya Nəşriyyat”

Bakı-2017

Məsləhətçilər: **Nizami Cəfərov**
akademik, Milli Məclisin deputatı

Əflatun Amaşov
Milli Məclisin deputatı

Tərtibçi: **Dəyanət Osmanlı**

Redaktorlar: **Rəfiq Hümmət**
Mirzə Məmmədov

Azərbaycan-Gürcüstan: dostluğun inkişaf yolu (Araşdırma)
აზერბაიჯანი-საქართველო: მეგობრობის განვითარების გზა
Bakı, "Qaya Nəşriyyat", 2017, 224 səh.

ISBN 978-9952-8176-6-9

© "Qaya Nəşriyyat", 2017

Gürcüstan-Azərbaycan dostluğunun ən gözəl xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar öz doğma vətənlərində, torpaqlarında yaşayırlar və Gürcüstanın bərabər hüquqlu vətəndaşlarıdır, Azərbaycanda yaşayan gürcülər öz doğma vətənlərində, torpaqlarında yaşayırlar və Azərbaycanın bərabər hüquqlu vətəndaşlarıdır. Həm Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar, həm də Azərbaycanda yaşayan gürcülər Gürcüstan-Azərbaycan dostluğunun möhkəmlənməsində böyük xidmətlər göstərirlər. Bu gün fürsətdən istifadə edərək mən onlara minnətdarlığımı və təşəkkürümü bildirirəm.

Heydər Əliyev
Azərbaycan xalqının ümummilli lideri

Bu gün Gürcüstan və Azərbaycan iki müstəqil dövlətdir və beynəlxalq təsisatlarda bir-birinə dəstək verir. Çox güclü siyasi münasibətlərimiz mövcuddur. Biz BMT, Avropa Şurası və digər beynəlxalq təşkilatlar daxilində birgə işləyirik və hər zaman bir-birimizə dəstək veririk. Ölkələrimizin ərazi bütövlüyü məsələsində biz hər zaman bir-birimizi dəstəkləyirik.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Azərbaycan Gürcüstan üçün nəinki böyük layihələr, neft və qaz, eləcə də nəqliyyat sahəsində əməkdaşlıq, o cümlədən mədəniyyət, elm və fərdlər arasında münasibətlər baxımından olduqca vacibdir... Siyasi sahədə tərəfdaşlığımızı həyata keçiririk və inkişaf etdiririk. Bu, həmçinin bizim üçün çox vacibdir, çünki bu tərəfdaşlıqla bir-birimizin cəmiyyətlərini və dövlətlərini zənginləşdiririk.

Georgi MARQVELAŞVİLİ
Gürcüstan Prezidenti

GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ GEORGI MARQVELAŞVİLİNİN AZƏRBAYCANA RƏSMİ SƏFƏRİ

12 fevral 2014.

Heydər Əliyev Beynəlxalq Aeroportunda qarşılanma

Gürcüstan Prezidenti Qeorgi Marqvelaşvili fevralın 12-də Azərbaycan Respublikasına rəsmi səfərə gəlib.

Hər iki ölkənin dövlət bayraqlarının dalğalandığı Heydər Əliyev Beynəlxalq Aeroportunda ali qonağın şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Gürcüstan Prezidenti Qeorgi Marqvelaşvilini hava limanında Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin birinci müavini Yaqub Eyyubov və digər rəsmi şəxslər qarşıladılar.

Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvilinin rəsmi qarşılanma mərasimi

Fevralın 12-də Azərbaycan Respublikasına rəsmi səfərə gələn Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvilinin rəsmi qarşılanma mərasimi olmuşdur.

Hər iki ölkənin dövlət bayraqlarının dalğalandığı meydana ali qonağın şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Fəxri qarovul dəstəsinin rəisi Prezident İlham Əliyevə raport verdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvilini qarşıladı.

Fəxri qarovul dəstəsinin rəisi Gürcüstan Prezidentinə raport verdi.

Gürcüstanın və Azərbaycan Respublikasının dövlət himnləri səsləndi.

Dövlət başçıları fəxri qarovul dəstəsinin qarşısından keçdilər.

Gürcüstan Prezidenti Azərbaycan əsgərlərini salamladı.

Azərbaycan Respublikasının dövlət və hökumət nümayəndələri Prezident Georgi Marqvelaşviliyə, Gürcüstanın nümayəndə heyətinin üzvləri Prezident İlham Əliyevə təqdim olundu.

Fəxri qarovul dəstəsi hərbi marşın sədaları altında dövlət başçılarının qarşısından keçdi.

Prezidentlər rəsmi foto çəkildilər.

Prezident İlham Əliyevin və Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvilinin təkbətək görüşü

Rəsmi qarşılanma mərasimindən sonra fevralın 12-də Prezident İlham Əliyevin və Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvilinin təkbətək görüşü olmuşdur.

Görüşdə Azərbaycan Respublikası ilə Gürcüstan arasında ikitərəfli münasibətlərin müxtəlif sahələrdə uğurlu inkişafından məmnunluq bildirildi. Ölkələrimiz arasında əlaqələrin bundan sonra da inkişaf edəcəyinə əminlik ifadə olundu.

Söhbət zamanı qarşılıqlı maraq doğuran məsələlər barədə fikir mübadiləsi aparıldı.

Azərbaycan və Gürcüstan prezidentlərinin geniş tərkibdə görüşü

Təkbətək görüş başa çatdıqdan sonra fevralın 12-də Prezident İlham Əliyevin və Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvilinin nümayəndə heyətlərinin iştirakı ilə geniş tərkibdə görüşü olmuşdur.

Azərbaycan Prezidenti **İlham Əliyev** qonaqları salamlayaraq dedi:

- Hörmətli cənab Prezident.

Hörmətli qonaqlar.

Mən sizi Azərbaycanda bir daha salamlayıram. Xoş gəlmisiniz!

Sizin səfəriniz xalqlarımız və ölkələrimiz arasında qardaşlıq, dostluq münasibətlərini bundan sonra da inkişaf etdirmək üçün çox böyük əhəmiyyət daşıyır. Bizi tarix və qonşuluq münasibətləri bağlayır.

Bu gün biz müstəqil dövlətlər kimi, bütün sahələrdə fəal əməkdaşlıq edirik. Bu gün biz Sizinlə ikitərəfli və çoxtərəfli münasibətlərdə qarşılıqlı maraq kəsb edən məsələlərə dair qısa fikir mübadiləsi apardıq. Əminəm ki, biz bundan sonra da qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın potensialını artıracağıq. Gürcüstan bizim üçün qardaş, yaxın ölkədir, qonşu, tərəfdaş və dostdur.

Əminəm ki, münasibətlərimizin gələcək inkişafı çox müsbət və dinamik olacaqdır.

Bizi istər regional, istərsə də qlobal xarakterli çoxlu layihə birləşdirir. Biz uzun illər ərzində həmişə ümumi məqsədlərimizə sadıqlıq nümayiş etdirmişik. Onları həyata keçirmək üçün qarşıdan gələn illərdə də fəal işləyəcəyik.

Siz dediniz ki, çoxdandır Azərbaycanda olmamısınız. Əminəm ki, bu səfər çox faydalı, maraqlı olacaq və münasibətlərimizin daha da inkişaf etməsinə yaxşı təkan verəcəkdir. Bir daha xoş gəlmisiniz.

Gürcüstan Prezidenti **Georgi Marqvelaşvili** görüşdə çıxış edərək dedi:

- Çox sağ olun, cənab Prezident.

Bəli, bu səfər bizim üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Biz azərbaycanlı həmkarlarımızla inkişaf etdirdiyimiz şəxsi münasibətlərə xüsusi həssaslıqla yanaşıırıq. Siz düzgün olaraq xatırlatdınız ki, ölkələrimiz əməkdaşlığın xüsusi presedentini yaradır, nümunəvi əməkdaşlıq üçün, problemləri deyil, imkanları inkişaf etdirmək üçün şərait yaradır. Görüşümüzdə Siz bizim birlikdə inkişaf etdirdiyimiz, faktiki olaraq artıq tarixə çevrilən, istər regionumuzda, istərsə də regionumuzun həüdudlarından kənarda yaşayan xalqlar üçün tarixi imkanlar yaradan istiqamətləri düzgün vurğuladınız. Biz imkanlar yaradırıq. Biz bu

imkanları birlikdə qururuq. Biz çox şadiq ki, belə səviyyədə əməkdaşlıq təkcə zamanəmizdə deyil, gələcəyə baxanda da inkişaf edən, regionda yeni layihələr, yeni dinamika yaradan əməkdaşlıq kimi görünür.

Azərbaycan və Gürcüstan prezidentləri mətbuata bəyanatlarla çıxış ediblər

Geniş tərkibdə görüş başa çatdıqdan sonra fevralın 12-də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili mətbuata bəyanatlarla çıxış etmişlər.

Prezident İlham Əliyevin bəyanatı

-Hörmətli cənab Prezident.

Hörmətli qonaqlar.

Mən sizi Azərbaycanda bir daha salamlamaq istəyirəm. Ölkəmizə xoş gəlmisiniz. Biz Gürcüstan Prezidentinin Azərbaycana səfərinə çox böyük əhəmiyyət veririk. Şadam ki, bizim çox yaxşı müzakirələrimiz və söhbətimiz oldu. Biz bir daha münasibətlərimizin strateji xarakterini təsdiqlədik. Xalqlarımız arasında münasibətlər ölkələrimiz arasındakı əlaqələr üçün əsasdır. Bu gün Gürcüstan və Azərbaycan iki müstəqil dövlətdir və beynəlxalq təsisatlarda bir-birinə dəstək verir. Çox güclü siyasi münasibətlərimiz mövcuddur. Biz BMT, Avropa Şurası və digər beynəlxalq təşkilatlar daxilində birgə işləyirik və hər zaman bir-birimizə dəstək veririk. Ölkələrimizin ərazi bütövlüyü məsələsində biz hər zaman bir-birimizi dəstəkləyirik. Gürcüstan və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, eləcə də beynəlxalq hüquq normaları kobud şəkildə pozulub. Bu gün biz, həmçinin iqtisadi əməkdaşlıq perspektivlərini müzakirə etdik. Hesab edirik ki, iqtisadi əlaqələrimizi, ticarət dövriyyəsini artırmaq üçün böyük potensial vardır. Ticari mübadilələr səviyyəsi arta bilər. Eyni zamanda, qarşılıqlı sərmayələr üçün yaxşı imkanlar vardır və biz Gürcüstanda sərmayə qoyuluşunun təfərrüatlarını

dəyərləndirəcəyik. Bununla belə, Azərbaycan şirkətləri Gürcüstanın infrastruktur, enerji və nəqliyyat sektorlarına artıq sərmayə qoymağa başlamışlar. Bu, sənaye sektoruna da aiddir.

Əlbəttə, bu gün biz enerji şaxələndirilməsi və enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı qarşılıqlı layihələrimizə aid olan məsələləri də müzakirə etdik. Enerji sahəsində əməkdaşlığın yaxşı tarixi vardır. Azərbaycandan neft və qazı nəql edən əsas ixrac boru kəmərləri Gürcüstan ərazisindən keçir. Bu əməkdaşlıq uzun illər ərzində çox uğurlu olub. Əlbəttə ki, biz enerji şaxələndirilməsi ilə bağlı gələcək planlarımızı da müzakirə etdik. Bildiyiniz kimi, ötən ilin dekabr ayında XXI əsrin müqaviləsi Bakıda imzalandı. Bu, Avropada ən iri infrastruktur və enerji layihəsidir. İnvestisiyaların ümumi həcmi 45 milyard dollar olacaqdır. Əlbəttə ki, Azərbaycan, Gürcüstan, digər tərəfdaşlar və dostlar bu tarixi layihəni həyata keçirmək üçün əlindən gələni edəcəklər. Daşımalar ikitərəfli əməkdaşlığımızın, həmçinin mühüm hissəsidir. Bu sahədə biz, həmçinin regionları və qitələri birləşdirəcək layihəni həyata keçirməkdəyik.

Biz, eyni zamanda, humanitar sahədəki əməkdaşlığı, insanlar arasında təmasları müzakirə etdik. Çox məmnunam ki, Gürcüstan Prezidenti sabah Azərbaycanın rayonlarına səfər edəcək və Azərbaycanın gürcü icması ilə görüşəcəkdir. Bir neçə il əvvəl, mən Marneulidə yaşayan azərbaycanlılarla görüşdüm. Bu cür görüşlər, həmçinin münasibətlərimizin gələcək inkişafı üçün vacibdir. Azərbaycandakı gürcülər və Gürcüstandakı azərbaycanlılar bizim böyük zənginliyimizdir. Təbii ki, onların həyatı və fəaliyyəti ikitərəfli əlaqələrimiz üçün vacibdir. Bildirmək istəyirəm ki, tarixin bütün illəri boyu gürcülər və azərbaycanlılar hər zaman sülh və dostluq şəraitində yaşayıblar. Bu gün münasibətlərimiz qardaş, dost və strateji tərəfdaşlar arasında olan münasibətlərdir. Gürcüstan Prezidentinin səfəri söylədiyim sözləri bir daha təsdiqləyir.

Cənab Prezident, Azərbaycana xoş gəlmisiniz və ümid edirəm ki, ölkəmizə səfəriniz uğurlu olacaqdır.

Prezident Georgi Marqvelaşvilinin bəyanatı

- Sağ olun, cənab Prezident.

Bakıya səfərimizin çox yaxşı başlanğıcını, apardığımız mühüm görüşü və qəbulu bir daha qeyd etmək istəyirəm. İlk saatlardan qonaqpərvərliyinizi duyduq.

Bəli, dövlətlərimiz strateji rifaha aparan münasibətlərin qurulması işində, ölkənin və regionun gələcəyi üçün nümunəvi olublar. Həyata keçirdiyimiz layihələr nəinki dövlətlərimiz, o cümlədən digər regionlar üçün də daha yaxşı gələcək imkanlarını yaradır. Bu səbəbdən, dövlətlərimiz arasında müstəsna tərəfdaşlıq, birgə həyata keçirdiyimiz enerji və daşıma layihələrinə sadiqlik, regionda və onun hüduqlarından kənarda milyonlarla insana daha yaxşı gələcəyi təmin edəcəkdir.

Eyni zamanda, qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycan Gürcüstan üçün nəinki böyük layihələr, neft və qaz, eləcə də nəqliyyat sahəsində əməkdaşlıq, o cümlədən mədəniyyət, elm və fərdlər arasında münasibətlər baxımından olduqca vacibdir. Artıq qeyd etdiyim kimi, siyasi sahədə tərəfdaşlığımızı həyata keçiririk və inkişaf etdiririk. Bu, həmçinin bizim üçün çox vacibdir, çünki bu tərəfdaşlıqla bir-birimizin cəmiyyətlərini və dövlətlərini zənginləşdiririk.

Aydındır ki, ərazi bütövlüyü ilə bağlı ciddi problemlər vardır. İnanıram ki, biz həmin problemlərin sülh yolu ilə həllində ən düzgün yoldayıq, düzgün istiqamətdəyik. Həmin problemlərin həlli yolu dövlətlərimizin rifahının daha da artırılmasından, çox mühüm birgə layihələrin reallaşdırılmasından keçir.

Dövlətlərimiz arasında yüksək səviyyəli səfərlərin həyata keçirilməsini səbirsizliklə gözləyirik. Biz Prezident Əliyevin Gürcüstana səfərini səmimiyyətlə arzulayırıq. Biz azərbaycanlıların Gürcüstanda və gürcülərin isə Azərbaycanda həyat tərzinin daha da yaxşılaşdırılmasını səmimi qəlbədən arzulayırıq. Bu sahədə də biz tərəfdaşlığın müstəsna imkanlarını nümayiş etdiririk.

Bu gün mən Prezidentə bildirdim ki, Tbilisiyə, Gürcüstana qayıtdıqdan sonra mən Novruz bayramında azərbaycanlı həmvətənlərimizlə görüşəcəyəm və bu bayramı onlarla qeyd edəcəyəm. Bu sahədə biz, həmçinin tərəfdaşlıq edirik və dövlətlərimiz arasında xüsusi əməkdaşlıq imkanlarını nümayiş etdiririk.

Bir daha sağ olun, cənab Prezident.

Ümummilli lider Heydər Əliyevin məzarını ziyarət

Azərbaycan Respublikasında rəsmi səfərdə olan Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili fevralın 12-də Fəxri xiyabana gələrək xalqımızın ümummilli lideri, müasir müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı və qurucusu Heydər Əliyevin xatirəsini ehtiramla yad etmiş, məzarı önünə əklil qoyub.

Ali qonaq görkəmli oftalmoloq alim, akademik Zərifə xanım Əliyevanın da xatirəsini anmış, məzarı üzərinə tər güllər düzmüşdür.

Şəhidlərin xatirəsinə ehtiram

Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili fevralın 12-də Şəhidlər xiyabanını ziyarət edib.

Burada ali qonağın şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü. Gürcüstan dövlətinin başçısı və nümayəndə heyətinin üzvləri Azərbaycanın müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizədə canlarından keçmiş qəhrəman Vətən övladlarının məzarlarını ziyarət etdilər.

Prezident Georgi Marqvelaşvili "Əbədi məşəl" abidəsinin önünə əklil qoydu.

Müdafiə Nazirliyinin əlahiddə nümunəvi orkestrinin ifasında Gürcüstanın və Azərbaycanın dövlət himnləri səsləndi.

Ali qonağa Şəhidlər xiyabanının tarixi və paytaxtımızda görülən abadlıq-quruculuq işləri barədə məlumat verildi.

Prezident Georgi Marqvelaşvili Azərbaycan paytaxtının mənzərəsini maraqla seyr etdi.

Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili Heydər Əliyev Mərkəzi ilə tanış olub

Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili Azərbaycanda rəsmi səfəri çərçivəsində fevralın 12-də Heydər Əliyev Mərkəzində olub. Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşviliyə dünya memarlığının nadir incilərindən sayılan Heydər Əliyev Mərkəzi barədə ətraflı məlumat verilib.

Bildirilmişdir ki, Mərkəz Azərbaycan xalqının ümummilləti lideri Heydər Əliyevin dövlətçilik fəlsəfəsinin, azərbaycançılıq məfkurəsinin, Ulu Öndərin irsinin dərinəndən öyrənilməsi və tədqiqi istiqamətində fəaliyyət göstərir. Həmçinin Mərkəz Azərbaycanın tarixinin, dilinin, mədəniyyətinin və digər milli sərvətlərinin beynəlxalq aləmdə tanınması və təbliği, elm, təhsil, mədəniyyət, səhiyyə, idman, ekologiya və iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişafına xidmət edən layihələr həyata keçirir.

Qeyd olunmuşdur ki, Mərkəz dünya şöhrətli memar Zaha Hadidin layihəsi əsasında tikilib. Nadir memarlıq nümunələrindən biri olan və çoxfunksionalılığı ilə seçilən bu Mərkəz artıq dünya memarlığı siyahısına daxil edilib. Burada rəsmi qəbullar, müxtəlif beynəlxalq konfranslar, iclaslar və digər tədbirlərin keçirilməsi üçün hər cür şərait yaradılıb.

Mərkəzdə yaradılmış Heydər Əliyev Muzeyi Gürcüstan Prezidentində böyük maraq doğurmuşdur. Ali qonağın diqqətinə çatdırılmışdır ki, Muzey ümummilləti lider Heydər Əliyevin 90 illik yubileyi ərəfəsində istifadəyə verilmişdir. Muzeydə toplanan məlumatlar ziyarətçilərə interaktiv formada çatdırılır. Üç mərtəbədə ibarət muzeydə ümummilləti lider Heydər Əliyevin həyat yolu Ulu Öndər barədə maraqlı faktlar, foto və videomateriallar vasitəsilə təqdim olunur. Muzey forma ilə yanaşı, məzmun orijinallığı ilə də seçilir. Burada materiallar iki paralel kontekstdə verilir. Ziyarətçilərə ümummilləti lider Heydər Əliyevin 1923-cü ildən 2003-cü ilədək ömür yolu ilə yanaşı, müxtəlif tarixi dövrlərdə Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatında, mədəniyyət, iqtisadiyyat, idman sahələrində baş ve-

rən önəmli hadisələr barədə məlumatlar çatdırılır. Muzeyin "Şəkillərə həkk olunan ömür", "Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatı", "Dövlətçiliyimiz, irsimiz, nailiyyətlərimiz" bölmələrində Ulu Öndərin həm sovet hakimiyyəti dövründə, həm də müstəqillik illərində həyata keçirdiyi fəaliyyət konsepsiyasının müxtəlif aspektləri virtual təqdim edilir. Hər bir mövzuya aid materiallar səsli formada həm Azərbaycan, həm də ingilis dilində verilir.

Muzeydə 1969-cu ildən 2003-cü ilədək ulu öndər Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrlərdə xidməti istifadəsində olan avtomobillər də qonağın marağına səbəb olub.

Bildirilmişdir ki, muzeyin ən maraqlı bölmələrindən biri də Ulu Öndərin müxtəlif ölkələrin rəhbərləri ilə görüşlərini əks etdirən multimedia zalıdır. Buradakı qlobusda ölkələrin üzərinə toxunmaqla arxa fonda ulu öndər Heydər Əliyevin dövlət başçıları ilə görüşlərinin və Ümummilləti Liderə təqdim edilən hədiyyələrin fotoları əks olunur. Bundan əlavə, zalda Ümummilləti Liderin hərbi və mülki geyimləri, o cümlədən onun iş masası da sərgilənir. Dahi şəxsiyyətin müxtəlif illərdə təltif olunduğu ordenlər və medallar ekspozisiyanın ən qiymətli nümunələri sırasındadır.

"Azərbaycan inciləri" sərgisinə baxan Gürcüstan Prezidentinə məlumat verilmişdir ki, Azərbaycan tarixini və mədəniyyətini əks etdirən bu ekspozisiyada ölkənin tükənməz təbii sərvətləri, çoxəsrlik tarixi, mədəni irsinə dair nadir eksponatlar nümayiş olunur. Bu sərgi Azərbaycan tarixi və mədəniyyətini öyrənmək üçün interaktiv və müasir bir vasitə kimi diqqəti cəlb edir. Onun özəlliyini artıran ən mühüm cəhətlərdən biri tariximizin bütün dövrlərinin bir arada təqdim olunması, mədəniyyətimizin müxtəlif sahələrinə dair eksponatların nümayiş etdirilməsidir. Belə ki, qədim sənət növlərinin, xüsusilə də Azərbaycan xalçaçılıq məktəbinin ən nadir nümunələrinin əks olunduğu sərgidə misgərlik məmulatının təqdimatı da xüsusi maraq doğurur. Qədim musiqi alətlərimiz orijinal qaydada - səsli formada təqdim edilir.

Ali qonaq, eyni zamanda, "Kosmosa səyahət", "Bakıya uçuş. Müasir Azərbaycan İncəsənəti" sərgilərində yer alan eksponatlara, Mərkəzin Auditorium bölməsindəki konfrans zalına da baxıb. Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili Mərkəzin Xatirə kitabına ürək sözlərini yazıb.

Sonda ali qonağa xatirə hədiyyəsi təqdim olunmuşdur.

Dövlət Bayrağı Meydanı ilə tanışlıq Gürcüstan Prezidentində zəngin təəssürat doğurub

Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili fevralın 12-də Bakıda Dövlət Bayrağı Meydanı ilə tanış olmuşdur.

Əvvəlcə Gürcüstanın dövlət başçısına Prezident İlham Əliyevin Bakı bulvarının Dövlət Bayrağı Meydanı ilə birləşdirilməsinə dair verdiyi tapşırıqlar əsasında bu ərazidə həyata keçirilən abadlıq və tikinti-quruculuq işləri haqqında məlumat verilib. Bildirilib ki, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2007-ci il noyabrın 17-də Bakıda Dövlət Bayrağı Meydanının yaradılması barədə Sərəncam imzalayıb. Hər il noyabrın 9-u Azərbaycanda Dövlət Bayrağı Günü kimi qeyd olunur.

Məlumat verilmişdir ki, Dövlət Bayrağı Meydanının təməli 2007-ci il dekabrın 30-da Prezident İlham Əliyevin iştirakı ilə qoyulmuşdur. Meydan üçün seçilmiş yer Dövlət Bayrağının paytaxtın müxtəlif nöqtələrindən görünməsinə imkan yaradır. 2010-cu il sentyabrın 1-də isə Prezident, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin iştirakı ilə Dövlət Bayrağı Meydanının təntənəli açılış mərasimi keçirilmişdir.

Məlumat verilmişdir ki, ümumi ərazisi 60 hektar olan meydanda bütün infrastruktur yaradılıb. Meydanda inşa olunmuş dayaqın hündürlüyü 162 metrdir. Qurğunun ümumi çəkisi 220 tondur. Bayrağın eni 35 metr, uzunluğu 70 metr, ümumi sahəsi 2450 kvadratmetr, çəkisi isə təqribən 350 kiloqramdır. Ginnes dünya rekordları təşkilatı 2010-cu il mayın 29-da Azərbaycan Dövlət Bayrağı dirəyinin dünyada ən hündür bayraq dirəyi olduğunu təsdiq edib.

Diqqətə çatdırılmışdır ki, meydanda qurulmuş Azərbaycan Respublikasının gerbi, dövlət himninin mətni və ölkəmizin xəritəsi qızıl suyuna salınmış bürüncdən hazırlanıb.

Gürcüstan dövlətinin başçısı Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə meydanda səkkizguşəli ulduz formasında yaradılmış Dövlət Bayrağı Muzeyi ilə də tanış olmuşdur.

Bildirilmişdir ki, muzeydə müxtəlif dövrlərdə Azərbaycan ərazisində mövcud olmuş dövlətlərin, xanlıqların, o cümlədən İrəvan xanlığının bərpa olunmuş bayraqları, həmçinin XVII-XVIII əsrlərə aid bayraqların uc elementləri, gerblər, Azərbaycan Respublikasının müxtəlif illərdə qəbul olunmuş konstitusiyaları, poçt markaları, pul nişanlarının nümunələri, orden və medalları, ümummillî lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaranması, formalaşması və inkişafını, Prezident İlham Əliyevin ölkəmizin tərəqqisi ilə bağlı fəaliyyətini əks etdirən çoxsaylı fotolar və sənədlər, ulu öndər Heydər Əliyevin və Prezident İlham Əliyevin ali dövləti vəzifəyə seçildikdən sonra andiçmə mərasimlərində öpdükləri dövlət bayraqları, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanının bayrağı, Silahlı Qüvvələrin qoşun növlərinin döyüş bayraqları və mərasim geyimləri nümayiş olunur.

Diqqətə çatdırılmışdır ki, dünyada bu cür nadir muzeylərdən biri olan Dövlət Bayrağı Muzeyində, həmçinin Ginnes dünya rekordları təşkilatının Azərbaycanın dövlət bayrağı dirəyinin dünyada ən hündür bayraq dirəyi olduğunu təsdiq edən sertifikatı, müxtəlif kitablar, fotoşəkillər, 1918-1920-ci illərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Türkiyədəki səfirliyinin binası üzərində dalğalanmış bayraq da nümayiş olunur. Buradakı eksponatların çoxu ilk dəfə nümayiş etdirilir. Muzeydə multimedia qurğusu da vardır.

Prezident Georgi Marqvelaşvili muzeyin fəxri qonaqlar kitabına ürək sözlərini yazıb. Gürcüstan dövlətinin başçısına xatirə hədiyyəsi təqdim olunub.

Gürcüstan Prezidenti Milli Məclisdə olub

Fevralın 12-də Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili Azərbaycana rəsmi səfəri çərçivəsində Milli Məclisdə olub.

Ali qonağı parlamentin binası önündə Milli Məclisin sədri Oqtay Əsədov qarşıladı.

Gürcüstan Prezidenti Milli Məclisin inzibati binası, iclas zalı və Heydər Əliyev Xatirə zalı ilə tanış olmuşdur. Xatirə zalında ulu öndər Heydər Əliyevin zəngin həyat yolunu, siyasi və dövlətçilik fəaliyyətini əks etdirən çoxsaylı fotoşəkillər, eksponatlar Gürcüstan Prezidentində dərin təəssürat yaradıb. Gürcüstan dövlətinin başçısı Xatirə kitabına ürək sözlərini yazıb.

Sonra Milli Məclisin sədri Oqtay Əsədov və Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili arasında görüş keçirilib.

Ali qonağı ölkəmizdə salamlayan Oqtay Əsədov Azərbaycan və Gürcüstan xalqları arasında tarixi dostluq əlaqələrinin olduğunu bildirib.

Qeyd olunub ki, bu cür yüksək səviyyəli səfərlər qardaşlıq və mehriban qonşuluq əlaqələrinə əsaslanan münasibətləri daha da inkişaf etdirəcəkdir.

Gürcüstan ilə Azərbaycan arasındakı əlaqələrin konkret layihələrlə inkişaf etdirildiyini deyən Milli Məclisin sədri Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərlərinin regionun və Avropanın enerji təhlükəsizliyində önəmli rol oynadığını xüsusi qeyd edib.

Oqtay Əsədov hər iki ölkənin qanunverici orqanlarında fəaliyyət göstərən dostluq qruplarının münasibətlərin inkişafında mühüm rolu olduğunu diqqətə çatdırıb.

Prezident Georgi Marqvelaşvili bildirmişdir ki, mehriban qonşu dövlətlər olan Azərbaycan və Gürcüstan regionda birlikdə iri layihələr həyata keçirir. Biz bu layihələri həyata keçirməklə regionun gələcək inkişafını və sabitliyini təmin etməliyik.

Qeyd olunub ki, yalnız enerji sahəsində deyil, mədəniyyət, elm, təhsil, səhiyyə və digər sahələrdə də əməkdaşlıq üçün böyük potensial vardır.

Ali qonağın şərəfinə

Fevralın 12-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin adından ölkəmizdə rəsmi səfərdə olan Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvilinin şərəfinə rəsmi ziyafət verilib.

Mərasimdə çıxış edən Prezident İlham Əliyev dedi:

- Hörmətli cənab Prezident.

Hörmətli qonaqlar, xanımlar və cənablar.

Cənab Prezident, Sizi Azərbaycanda bir daha salamlamaq istərdim. Biz bu gün səhərdən Sizinlə birlikdə danışıqlar apardıq, ikitərəfli münasibətlərin bir çox mühüm, o cümlədən regional məsələlərini müzakirə etdik. Əlaqələrimizin gələcək inkişafı üzrə fikir mübadiləsi apardıq. Deyə bilərəm ki, müzakirə olunan bütün məsələlərdə fikirlərimiz üst-üstə düşür. Ən başlıcası odur ki, biz ikitərəfli əlaqələrimizi bütün istiqamətlərdə fəal inkişaf etdirmək niyyətindəyik. Bu gün biz bir növ görülən işləri təhlil etdik və gələcək üçün əlaqələrin inkişaf yollarını müəyyənləşdirdik. Birinci növbədə qarşılıqlı siyasi fəaliyyətin möhkəmləndirilməsi, beynəlxalq təsisatlarda qarşılıqlı dəstək, mühüm global enerji və nəqliyyat layihələrinin reallaşdırılmasına sadıqlıq - bunlar çox vacib məsələlərdir. Çünki Gürcüstan və Azərbaycan bu məsələlərdə - onun əlaqələndirilməsində, qarşılıqlı fəaliyyətində və qarşılıqlı dəstəkdə çox mühüm rol oynayırlar. Artıq regional çərçivədən kənara çıxan layihələrin reallaşdırılmasında bütün bunlar çox vacibdir.

Əminəm ki, energetika sahəsində, nəqliyyat, kommunikasiya infrastrukturlarında biz qarşıdakı illərdə daha böyük uğurlara nail olacağıq. Biz, həmçinin iqtisadi əlaqələrin inkişafı perspektivlərini müzakirə etdik. Hesab edirəm ki, əmtəə dövriyyəsinin artırılması üçün yaxşı imkanlar vardır. Ölkələrimizin potensialından daha geniş istifadə etmək və sahibkarlara daha yaxşı şərait yaratmaq lazımdır ki, onlar bazanın tələblərinə uy-

ğın olaraq istehsal edilən məhsulların ixracını artırır. Artıq investisiya layihələri həyata keçirilir. Gələcək üçün də perspektivlər vardır.

Hesab edirəm ki, qarşıdakı illərdə biz daha böyük həcmdə investisiyalar yatıracağıq. Bununla da iqtisadiyyatımızın daha çox integrasiya etməsinə təkan verəcəyik. Bütövlükdə humanitar əməkdaşlıq da daxil olmaqla müzakirə edilən bütün məsələlərdə bizdə qarşılıqlı anlaşma, münasibətlərimizin perspektivinə dəqiq nöqteyi-nəzər mövcuddur. Əsas odur ki, Gürcüstan və Azərbaycan bu gün iki müstəqil dövlət kimi regional və kontinental məsələlərdə mühüm rol oynayır. Bu qarşılıqlı fəaliyyətin bünövrəsi isə əlbəttə ki, xalqlarımızın arasındakı münasibətdir. Əsrlər boyu xalqlarımız qonşu yaşayıblar, hər zaman bir-birinə dayaq olublar, bir-birini dəstəkləyiblər və gələcəkdə də belə dostluq və anlaşma şəraitində yaşayacaqlar. Bu, bizim qoruya bildiyimiz əsas sərvətdir və biz bunu gələcəkdə daha da zənginləşdirəcəyik.

Əlbəttə xalqlarımız görəndə ki, dövlət rəhbərləri oxşar, eyni mövqeyə malikdirlər və bir-birlərini dəstəkləyirlər bu da, həmçinin onlar üçün qarşılıqlı fəaliyyətin bütün səviyyələrində münasibətlərin möhkəmləndirilməsi və inkişafı üçün yeni imkanlar yaratmaq baxımından yaxşı işarədir. Bizim uğurlu gələcəyimiz yalnız sıx qarşılıqlı fəaliyyət sayəsində mümkündür. Bu məsələlərdə baxışlarımız tam vəhdət təşkil edir. Əminəm ki, ölkələrimiz inkişaf etmiş dövlətə çevrilmək üçün qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olacaqdır.

Bilirəm ki, hazırda Gürcüstanda dövlət rəhbərliyi həyatın bütün sahələrində yaxşı nəticələr verən fəal islahatlara başlayıb. Bu islahatlarda onlara uğurlar arzulamaq istərdim. Əminəm ki, nəzərdə tutulanların hamısı gerçəkləşəcəkdir. Biz də öz tərəfimizdən sizin nailiyyətlərinizə, qələbələrinizə yalnız sevinəcəyik və dost, qardaş kimi həmişə yanınızda olacağıq. Tarixin hökmü belədir. Zənnimcə, bu, tarixin, yaqın, həm də təbiətin xalqlarımıza xoş münasibətidir ki, biz qonşu olmuşuq. Bizim münasibətlərin nümunəsi fikrimcə öyrənilməyə layiqdir.

Hər də həmişə, hər qonşu xalqlar Gürcüstan və Azərbaycan dövlətləri və xalqları kimi mehriban dostluq, anlaşma və sülh şəraitində yaşayırlar və iki dövlət kimi qarşılıqlı fəaliyyət göstərmirlər. Bu, elə bir sərvətdir ki, biz bunu qorumaq və saxlamağıq, belə də edəcəyik. Bizim insanlarımızın, vətəndaşlarımızın güzəranını daha da yaxşılaşdırmaq, ölkələrimizin isə daha güclü olması üçün birgə işləyəcəyik. Gürcüstana uğurlar, qələbələr və gürcü xalqına tərəqqi arzulayırıq.

Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili çıxış edərək dedi:

- Cənab Prezident, ilk növbədə istərdim ki, mənim və nümayəndə heyətimizin üzvlərinin Azərbaycanın paytaxtı Bakıda gördüklərimizə heyranəmizi bildirim.

Əlbəttə, səfərimiz bizim ilk görüşümüzün təəssüratları ilə başladı. Biz görüşərək regionun və ölkələrimizin gələcəyi haqqında söhbət açdıq. Amma mən qeyd etmək istərdim ki, gələcək layihələr, problemlər və onların həlli yollarına baxışlarımız üst-üstə düşür. Düşünürəm ki, bu da regionun və bu layihələrin gələcək inkişafına müsbət təsir göstərəcəkdir. Təbii ki, Azərbaycanda gerçəkləşən layihələrə və sürətlə gedən inkişafa heyranlənməmək mümkün deyildir. Biz bu gün yeniləşən və müasirləşən Bakını görmək imkanı əldə etdik. Biz bütün gördüklərimizin xoş təsiri altında olduq. Təbii ki, Azərbaycan və hökumətiniz bu inkişafı Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında gedən keçmiş proseslərdən alır və çox şadiq ki, bu proseslər bu gün də davam edir, dərinləşir və öz bəhrələrini verir.

Sizin qeyd etdiyiniz kimi, ölkələrimiz arasındakı əməkdaşlıq nəinki region, həm də bir çox xalqlar üçün nümunədir. Biz Sovet İttifaqı dağılandan sonra həm öz dövlətçiliyimizi, həm də bir-birimiz arasında münasibətləri qardaşlıq, qarşılıqlı anlaşma və hörmət əsasında formalaşdırmağa bildik. Təbii ki, biz gələcəyə böyük planlarla gedirik. Qeyd etdiyiniz kimi, enerji və nəqliyyat layihələri təkcə ölkələrimizin və xalqlarımızın de-

yil, həm də digər dövlətlərin inkişafına real təminat verir. İnənirəm ki, müasir dünyanın əksər dövlətləri bizim əməkdaşlığa baxır və əmin olurlar ki, bu əməkdaşlıq gələcəkdə öz bəhrələrini verəcəkdir. Müvafiq olaraq bu layihələrin inkişafı istiqamətində işləyən tərəfdaş və tranzit ölkə kimi biz əsas qoyulmuş prinsiplərə sadıq və bu layihələrin gələcəkdə daha da inkişafına ümid edirik. Bir daha qeyd etmək istədim ki, biz siyasi sahədə də səmərəli əməkdaşlıq edirik. Bu əməkdaşlığın artıq öz tarixi vardır.

Bəli, biz Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyirik. Azərbaycan da Gürcüstanın ərazi bütövlüyünü dəstəkləyir. Biz bu mövqeyimizi beynəlxalq forumlarda mütəşəkkil şəkildə nümayiş etdiririk. Təəssüf ki, bizim dövlətlərdə bu problemlər yaranıb və əminəm ki, onlar beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində və sülh yolu ilə öz həllini tapacaqdır. Bizim əməkdaşlığımız bunun üçün zəmin yaradır.

Son 20 il ərzində necə əməkdaşlıq etdiyimizə bir daha nəzər yetirsək görürük ki, bu əməkdaşlıqda xalqlarımız böyük rol oynayır. O xalqlar ki, qardaşlaşblar, öz ölkələrini inkişaf etdiriblər və qonşu ölkələrə hörmətlə yanaşıblar. Burada ölkələrimiz arasında münasibətlərin inkişafına mühüm töhfə vermiş Azərbaycan mənşəli Gürcüstan vətəndaşlarının və gürcü mənşəli Azərbaycan vətəndaşlarının mühüm rolunu qeyd etməmək olmaz.

Bir daha qeyd edim ki, bu gün mənin üçün unudulmaz bir gündür. Əminəm ki, bizim nümayəndə heyətimiz üçün də unudulmazdır. Ölkələrimiz arasında yaranmış dostluq, əməkdaşlıq, mehriban qonşuluq hisslərimizi müvafiq olaraq real layihələrə, real gələcəyə, iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrin inkişafına yönəldəcəyik. Bütün bunlar olduqca əhəmiyyətlidir. Çünki iqtisadi layihələrin arxasında mədəni və mənəvi birlik dayanır. Biz təhsil, elm sahələrində layihələrin inkişafını böyük diqqətlə izləyəcəyik. Əminəm ki, bu sahələr Gürcüstanda da, Azərbaycanda da inkişaf edəcək və bu sahələrdə əməkdaşlığa ümidlə baxacağıq. Qəbula görə Sizə bir daha səmimi minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Gürcüstan prezidenti Qəbələdə "Tufan" Dağ-Xizək Yay-Qış İstirahət Kompleksi ilə tanış olub

Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili fevralın 13-də Qəbələdə "Tufan" Dağ-Xizək Yay-Qış İstirahət Kompleksi ilə tanış olub. Gürcüstan dövlətinin başçısına məlumat verilib ki, Kompleksin inşasının birinci mərhələsi ötən ay başa çatıb və Prezident İlham Əliyevin iştirakı ilə istifadəyə verilib. Bildirilib ki, bu kompleks Azərbaycanda turizmin yeni istiqamətinin meydana çıxması baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Layihə çərçivəsində indiyədək kompleksdə nəhəng infrastruktur yaradılıb, avtomobil yolunun çəkilməsi, torpaq sürüşmələrinin qarşısının alınması üçün mühafizə tədbirləri görüldü. Ərazidə insanların rahat istirahəti üçün hər cür şəraitə malik infrastrukturun, o cümlədən mehmanxana, ofislər, uşaqlar üçün istirahət guşəsi və digər müvafiq obyektlərin yaradılması istiqamətində işlər davam etdirilir. Xizək kompleksinə yaxın ərazidə "Qolf resort" idman və istirahət mərkəzinin tikintisi də nəzərdə tutulub.

Qeyd edilib ki, kompleksin tikintisinin birinci mərhələsi çərçivəsində dörd kanat xətti tam inşa olunub, on xizək yolundan beşində inşaat işləri başa çatıb. Digər işlər isə mərhələli şəkildə həyata keçirilir. Artıq bu mövsümdə kompleksə gələn turistlər kanat xətlərində gəzinti, xizəklə sürüşmək və iaşə obyektlərinin xidmətlərindən istifadə edirlər. Burada turistlərin istirahətinin təşkili üçün hər cür şəraiti olan restoranlar da istifadəyə verilib. Ümumiyyətlə, bu nəhəng istirahət məkanı turistlərə ilin bütün fəsilərində xidmət göstərəcək.

Ali qonağa məlumat verilib ki, kompleksin əhəmiyyətini artıran mühüm amillərdən biri də burada turistlərin trassa sistemini özlərinə uyğun seçmək imkanlarının olmasıdır. Hər bir qonaq enmə zolağı, maillik və çətinlik dərəcəsinə görə trassa seçə bilər. Bütün dağ-xizək trassası süni qar yaratma generasiya sistemi ilə təchiz edilib. Bütünlükdə "Tufan" Dağ-Xizək Yay-Qış İstirahət Kompleksi gün ərzində üç min nəfərə xidmət göstərmək imkanına malikdir. Bu layihənin reallaşdırılması

Azərbaycanda dağ-xizək idmanı və digər qış idman növlərinin inkişafı üçün də hərtərəfli imkanlar açır.

Sonra Gürcüstan Prezidenti "Riverside" kanat xəttinin aşağı stansiyasında olmuş, orada yaradılmış şəraitlə maraqlanıb. Məlumat verilib ki, burada turistlərin istirahəti üçün hər cür şərait yaradılıb, xizəklərin satışı və kirayəsi xidmətlərini göstərən ayrıca bölmə qurulub. Bundan əlavə, ərazidə idman malları mağazası və kafe də fəaliyyət göstərir.

Daha sonra Prezident Georgi Marqvelaşvili kanat xətti ilə gəzintiyə çıxıb. Gürcüstan Prezidentinə Qəbələ şəhərinin tarixi, rayonda sosial-iqtisadi inkişaf proqramı çərçivəsində həyata keçirilən müxtəlif layihələr və bütün sahələrdə əldə edilən uğurlar, aparılan tikinti-quruculuq və abadlıq işləri haqqında ətraflı məlumat verilib.

Ali qonaq Qəbələyə səfəri çərçivəsində rayonda yaradılmış digər müasir turizm infrastrukturunu ilə də tanış olub. Gürcüstan Prezidentinə məlumat verilib ki, bu gün Azərbaycanda əldə edilən sosial-iqtisadi inkişafın bariz nümunəsini Qəbələnin simasında aydın görmək olar. Rayonda yaradılan yeni istehsal müəssisələri, sənaye və turizm obyektləri Qəbələnin iqtisadi inkişaf dinamikasının artmasında mühüm rol oynayır. Beynəlxalq və irimiqyaslı tədbirlərin Qəbələdə keçirilməsi bu diyarın füsunkar və ecazkar təbiətə malik olduğunu bir daha təsdiq edir.

Gürcüstan prezidenti Qax rayonunda olub

Fevralın 13-də Qax rayonuna gələn Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili əvvəlcə Qaxingiloy kəndində yerləşən "Müqəddəs Georgi" kilsəsini ziyarət edib.

Ali qonağın diqqətinə çatdırılmışdır ki, XVIII əsrin sonlarında inşa edilmiş bu ibadət-gahda dini ayinlərin icrası üçün hər cür şərait yaradılıb. Kilsə yerli əhəmiyyətli tarixi abidə kimi dövlət tərəfindən qorunur.

Prezident Georgi Marqvelaşvili kilsədə şam yandırmış, ianə vermiş, abidənin həyatında kənd sakinləri ilə görüşmüş, yerli musiqiçilərin ifasında gürcü xalq musiqisini dinləmişdir.

Sonra Gürcüstan Prezidenti "El Resort" otelinin Konfrans Mərkəzində rayonun gürcü əhalisi ilə görüşmüşdür. Ali qonağa məlumat verilmişdir ki, geniş turizm potensialına malik olan Qax rayonunda son illər turizm infrastrukturunun yaradılması istiqamətində davamlı iş aparılır, yüksək standartlara uyğun yeni otellər, istirahət mərkəzləri inşa edilir. 2011-ci ilin noyabrında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin iştirakı ilə istifadəyə verilən "El Resort" oteli də belə turizm obyektlərindən biridir.

Diqqətə çatdırılıb ki, tikintisinə 2011-ci ildə başlanılan bu Konfrans Mərkəzi 2013-cü ilin avqustunda istifadəyə verilib. Müasir layihə əsasında tikilən Konfrans Mərkəzində bütün infrastruktur ən müasir səviyyədə qurulmuşdur. Mərkəzin birinci mərtəbəsindəki sütunsuz böyük zal 900 nəfərə xidmət göstərə bilər. Zalda dörd böyük ekran və bunlara uyğun proyektorlar quraşdırılıb. İkinci mərtəbədəki zallar da ən müasir mobil audio-video avadanlığı ilə təchiz edilib.

Konfrans zalında gürcü ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə səmimi görüşən Prezident Georgi Marqvelaşvili Qax rayonuna səfərindən, gürcülərlə görüşündən məmnun qaldığını bildirmiş, rayon əhalisinin yaşayış səviyyəsinin yüksək olduğunu qeyd edib. Prezident İlham Əliyevlə görüşünün çox səmərəli keçdiyini vurğulayan Gürcüstan Prezidenti, yüksək qonaqpərvərliyə görə bir daha Azərbaycan Prezidentinə minnətdarlığını bildirmiş, bu səfərin ikitərəfli əlaqələrin, ölkələrimiz arasındakı dostluq münasibətlərinin daha da möhkəmlənməsinə böyük töhfələr verəcəyinə əminliyini ifadə edib. Görüşdə çıxış edən gürcü millətinin nümayəndələri burada Azərbaycanın tam hüquqlu vətəndaşları olduqlarını, heç vaxt ayrı-seçkilik hiss etmədiklərini, rahat, əmin-amanlıq şəraitində yaşadıklarını bildirmişlər.

Məlumat verilmişdir ki, Qax rayonunda 7 min nəfərdən artıq gürcü yaşayır. Rayonda milli azlıqların adət-ənənələrinə həmişə hörmətlə yanaşılır, dini tolerantlıq yüksək səviyyədədir. Gürcülərin yaşadıkları kəndlərdə 6 ümumtəhsil məktəbi, 6 məktəbəqədər tərbiyə müəssisəsi, 11 mədəniyyət müəssisəsi, 1

sahə xəstəxanası, 2 həkim və 1 tibb məntəqəsi, habelə Əlibəyli kəndində Gürcü Dövlət Dram Teatrı fəaliyyət göstərir. Rayonda yaşayan digər xalqlar kimi, gürcülər də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin siyasətini ürəkdən bəyənir və dəstəkləyirlər.

Görüşdə Azərbaycan və gürcü xalqlarının çoxəsrlik dostluq və mehriban qonşuluq münasibətlərinin daha da möhkəmləndirilməsində belə görüşlərin əhəmiyyəti xüsusi vurğulanıb.

Sonra Gürcüstan Prezidenti gürcülərin yaşadığı Meşəbaş kəndinə gəlmiş, yeni tikilmiş məktəb binası ilə tanış olmuşdur. Ali qonağın diqqətinə çatdırılmışdır ki, kənd məktəbinin binası 2012-ci ilin mayında bölgədə baş vermiş zəlzələ zamanı qəzalı vəziyyətə düşmüşdü. Zəlzələdən zərər çəkmiş digər məktəblər kimi, Meşəbaş kənd məktəbi üçün də Prezident İlham Əliyevin tapşırığına uyğun olaraq qısa müddətdə hər cür şəraiti olan yeni bina tikilib istifadəyə verilmişdir. Diqqətə çatdırılmışdır ki, binanın bir korpusunda kəndin uşaq bağçası da fəaliyyət göstərir.

Gürcüstan Prezidenti məktəbin sinif otaqlarını gəzmiş, yaradılan şəraitlə tanış olmuş, uşaq bağçasında tərbiyə alan balacalarla görüşmüşdür. Məktəbin müəllimləri və valideynlər kənddə belə gözəl təhsil ocağının binasının istifadəyə verilməsini Azərbaycan və gürcü xalqları arasında əbədi dostluq münasibətlərinin bariz nümunəsi olduğunu bildiriblər.

Prezident Georgi Marqvelaşvili Qax rayonundan xoş təəssüratlarla ayrılıb. Bununla da Gürcüstan Prezidentinin Azərbaycana rəsmi səfəri başa çatıb. Qəbələ Beynəlxalq Aeroportundan yola salınan Prezident Georgi Marqvelaşviliyə xatirə hədiyyəsi təqdim edilib.

AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ İLHAM ƏLİYEVİN GÜRCÜSTANA RƏSMİ SƏFƏRİ

05-06 noyabr 2015

Prezident İlham Əliyev Gürcüstana rəsmi səfərə gəlib

Azərbaycanın və Gürcüstanın dövlət bayraqlarının dalğalandığı Tbilisi Beynəlxalq hava limanında Prezident İlham Əliyevin şəərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Azərbaycan Prezidentini Gürcüstanın yüksək vəzifəli dövlət və hökumət nümayəndələri qarşıladılar.

Prezident İlham Əliyev Tbilisidə ümummilli lider Heydər Əliyevin abidəsini ziyarət edib

Prezident İlham Əliyev noyabrın 5-də Tbilisidə Heydər Əliyev adına mədəniyyət və istirahət parkında xalqımızın Ümummilli liderinin abidəsini ziyarət edib.

Dövlətimizin başçısı abidənin önünə əklil qoydu.

Prezident İlham Əliyev Tbilisidə Qəhrəmanlar Memorialını ziyarət edib

Prezident İlham Əliyev Gürcüstana rəsmi səfəri çərçivəsində noyabrın 5-də Tbilisidə Qəhrəmanlar Memorialını ziyarət edib.

Burada dövlətimizin başçısının şəərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Prezident İlham Əliyev Qəhrəmanlar Memorialının önünə əklil qoydu.

Sonra Azərbaycanın və Gürcüstanın dövlət himnləri səsləndirildi.

Prezident İlham Əliyevin Tbilisidə rəsmi qarşılama mərasimi olub

Noyabrın 5-də Prezident İlham Əliyevin Gürcüstan Prezidentinin iqamətgahında rəsmi qarşılama mərasimi olub.

Azərbaycanın və Gürcüstanın dövlət bayraqlarının dalğalandığı meydanda Prezident İlham Əliyevin şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevi Gürcüstan Prezidenti Giorgi Marqvelaşvili qarşıladı.

Fəxri qarovul dəstəsinin rəisi Azərbaycan Prezidentinə raport verdi.

Hərbi orkestrin ifasında Azərbaycanın və Gürcüstanın dövlət himnləri səsləndi.

Prezidentlər fəxri qarovul dəstəsinin qarşısından keçdilər.

Gürcüstanın dövlət və hökumət nümayəndələri Prezident İlham Əliyevə, Azərbaycan nümayəndə heyəti Prezident Giorgi Marqvelaşviliyə təqdim olundu.

Sonra prezidentlər xarici ölkələrin Tbilisidə akkreditə olunan səfirləri ilə görüşdülər.

Prezident İlham Əliyevin və Gürcüstan Prezidenti Giorgi Marqvelaşvilinin təkbətək görüşü olub

Tbilisidə rəsmi qarşılama mərasimindən sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və Gürcüstan Prezidenti Giorgi Marqvelaşvilinin təkbətək görüşü olub.

Görüşdə ikitərəfli münasibətlərin müxtəlif sahələrdə uğurlu inkişafından məmnunluq ifadə edildi. Azərbaycan Prezidentinin Gürcüstana rəsmi səfərinin əlaqələrimizin genişləndirilməsi baxımından önəmi vurğulandı. Ölkələrimiz arasında münasibətlərin bundan sonra da inkişaf edəcəyinə əminlik ifadə olundu.

Söhbət zamanı beynəlxalq, ikitərəfli və qarşılıqlı maraq doğuran məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

Azərbaycan və Gürcüstan prezidentlərinin geniş tərkibdə görüşü olub

Tbilisidə təkbətək görüş başa çatdıqdan sonra Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və Gürcüstan Prezidenti Giorgi Marqvelaşvilinin geniş tərkibdə görüşü olub.

Gürcüstan Prezidenti **Giorgi Marqvelaşvili** dedi:

-Zati-aliləri cənab Prezident.

Hörmətli nümayəndə heyəti.

İcazə verin, Sizi Tbilisidə bir daha ürəkdən salımlayım. Bu səfəri mən şəxsən çox intizarla gözləyirdim. Bizim mehriban qonşuluğumuz və strateji əməkdaşlığımız nümunəvidir.

Cənab Prezident, mən əminəm ki, Sizin bu rəsmi səfəriniz Azərbaycan və Gürcüstan əlaqələrinin dərinləşməsinə yeni təkan verəcək.

Azərbaycan Prezidenti **İlham Əliyev** dedi:

- Çox sağ olun, hörmətli cənab Prezident.

Göstərilən qonaqpərvərliyə görə Sizə minnətdaram. Yenidən Gürcüstanda olmağımdan çox məmnunam. Əminəm ki, səfərimin nəticələri iki ölkə arasındakı əlaqələrin inkişafına çox müsbət təsir göstərəcək.

Bizim üçün Gürcüstan çox yaxın ölkədir, strateji tərəfdaşdır. Biz müxtəlif sahələrdə uğurla əməkdaşlıq edirik və bu əməkdaşlıq getdikcə daha da dərinləşir. Çox istəyirik ki, ikitərəfli əlaqələr daha da sürətlə inkişaf etsin və bütün sahələri əhatə etsin.

Gündəlikdə duran məsələlər çoxdur. Hər məsələ ilə bağlı konkret proqramlar var və icra mexanizmləri də mövcuddur. İndi biz bu məsələləri geniş tərkibdə məmnuniyyətlə müzakirə edəcəyik.

Görüşdə iqtisadiyyat, infrastruktur, energetika, dəmir yolu, humanitar və digər sahələrdə əməkdaşlığın perspektivləri ətrafında müzakirələr aparıldı. Azərbaycan və Gürcüstan prezidentləri Birgə Bəyannamə imzalayıblar

Geniş tərkibdə görüş başa çatdıqdan sonra Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və Gürcüstan Prezidentinin Birgə Bəyannaməsi imzalanıb. Bəyannaməni Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Gürcüstan Prezidenti Giorgi Marqvelaşvili imzaladılar.

Azərbaycan və Gürcüstan prezidentləri mətbuata bəyanatlarla çıxış ediblər

Prezident Giorgi Marqvelaşvilinin bəyanatı

- Əvvəla, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevə Gürcüstana səfər etdiyi üçün təşəkkürümü bildirirəm. Bu səfər çox mühüm səfərdir. Bizim ölkələrimiz arasında strateji əməkdaşlığın və gələcək əlaqələrimizin dərinləşməsi baxımından çox vacib bir səfərdir. Bizim xalqlar arasında mövcud münasibətlər ölkələrimizi strateji tərəfdaşa çevirib. Bu da öz növbəsində həm Azərbaycan, həm Gürcüstan, həm də bütövlükdə Qafqaz regionu üçün çox böyük rol oynayıb.

Bugünkü görüşdə bizi birləşdirən strateji əməkdaşlıq barədə də söhbət etdik. Görüşdə, həmçinin Xəzər dənizi ilə Qara dənizi birləşdirən əməkdaşlıq haqqında da fikir mübadiləsi apardıq. Nəqliyyat və enerji dəhlizi layihələrinin və bu sahədə əməkdaşlığın da dərinləşməsi barədə söhbət etdik. Biz Birgə Bəyannaməni imzaladıq. Bu da öz növbəsində bizim təhlükəsizlik, iqtisadiyyat, ticarət, tranzit və mədəniyyət sahələrində əlaqələrimizin genişlənməsinə töhfə verəcək.

Giorgi Marqvelaşvili ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin mehriban qonşuluq münasibətlərinə söykəndiyini vurğulayaraq dedi:

- Sözsüz ki, bu əlaqələr hökumətlər arasında da davam edir, birgə layihələr həyata keçiririk. Biz Azərbaycana təkcə tərəfdaşlıq münasibətlərinə görə deyil, həm də Gürcüstanda bir çox layihələri həyata keçirdiyinə görə minnətdarlığımızı bildiririk. Azərbaycan hər zaman Gürcüstana nəinki iqtisadi, həmçinin humanitar sahələrdə də dəstək verir. Hər bir gürcü yaxşı bilir ki, Azərbaycan bizə hansı yardımları göstərir. Bunlara misal olaraq, uşaq bağçaları, kilsələr, idmançılarla bağlı xeyriyyə layihələrinin həyata keçirilməsinə verilən dəstəyi və köməyi qeyd edə bilərik. Bu əməkdaşlığa görə də biz Azərbaycana öz təşəkkürümüzü bildiririk. Gürcü xalqı da hər zaman dost Azərbaycan xalqının yanında olacaq.

Gürcüstan Prezidenti Azərbaycan ilə Gürcüstanın birgə həyata keçirdikləri layihələrin Avropa üçün mühüm əhəmiyyət daşıdığını bildirdi, enerji və nəqliyyat sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətlərindən danışdı. Giorgi Marqvelaşvili Azərbaycan Prezidenti ilə regiondakı hazırkı vəziyyət barədə fikir mübadiləsi apardıqlarını söylədi. Gürcüstan dövlətinin başçısı Azərbaycanda keçirilən parlament seçkilərinə toxunaraq bildirdi:

- Bir daha Azərbaycanda çox uğurla keçən parlament seçkiləri münasibətilə şəxsən İlham Əliyevi və azərbaycanlı dostlarımızı təbrik edirəm. Seçkilərdən keçən qısa zaman kəsiyində ölkəmizə səfər etdiyi üçün cənab Prezidentə təşəkkürümü bildirirəm. Bütün bunlar Azərbaycan ilə Gürcüstan arasındakı münasibətlərin bariz nümunəsidir və bizim əməkdaşlığımızın genişlənməsinə yeni perspektivlər açır.

Prezident İlham Əliyevin bəyanatı

- Çox sağ olun, hörmətli cənab Prezident. Hörmətli xanımlar və cənablar.

İlk növbədə mənə və nümayəndə heyətinə göstərdiyiniz qonaqpərvərliyə görə Sizə minnətdarlığımı bildirmək istəyi-

rəm. Qardaş Gürcüstan torpağında yenidən olmağımdan çox məmnunam.

Hörmətli cənab Prezident, Siz də qeyd etdiniz ki, bu yaxınlarda Azərbaycanda parlament seçkiləri keçirilib. Seçkilərdən sonra mənim ilk rəsmi səfərim qardaş Gürcüstana həyata keçirilir. Bu, özlüyündə ikitərəfli əlaqələrə nə qədər böyük qiymət verməyimizi ifadə edən bir haldır.

Bu gün imzaladığımız Birgə Bəyannamə əlaqələrimizin inkişaf perspektivlərini müəyyən edir. Bizim əlaqələrimizin təməlində xalqlarımızın birliyi, birgə tariximiz və qardaşlığımız dayanır. Bəyannamədə isə inkişaf perspektivləri haqqında çox konkret müddəalar əksini tapıb. Demək olar ki, Gürcüstan və Azərbaycan bütün sahələrdə sıx əməkdaşlıq edir. Biz beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində uğurlu əməkdaşlıq edirik. Bütün məsələlərdə, xüsusilə ölkələrin ərazi bütövlüyü ilə bağlı məsələlərdə bir-birimizə daim dəstək, arxa oluruq. Beynəlxalq təşkilatlarda gələcək əməkdaşlıq üçün də çox gözəl imkanlar var. Əminəm ki, iki ölkə gələcəkdə də bir-birinin mövqeyini daim dəstəkləyəcək.

Bəyannamədə münaqişələrin həlli ilə bağlı da çox dəqiq ifadələr əksini tapıb. Bütün münaqişələr, o cümlədən Gürcüstan və Azərbaycan ərazilərində baş vermiş münaqişələr ölkələrin ərazi bütövlüyü, suverenliyi, sərhədlərin toxunulmazlığı çərçivəsində həllini tapmalıdır. Beynəlxalq təşkilatların qərar və qətnamələri əsasında öz həllini tapmalıdır. Uzun illərdir ki, Azərbaycanın əzəli, tarixi torpağı - Dağlıq Qarabağ və ətrafda yerləşən yeddi rayon işğal altındadır. Əfsuslar olsun ki, bu münaqişə bu günə qədər həllini tapmayıb, baxmayaraq, bütün mötəbər beynəlxalq təşkilatlar bu münaqişənin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll olunması ilə bağlı qərar və qətnamələr qəbul etmişlər.

Bizim iqtisadi sahədə çox uğurlu əməkdaşlığımız var. Çox istəyirik ki, ticarət dövriyyəsi daha da artsın və əlbəttə, qarşılıqlı maraq kifayət qədər böyükdür. Azərbaycan Gürcüstana böyük həcmdə sərmayə qoyur. Gürcüstan sərmayə qoyuluşu

üçün çox cazibədar ölkədir. Sizin ölkənizdə çox gözəl sərmayə iqlimi yaradılıb. Bu münasibətlə Sizi ürəkdən təbrik etmək istəyirəm.

Əlbəttə, bu gün biz enerji və nəqliyyat məsələlərini geniş şəkildə müzakirə etdik. Bir daha öz iradəmizi ortaya qoyduq ki, bu məsələlər, bu layihələr tezliklə həllini tapsın. Xüsusilə, "Cənub" qaz dəhlizi ki, bu gün uğurla icra edilir. Əgər vaxtilə Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum kimi neft-qaz kəmərləri tikilməsəydi bu gün "Cənub" qaz dəhlizi üçün heç bir əsas olmayacaqdı. "Cənub" qaz dəhlizinin bu gün həm Gürcüstan, həm Azərbaycan, həm Avropa üçün böyük iqtisadi və siyasi mənası vardır. Bu layihə uğurla icra edilir. Əminəm ki, Azərbaycan qazı artıq 2018-ci ildə Türkiyəyə, 2020-ci ildə isə Avropaya daha böyük həcmdə çatdırılacaq. Bu, çox böyük layihədir. Hesab edirəm ki, bu gün Avropada reallaşan ən böyük energetika layihəsidir. "Cənub" qaz dəhlizinin reallaşmasına ən azı 45 milyard dollar sərmayə qoyuluşu nəzərdə tutulur.

Azərbaycanın çox zəngin və böyük qaz ehtiyatları vardır. Təsdiq edilmiş qaz ehtiyatları 2,6 trilyon kubmetr səviyyəsindədir. Bu, o deməkdir ki, bundan sonra ən azı 100 il ərzində Azərbaycan həm özünü, həm qonşu ölkələri, eyni zamanda, Avropa ölkələrini böyük həcmdə təbii qazla təmin edə biləcək.

Əlbəttə ki, Gürcüstanın və Azərbaycanın birgə fəaliyyəti, gələcəkdə bir mövqedən çıxış etməyimiz bu dəhlizi çox etibarlı dəhliz kimi ortaya qoyacaq. Beləliklə, ölkələrimizin geosiyasi əhəmiyyəti artacaq. Əlbəttə ki, bizim gəlirlərimiz də çoxalacaq.

Bu gün geniş tərkibdəki görüşdə məlumat verdim ki, bu yaxınlarda Azərbaycanda tranzit yüklərlə bağlı Koordinasiya Şurası yaradılıb. Biz çox istəyirik ki, Gürcüstan və Azərbaycan yükdaşıma sahəsində bir mövqedən çıxış etsinlər. Biz ölkə ərazisindən keçən yüklərin həcmi böyük dərəcədə artırmaq üçün vahid tarif siyasəti apara bilərik. Bu, mümkündür. Hesab edirəm ki, gələcəkdə yük göndərməsi mümkün olan ölkələrdə

birgə təqdimat mərasimləri də keçirilə bilər. Bu gün dünyada yüklər uğrunda mübarizə gedir. Əsas məsələ ondan ibarətdir ki, bu, sağlam mübarizə, sağlam rəqabət olsun. Əgər belə olarsa, onda Gürcüstanın və Azərbaycanın təklif etdiyi tranzit imkanları əlbəttə ki, üstünlük təşkil edəcək.

Əlbəttə, bu gün digər məsələlər də müzakirə edildi. Mən çox şadam ki, müzakirə olunan bütün məsələlərlə bağlı bizim heç bir fikir ayrılığımız yoxdur. Biz dostuq, qardaşıq. Mənim uğurlu səfərim bizim gələcək dinamik əməkdaşlığımız üçün də gözəl bir addımdır.

Bir daha mənə, nümayəndə heyətinə göstərdiyiniz diqqətə və qonaqpərvərliyə görə Sizə minnətdaram. Sağ olun.

**Prezident İlham Əliyevin şərəfinə Gürcüstan
Prezidenti Giorgi Marqvelaşvilinin adından
rəsmi nahar verilib**

Tbilisidə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin şərəfinə Gürcüstan Prezidenti Giorgi Marqvelaşvilinin adından rəsmi ziyafət verilib.

Dövlət başçıları ziyafətdə çıxış ediblər.

Prezident Giorgi Marqvelaşvilinin çıxışı

-Zati-aliləri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti.

Hörmətli qonaqlar.

Xanımlar və cənablar.

İcazə verin, Sizi bir daha salamlayım. Bizə dost olan Azərbaycan Respublikasından tərif buyuran nümayəndə heyətinə və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Zati-aliləri cənab İlham Əliyevi burada qəbul etməkdən məmnunluq hissi keçirirəm.

Bu səfər Gürcüstan və Azərbaycan arasında strateji əməkdaşlığın, habelə tərəfdaşlığın dərinləşməsinə doğru atılan növbəti addımı təcəssüm etdirir.

Prezident Giorgi Marqvelaşvili qeyd etdi ki, Gürcüstan və Azərbaycan xalqlarının ortaq tarixi, ən önəmlisi bu tarix boyunca xalqlarımız tərəfindən əsas qoyulan və münasibətlərimizin möhkəm təməlini əks etdirən nadir dostluq əlaqələri var. Gürcüstan dövlətinin başçısı bildirdi:

-Bu möhkəm dostluq münasibətləri Azərbaycanın və Gürcüstanın sabiq rəhbərləri cənab Heydər Əliyevə və cənab Eduard Şevardnadzeyə regional əməkdaşlıq üçün çox əhəmiyyətli strateji layihələri həyata keçirmək işində mühüm dəstək olub. Bu səylər bizim ölkələrə və ümumilikdə, regiona geosiyasi əhəmiyyət verdi. Bu önəmli təşəbbüsün həyata keçirilməsinə başlanmasından demək olar ki, iyirmi il ötür. Həmin müddət ərzində möhkəm dostluq və yaxın əməkdaşlığımız sayəsində biz çoxsaylı çağırışlara lazımcına cavab verə bilmişik.

Gürcüstan Prezidenti ölkəsində yaşanan çətin anlarda Azərbaycan xalqının və dövlətinin göstərdiyi qardaşlıq köməyinin gürcü xalqı tərəfindən daim rəğbətlə xatırlandığını vurğuladı. Sonra Giorgi Marqvelaşvili Prezident kimi Bakıya ilk səfərini xatırlayaraq dedi:

-Cənab Prezident, mən heç vaxt Sizin və Azərbaycan xalqının dostluq ruhu ilə aşib-daşan səxavətli qonaqpərvərliyinizi unutmayacağam. Səmimi görüşlərimiz və müzakirələrimiz zamanı bizə göstərdiyiniz həmişə hiss olunan səmimi münasibətə görə Sizə təşəkkürümü bildirirəm.

Hazırda biz müasir Azərbaycanın daha da inkişaf etdiyinin şahidiyik. Bu yenidənqurma prosesində Prezident İlham Əliyevin rolu vacib və əhəmiyyətlidir. Bunu müvəffəqiyyətlə baş tutan son parlament seçkiləri bir daha sübuta yetirdi. Fürsətdən istifadə edərək, dost ölkənin daha da inkişaf etməsi və çiçəklənməsi istiqamətində atılan bu vacib addım münasibətilə cənab Prezidenti və Azərbaycan xalqını təbrik etmək istəyirəm. Əminəm ki, Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan daha böyük uğurlara imza atacaq.

Hörmətli cənab Prezident, Sizi əmin edirəm ki, Gürcüstan həmişə dost Azərbaycanın yanında olacaq. Bizim strateji əməkdaşlığımız dəyişməz olaraq qalır.

Prezident Giorgi Marqvelaşvili Azərbaycanın enerji ehtiyatlarının və məhsullarının Avropaya nəqli üçün daha çox imkanların yaradılmasına Gürcüstanın böyük önəm verdiyini diqqətə çatdırdı. Gürcüstan ilə Avropa İttifaqı arasında azad ticarət üzrə razılaşmadan ümumi nailiyyət kimi faydalanmağa çalışmaq ilə Azərbaycan sərmayəçiləri və iş adamlarının bu imkanlardan yararlanmasını təmin etməyə Gürcüstanın maraqlı olduğunu söyləyərək dedi:

-Cənab Prezident, əminəm ki, Sizin Gürcüstana etdiyiniz bugünkü səfər dövlətlərimiz arasında siyasi, iqtisadi, enerji, ticarət, nəqliyyat, təhsil və humanitar sahələrdə əməkdaşlığın daha da inkişaf etməsi üçün yeni imkanlar yaradacaq. Bu, Gürcüstan və Azərbaycan arasında tərəfdaşlığın daha da dərinləşməsinə yeni təkan verəcək.

Sizə cansağlığı, xoşbəxtlik, Azərbaycan xalqının və respublikasının rifahına xidmət edəcək bütün işlərinizdə uğurlar arzu edirəm.

Prezident İlham Əliyevin çıxışı

-Hörmətli cənab Prezident.

Xanımlar və cənablar.

İlk növbədə səfər zamanı mənə və nümayəndə heyətinə göstərdiyiniz qonaqpərvərliyə görə Sizə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Gözəl ölkənizi yenidən ziyarət etməyimdən çox məmnunam. Ölkələrimiz və xalqlarımız uzun əsrlər boyu mehriban qonşuluq və dostluq şəraitində yaşamışlar. Müstəqillik qazandıqdan sonra da biz bu münasibətləri strateji tərəfdaş olaraq uğurla davam etdiririk. Azərbaycan ilə Gürcüstan arasında yüksək siyasi dialoq mütəmadi qarşılıqlı səfərlərlə müşayiət olunur. Mən keçən ilin fevral ayında Sizin Azərbaycana rəsmi sə-

fəriniz, həmçinin həmin ilin may ayında Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə üçtərəfli Sammitində iştirak etmək üçün mənim Gürcüstana səfərim zamanı keçirdiyimiz görüşləri, apardığımız fikir mübadiləsini xoş təəssüatlarla xatırlayıram. Hesab edirəm ki, yüksək səviyyəli səfərlər gündəlikdə olan məsələlərin müzakirəsi və həlli üçün faydalıdır.

Bu gün də biz ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlıq əlaqələrimizin bir çox aspektlərini nəzərdən keçirdik. Əminəm ki, keçirdiyimiz görüşlər və apardığımız müzakirələr, həmçinin imzaladığımız Birgə Bəyannamə əməkdaşlığımızın inkişafına və genişlənməsinə töhfə verəcəkdir. Bizim siyasi, iqtisadi, enerji, nəqliyyat, sərmayə qoyuluşu, humanitar və digər sahələrdə uğurlu əməkdaşlığımızın gözəl nailiyyətləri var. Amma hesab edirəm ki, iqtisadi əlaqələrimizi daha da genişləndirmək, ticarət dövriyyəsini daha da artırmaq üçün potensial böyükdür.

Azərbaycan Gürcüstanın əsas ticarət tərəfdaşlarından və Gürcüstanda əsas investorlardan biridir. Azərbaycan şirkətləri Gürcüstan büdcəsinə ən çox vergi ödəyən şirkətlər sırasında yer alır. Birgə həyata keçirdiyimiz irimiqyaslı enerji, nəqliyyat layihələri, Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, "Cənub" qaz dəhlizi, Bakı-Tbilisi-Qars ölkələrimizin nəinki regionda, hətta dünyada əhəmiyyətini və nüfuzunu artırır. Bu layihələr regionun inkişafına xidmət etməklə yanaşı, tarixi İpək Yolumun bərpasına mühüm töhfədir. Azərbaycan öz tərəfdaşları ilə birgə Avropanın enerji daşıyıcılarına olan tələbatının ödənilməsində mühüm rol oynayır. Biz artıq etibarlı tərəfdaş olduğumuzu sübut etmişik, birgə söylərimizlə həyata keçirdiyimiz neft-qaz və nəqliyyat infrastrukturunun fasiləsiz, davamlı və təhlükəsiz fəaliyyətinin təmin edilməsi isə bütün tərəflər üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Humanitar sahədə də münasibətlərimiz uğurla davam etməkdədir. Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar və Azərbaycanda yaşayan gürcülər bu sahədə əlaqələrin inkişafında körpü rolunu oynayır. Bu baxımdan onların vətəndaşı olduqları ölkə-

nin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirakının təmin olunması, xalqlarımız və ölkələrimiz arasında mövcud dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərinin daha da möhkəmlənməsi üçün çox əhəmiyyətlidir.

Ölkələrimiz BMT, ATƏT, Avropa Şurası, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, GUAM və digər təşkilatlar çərçivəsində də sıx əməkdaşlıq edir. Beynəlxalq və regional təşkilatlarda qarşılıqlı dəstəyə əsaslanan çoxtərəfli əməkdaşlığımızın davam etdirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Məlum olduğu kimi, regionun inkişafı üçün ən böyük təhlükə mənbəyi həll olunmamış münaqişələrdir. Azərbaycan 20 ildən çoxdur ki, Ermənistanın hərbi təcavüzünə məruz qalmışdır və bunun nəticəsində ərazilərimizin 20 faizi - tarixi torpaqlarımız olan Dağlıq Qarabağ və ətrafdakı 7 rayon işğal olunmuş, bu ərazilərdə etnik təmizləmə siyasəti aparılmış və bir milyondan artıq insan qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüşdür. Beynəlxalq təşkilatlar münaqişə ilə bağlı öz mövqeyini bildirmişlər. BMT Təhlükəsizlik Şurasının erməni silahlı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindən qeyd-şərtsiz və dərhal çıxarılması ilə bağlı 4 qətnaməsi, ATƏT, Avropa Şurasının Parlament Assambleyası, İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı, Qoşulmama Hərəkatı və digər beynəlxalq təşkilatların müvafiq qərar və qətnamələri vardır. Lakin işğalçı Ermənistan beynəlxalq hüquq normalarına məhəl qoymur, beynəlxalq təşkilatların qərarlarına riayət etmir. Bizim qəti mövqeyimiz bundan ibarətdir ki, münaqişə ancaq Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində, beynəlxalq hüquq normalarına uyğun həll olunmalıdır.

Hörmətli cənab Prezident, Gürcüstana səfər etməyimdən məmnun olduğumu bir daha bildirir, qardaş Gürcüstan xalqına yeni uğurlar arzulayıram.

Prezident İlham Əliyev Gürcüstanın mərhum dövlət başçısı Eduard Şevardnadzenin məzarını ziyarət edib

Prezident İlham Əliyev Tbilisidə Gürcüstanın mərhum dövlət başçısı Eduard Şevardnadzenin məzarını ziyarət edib və ailə üzvləri ilə görüşüb.

Dövlət başçısı Tbilisidə Gürcüstanın mərhum Prezidenti Eduard Şevardnadzenin evinə gəldi.

Prezident İlham Əliyev əvvəlcə Eduard Şevardnadzenin və onun xanımının məzarları önünə gül dəstələri qoydu.

Dövlət başçısı mərhum Prezident Eduard Şevardnadzenin ailə üzvləri ilə görüşdü.

Eduard Şevardnadze ilə bağlı xatirələrini bölüşən dövlət başçısı qeyd etdi ki, onun xatirəsi Azərbaycanda daim böyük hörmətlə anılır. Vaxtilə ulu öndər Heydər Əliyev ilə Eduard Şevardnadzenin yaxın dostluq münasibətlərindən danışan Prezident İlham Əliyev bildirdi ki, hər iki lider Azərbaycan ilə Gürcüstan arasında münasibətlərin inkişafında müstəsna rol oynayıblar.

Eduard Şevardnadzenin ailə üzvləri Prezident İlham Əliyevə minnətdarlıqlarını bildirdilər.

Qeyd olundu ki, dövlət başçısının Eduard Şevardnadzenin xatirəsinə olan hörməti çox yüksək qiymətləndirilir. Bildirildi ki, Eduard Şevardnadze də daim ulu öndər Heydər Əliyevə, Prezident İlham Əliyevə və Azərbaycan xalqına böyük hörmətlə yanaşıb, ölkələrimiz arasındakı münasibətlərin inkişafına həmişə töhfə verməyə çalışıb.

Prezident İlham Əliyev Eduard Şevardnadzenin müxtəlif illərdə çəkirdiyi fotolara və layiq görüldüyü mükafatlara, ona bağışlanan hədiyyələrə baxdı.

Sonda xatirə şəkli çəkdirildi.

Azərbaycan və Gürcüstan prezidentləri Marneulidə “Çay evi” tədris mərkəzi ilə tanış olublar

Prezident İlham Əliyev və Gürcüstan Prezidenti Giorgi Marqvelaşvili noyabrın 5-də Marneuli rayonunda “Çay evi” tədris mərkəzi ilə tanış olublar.

Burada müxtəlif yaradıcılıq kollektivlərinin və dərnəklərin fəaliyyəti ilə tanış olan dövlət başçılarına məlumat verildi ki, 2012-ci ildə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin Gürcüstan nümayəndəliyinin dəstəyi ilə Marneuli rayonunda istifadəyə verilən “Çay evi” tədris mərkəzinin binası müasir memarlıq üslubunda inşa olunub. Tədris mərkəzində il ərzində Marneuli, Bolnisi, Dmanisi və Qardabani rayonlarından olan gənclərə gürcü, ingilis və fransız dilləri pulsuz tədris edilir. Burada, həmçinin şahmat kursları, rəqs dərnəyi və xalçaçılıq kimi qədim milli sənətimizin sirləri öyrədilir.

Qeyd edildi ki, layihə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin Gürcüstan nümayəndəliyi və Marneuli Gənclər Mərkəzi arasında bağlanmış memorandum əsasında həyata keçirilib. Üç mərtəbədən ibarət olan mərkəzin ümumi sahəsi 1300 kvadratmetrə yaxındır. Burada Azərbaycan mətbəxinin təbliğinə də mühüm önəm verilir. Mərkəzdəki “Muğam” restoranında milli mətbəximizin təamları təqdim edilir.

Bildirildi ki, “Çay evi” memarlıq layihəsi 2013-cü ildə Londonda keçirilən və Avropanın nüfuzlu beynəlxalq qurumu olan “European Property Awards”ın təsis etdiyi “Sosial memarlıq” nominasiyasında qalib gələrək birinci yerə layiq görüldü.

“Çay evi” tədris mərkəzi ilə tanışlıqdan sonra Prezident İlham Əliyev və Prezident Giorgi Marqvelaşvili Gürcüstanda yaşayan Azərbaycan icmasının nümayəndələri ilə görüşdülər. Dövlət başçıları görüşdə çıxış etdilər.

Prezident İlham Əliyevin çıxışı

- Əziz dostlar, mən dünən Gürcüstan rəsmi səfərə gəlmişəm. Deyə bilərəm ki, səfər çox uğurlu keçir. Dünən apardığım danışıqlar bir daha göstərir ki, Gürcüstan-Azərbaycan əlaqələri yüksək sürətlə inkişaf edir.

Dünən biz Birgə Bəyannamə imzalamışıq. Bəyannamədə əməkdaşlığımızın bütün aspektləri öz əksini tapıb. Bizim əməkdaşlığımızın böyük tarixi və gözəl gələcəyi var. Bu gün Gürcüstan və Azərbaycan - iki dost, qardaş ölkə birgə fəaliyyət göstərir, regionda mühüm layihələr icra edir. Bizim əlaqələrimiz strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə qalxmışdır və biz bundan sonra da əlaqələrin inkişafı üçün əlimizdən gələni edəcəyik.

Bu gün səfər çərçivəsində mən Marneuliyə sizinlə görüşə gəlmişəm. Mən əminəm ki, sizin Gürcüstanda fəaliyyətiniz də Gürcüstan-Azərbaycan əlaqələrinin inkişafı üçün mühüm rol oynayacaqdır. Çünki Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar və Azərbaycanda yaşayan gürcülər bizim əməkdaşlığımızı daha da möhkəmləndirir. Həm Gürcüstan, həm Azərbaycan çoxmillətli, çoxkonfessiyalı ölkədir. Bizim ölkələrimizdə bütün xalqlar sülh, əmin-amanlıq, mehribanlıq şəraitində yaşayır və bu, bizim böyük uğurumuzdur, böyük nailiyyətimizdir. Biz çox istəyirik ki, həm Azərbaycanda yaşayan gürcülər, həm Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar bundan sonra da ölkələrin ictimai, siyasi, iqtisadi həyatında öz rolunu oynasınlar və həm öz ölkələrinin dəyərli vətəndaşları kimi töhfə versinlər, eyni zamanda, əlbəttə, öz tarixi köklərini də unutmasınlar. Mən istəyirəm ki, Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar rahat yaşasınlar. Onların iş yerləri ilə təmin edilməsi istiqamətində daha da ciddi addımlar atılsın, onlar öz dəyərini yaxşı hiss etsinlər və Gürcüstanın dəyərli vətəndaşları kimi bu ölkənin ümumi inkişafına öz töhfəsini versinlər.

Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar Gürcüstanın dövlətçiliyinə həmişə dəstək olmuşlar və Gürcüstanın yaxşı vətən-

daşları olmuşlar. Belə də olmalıdır, çünki siz bu torpaqlarda əsrlər boyu yaşayırsınız. Bu gün xalqlarımızı birləşdirən həm tarixi əlaqələr, həm çoxəsrlik dostluq, qardaşlıq münasibətləri, eyni zamanda, bax, bugünkü Gürcüstan-Azərbaycan əlaqələri əlbəttə ki, sizin də həyatınızda müsbət təsirini göstərir.

Mən çox şadam ki, bu gözəl mərkəzdə uşaqlar müxtəlif dərəcələrdə təhsil alırlar. Biz burada həm azərbaycanlı, həm də gürcü uşaqları görürük. Onlar birlikdə bu işlərlə məşğul olurlar. Bu da birliyi, dostluğu möhkəmləndirir. Əlbəttə, bu "Çay evi" mərkəzinin çox böyük funksional tərəfi var. Xüsusilə, məni sevindirən odur ki, burada gürcü dili kursları təşkil edilibdir. Mən bunu dəfələrlə demişəm və bir daha deyirəm. Biz istəyirik ki, Gürcüstanda yaşayan bütün azərbaycanlılar gürcü dilini mükəmməl bilsinlər, öz ana dili kimi bilsinlər. Ancaq o təqdirdə siz Gürcüstanda layiqli yer tuta bilərsiniz. Yəni, azərbaycanlılar Gürcüstanda təcrid edilmiş vəziyyətdə yaşamamalıdırlar, yaşaya bilməzlər. Siz bu dövlətin dəyərli vətəndaşlarınsınız, öz əməyinizlə Gürcüstanın inkişafına töhfə verirsiniz. Gürcü dilini bilmək birinci şərtidir və çox yaxşı ki, bu kurslar təşkil edilir. Burada həm uşaqlar və bildiyimə görə, digər kateqoriyadan olan insanlar da dərs alırlar. Bu, çox vacibdir və əlbəttə ki, siz Azərbaycan dilini, öz tarixi köklərinizi heç vaxt unutmamalısınız. Hər bir millət öz tarixi-mədəni kökləri əsasında inkişaf edir. Əlbəttə, Azərbaycan dövləti bundan sonra da əlindən gələni edəcək ki, sizin həm rahat yaşamanız təmin edilsin, eyni zamanda, siz tarixi kökləri daim uca tutasınız.

Bu gün Azərbaycan sürətlə inkişaf edir, Azərbaycanın imkanları genişlənir və mən həm dövlət şirkətlərinə, eyni zamanda, özəl sektorun nümayəndələrinə daim tövsiyə edirəm ki, burada yaşayan azərbaycanlılar üçün daha da yaxşı şərait yaratsınlar, Gürcüstanı investisiya qoysunlar, iş yerləri, logistika mərkəzləri, ictimai yerlər yaradılsın və şadam ki, bu gün biz bunu görürük.

Mən axırıncı dəfə Marneulidə 2004-cü ildə olmuşam, vətəndaşlarla görüşmüşəm və indi də gəlmişəm. Mən bax, bu

yerləri xatırlamıram, çünki o vaxt yox idi və burada - girişdə, foyedəki şəkillər göstərir ki, əvvəlki "Çay evi"nin vəziyyəti necə idi, indi necədir. Bu, böyük inkişafdır. Eyni zamanda, bu gün biz soyuducu anbar kompleksinin də işi ilə tanış olacağıq. Bu da kənd təsərrüfatı ilə məşğul olanlar üçün əvəzolunmaz bir infrastruktur obyektidir, iqtisadi inkişaf üçün çox lazımdır. Yəni, əminəm ki, bundan sonra həm SOCAR, həm Azərbaycanın digər şirkətləri, özəl qurumların nümayəndələri Gürcüstanı investisiya qoyacaqlar və burada yaşayan azərbaycanlılar, gürcülər üçün yeni imkanlar yaradacaqlar.

Mən öz həmkarıma minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm ki, o, sizə daim diqqət göstərir. Bilirəm ki, cənab Prezident sizinlə ən azı ildə bir dəfə görüşür, sizə dəstək olur. Bu, çox önəmlidir, yəni, siz Gürcüstan dövlətinin, Gürcüstan Prezidentinin dəstəyini, diqqətini hiss edirsiniz və buna görə mən öz həmkarıma minnətdaram. Bir daha demək istəyirəm ki, dünən keçirdiyimiz görüşlər, apardığımız danışıqlar və fikir mübadiləsi Gürcüstan-Azərbaycan qardaşlığını daha da möhkəmləndirir. Əminəm, bu, sizin üçün də çox önəmlidir və biz gələcəkdə də çalışacağıq ki, siz daim özünüzdə rahat hiss edəsiniz, yaxşı yaşayasınız, dolanışq da yaxşı olsun, iş yerləri də olsun, həm Azərbaycanı sevsiniz, həm də Gürcüstanı. Sizi bir daha salamlayıram.

Prezident Giorgi Marqvelaşvilinin çıxışı

- Mən Sizi və Marneuli ictimaiyyətinin nümayəndələrini salamlayıram. Mən şadam ki, bu gün cənab İlham Əliyev ilə birgə burada sizinlə - Gürcüstanın azərbaycanlı vətəndaşları ilə görüşmək imkanı əldə etmişik. Bu ictimaiyyət bizim vətəndaşlar kimi dövlətimizin tərkib hissəsidir. Bu rayonun sakinlərinə, burada yaşayan azərbaycanlılara Gürcüstanın inkişafına və Azərbaycan-Gürcüstan əlaqələrinin genişlənməsinə verdikləri töhfələrə görə minnətdarlığımı bildirirəm.

Ötən gün cənab Əliyev ilə bizim mehriban dostluq əlaqələrimizi daha da inkişaf etdirmək üçün müzakirələr apardıq. Azərbaycan-Gürcüstan əlaqələri nümunəvidir. Bu nümunə hər iki ölkəni daha da möhkəmləndirəcək.

Biz buraya gələndə söhbət edərkən mərhum prezidentlər Heydər Əliyevin və Eduard Şevardnadzenin uzaqgörənliklə bu dostluğa verdikləri önəmi xatırladıq. Onlar bizim əlaqələrimizin strateji istiqamətini müəyyən etmişlər. Bu gün bir daha əmin olduq ki, 20-25 il əvvəl onların qoyduqları bünövrə bizim gələcəyimizin əsas yolunu müəyyən edib.

Mən çox sevinirəm ki, bu gün sizinlə görüşə gəlmişəm. Əminliklə deyə bilərəm ki, bütün Gürcüstan xalqı İlham Əliyevə məhəbbətlə yanaşır. Bilirəm ki, siz də İlham Əliyevi iqiqat istəyirsiniz. Mən sevinirəm ki, rayonda böyük inkişaf var. Bu yeniliklər sizin səyinizlə və Azərbaycanın bölgəyə, iqtisadiyyata dəstəyi vasitəsilə yaranıb. Mən qeyd etmək istəyirəm ki, bu dəstək təkcə Marneulidə deyil, hər yerdə nəzərə çarpır. Gürcüstanın iqtisadiyyatının gücləndirilməsində Azərbaycan ilə tərəfdaşlıq mühüm rol oynayır. Bu dəstək sosial layihələrin reallaşdırılmasında da nəzərə çarpır. Bu gün bütün bağçalarda istilik sistemi mövcuddur. Mən deyərdim ki, bir çox kilsələr və digər müəssisələr istiliklə təmin olunublar. Bundan başqa bir çox mədəni, idman və elmi layihələrə kömək göstərilir. Bunu görməmək mümkün deyil. Bütün bunları bizim dost Azərbaycan dost Gürcüstan üçün edir. Mən iftixar hissi ilə deyə bilərəm ki, bölgədə həyata keçirilən bütün layihələr öz bəhrəsini verir.

Gürcüstan Prezidenti qeyd etdi ki, bu bölgənin vətəndaşları daha sıx iqtisadi, siyasi və mədəni integrasiyaya meyillidirlər. Burada bilikli və istedadlı insanlar çoxdur. Onların siyasi proseslərdə yaxından iştirak etməsi Gürcüstan dövlətinin gücü deməkdir.

Gürcüstan Prezidenti dedi:

-Bizim xalqlarımız və dövlətimiz daha çox inkişafa impuls verən layihələrin reallaşdırılmasını istəyirlər. Bu layihələr

rin reallaşmasına İlham Əliyevin istəyi təkan verir. İlham Əliyev çox ürəyiaçıq insandır və mən prezident kimi Azərbaycana səfər edəndə məni çox mehribanlıqla qəbul etdi. Mən də çalışıram ki, cənab İlham Əliyevin Tbilisiyə səfəri zamanı az da olsa sizdə gördüyüm qonaqpərvərliyin qarşılığını verə bilim.

Bu yaxınlarda Azərbaycanda seçkilər keçirildi. Cənab Prezident bu siyasi prosesdən dərhal sonra vaxt taparaq Gürcüstana səfər edib. Bu, gözəl jestdir. Ona bu jestinə görə təşəkkürümü bildirirəm. Bunu bütün dünya görür və bütün dünya başa düşür ki, Azərbaycan-Gürcüstan əlaqələri necə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bir daha çox sevinirəm ki, bizim istəkli qonağımız İlham Əliyev ilə buradayıq. Hər zaman sizin xidmətinizdə durmağa hazırıq.

Gürcüstan parlamentinin deputatı **Mahir Dərziyev** çıxış edərək dedi:

-Cənab Prezident, Sizin Gürcüstana səfəriniz bütün gürcü ictimaiyyətinin diqqət mərkəzindədir. Gürcüstanda yaşayan minlərlə soydaşımız neçə gündür Sizin bu səfərinizi bir bayram kimi gözləyir. Mən tam məsuliyyətlə deyirəm ki, bu gün hər bir evdə bayramdır. Mən bütün soydaşlarımızın sevgilərini, salamlarını Sizə çatdırmaq istəyirəm.

Təbii ki, mən bir deputat kimi həm də Azərbaycan ilə Gürcüstan arasında olan mövcud əlaqələrin yüksək səviyyəsini dərin məmnunluq hissi ilə ifadə etmək istəyirəm. Əsası ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan bu münasibətlər Sizin prezidentliyiniz dövründə bütün istiqamətlərdə - həm iqtisadi, siyasi, həm də humanitar sahələrdə yüksələn xətlə inkişaf edib. Mən əminəm ki, Sizin Gürcüstana bu səfəriniz də münasibətlərin inkişafına yeni töhfə verəcək.

Azərbaycanın haqq işi Gürcüstanda həmişə müdafiə olunub. Biz çox məmnunuq ki, beynəlxalq aləmdə, bütün beynəlxalq qurumlarda Gürcüstan və Azərbaycan bir-birinin haqq işini dəstəkləyir. Azərbaycan ilə Gürcüstan arasında olan bu

əlaqələr bu gün nəinki region çərçivəsindən çıxır, hətta mən dəyərdir ki, artıq dünya əhəmiyyəti kəsb edir. Bu əlaqələrin möhkəmlənməsi, daha da inkişaf etməsi bütöv gürcü cəmiyyətinin arzusudur.

Gürcüstandakı Azərbaycan icmasının həmişə Azərbaycan dövlətinin qayğısını öz gündəlik həyatında hiss etdiyini deyən Mahir Dərziyev əsrlər boyu bu torpaqda yaşayan soydaşlarımızın Azərbaycana sıx bağlı olmaqla yanaşı, Gürcüstan dövlətinə və dövlətçiliyinə sadıqlıq nümayiş etdirdiklərini bildirdi. Gürcüstan parlamentinin üzvü Prezident İlham Əliyevin bu bölgəyə əvvəlki səfəri zamanı qaldırılan məsələlərin həlli üçün göstərdiyi səylərin müsbət nəticələrindən danışaraq dedi:

-Fürsətdən istifadə edərək, cənab Prezident, Yeni Azərbaycan Partiyasının seçkilərdə qazandığı qələbəyə görə bütün soydaşlarımız adından Sizi təbrik etmək istəyirik. Bu qələbə Azərbaycan xalqının iradəsinin ifadəsi, Sizin uğurlu daxili və xarici siyasətinizə göstərdiyi etimadın nəticəsidir.

Bizim Azərbaycan sevgimiz, xaricdə yaşayan azərbaycanlıların Azərbaycan sevgisi, istəyi təbiidir, başadüşüləndir. Biz də Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar olaraq Azərbaycan dövlətinə çiçəklənmə, tərəqqi arzu edirik. Arzu edirik ki, iki dost, qardaş ölkələrimiz arasındakı münasibətlər daha geniş, daha yüksək səviyyəyə qalxsın. Çox sağ olun. Bir daha xoş gəlmisiniz.

Marneulidə fəaliyyət göstərən Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin sədri **Fazil Həsənov** çıxış edərək dedi:

- Cənab Prezident, Gürcüstana xoş gəlmisiniz. Gürcüstan Prezidentinə "Xoş gəlmisiniz" deyirik. Bizim icma ilə görüşə vaxt ayırdığınıza görə Sizə minnətdarıq.

2004-cü ildə Marneuliyə səfəriniz zamanı biz müəyyən təkliflərlə çıxış etdik. Həmin dövrə nəzər yetirsək görürük ki, Gürcüstan-Azərbaycan münasibətlərində yeni mərhələnin təməli qoyulub. Azərbaycan investisiyası daha inamla Gürcüstana gəlib çıxıb. Eyni zamanda, Gürcüstanın hər bir yerində

iş yerləri açılmağa başlayıb. Bundan bizim soydaşlarımız da yararlanırlar. Bu gün bizim iştirak etdiyimiz bu görüş də, bu "Çay evi"nin açılması da gənclərimizin inkişafı istiqamətində atılan bir addımdır. Bütün gənclərimiz bundan bəhrələnilirlər. İdman kompleksinin açılışı Sizin gəlişinizdən sonra oldu. Eyni zamanda, bu gün Siz özünüz də dediyiniz kimi, soyuducu anbar kompleksinin açılması bizim bölgəyə böyük hədiyyədir.

Burada bizim məktəb direktorları da əyləşiblər. Ötən müddət ərzində SOCAR-ın, xüsusilə Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə bir çox məktəblərimiz təmir edilib. Bəzi məktəblərimiz isə yenidən qurulub. Əminlik ki, gələcəkdə bu münasibətlərin fonunda bu cür sosial layihələrimiz davam edəcək.

Gürcüstan cəmiyyətinə sıx inteqrasiya etməkdə olan azərbaycanlılardan ibarət ziyalı zümərəsinin yetişdirilməsi üçün görülən tədbirlərə verdiyi dəstəyə görə Azərbaycanın dövlət başçısına bölgə sakinlərinin minnətdarlığını çatdıran Fazil Həsənov bildirdi:

-Cənab Prezident, bir daha bizim bu gözəl ölkəmizə xoş gəlmisiniz. Yeni Azərbaycan Partiyasının parlament seçkilərindəki qələbəsi münasibətilə Sizi və bütün Azərbaycan xalqını təbrik edirik. Xüsusi vurğulamaq istəyirəm ki, Gürcüstan azərbaycanlıları həm öz Vətəni Gürcüstan dövləti, həm də Azərbaycan ilə nəfəs alırlar. Üstəlik arzumuz ondan ibarətdir ki, Gürcüstanda və Azərbaycanda əmin-amanlıq olsun, insanlarımız xoşbəxt, sülh içində yaşasınlar. İki qardaş ölkə arasında dünyada ömək ola biləcək bu münasibət Cənubi Qafqazın gələcək inkişafına böyük təkan versin.

İş adamı **İspəndiyar Məmmədov** çıxış edərək Gürcüstana səfəri çərçivəsində azərbaycanlıların kompakt yaşadığı Borçalı bölgəsinə gəldiyinə görə Azərbaycan Prezidentinə sakinlərin dərin minnətdarlığını çatdıraraq dedi:

-Ulu öndər Heydər Əliyev hər dəfə Gürcüstana rəsmi səfərə gələndə bizlərin həmişə onun diqqət mərkəzində olduğunu vurğulayırdı və bunu əməli işində də təsdiq edirdi. Heydər Əliyev məktəbinin davamçısı kimi bu missiyanı layiqincə həyata keçirdiyinizə görə Sizə bir daha minnətdanq.

Bu günlərdə Azərbaycanda növbəti parlament seçkiləri keçirildi. Seçkilərin demokratik prinsiplərə uyğun keçirilməsi Azərbaycanın dünyəvi dövlət olduğunu bir daha təsdiq etdi. Şübhəsiz ki, bu hadisə bizi - Gürcüstan azərbaycanlılarını ikiqat sevindirdi. O ki qaldı Gürcüstanla bağlı məsələlərə, bütün kəndlərə təbii qazın verilməsi, SOCAR-ın göstərdiyi fəaliyyət və kənd təsərrüfatı məhsullarının saxlanılması üçün tikilmiş böyük bir soyuducu anbar kompleksi xalqın maddi və sosial vəziyyətinin inkişafına xidmət edir. Ona görə də Sizə və Azərbaycan dövlətinə minnətdanq. Diqqətinizə görə çox sağ olun.

Sahibkar Heydər Musayev çıxış edərək dedi:

-Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevi Mameuli torpağında və Gürcüstanda salamlayıram. Mən bizim Prezidentimiz Giorgi Marqvelaşvilini də salamlayıram. Hər ikiniz Mameuliyə xoş gəlmisiniz. Həmişə Sizin buraya gəlişiniz bizə böyük sevinc bəxş edir.

Yaşadığı bölgədə sahibkarlar üçün yaradılmış şəraitdən danışan Heydər Musayev bu bölgədəki sosial problemlərin həllində ARDNŞ-in dəstəyini yüksək qiymətləndirərək bildirdi:

- Mən yaşadığım kənddə və bizim bölgədə bütün sosial layihələr yüksək səviyyədə həyata keçirilib. Hər bir evə içməli su xətti çəkilib, kəndimizin yolları asfaltlanıb, küçələr işıqlandırılıb. Mən Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinə dərin minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm ki, demək olar bütün kəndlərimiz yüksək keyfiyyətli qazla təmin olunub. Heç bir problemimiz yoxdur. Biz yalnız gələcək inkişafımız üçün çalışmalıyıq. Gürcüstanın və Azərbaycanın strateji tərəfdaş olması biz sadə insanları çox sevindirir. Ona görə bir daha Sizə min-

nətdarlığımızı bildirmək istəyirəm. Bir daha Gürcüstan torpağına "Xoş gəlmisiniz" deyirəm.

Prezident İlham Əliyev çıxış edərək dedi:

- Çox sağ olun əziz dostlar. Burada qeyd edildiyi kimi, keçən dəfə mən Mameulidə olanda yerli sakinlər bir neçə məsələ qaldırdılar və mən də Bakıya qayıdandan sonra müvafiq göstərişlər, tapşırıqlar vermişdim ki, bu məsələlər tezliklə öz həllini tapsın. Şadam ki, son illər ərzində bir neçə mühüm məsələ öz həllini tapıb.

Əlbəttə, 2004-cü ildə Azərbaycanın imkanları bugünkü kimi deyildi. Bizim o qədər də böyük maliyyə imkanlarımız da yox idi. Ancaq imkan daxilində çalışırdıq ki, burada - Gürcüstanda da yaşayan azərbaycanlılar Azərbaycanın inkişafından bəhrələnsinlər.

Qaldırılan məsələlərin bir çoxu artıq bu gün öz həllini tapıb. Əlbəttə, gələcəkdə daha da böyük işlər görülməlidir. Amma ilk növbədə göstəriş verilmişdir ki, infrastruktur layihələri - qaz, içməli su təminatı öz həllini tapsın, kənd yolları abadlaşdırılsın. Bildiyiniz kimi, son illər ərzində SOCAR nəinki azərbaycanlıların yaşadıkları bölgələrdə, ümumiyyətlə, Gürcüstanın müxtəlif yerlərində böyük qazlaşdırma proqramlarını icra edir və böyük vəsait, investisiya qoyur ki, Gürcüstanda qazlaşdırma maksimum dərəcədə sürətlə getsin. Keçən dəfə mən burada olanda Dövlət Neft Şirkətinin bir dənə də olsun yanacaq-doldurma stansiyası yox idi. Mənə verilən məlumata görə, bu gün 100-dən çox yanacaq-doldurma məntəqəsi vardır. SOCAR Gürcüstanın Qara dəniz limanında böyük terminalı əldə edibdir, energetika layihələrinə investisiya qoyubdur. Dünən müzakirə etdiyimiz layihələr arasında elektroenergetika layihələri də var. Elektrik xətlərinin birləşməsi, "Cənub" qaz dəhlizinin inşası - bütün bunlar yeni iş yerlərinin açılmasına gətirib çıxaracaq.

Təhsillə bağlı məsələlər xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Məndəkim ki, siz bu məsələləri qaldırırsınız. Mən şəxsən istəyirəm ki, Gürcüstanda bir dənə də təmirsiz Azərbaycan məktəbi olmasın. Düzdür, hələ ki, Azərbaycanda da təmirsiz, qəzalılı vəziyyətdə olan məktəblər var. Son on ildə Azərbaycanda 3 mindən çox məktəb tikilib və təmir edilib. Azərbaycanda təxminən 5 min məktəbin olduğunu nəzərə alsaq, görürsünüz ki, nə qədər böyük işlər görülüb. Amma yenə də mən bu gün Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində olarkən vətəndaşlar məsələ qaldırırlar ki, o məktəb qəzalılı vəziyyətdədir, bu məktəb təmirsizdir. Yəni, bu problem bizdə də, sizdə də var. Amma biz çalışacağıq ki, bu məsələ öz həllini tapsın. Hesab edirəm ki, Dövlət Neft Şirkəti burada əsas investor kimi öz rolunu oynayacaqdır.

Ümumiyyətlə, Dövlət Neft Şirkətinin həm Azərbaycanda, həm işlədiyi bütün ölkələrdə çox böyük sosial məsuliyyəti vardır. İndi SOCAR müxtəlif ölkələrdə fəaliyyət göstərir və o ölkələrdə, o cümlədən Gürcüstanda da məktəb, uşaq bağçalarının tikintisi, infrastruktur layihələrinin icrası ilə məşğuldur. İlk növbədə bunu Gürcüstanda etməlidirlər, çünki burada böyük sayda azərbaycanlı əhali yaşayır.

Təhsil Nazirliyinə də göstəriş verilmişdir ki, kitablarla, dərsliklərlə bağlı məsələlər öz həllini tapsın. Bilirəm ki, bəzi hallarda məktəblərdə müəllim qıtlığı vardır. Yəni, bu məsələ də öz həllini tapmalıdır ki, uşaqlar normal şəraitdə oxusunlar, qeyd etdiyim kimi, həm Azərbaycan dilini, həm gürcü dilini mükəmməl bilsinlər.

Gələcəkdə iş yerlərinin yaradılması, kənd təsərrüfatının inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər də görülməlidir. Əlbəttə ki, biz bu məsələləri Gürcüstan dövləti və hökuməti ilə məsləhətləşmələr əsasında görəcəyik. Bax, soyuducu anbar kompleksinin tikintisi birinci addımdır. Şadam ki, Gürcüstan dövləti də güzəştli kreditlər ayırır və siz burada istixanalar yaradırsınız. Hesab edirəm, Azərbaycan investisiyaları hesabına bu bölgədə emal müəssisəsi də yaradıla bilər ki, siz kənd təsərrüfatı məhsullarını emal edib hazır məhsul kimi dünya bazarlarına sata bi-

ləsiniz. Digər məsələlər, yeni iş yerlərinin yaradılması həm Gürcüstanda, həm Azərbaycanda lazımdır. Yeni iş yerləri həm bizdə yaradılır, həm sizdə. Ona görə, burada mütləq birgə səylər vacibdir.

Ümumiyyətlə, dünən apardığımız danışıqlar əsnasında biz bir çox məsələləri, əlbəttə, bir daha müzakirə etdik. Amma əsas məsələ odur ki, Gürcüstan ilə Azərbaycan arasında daha da sıx koordinasiya aparılmalıdır. Çünki həm təhlükəsizlik, həm inkişaf baxımından bizim ölkələrimiz bir-birinə sıx bağlıdır. Bizim uğurlu inkişafımız Gürcüstansız mümkün deyil. Çünki Gürcüstan bizim üçün Avropaya çıxış yoludur. Əlbəttə ki, Azərbaycan nə qədər güclü olsa Gürcüstanın da inkişafı o qədər sürətlə gedəcək. Çünki biz çox yaxın dostuq, tərəfdaş, birgə layihələr icra edilir. Dünən razılığa gəldik ki, nəqliyyat sahəsində həm bölgədə, həm dünyada birgə siyasət aparaq. Belə olan halda, ölkələrimizin ərazisindən yükdaşımaların həcmi bir neçə dəfə artacaq. Bu dəhliz buradan, bu bölgədən keçir. Əlbəttə ki, burada yaşayan hər bir insan bundan da faydalanaçaq. Çünki yeni iş yerləri yaradılır, yeni sənaye müəssisələri yaradılacaqdır.

Əlbəttə ki, sosial sahəyə daha da ciddi, böyük diqqət yetirilməlidir. O ki qaldı gömrükdə, sərhəddə gediş-gəlişin asanlaşdırılması ilə bağlı məsələlərə, bu da müvafiq qaydada öz həllini tapacaq. Nazir buradadır. Siz bu məsələni dərinlən araşdırın. Azərbaycan tərəfindən nə lazımdırsa ediləcək ki, burada heç bir problem olmasın. Yəni, insanlar rahat, maneəsiz gedib-gələ bilsinlər. Onsuz da bizim ölkələrimiz arasında viza rejimi yoxdur, ola da bilməz. Ona görə, bu məsələlər də öz həllini tapacaq. Ümumiyyətlə, əgər bundan başqa hansısa məsələ varsa, xahiş edirəm onu da mənə çatdırın. Biz bütün məsələləri imkan daxilində həll edəcəyik.

Bir xahişim də var. Bu gün burada bu bölgənin seçilmiş, tanınmış, böyük hörmətə malik insanları əyləşmişlər. Ancaq Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlıların sayı on minlərlə, yüz

minlərlə ölçülür. Xahiş edirəm, Gürcüstanda yaşayan bütün soydaşlarımıza mənim səmimi salamlarımı çatdırın. Bilin ki, mən onlar haqqında daim düşünürəm, onlar mənim üçün çox əzizdir, doğmadır. Ən böyük arzum ondan ibarətdir ki, onlar bu torpaqda rahat, firavanlıq və rifah içində yaşasınlar. Sağ olun.

Sonra çıxış edən Gürcüstan Prezidenti **Giorgi Marqvelaşvili** bölgədə gürcü dilinin öyrənilməsi layihəsinin həyata keçirilməsi prosesindən danışdı və bildirdi ki, bu amil azərbaycanlı əhəlinin ölkənin ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni həyatında fəal mövqe tutmaları üçün əsas şərtidir. Gürcüstan öz mədəniyyətini, adət-ənənələrini qoruyan azərbaycanlı vətəndaşları ilə güclüdür, - deyən Prezident Giorgi Marqvelaşvili daha sonra burada həyata keçirilən layihələrdən danışaraq dedi:

-Mən burada uğurla həyata keçirilən infrastruktur layihələrini görürəm. Əsasən kənd təsərrüfatı sahəsində olan layihələri. Gürcüstan böyük potensiala malik aqrar dövlətdir. Təəssüf ki, bəzi səbəblərə görə bizim ərzağa olan tələbatımızın 9 faizi daxili istehsal hesabına təmin edilir. Bu, çox kiçik göstəricidir. Lakin elə bu 9 faizdə də bizim azərbaycanlı vətəndaşlarımızın rolu böyükdür. Biz bu sahədə layihələri elə reallaşdırmalıyıq ki, Avropa bazarına çıxı bilək. Biz keçən il Avropa İttifaqı ilə "Azad ticarət haqqında" müqaviləyə imza atdıq. Bu, bizə böyük imkanlar yaratdı. Ancaq təbii, Avropa standartlarına cavab verən məhsul istehsal etməliyik və dünyaya məhsul çıxaran ölkələrlə rəqabətə girməliyik. Burada bu potensial var və biz bunu həyata keçirməliyik. Bunun üçün bizə müasir texnologiya və avadanlıq lazımdır.

Mən çox sevinirəm ki, bu sahədə də cənab İlham Əliyev bizə dəstək verir. Ən müasir istixanaları misal gətirmək istəyirəm. Daha bir sahəni qeyd etmək istəyirəm. Bu, turizm və onunla bağlı xidmətlərin göstərilməsidir. Bununla əlaqədar rayonun icra hakimiyyəti və digər qurumlar birləşib bu sahədə potensialı araşdırıb öyrənməli, təkliflərini təqdim etməlidirlər.

Turizm çox gəlirli sahədir. Bundan başqa, çox mühüm geosiyasi və geostrateji layihələr reallaşdırılacaq. Dünən biz bu məsələ ilə bağlı cənab Əliyevlə müzakirə apardıq. Bu layihələr bizə yüklərin, enerji daşıyıcıları tranzitini artırmağa, logistik mərkəzlərin yaradılmasına imkan verə bilər.

Burada gördüyüm canlanmaya görə təşəkkür edirəm. Buradakı əhval-ruhiyyə bizim gələcək əməkdaşlığımızın daha uğurlu olacağı ümidini verir. Mən bir daha cənab İlham Əliyevə "çox sağ olun!" demək istəyirəm. Onu bir daha gözəl Marneulidə salamlayıram.

Prezident İlham Əliyev və Gürcüstan Prezidenti Giorgi Marqvelaşvili Marneuli rayonunda soyuducu anbar kompleksi ilə tanış olublar

Prezident İlham Əliyev və Gürcüstan Prezidenti Giorgi Marqvelaşvili noyabrın 6-də Marneuli rayonunda fəaliyyət göstərən soyuducu anbar kompleksi ilə tanış olublar.

Dövlət başçılarının məlumat verildiyi ki, "Aqroinvest 146" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətin soyuducu anbar kompleksi bu il aprelin 18-də azərbaycanlıların yığcam yaşadığı Marneuli rayonunun Candar qəsəbəsində istifadəyə verilib. İki hektar ərazini əhatə edən kompleksə ofis və yardımçı binalar, 12 soyuducu və bir saxlama kamerası, transformator və təhlükəsizlik binaları, çəki məntəqəsi və su anbarı daxildir. Bu müəssisə Gürcüstanda fəaliyyət göstərən ən böyük soyuducu anbar kompleksidir.

Soyuducu kameralarının sahəsi 4250 kvadratmetrdir. Ət və balıq məhsulları üçün nəzərdə tutulan iki kameraların -5°C-dən -20°C-dək soyutma imkanı var. Temperaturun -5°C-dən +5°C-dək dəyişdiyi digər 10 kamerada isə meyvə- tərəvəz və çəraz saxlanılacaq. Soyuducu anbar kompleksi 2100 ton müxtəlif çeşidli kənd təsərrüfatı məhsulları və min ton çərazın saxlanması üçün nəzərdə tutulub.

Kvemo-Kartli regionuna xidmət göstərən kompleks Azərbaycanın Gürcüstanda həyata keçirdiyi investisiya layihə

ləri çərçivəsində istifadəyə verilib. Tikintisinə 2013-cü ilin martunda başlanan obyektə inşaat işləri "Akkord Georgia" şirkəti tərəfindən həyata keçirilib.

Prezident İlham Əliyev Gürcüstan Pravoslav Kilsəsinin Patriarxı II İliya ilə görüşüb

Azərbaycan Prezidentini səmimiyyətlə salamlayan Gürcüstan Pravoslav Kilsəsinin Patriarxı II İliya ulu öndər Heydər Əliyev və Prezident İlham Əliyev ilə şəxsi münasibətlərini yüksək dəyərləndirdi. O qeyd etdi ki, Azərbaycan ilə Gürcüstan arasındakı münasibətlər nümunə xarakteri daşıyır. Hər iki dövlət Qafqazda sülhü və əmin-amanlığı qorumaq üçün səylərini əsirgəmir. Ölkələrimiz arasında siyasi əlaqələrin yüksək səviyyədə olduğunu vurğulayan Gürcüstan Pravoslav Kilsəsinin Patriarxı bundan sonra da xalqlarımızın sülh və firavanlıq şəraitində yaşayacaqlarını bildirdi. II İliya ölkələrimizin dini sahədə münasibətlərinin də çox yaxşı olduğunu dedi.

Gürcüstanda 300-dən çox məscidin fəaliyyət göstərdiyini deyən Pravoslav Kilsəsinin Patriarxı Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə ölkəmizdə yaşayan gürcülərə göstərilən yüksək diqqətə görə minnətdarlığını bildirdi. O, Azərbaycanda Gürcüstanın yepiskopunun olması və bir sıra digər dini məsələlərlə bağlı fikirlərini çatdırdı. Azərbaycan və Gürcüstanın ərazi bütövlüyünün pozulmasına görə dərin narahatlığını vurğulayan II İliya ümidvar olduğunu bildirdi ki, hər iki ölkənin ərazi bütövlüyü bərpa ediləcək. Gürcüstana Azərbaycandan təbii qazın verilməsi ilə bağlı Prezident İlham Əliyevə təşəkkürünü çatdıran Patriarx II İliya ölkələrimiz arasında bundan sonra da münasibətlərin yüksək səviyyədə olacağına inamını ifadə etdi.

Gürcüstan Pravoslav Kilsəsinin Patriarxı ilə Bakıdakı səmimi görüşlərini xatırladan Prezident İlham Əliyev Azərbaycanda II İliyaya böyük hörmət bəsləndiyini vurğuladı. Dövlət başçısı Gürcüstanın dini liderinin fəaliyyətinin hər zaman regionda sülhün bərqərar olmasına, bütün münasibətlərin həlli-

nə, dünyadakı dinlərarası münasibətlərdə qarşılıqlı anlaşmaya, qarşılıqlı hörmətə və sülhə əsaslandığını dedi. Prezident İlham Əliyev çoxmillətli və çoxkonfessiyalı Azərbaycan və Gürcüstanın digər ölkələr üçün ümumbəşəri dəyərlərə sadıqlıq nümunəsi olduqlarını xüsusi vurğuladı. Mameulidə Azərbaycan icması ilə görüşünə toxunan dövlətimizin başçısı ölkəmizdə yaşayan gürcülərə də yüksək münasibət göstərildiyini bildirdi. Müstəqillik dövründə ölkələrimiz arasında strateji münasibətlərin formalaşdığını deyən Prezident İlham Əliyev bu baxımdan Gürcüstana rəsmi səfəri zamanı dövlət başçılarının imzaladıqları Birgə Bəyannamənin əhəmiyyətini xüsusi qeyd etdi. Dövlət başçısı Azərbaycan və Gürcüstanın ərazi bütövlüyünün bərpasının hər iki ölkənin dinamik inkişafı üçün zəruriliyini vurğuladı. Prezident İlham Əliyev ölkələrimizin beynəlxalq qurumlar çərçivəsində fəal qarşılıqlı fəaliyyətinin mövcud olduğunu bildirdi.

SOCAR-ın Gürcüstandakı fəaliyyətini yüksək dəyərləndirən Prezident İlham Əliyev hər iki ölkənin uğurlu gələcəyinin yalnız sıx qarşılıqlı əməkdaşlıq sayəsində mümkün olduğunu dedi. Dövlət başçısı Gürcüstana rəsmi səfərinin iki ölkə arasında əməkdaşlıq və qardaşlığın daha da möhkəmlənməsinə xidmət edəcəyinə əminliyini vurğuladı.

Prezident İlham Əliyevin Gürcüstan parlamentinin sədri ilə görüşü olub

Noyabrın 6-da Prezident İlham Əliyevin Gürcüstan parlamentinin sədri David Usupaşvili ilə görüşü olub.

David Usupaşvili Azərbaycan Prezidentini parlamentin binası önündə qarşıladı. Gürcüstan parlamentinin deputatları Prezident İlham Əliyevə təqdim olundu. Dövlət başçısı və Gürcüstan parlamentinin sədri xatirə şəkli çəkirdilər.

Görüşdə David Usupaşvili Gürcüstana rəsmi səfəri çərçivəsində parlamentə gəldiyinə görə deputatlar adından Azərbaycan dövlətinin başçısına minnətdarlığını bildirdi. David Usupaşvili Prezident İlham Əliyevin təkcə regionun deyil, dü-

nyanın nüfuzlu şəxsiyyətlərindən biri kimi Gürcüstana rəsmi səfərindən şərəf duyduqlarını vurğuladı.

Gürcüstan parlamentinin sədri ölkəmiz arasında dostluq əlaqələrinin çox intensiv və güclü olmasına baxmayaraq, bu münasibətləri daha da möhkəmləndirmək baxımından Azərbaycan dövlətinin başçısının bu səfərinin mühüm önəm daşdığını söylədi. David Uşupaşvili Prezident İlham Əliyevi rəhbərlik etdiyi partiyanın parlament seçkilərində qələbəsi münasibətilə Gürcüstan parlamenti adından təbrik etdi və yeni tərkibdə Azərbaycan parlamenti ilə münasibətləri davam etdirəcəklərini bildirdi.

Prezident İlham Əliyev Gürcüstan parlamentinin sədri ilə Bakıda keçirdiyi görüşləri xatırladı. Dövlətimizin başçısı ölkəmiz arasında əlaqələrin ən yüksək səviyyədə olmasını prezidentlər tərəfindən imzalanan Birgə Bəyannamənin bir daha təsdiq etdiyini vurğuladı. Bizim əlaqələrimizin təməlində xalqlarımızın bir-birinə olan hörməti, rəğbəti dayanır, - deyən Prezident İlham Əliyev siyasi, iqtisadi, sosial və humanitar sahələrdə Gürcüstan ilə Azərbaycanın hazırkı əməkdaşlığının bir çox ölkələr üçün nümunə ola biləcəyini söylədi, dostluq münasibətlərinin dərinləşməsində parlamentlərarası əlaqələrin önəmindən danışdı.

Sonra dövlət başçısı Gürcüstan parlamentinin xatirə kitabına ürək sözlərini yazdı.

Prezident İlham Əliyevin Gürcüstanın Baş naziri ilə təkbətək görüşü olub

Noyabrın 6-da Prezident İlham Əliyevin Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvili ilə təkbətək görüşü olub.

Görüşdə ölkəmiz arasında müxtəlif, o cümlədən siyasi, iqtisadi, humanitar və digər sahələrdə əlaqələrimizin uğurla inkişaf etdiyi bildirildi. Energetika, infrastruktur, nəqliyyat və digər sahələrdə əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi üçün yaxşı potensialın olduğu vurğulandı.

Gürcüstanın Baş naziri ölkəmizdə parlament seçkilərinin yüksək səviyyədə keçirilməsi münasibətilə dövlət başçısına təbriklərini çatdırdı.

Söhbət zamanı ikitərəfli münasibətlər və qarşılıqlı maraq doğuran məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparıldı.

Prezident İlham Əliyevin Gürcüstanın Baş naziri ilə geniş tərkibdə görüşü keçirilib

Təkbətək görüş başa çatdıqdan sonra noyabrın 6-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvilinin nümayəndə heyətlərinin iştirakı ilə geniş tərkibdə görüşü keçirilib.

İrakli Qaribaşvili ölkəmiz arasında qardaşlıq münasibətlərinin mövcud olduğunu bildirdi.

Yenidən Gürcüstanda olmaqdan məmnunluğunu ifadə edən dövlətimizin başçısı İlham Əliyev Baş nazir İrakli Qaribaşvili ilə Bakıdakı və indiki görüşlərinin çox yaxşı göstərici olduğunu vurğuladı. Əlaqələrimizin inkişafı üçün gözəl imkanların mövcud olduğunu deyən Prezident İlham Əliyev birgə həyata keçirilən layihələrin münasibətlərimizin daha da genişlənməsinə təkan verəcəyinə əminliyini ifadə etdi.

Görüşdə energetika, elektroenergetika, nəqliyyat, dəmir yolu, infrastruktur, humanitar, qarşılıqlı sərmayə qoyuluşu sahələrində əməkdaşlığın inkişafı məsələləri müzakirə edildi. Söhbət zamanı Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsi ilə də bağlı fikir mübadiləsi aparıldı. Sonra dövlətimizin başçısı Tbilisi şəhərinin mənzərəsini seyr etdi.

Tbilisidə Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvilinin adından Prezident İlham Əliyevin şərəfinə nahar verilib

Noyabrın 6-da Tbilisidə Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvilinin adından Prezident İlham Əliyevin şərəfinə nahar verildi.

Prezident İlham Əliyev Gürcüstanın sabiq Baş naziri ilə görüşüb

Noyabrın 6-da Prezident İlham Əliyev Tbilisidə Gürcüstanın keçmiş Baş naziri Bidzina İvanişvili ilə görüşüb.

Prezident İlham Əliyevin Gürcüstana rəsmi səfəri başa çatıb

Noyabrın 6-da Prezident İlham Əliyevin Gürcüstana rəsmi səfəri başa çatıb. Hər iki ölkənin dövlət bayraqlarının dalğalandığı Tbilisinin Beynəlxalq hava limanında Azərbaycan Prezidentinin şərəfinə fəxri qarovul dəstəsi düzülmüşdü.

Prezident İlham Əliyevi Gürcüstanın yüksək vəzifəli dövlət və hökumət nümayəndələri yola salıblar.

GEORGI MARQVELAŞVİLİ: GÜRCÜSTAN VƏ AZƏRBAYCAN TƏRƏFDAŞLIĞI BİR ÇOX DİGƏR DÖVLƏTLƏRİN GƏLƏCƏYİNİ MÜƏYYƏNLƏŞDİRİR

Gürcüstan və Azərbaycan arasında münasibətləri bir sözlə ifadə etsək, qüsursuzdur. Bunu Trend-ə müsahibəsində Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili deyib.

Gürcüstan-Azərbaycan münasibətlərinin prioritetləri

Georgi Marqvelaşvili deyib ki, Gürcüstan və Azərbaycanın uzun müddətə dayanan strateji tərəfdaşlıq münasibətləri var.

Prezident bildirib: “Bakıda olmaqdan və dinamik, sürətlə inkişafı görməkdən, eləcə də növbəti dəfə azərbaycanlı dostları və xüsusilə mənim yaxşı dostum Prezident İlham Əliyevi görməkdən çox şadam”.

Onun sözlərinə görə, Gürcüstan və Azərbaycan tərəfdaşlığı təkcə iki ölkənin deyil, həm də bir çox digər dövlətlərin gələcəyini müəyyənləşdirir.

Gürcüstan Prezidenti qeyd edib ki, Gürcüstan-Azərbaycan tərəfdaşlığı Avropa və Asiya ölkələrinə təsir edir. “Biz qonşular arasında qarşılıqlı münasibətlərin Qafqazın, Avropanın, Xəzər regionunun, Asiyanın gələcəyinə təsir edəcək böyük nümunəsini göstərdik. Bu gün dövlət liderləri böyük keçmiş üzərində böyük gələcək qurmalıdırlar”.

Georgi Marqvelaşvili bildirib ki, Azərbaycan və Gürcüstanın regionda sabitliyin möhkəmlənməsinə verdiyi töhfə Prezident İlham Əliyevlə görüşdə müzakirə edilib: “Biz Prezident İlham Əliyevlə ölkələrimizin gələcəyinə baxışda həmrəyik. Biz yeni imkanlar barədə düşünməliyik və Qafqazı imkanlar regionu kimi təqdim etməliyik. Bu, inkişaf etdirməli olduğumuz reallıqdır”.

Gürcüstan Prezidenti əlavə edib ki, "İpək Yolu" layihəsi nümayiş etdirir ki, Qafqaz regionu və Xəzərlə Qara dənizlərdə əməkdaşlıq Avrasiya qitəsində münasibətlərin vacib hissəsidir.

Georgi Marqvelaşvili diqqətə çatdırıb ki, Gürcüstan və Azərbaycanın tərəfdaşlara təklif etdikləri təkcə enerji daşıyıcılarının tədarükü üçün deyil, həm də digər nəqliyyat layihələri üçün ən qısa və daha səmərəli marşrutdur: "Biz hesab edirik ki, təhlükəsizlik və sabitliyin qurulmasına kömək edirik. Bu prosesdə təkcə iqtisadi mənfəətlər deyil, həm də təhlükəsizlik məsələləri vacibdir. Müasir dünyada böyük və kiçik ölkələrin, müxtəlif regiondan olan dövlətlərin sabit tədarükləri təmin edən marşrutda maraqlı olmaları çox vacibdir".

Onun sözlərinə görə, bununla da Gürcüstan-Azərbaycan münasibətlərinin möhkəmlənməsi və Gürcüstanla Azərbaycan ərazisindən keçən "İpək yolu"nın bir hissəsi hesabına Bakı və Tbilisi regionda sabitliyin təmin edilməsində böyük rol oynayır: "Biz regionda Cənubi Qafazda sabitlikdə maraqlı olan Şərqlə Qərbin onlarla ölkəsinin maraqlarını təmin edirik. Biz başa düşürük ki, regionda vəziyyət son illər ərzində kəskinləşib. Lakin çətinliklər iki ölkəmizin böyük tərəfdaşlıq nümunəsi ilə aradan qaldırılmalıdır".

Turizm

Georgi Marqvelaşvilinin sözlərinə görə, Prezident İlham Əliyevlə görüşdə müzakirə edilən mövzulardan biri turizm sahəsi olub: "Bu məsələ çox maraqlıdır və mən deyərdim ki, çox istəniləndir. İnsanlar Azərbaycana Xəzər dənizinə, Gürcüstana isə Qara dənizə gəlirlər, bu, "bir paketdə" - birgə maraq təmsil edə biləcək iki çox maraqlı regiondur. Biz turistlər üçün daha asan reklam edilə biləcək proqram və layihələrin yaradılması barədə düşünə bilərdik".

Onun sözlərinə görə, Azərbaycan və Gürcüstan xalqları qədim tarixi irsləri sayəsində, eləcə də turizm, müxtəlif kurortlar kimi maraqlı istiqamətlər hesabına böyük imkanlara malikdirlər: "Bütün bu layihələr birlikdə təklif edilsə, daha maraqlı olacaq. Bu gün razılığa gəldik ki, ölkələrimizin müvafiq qu-

rumları bu istiqamətdə əməkdaşlıq edəcək. Biz gözləyirik ki, Bakı-Tbilisi-Qars layihəsi 2016-cı ilin sonunda başa çatacaq. Biz ona təkcə iqtisadi baxımdan deyil, həm də azərbaycanlı, türkiyəli və gürcüstanlı dostlar arasında əməkdaşlığın gözəl imkanı kimi baxırıq".

İqtisadi əməkdaşlıq

Prezident diqqətə çatdırıb ki, Gürcüstan və Azərbaycanın iqtisadi əlaqələrinin çoxlu perspektivli istiqamətləri var: "Azərbaycanlı tərəfdaşlarımız Gürcüstanın inkişafına aktiv şəkildə vəsait qoyurlar. Biz "SOCAR Georgia"-nın bu istiqamətdə olduqca fəal roluna görə çox minnətdarıq. Biz azərbaycanlı investorlar üçün Avropa ilə azad ticarət haqqında saziş sayəsində açılan yeni imkanlara görə çox şadıq".

Onun sözlərinə görə, energetika sərmayə qoymaq üçün daha maraqlı sahələrdən biridir, bu səbəbdən də Gürcüstan, Azərbaycan və Türkiyə enerji əməkdaşlığı oxu yaradırlar: "Biz təkcə neft və qaz sahəsində deyil, həm də elektrik enerjisi mübadiləsi sahəsində əməkdaşlığı fəal inkişaf etdiririk. Gürcüstanın kənd təsərrüfatı, turizm, energetika, hidroenergetika və istehsalda böyük imkanları var. Biz bütün bu istiqamətlər üzrə birgə işləyirik və bütün imkanlardan istifadə edirik".

"Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə enerji körpüsü" layihəsinə gəlincə, Georgi Marqvelaşvili onun xeyrini vurğulayıb, belə ki, bu layihə çərçivəsində müxtəlif mövsümlərdə enerji axını tənzimlənir ki, bu da ölkələrin elektrik enerjisinə tələbatını balanslaşdırmaq üçün gözəl imkan verir.

Gürcüstanda qaz anbarının tikintisi layihəsi barədə danışan Prezident nəzərə çatdırıb ki, bu, Gürcüstan üçün çox maraqlı və vacib layihədir: "Biz bu layihənin texniki-iqtisadi əsaslandırılmasını hazırlayırıq. Hesab edirəm ki, bir çox layihələrdə əksini tapmış Gürcüstan və Azərbaycan arasında strateji tərəfdaşlıq bu layihədə də davam etdiriləcək".

13 mart, 2016

MÜNASİBƏTLƏRİN SƏVİYYƏSİ HƏR İKİ ÖLKƏNİ QANE EDİR

1993-cü ildə Azərbaycanda ulu öndər Heydər Əliyevin və Gürcüstanda Eduard Şevardnadzenin hakimiyyətə gəlməsi Cənubi Qafqazda iki xalq arasında dostluq əlaqələrinin və əməkdaşlığın möhkəmlənməsində, iki ölkə arasında isti münasibətlərin yaranmasında böyük rol oynadı. Bundan sonra Azərbaycanla Gürcüstan müstəqil dövlətin möhkəmlənməsi və beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi, Qafqazda nisbi siyasi sabitliyin yaranması, Transqafqaz və Transxəzər magistralının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və demokratik cəmiyyətin, hüquqi dövlətin qurulması istiqamətində əməkdaşlığı daha da genişləndirdilər.

Müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycan və Gürcüstan arasında yaranan siyasi, iqtisadi və humanitar sahələrində əməkdaşlıq irəliləyişlərlə müşayiət olunur. Ölkəmizin müəllifi olduğu irimiqyaslı beynəlxalq iqtisadi layihələrdə Gürcüstan da fəal və etibarlı tərəfdaş kimi iştirak edir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, 2008-ci də BMT Baş məclisində "Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindəki vəziyyətə dair" qətnamənin qəbulu ilə bağlı keçirilmiş səsvermədə Gürcüstan qətnamənin lehinə səs verib.

Bu gün Azərbaycanla Gürcüstan arasında səmərəli münasibətləri mövcuddur və ölkələr arasındakı əlaqələr əsl regional əməkdaşlığa nümunədir. Gürcüstanla Azərbaycan arasında müxtəlif sahələri əhatə edən rəsmi münasibətlər ölkələrimizin strateji tərəfdaşlığını ilbəl zənginləşməkdədir. Mövcuddur. Tbilisi ilə Bakı regional təhlükəsizliyin təmin olunması, iqtisadi maraqların yğunluğu, siyasi münasibətlər sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi kimi istiqamətlərdə özünü büruzə verir.

Azərbaycan Respublikası ilə Gürcüstan Respublikası arasında diplomatik əlaqələr 1992-ci il noyabrın 18-də qurulub. 1995-ci ilin fevral ayında Bakıda Gürcüstan səfirliyinin, 1996-

cı ilin mart ayında isə Tbilisidə Azərbaycan səfirliyinin açılışı ikitərəfli əlaqələrin inkişafına böyük təsir göstərmişdir.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin 1996-cı ildə Tbilisiyə rəsmi səfərindən sonra ikitərəfli münasibətlər daha da inkişaf etməyə başladı. Həmin səfər zamanı tərəflər "Dostluq, əməkdaşlıq və qarşılıqlı təhlükəsizlik" və "Qafqaz regionunda sülh, təhlükəsizlik və əməkdaşlıq" haqda qarşılıqlı bəyannamələr imzaladılar. 1997-ci ilin fevralında prezident Eduard Şevardnadzenin Bakıya səfəri zamanı isə iki ölkə arasında strateji əməkdaşlığın inkişafına dair yeni bir sənədə imza atıldı. Bu müqavilə iqtisadi, ekoloji, təhsil, rabitə və s. sahələr üzrə əməkdaşlığı əhatə edirdi.

Gürcüstan regionda Azərbaycanın dost müttəfiqlərindən biridir. Müasir dövrdə hər iki ölkədə baş verən proseslər, geosiyasi maraqların bənzərliyi kimi amillər əməkdaşlığı səciyyələndirir. Ölkələrarası diplomatik münasibətlər qurulandan bu yana regional və global məsələlərdə ölkələrimiz həmişə eyni mövqedə dayanır. Əsas möhkəm qurulan strateji əməkdaşlıq bütün sahələr üzrə davam etdirilir. Prezidentimiz İlham Əliyev Azərbaycanın dünya birliyinə inteqrasiyasını və xarici ölkələrlə faydalı əməkdaşlığı prioritet kimi dəyərləndirir. Bu mənada Azərbaycan - Gürcüstan münasibətləri bu prioritetə uyğun olaraq inkişaf edir. Dövlətlərarası münasibətlərin hüquqi-normativ bazasının getdikcə təkmilləşməsi prosesində dövlət və hökumət başçılarının intensiv xarakter daşıyan qarşılıqlı səfərləri mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Gürcüstan Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ölkəmizin ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllini, Azərbaycan torpaqlarının işğaldan azad edilməsinin vacibliyini hər zaman dəstəkləyib. Eyni zamanda, Azərbaycan da Gürcüstanın əsas problemi olan separatizmi pisləyir, bu ölkənin ərazi bütövlüyünün pozulmasını qeyri-qanuni və bəşəri prinsiplərə zidd hesab edir. Eyni zamanda, müasir dövrün tələbləri ölkələ-

rimiz arasında müxtəlif sahələr üzrə yeni əməkdaşlıq qurulmasını və inkişaf etdirilməsini zəruri edir.

Qonşu və dost ölkələr Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum və TRASEKA kimi global enerji, nəqliyyat-kommunikasiya layihələri üzrə birgə əməkdaşlıq edirlər. Həmçinin GUAM, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı və digər qurumlar daxilində ikitərəfli strateji əlaqələr daha da inkişaf etdirilib. 1998-ci il sentyabrın 7-8-də keçirilmiş tarixi Böyük İpək yolunun bərpası üzrə Beynəlxalq Konfrans keçirildi, 1998-ci il oktyabrın 7-də Azərbaycanın Gürcüstanla sərhəddində yeni körpünün açılışı oldu. 1999-cu il aprel 17-də isə Bakı-Supsa neft kəməri işə salındı. Ötən dövrdə hər iki ölkənin həyatında tarixi əhəmiyyətə malik olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft ixrac kəmərinin tikintisi sahəsində intensiv işlər aparıldı. Nəhayət, 2005-ci il mayın 24-25-də neft kəmərinin Azərbaycan, oktyabrın 12-də isə Gürcüstan hissəsinin istifadəyə verilməsi mərasimi keçirildi.

2004-cü ilin iyun ayında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin Gürcüstana rəsmi səfəri zamanı ikitərəfli münasibətlər və beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində əməkdaşlıq məsələləri bir daha müzakirə olunmuş, həmçinin sərhəd-buraxılış məntəqələrinin işinin təkmilləşdirilməsi, nəqliyyat daşımanın tarifləri nəzərdən keçirilib. Həmçinin, "Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan arasında birgə Bəyannamə", "Təhsil sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş", "Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə Gürcüstan hökuməti arasında informasiya sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş" imzalanıb. Ötən dövr ərzində iki ölkə arasında 100-dən artıq hüquqi-normativ sənəd imzalanıb. Azərbaycan Gürcüstanda əsas investor və kreditor ölkələrdən biridir. Hazırda Gürcüstan büdcəsinə ən çox vergi ödəyən şirkət Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətidir.

Azərbaycanla Gürcüstan arasındakı dostluq əlaqələrinin davamlı olması Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvilinin ölkəmizə rəsmi səfərində bir daha özünü göstərdi. Bu səfər xalqlarımız və ölkələrimiz arasında qədimdən mövcud olan

dostluq münasibətlərini daha da inkişafında mühüm rol oynayıb. Məlum olduğu kimi, Azərbaycanla Gürcüstan hazırda müstəqil dövlətlər olaraq, həyatın bütün sahələrdə normal əməkdaşlıq edir, ərazi bütövlüyü məsələsində BMT, Avropa Şurası və digər beynəlxalq təşkilatlar daxilində əməkdaşlıq edir və bir-birinə dəstək verirlər. Bu gün Gürcüstan və Azərbaycan oxşar problemlərlə üzləşiblər. Hər iki ölkənin ərazi bütövlüyü, eləcə də beynəlxalq hüquq normaları kobud şəkildə pozulub. Bu problemlər xeyli zamandır ki, öz həllini tapa bilmir.

Azərbaycan və Gürcüstan prezidentlərinin görüşü zamanı da Prezident İlham Əliyev iki ölkə arasındakı əlaqələrin bundan sonra da davamlı olacağını vurğulayaraq deyib: "Bu gün biz Sizinlə ikitərəfli və çoxtərəfli münasibətlərdə qarşılıqlı maraq doğuran məsələlərə dair qısa fikir mübadiləsi apardıq. Əminəm ki, biz bundan sonra da qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın potensialını artıracağıq. Gürcüstan bizim üçün qardaş, yaxın ölkədir, qonşu, tərəfdaş və dostdur. Əminəm ki, münasibətlərimizin gələcək inkişafı çox müsbət və dinamik olacaqdır. Bizi istər regional, istərsə də global xarakterli çoxlu layihə birləşdirir. Biz uzun illər ərzində həmişə ümumi məqsədlərimizə sadıqlıq nümayiş etdirmişik. Onları həyata keçirmək üçün qarşıdan gələn illərdə də fəal işləyəcəyik".

Gürcüstan prezidentinin rəsmi səfərinin faydalılığını diqqətə çatdıran Prezident İlham Əliyev bildirdi ki, ölkələrimizi regional və global xarakterli çoxlu layihə birləşdirir. Biz uzun illər ərzində həmişə ümumi məqsədlərimizə sadıqlıq göstərmişik. Layihələri həyata keçirmək üçün qarşıdan gələn illərdə də fəal işləyəcəyik. Əminəm ki, bu səfər çox faydalı, maraqlı olacaq və münasibətlərimizin daha da inkişaf etməsinə yaxşı təkan verəcəkdir.

Görüş zamanı enerji şaxələndirilməsi və enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı qarşılıqlı layihələrə aid məsələlər də müzakirə olunub. Bildirilib ki, enerji sahəsində əməkdaşlığın yaxşı tarixi Azərbaycandan neft və qazı nəql edən əsas ixrac boru kəməri

ləri Gürcüstan ərazisindən keçməsi ilə bağlıdır. Bu əməkdaşlıq ötən illər ərzində çox uğurlu olub.

Gürcüstan Prezidenti dedi: "Biz çox şadiq ki, belə səviyyədə əməkdaşlıq təkcə zamanəmizdə deyil, gələcəyə baxanda da inkişaf edən, regionda yeni layihələr, yeni dinamika yaradan əməkdaşlıq kimi görünür. Bir daha qeyd edirəm ki, bu gün mənin üçün unudulmaz bir gündür. Əminəm ki, bizim nümayəndə heyətimiz üçün də unudulmazdır. Ölkələrimiz arasında yaranmış dostluq, əməkdaşlıq, mehriban qonşuluq hisslərimizi müvafiq olaraq real layihələrə, real gələcəyə, iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələrin inkişafına yönəldəcəyik. Bütün bunlar olduqca əhəmiyyətlidir. Çünki iqtisadi layihələrin arxasında mədəni və mənəvi birlik dayanır. Biz təhsil, elm sahələrində layihələrin inkişafını böyük diqqətlə izləyəcəyik. Əminəm ki, bu sahələr Gürcüstanda da, Azərbaycanda da inkişaf edəcək və bu sahələrdə əməkdaşlığa ümidlə baxacağıq".

Dövlət başçılarının görüşündə digər sahələrlə yanaşı, iqtisadi əməkdaşlıq məsələlərinə də nəzər yetirilib. İki ölkə arasında iqtisadi əlaqələri və ticarət dövriyyəsini artırmaq üçün böyük potensial olduğu vurğulanıb. Ona görə də ticari mübadilələrin səviyyəsi gələcəkdə daha da arta bilər. Həmçinin qarşılıqlı sərmayələr üçün də yaxşı imkanlar olduğu qeyd olunub. İndi Azərbaycan şirkətləri Gürcüstanın infrastruktur, enerji və nəqliyyat sektorlarına sərmayə qoymağa başlayıblar. Ötən illərin nəticələri göstərir ki, Azərbaycan və Gürcüstan arasında qarşılıqlı ticarət dövriyyəsinin həcmi 1 milyard dolları keçib.

Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili Azərbaycana rəsmi səfərinin səmərəli olması ilə yanaşı yüksək qonaqpərvərliyi də xüsusilə vurğuladı. O, iki dövlət arasında strateji münasibətlərin, Azərbaycan – Gürcüstan əlaqələrinin nümunəviliyini diqqətə çatdırdı. Gürcüstan prezidenti birgə həyata keçirilən layihələri yüksək dəyərləndirərək deyib: "Həyata keçirdiyimiz layihələr nəinki dövlətlərimiz, o cümlədən digər regionlar üçün də daha yaxşı gələcək imkanlarını yaradır. Bu səbəbdən dövlətlərimiz arasında müstəsna tərəfdaşlıq, birgə həyata keçir-

diyimiz enerji və daşıma layihələrinə sadıqlıq regionda və onun həududlarından kənarda milyonlarla insana daha yaxşı gələcəyi təmin edəcəkdir".

Gürcüstan prezidenti hər iki ölkənin oxşar probleminə – ərazi bütövlüyünün pozulması məsələsinə toxunaraq bu problemin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasında Azərbaycanın mövqeyinə tərəfdar çıxdığını bildirib: "Aydın ki, ərazi bütövlüyü ilə bağlı ciddi problemlər vardır. İnanıram ki, biz həmin problemlərin sülh yolu ilə həllində ən düzgün yoldayıq, düzgün istiqamətdəyik. Həmin problemlərin həlli yolu dövlətlərimizin rifahının daha da artırılmasından, çox mühüm birgə layihələrin reallaşdırılmasından keçir".

Prezident Georgi Marqvelaşvili qarşılıqlı faydalı səfərlərin bundan sonra da davam etdiriləcəyini bildirib: "Dövlətlərimiz arasında yüksək səviyyəli səfərlərin həyata keçirilməsini səbirsizliklə gözləyirik. Biz Prezident Əliyevin Gürcüstana səfərini səmimiyyətlə arzulayırıq".

Prezident Georgi Marqvelaşvili səfər zamanı Heydər Əliyev Mərkəzi və Dövlət Bayrağı meydanı ilə tanış olmuş, Qəbələ və Qax rayonlarına gedərək orada müxtəlif yadda qalan görüşlər keçirib. O, Azərbaycana rəsmi səfərinin böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini məmnunluqla ifadə edib.

***"Türk Dünyası Info" İB
araşdırması***

ERMƏNİSTAN İLƏ GÜRCÜSTAN ARASINDA «GÖRÜNMƏMİŞ» MÜHARİBƏNİN İZİ İLƏ

80 il bundan əvvəl, 1918-ci ilin dekabr ayında ermənilərin müəyyən dairələri Gürcüstana qarşı demək olar ki, bütün erməni xalqını qaldıra bildi və müharibə elan etmədən erməni qoşununu Gürcüstana soxdu. Beləcə daşnaklar Ermənistan - Gürcüstan müharibəsini alovlandırdılar. Bu, bir növ, sırf qədir-bilməzlik idi. Məlum olduğu kimi, hazırda Gürcüstanda təxminən yarım milyon erməni yaşayır. Demək olar ki, həmin vaxtlar da belə idi. Daşnaklar Gürcüstanda yaşayan ermənilərin, o cümlədən tiflisli ermənilərin çox hissəsini ələ ala bildilər və elə onlara da istinad edərək az qaldı ki, yarı Gürcüstanı (Kvemo-Kartlini, Tiflisi, Samsxe-Cavaxeti, Batumu və sair.) işğal edə idilər.

Cənab Parnaoz Lomaşvilinin 1994-cü ildə nəşr olunan XI sinif dərslisi üçün nəzərdə tutulan «Gürcüstan tarixi»ndə 1918-ci il dekabr ayında Ermənistan-Gürcüstan müharibəsi ilə əlaqədar deyilir: «Zaqafqaziyanın müstəqil respublikalarının yarıldığı andaca Gürcüstan onların tam səlahiyyətli nümayəndələri konfransının çağırılması barəsində təklif irəli sürdü. Bu konfrans üç qonşu ölkə arasında mübahisəli ərazilər məsələsini həll etməli idi. Ermənistanın mənfəəti mövqeyinə görə bu konfrans baş tutmadı.

Məhz elə bu ərazilər Ermənistan-Gürcüstan arasında görünməmiş müharibəyə səbəb oldu. 1918-ci il dekabrın 8-də Ermənistan qoşunları müharibə elan etmədən Axalkalak və Borçalı qəzalarına (Cavaxet və Kvemo-Kartliyə) soxuldular, sən demə, bu və digər qədim gürcü torpaqları mübahisəli ərazilər imiş. Gürcüstan qoşunları onları dəf etdilər» (səh.30).

1998-ci ildə cənab Revaz Qrdzelidzenin ali məktəb tələbələri üçün nəzərdə tutulmuş «Gürcüstanın siyasi partiyalarının tarixi .1910-1924-cü illər» adlı kitabında oxuyuruq: «1918-ci ilin sonunda ölkədə mövcud gərgin daxili vəziyyətə xarici

amilin mürəkkəbləşməsi də əlavə olundu. Gürcüstan ilə Ermənistan arasında gərginləşmiş əlaqələr müharibəyə gətirib çıxartdı ki, belə bir hadisəni də tarix xatırlamır. Ermənistan hökuməti Gürcüstana qarşı ultimatum irəli sürərək Borçalı və Axalkalak qəzalarından gürcü ordusunun çıxarılmasını tələb etdi. Loruda, Sanain rayonunda döyüş əməliyyatlarına başlandı və dekabrın sonuna kimi davam etdirildi. Ermənistanın qoşun hissələri dekabrın 9-da Gürcüstanın sərhəd məntəqələrinə hücum etməyə başladılar. Gürcüstan hökuməti yalnız dörd gündən sonra, dekabrın 13-də hücumçulara qarşı tədbirlərin görülməsi barəsində əmr verdi. (Gürcüstanın menşevik hakimiyyətini ölkəmizin sərhədlərindən daha çox marksist ideyalarının taleyi düşündürürdü – A.A.). Dekabrın ikinci yarısında intensiv döyüş əməliyyatlarına başlandı ki, ayın sonunda da İngiltərə- Fransa'nın işə fəal qarışması nəticəsində müharibə dayandırıldı və döyüşən tərəflərin qoşunları müharibəyə qədərki ilkin mövqelərə qayıtdılar». (səh.152-153).

1918-ci ilədək tarix guya doğrudanmı Ermənistan-Gürcüstan müharibəsini xatırlamır? Həqiqətdə isə tarixdə bu cür müharibələr məlumdur, P.Lomaşvili və R.Qrdzelidze cənablarının, görünür, əvvəlki müharibələri unutmağa cəhd göstərmələri özlərinin alicənab məqsədlərindən irəli gəlirdi. Lakin ermənilərin müəyyən, təəssüf ki, çoxsaylı dairələri bu gün də bizim əcdadlarımızın qanı ilə yoğrulduğu torpaqlar, o cümlədən Cavaxet barəsində mübahisələr aparır və belə bir vəziyyətdə keçmiş unutmaq bizim çox əzablar görmüş, bu gün yerlə-yeksan edilmiş ölkə üçün, ümumiyyətlə, elə götürək, yeni-yetmələrin tərbiyəsi işinə yalnız ziyan gətirə bilər.

XI əsrdə Ermənistanda erməni dövlətçiliyi süquta uğradı və ermənilər müxtəlif ölkələrə səpələndilər. Bundan sonra Ermənistanda erməni dövləti yalnız 1918-ci ildə bərpa olundu və hakimiyyət başına daşnaklar gəldi. Onlar hakimiyyəti ələ keçirən kimi Tiflisə də yiyələnək istədilər və Gürcüstana qarşı biabırçı müharibəni də alovlandırdılar. Lakin biz, gürcülər

belə hesab edirik, Ermənistanda isə 1918-ci ilin dekabrındakı Ermənistan-Gürcüstan müharibəsi ilə, bu müharibədə Ermənistanın «qələbəsi ilə» fəxr edirlər, bizdən fərqli olaraq bu müharibə ilə əlaqədar məsələlərin öyrənilməsinə də böyük diqqət yetirirlər. Bu günkü Gürcüstanda, təəssüf ki, elə bir hərc-mərclikdir ki, qeyri-gürcü əhval-ruhiyyəsi o qədər güclənmişdir ki, aclıq da elə tüğyan edir ki, Ermənistan-Gürcüstan müharibəsi bir-iki nəfərdən başqa heç kimi maraqlandırmır. Ermənistanda isə bu yaxınlarda «Rezonansi» qəzetində oxuduğum kimi, müəyyən dairələr 1918-ci ilin dekabrındakı Ermənistan-Gürcüstan müharibəsində Ermənistanın «qələbəsinin» 80 illiyini təntənəli şəkildə qeyd etmək istəyirlər. Bu müharibədə ermənilərin hansı qələbə qazandıqları barəsində artıq məqaləmin birində danışmışam (Bax. «Mnatobi» jurnalı, 1988-ci il, № 3-4) və indi bu barədə söhbəti davam etdirmək istəmirəm. Onu da demək lazımdır ki, ölkə uğrunda fədakarlıqla vuruşan gürcülər dağılmış vətənimizə bir əlac etdiklərindən, sahib çıxdıqlarından 1918-ci il Ermənistan-Gürcüstan müharibəsinin fəvqəladə öyrənilməsi gürcü tarix elminin mövzusunə çevrilməlidir. Hələlik isə İ.Cavaxişili adına Tarix İnstitutunun qeyri-gürcü rəhbərliyi və onun dəmkəşləri kreslolarının saxlamaq üçün hər bir vasitə ilə mübarizə aparırlar.

Hazırda ermənilər belə hesab edirlər ki, bu müharibədə ermənilər qalib gəlmişlər, gürcülər isə belə hesab edirlər ki, menşeviklərin (Noye Jordaniya və onun məsləkdaşları) qeyrimilli siyasətinə, nankorluğuna baxmayaraq müharibə gürcülərin xeyrinə qurtardı. Məgər, tarixi elm bu məsələni dərinlən öyrənmək istəmir ki, qarşı tərəfi beynəlxalq təşkilatların qarışması ilə hər halda səsini çıxartmamağa məcbur etsin? Ya da onun bir dəfəlik müəyyən edilməsi mümkün deyildir ki, 1918-ci ilin dekabr ayında Tiflisi erməni işğalından İngiltərə-Fransanı xilas etdi? Türkiyədə təşkil olunan erməni soyqırımına görə, Ermənistan Birinci Dünya Müharibəsində zəfər çalan İngiltərə-Fransanın müttəfiqi kimi bəyan edilmədimi, Gürcüstanı isə özünü məğlub edilmiş kimi tanıyana kimi Almaniya hi-

mayə etmirdimi? Belə bir vəziyyətdə İngiltərə-Fransa tərəfindən Gürcüstana qarşı müharibədə guya da ki, Ermənistanı maneçilik törətməsini necə izah edək? (Bax, mənim adı çəkilən yazıma).

Məlumdur ki, XI əsrdən bəri Ermənistan Gürcüstana qarşı 1918-ci ilədək, erməni dövlətini bərpa edənə kimi müharibəyə qalxa bilməzdi. XI əsrə qədər nələr baş verirdi? Guya, Ermənistanın (O cümlədən qondarma Böyük Ermənistanın) doğrudanmı ta qədim zamanlarda gürcü torpaqlarına qarşı iddiaları yox idi? Həqiqətdə bu cür iddialar və müharibələr çox hallarda təsadüf olunmuşdur. Xüsusi elmi ədəbiyyata baş vurmamaq üçün yenə dərsliklərə müraciət edək. 1943-cü ildə nəşr olunmuş İ.Cavaxişvilinin, N.Berzenişvilinin, S.Canaşyanın orta məktəblərin yuxarı sinifləri üçün dərslik olan «Gürcüstan tarixi» kitabında Strabonun məlumatına istinad olaraq qeyd edilmişdir: «Bizim eradan əvvəl, 190-cı ildə Selevki dövlətləri çarlığı romalılar tərəfindən qəti məğlub edildikdən sonra Ermənistanda iki çarlıq yaradan iqtidarlar ondan aralandılar (Qondarma böyük və Kiçik Ermənistan – A. A.).

Bu çarlıqlar ilk əvvəl kiçik idi, lakin tezliklə onlar qonşu ölkələrin hesabına genişləndilər. Şimal erməni çarlığı Kolxetini və İberianın beş vilayətini qopartdı (Məlumdur ki, müharibələr nəticəsində – A. A.).

İberiya bu vaxtlar üç böyük vilayət- Pariadrinin dağlıq yerlərini, Xorzəna və Qoqareni (Və yaxud Tao, Sper, Kola- Ərdahan və Kvemo-Kartlini – A.A.) itirdi... İberiya və Kolxet sərhədində yerləşən Xalibə və Mosiniki tayfaları öz şərq rayonlarını - Karinit və Derksenanı itirdi. Derksenan indiki Derçaniyadır, Karinit Karnu şəhərinin və yaxud Ərzurumun vilayətidir». (Səh. 52. Bax. Bu dərsliyin rus nəşrinə də).

Gürcülər o vaxtlar artıq mübariz təbiəti ilə seçilirdi və məlumdur ki, ermənilər tərəfindən bu qədər torpaqların zəbt edilməsi ilə barışa bilməzdilər. Buna görə də Gürcüstan-Ermənistan müharibələri əsrlər boy davam edirdi. Bu baxımdan

gürcülər bizim eranın I əsrində Kartli və yaxud İberiya çarı I Parsman bütün Ermənistanı özünə tabe etməyə də cəhd göstərəndə böyük uğurlar qazandı. Roma və İran (Parfiya) imperiyaları buna qarşı çıxdılar. I Parsman belə hesab etdi ki, o dövrkü siyasi vəziyyətdə Kartli çarlığı üçün Parfiyaya qarşı Roma ilə əlaqə yaratmaq hər halda vacib idi. Adı çəkilən dərslikdə deyilir: «Kartli çarı Parsman ermənilərə qarşı mübarizəni davam etdirirdi. 58-ci ildə o, Ermənistana məxsləri yeritdi.

Sonra Parsman şərqdə romalılara böyük köməkliklər göstərdi. Bunun əvəzində romalılar Ermənistanın bir neçə vilayətini qopartdı və Parsmana verdi» (səh.71). Bu, bizim eradan əvvəl II əsrdə ermənilərin gürcülərdən qopartdığı vilayətlər idi. Öz aramızdır, həmin vaxtlar Roma imperiyası ölkəmiz, o cümlədən Kartli çarlığı bizim eradan əvvəl II əsrdə Romanın rəqibi Selevki dövlətlərinin müttəfiqi olduğundan Gürcüstanə qarşı münasibətdə Ermənistanın tərəfini tuturdu.

Asatiani, V.Quçua, M.Lordkipanidze, Ş.Mesxiyanın 1990-cı ildə nəşr olunmuş «Gürcüstan tarixi» kitabında (VIII-IX siniflər üçün dərslikdə) oxuyuruq: «Romalılar bizim eradan əvvəl 190-cu ildə Selevkililəri məğlub etdi. Erməni hakim qüvvələri bundan istifadə edərək selevkililərin tabeliliyindən xilas oldular. Ermənistan torpağında iki erməni dövləti – Böyük və Kiçik Ermənistan yaradıldı. Bu dövlətlər Gürcüstanın cənub ərazisinin bir hissəsini də işğal etdi» (səh. 44). Sözsüz ki, müharibə nəticəsində.

Ta qədim vaxtlarda Ermənistan-Gürcüstan müharibələri barəsində «Gürcüstan həyatı» da nəql edir: «Erməni çarı Yarıvand «Gürcülərin xeyrixahlıqlarını unutdu, Parsman Armazlinin üstünə yeridi, onu özünə tabe etmək istədi (Bu hekayətdə xronologiya, çarların adları çox hallarda qarışdırılmışdır A.A.), Kartli sərhədində Sunda və Ərdəhan şəhərini Kürə qədər zəbt etdi, Sunda şəhərində divə oxşar vəhşiləri oturtdu, Sundanın adını Kağatun (Əcinnələr - M.M.) qoydu ki, bu da divlər kimi tərcümə olunur. Kartli çarları öz torpaqlarını geri qaytara bilmədilər, elə bu dərd ilə də öldülər. Gürcü çarları öz sərhədlərini

müəyyən etmək üçün fürsət axtarmağa başladılar, bu da böyük qanlı müharibələrə səbəb oldu.

Ermənilərin baş sərdarı «Odzrxevi ölkəsində, Qado dağının ətəyində Demoti adlanan yerdə Samsxe adlandırılan qala tikdi ki, sundalılara və o dzrxevililərə qarşı mübarizə aparaydı. Sonra erməni çarı Artəşan gəldi öz qoşunu ilə Msxetanın qənşərində dayandı və beş ay mübarizə apardı...» Elə həmin salnaməçinin verdiyi məlumatlara görə, Ermənistan və Kartli çarlığı arasında eramızın IV əsrinin əvvəllərində də müharibələr olmuşdur. Nəhayət, gürcülər öz torpaqlarını ermənilərdən qoruya bilirdilər.

428-ci ildə İran Ermənistanda çarlığı ləğv etdi. (Ermənistan çarlığı IX əsrin sonunda bərpa olundu). Dəyışən belə bir siyasi vəziyyətdə gürcü torpağına erməni kilsəsi və onun rəhbərləri iddialar irəli sürdü. Bu məqsədlə onlar işğalçılar ilə barışmağa da cəhd göstərirdilər. Bunun nəticəsində VII əsrin başlanğıcında, gürcülərin katolikosu I Kirion olan vaxtlar, təxminən 613-cü ildə keçirilən « İran məclisi» nəticəsində İran şahı Xosrov əmr verdi: « Mənim tabeliyimdə olan bütün xristianlar erməni dinini qəbul etməlidir» (Bu barədə erməni salnaməçisi Sebeos məlumat verir). Əgər bu cür vəziyyəti nəzərə alsaq, Y. Tağaişvilinin sözlərini bir daha şişirdilmiş hesab edə bilmərik: «Kirion olmasa idi, biz həqiqətən erməniləşəcəkdik. Milli baxımdan o, böyük işlər görmüşdür. Göründüyü kimi, həddindən artıq ağıllı, möhkəm, uzaq gören adam olub. Biz onun heykəlini qoymalıyıq». Doğrudan da, Qafqaz albanlarının böyük bir hissəsini erməniləşdirdilər və gürcülərə qarşı münasibətdə də eyni məqsədləri var idi. Ermənilər tərəfindən işğal olunmuş gürcü vilayətlərində əsrlər boyu bir çox gürcü erməniləşdi də.

Ermənistan-Gürcüstan arasında IX əsrin sonu və X əsrin əvvəllərində də bir neçə müharibə baş verib. (Bu barədə gürcü və erməni salnaməçiləri də məlumat verir). Bu müharibələr nəticəsində ermənilər təxminən iki əsr Gürcüstandan təcrid olu-

nan və buna görə də elə gürcülərin özlərinin belə «Somxiti»də (yəni Ermənistan) adlandırdığı Kvemo-Kartlini işğal etdilər.

Ermənistan-Gürcüstan müharibəsinin alovlandırılması barəsində ermənilərin müəyyən dairələri bu gün də düşünürlər. Başqa cür çətin izah olunasıdır ki, bir neçə ay bundan əvvəl azsaylı gürcü hərbi ordusunu Cavaxetə buraxmamışlar və «Müstəqil Cavaxeti» üçün konstitusiyaya da tərtib etmişlər. İndiki Ermənistanda 1918-ci il Ermənistan-Gürcüstan müharibəsinə böyük diqqətin yetirilməsi də Gürcüstana qarşı ermənilərin mürəkkəb əhval-ruhiyyəsinin sübutudur. 1921-ci ildə bolşevik Rusiyası Kvemo-Kartlinin bir hissəsini, Loru-Taşiri Gürcüstandan qopardaraq Ermənistana verib. İndi planlarında Cavaxetini qopartmaqdır. Belə düşünürlər ki, Abxaziya və Samaçabloda məğlub olmuş Gürcüstan bizə qarşı böyük müqavimət göstərə bilməz.

Doğrudur, 1918-ci il Ermənistan-Gürcüstan müharibəsinin hazırlanmasında və qızışdırılmasında Rusiya imperiyasının böyük əməyi vardır, lakin müvafiq səbəbləri axtararkən gürcü torpaqlarına qarşı ermənilərin təqədimdən, əsrlərboyu mövcud olan, iki min illik iddialarını da unutmamalıyıq. Bu cür iddialar isə qədim vaxtlarda da Ermənistan-Gürcüstan arasında bir çox müharibəyə də səbəb olmuşdur. XI-XVIII əsrlərdə ermənilər Gürcüstanda ümidlər bəsləyir, ondan nicat gözləyirdilər, lakin həmin vaxtlar da Gürcüstana qarşı XIX-XX əsrlərdə yeni qüvvə ilə partlayan köhnə iddiaları da unutmurdular.

Aleksandr ABDALADZE

*Gürcü dilindən tərcümə edən: Mirzə Məmmədovlu
«Sakartvelo» qəzeti, 22-28 dekabr 1998-ci il.*

AZƏRBAYCAN VƏ GÜRCÜSTAN STRATEJİ TƏRƏFDAŞLIĞI

Azərbaycan 1991-ci ildə özünün dövlət müstəqilliyini elan etsə də, bu, əslində, 1993-cü ilin ortalarına qədər formal xarakter daşıyıb. Çünki həmin dövrdə Azərbaycan rəhbərliyinin xarici siyasət, müdafiə qabiliyyəti və iqtisadi islahatlar kimi sahələrdə diletant idarəçilik metodları və bacarıqsızlığı Azərbaycan cəmiyyətində daxili siyasi qarşıdurmanın kəskinləşməsinə son həddə çatdırdı, daxili çəkişmələr və separatçı meyillərin güclənməsi üçün zəmin yaratdı. Ölkəmiz xarici aləmdən təcrid olunmuş, beynəlxalq mövqeyi zəif olan dövlətə çevrildi. Belə bir şəraitdə hər hansı uzunmüddətli məqsədlərə nail olmaq naminə millətin sıx birləşməsindən söhbət gedə bilməzdi və ölkə rəhbərliyinin özü də həmin məqsədlərin nədən ibarət olduğunu aydın dərk edə bilmirdi. Artıq uğursuz siyasət nəticəsində iqtisadiyyat çökmüş, dövlət qurumları, ictimai təsisatlar tənəzzülə uğramış, respublika idarəetmə qabiliyyətini itirmişdi.

Azərbaycanı bu çətin vəziyyətdən ümummillə lider Heydər Əliyev xilas etdi. O, 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra müstəqil Azərbaycan dövlətinin hüquqi və siyasi-iqtisadi suverenliyinin təmin olunması prosesi sürətləndi, beynəlxalq normalara və prinsiplərə uyğun müstəqil dövlət quruculuğu prosesinə başladı. Mənəvi dəyərlərimizin qorunmasına, cəmiyyətin bütün potensialının milli maraqlar kontekstində səfərbər edilməsinə, ictimai-siyasi sabitlik faktoruna istinad edən yeni iqtisadi inkişaf strategiyası hazırlandı. Azərbaycanın dövlət siyasəti güclü iqtisadiyyata söykənən müstəqil və güclü dövlətçiliyin təmin edilməsinə, geniş sosial zəminə söykənən, fəal və aydın sosial siyasət yeridən unitar, demokratik dövlət qurulmasına, onun xarici siyasi aləmdə təcrid olunmuş vəziyyətdən çıxarılmasına, mövqeyinin möhkəmləndirilməsinə yönəldildi.

Xarici siyasətinin əsasında ilk növbədə, milli müstəqilliyin möhkəmləndirilməsi, dövlətlərin ərazi bütövlüyünə hörmət, qarşılıqlı surətdə faydalı iqtisadi, elmi və mədəni əməkdaşlıq yaradılması, dövlətlərarası əlaqələrə mane olan məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması prinsipləri dayanırdı. Bu prinsiplər əsasında, dünya dövlətləri, o cümlədən Gürcüstan ilə əlaqələr genişləndi. Gürcüstanın Azərbaycanın müstəqilliyini ilk tanıyan dövlətlərdən olması ölkələrimiz arasında əlaqələrin inkişafına ciddi təkan verdi. Onlar arasında diplomatik əlaqələr 1992-ci il noyabrın 18-də yaradılsa da, ilk dövrlərdə ölkələrimiz arasında münasibətlərdə bir sərinlik var idi. Bu dövr 1991-ci ildən 1993-cü ilə qədər olan müddəti əhatə edirdi. Z.Qamsaxurdiya dövründə yaranan gürcü millətçiliyi digər millətlərə qarşı ayrı-seçkiliyi gücləndirmişdi. O zaman azərbaycanlıların durumu çox ağır idi, yaranan qeyri-müəyyənlikdə insanların çoxu köç etmək məcburiyyətində qaldı. Lakin 1993-cü ildə Heydər Əliyevin və Eduard Şevardnadzenin hakimiyyətə gəlməsi Cənubi Qafqazda ziddiyyətlərin aradan qalxmasına kömək etdi. Müstəqillik illərində onlar öz şəxsi dostluqlarını Azərbaycan-Gürcüstan dostluğuna çevirdilər. Bundan başqa, hər iki ölkədə baş verən proseslər, müstəqilliyin ilk illərində ərazi bütövlüyünün pozulması, separatizm halları, daxili və xarici vəziyyətin oxşarlığı, geosiyasi maraqların üst-üstə düşməsi və digər amillər ölkələrimiz arasında partnyorluq münasibətlərinin yaranmasına gətirib çıxardı. Bu, Azərbaycan və Gürcüstan dövlətləri arasında siyasi, iqtisadi, mədəni və digər əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsinə səbəb oldu. 1995-ci ilin fevral ayında Bakıda Gürcüstan səfirliyinin, 1996-cı ilin mart ayında isə Tbilisidə Azərbaycan səfirliyinin açılışı ikitərəfli əlaqələrin inkişafına əlavə stimül verdi. İstər regional, istərsə də global məsələlərdə hər iki dövlət həmişə eyni mövqedən çıxış etdi. Prezident Heydər Əliyevin 1996-cı ildə Tbilisiyə rəsmi səfəri isə iki tərəf arasında əlaqələrə yeni rəng qatdı. Həmin səfər zamanı tərəflər "Dostluq, əməkdaşlıq və qarşılıqlı təhlükəsizlik" və "Qafqaz regionunda sülh, təhlükəsizlik və əməkdaşlıq" haqda qarşılıqlı

bəyannamələr imzaladılar. Bu barədə Heydər Əliyev deyirdi: «Qaf-qaz qeyri-sabitlikdən, münaqişələrdən, bir çox millətlər arasında toqquşmalardan və proseslərdən əziyyət çəkir. Ona görə də hər birimizin, xüsusən də Gürcüstan və Azərbaycan dövlət başçılarının vəzifəsi Qafqazda sülhə, təhlükəsizliyə, əməkdaşlığa yol açmaqdır».

Hər iki xalqın qarşılıqlı təhlükəsizliyi, sabitliyi, ərazi bütövlüyü, inkişaf və rifahı bu əməkdaşlığın əsas məqsədi idi. 1997-ci ilin fevralında Prezident Eduard Şevardnadzenin Bakıya səfəri zamanı iki ölkə arasında strateji əməkdaşlığın inkişafına dair yeni bir sənədə imza atılması isə ekoloji, təhsil, rabitə və s. sahələr üzrə əməkdaşlığı genişləndirdi. Ölkələrimiz arasında ədəbi-mədəni əlaqələrdə canlanma yarandı.

Hər iki liderin rəhbərliyi ilə ölkələrimiz arasında xarici siyasət məsələləri ilə bağlı daima müxtəlif səviyyələrdə məsləhətləşmələr aparıldı və bu çox uğurlu təşəbbüs idi. BMT, Avropa Şurası, GUAM, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı və digər qurumlar daxilində Azərbaycan və Gürcüstan bir-birini dəstək verdi. Məhz bunun nəticəsidir ki, beynəlxalq təşkilatlarda Gürcüstanın ərazi bütövlüyü məsələsində rəsmi Bakı birmənalı şəkildə Tbilisinin mövqeyini dəstəklədi. Qeyd edək ki, Gürcüstanın ərazi bütövlüyü Azərbaycan qədər heç bir ölkə tərəfindən dəstəklənməyib. Gürcüstan da Azərbaycana qarşı eyni addımı atdı. Bildiyiniz kim, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli Heydər Əliyevin xarici siyasətində çox önəmli yer tuturdu. Bu baxımdan ümummilli liderin rəhbərliyi ilə respublikamız iştirakçısı olduğu bütün çoxtərəfli və ikitərəfli platformalardan Qarabağla bağlı haqlı mövqeyi dünyaya çatdırırdı. BMT, İƏT, AŞ RA, Aİ, NATO və digər möhtəbər qurumlarda Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün toxunulmazlığını dəstəkləyən qətnamələr, bəyannamələr qəbul olundu, mövqe ortaya qoyuldu. Xüsusilə qeyd etməliyik ki, Gürcüstan hər zaman bu istiqamətdə Azərbaycanı dəstəklədi. Bunlar ölkələrimiz arasındakı əlaqələrə müsbət təsir göstərdi, regionda təhlükə-

sizlik, sabitlik və əmin-amanlıq yaratmaqla yanaşı, onların dünyada mövqeyini möhkəmləndirdi, iqtisadi inkişafına da təkan verdi. İqtisadi əməkdaşlıq Azərbaycan və Gürcüstanın geosiyasi mövqeyinin möhkəmləndirdi

Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən Milli Neft Strategiyası ölkələrimizin həyatında iqtisadi uğurların əsasını qoydu. Bu strategiya özündə xarici kapitalın və təcrübənin cəlb edilməsi, çoxvariantlı nəqliyyat sisteminin yaradılması, gəlirlərin toplanması və səmərəli idarə edilməsini birləşdirirdi. 1994-cü il sentyabrın 20-də dünyanın tanınmış neft şirkətləri ilə Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda "Azəri", "Çıraq" və "Günəşli" yataqlarının birgə işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü haqqında saziş - «Əsrin müqaviləsi» imzalandı. Bu müqavilənin imzalanmasından sonra Azərbaycan öz enerji təhlükəsizliyini təmin edərək, sonradan Gürcüstan və Avropanın enerji təhlükəsizliyində etibarlı bir tərəfdaş kimi çıxış etməyə başladı. Əvvəlcə Azərbaycan nefti xarici bazara yalnız Bakı-Novorossiysk neft kəmərləri ilə çıxarıldı. Sonradan Bakı-Supsa kəməri gündəmə gəldi. Bunun da öz səbəbləri vardı. İstisna edilmirdi ki, gələcəkdə Rusiya Bakı-Novorossiysk kəməmindən Azərbaycana təzyiq kimi istifadə edə bilər. İkincisi, Şimali Qafqazda gərginlik vardı, döyüşlər gedirdi. Üçüncü tərəfdən şimal marşrutu ilə Azərbaycan neftinin nəqli zamanı ona daha keyfiyyətli Rusiya nefti qarışırdı.

Neft marşrutlarının alternativliyi isə Azərbaycanın hər hansı bir dövlətdən iqtisadi asılılığına son qoymaqla yanaşı ölkəmizin milli mənafeyinə cavab verirdi. Bütün bu amilləri nəzərə alan ümummilli lider Heydər Əliyev davamlı təzyiqlərə baxmayaraq müdrik və uzaqgörən qərar qəbul etdi. 1996-cı ildə martın 8-də Azərbaycan Prezidenti H.Əliyev və Gürcüstan Prezidenti E.Şevardnadze Tbilisidə Bakı-Supsa neft kəmərinin çəkilməsi barədə razılığa gəldilər. Bu barədə ümummilli lider deyirdi: "1997-ci ilin noyabrında biz "Çıraq" yatağından ilk nefti çıxardıq və onu Bakı-Novorossiysk neft kəməri ilə nəql etməyə başladıq. Bu neft kəməri Rusiya Federasiyası ilə Azər-

baycan arasında imzalanmış müqavilə əsasında xüsusi olaraq bunun üçün çəkilmişdi. Lakin biz hələ onda, neftin dünya bazarlarına ixracı marşrutlarını planlaşdırdığımız vaxtlarda qərb marşrutu üzrə alternativ neft kəmərinə malik olmağı lazım bildik. Açıqını deyim ki, bu, bəzi dairələrdə, bəzi ölkələrdə böyük narazılıqla, etirazla qarşılandı. Amma biz öz istədiyimizə nail olduq - Gürcüstan ilə Azərbaycan arasında saziş imzalayaraq Bakı-Supsa neft kəmərinə layihələşdirməyə başladıq və boru kəmərinin praktiki surətdə inşası üçün işləri təşkil etdik"

Beləliklə, Heydər Əliyevin əməkdarlığı nəticəsində ikinci neft kəməri də istismara verildi. 1999-cu il aprelin 17-də Azərbaycan, Ukrayna və Gürcüstan dövlət başçılarının Bakı-Supsa neft kəmərinin və terminalının təntənəli açılış mərasimində iştirak etmələri qarşılıqlı əlaqələrin möhkəmlənməsinə və regional əməkdaşlığın inkişafına təkan verdi. Bu marşrutun ən böyük üstünlüyü Azərbaycan neftinin təmiz halda "Azəri light" markası ilə dünya bazarına çıxarılması və neft nəqlinin ucuz başa gəlməsi idi. Xatırladaq ki, neftin Novorossiyskə nəqlinin tonu 15,67, Supsaya nəqli isə 13,14 ABŞ dollarına başa gəlirdi.

Bakı-Supsa neft kəməri Gürcüstan ilə Azərbaycan arasında dostluğa, əməkdaşlığa parlaq misaldır. "Biz bu dostluğu qoruyur və yeni şəraitdə inkişaf etdirir, genişləndiririk. Bütün bu işlər, indiki halda Bakı-Supsa neft kəməri Qafqazda sabitliyin və sülhün möhkəmlənməsinə mühüm töhfədir... Qafqaz ölkələri ilə regionumuzu əhatə edən ölkələr arasında ən yaxşı və mehriban münasibətlər yaratmalıyıq. Bununla əlaqədar Bakı-Supsa neft kəməri regionumuzda sabitliyin, sülhün böyük amilidir",-Heydər Əliyev deyirdi.

Şübhəsiz ki, Bakı-Supsa neft kəmərinin Gürcüstan üçün də siyasi, sosial-iqtisadi əhəmiyyəti vardı. Çünki Gürcüstan tranzit ölkə kimi böyük gəlir əldə etməklə yanaşı, yeni iş yerlərinin açılması ilə işsizliyin qismən aradan qaldırılmasını təmin edir, siyasi mövqeyini möhkəmləndirirdi.

GƏLƏCƏYƏ HESABLANMIŞ SİYASƏT

Xarici şirkətlərlə birlikdə hasil olunan neft və qazın ixracını təmin etmək üçün isə çoxvariantlı boru nəqliyyat infrastrukturuna ehtiyac vardı. Çünki neft hasilatı artırdı. "Çıraq" platformasından neft çıxarıldıqdan sonra, qarşıda "Azəri", "Günəşli" yataqlarının işlənməsi dururdu və hasilatın ildən-ilə artacağı yəqin idi. Odur ki, fəaliyyətdə olan Bakı-Novorossiysk və Bakı-Supsa ixrac sistemlərinin yenidən qurulmasına baxmayaraq onların gücü get-gedə artan həcmələr üçün kifayət deyildi. Daha global bir boru xəttinin tikilməsi zərurəti ortaya çıxırdı. Bununla bağlı Heydər Əliyev hələ keçən əsrin 90-cı illərinin ortalarında özünün düzgün və uzaqgörən qərarını verdi. Bu, Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin tikilməsi ideyası idi. Bu barədə Heydər Əliyev deyirdi: «İndi Bakı-Tbilisi-Ceyhan magistralının növbəsi gəlib çatıb. Bizi çox maneələr gözləyir. Bəziləri düşünür ki, bu magistral məqsədəuyğun deyildir, digərlərinin fikrincə, ona ehtiyac yoxdur, üçüncülər isə ümumiyyətlə hədə-qorxu gəlirlər. Amma mən inanıram ki, bu layihə də həyata keçiriləcək, çünki təkcə Azərbaycan sektorundakı olduqca böyük neft ehtiyatları var. Mən hələ Qazaxıstan və Türkmənistanın ehtiyatlarını demirəm».

Doğurdan da bu kəmərin tikintisinə ciddi maneələr oldu. Kəmərin doldurulması üçün neftin az olduğu barədə Rusiya və İrandan müxtəlif fikirlər səsləndirildi. Bu azmış kimi Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadzeyə qarşı 9 fevral 1998-ci ildə sui-qəst törədildi. 1998-ci ilin oktyabrında isə prezident Eduard Şevardnadze hökumətinə qarşı podpolkovnik Akaki Eliavanın rəhbərliyi ilə qiyam qaldırıldı. Bunların arxasında neft kəmərinin Gürcüstan ərazisindən keçməsinə istəməyən qüvvələr dayanırdı. Bunu həmin dövrdə Gürcüstan prezidenti olmuş Eduard Şevardnadze mətbuata verdiyi müsahibədə də təsdiqləyirdi. «Əlbəttə, biz hər üçümüz (Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstan prezidentləri) olduqca həmrəy, həmahəng bir iş qurmuşduq.

Hər hansı bir iş barədə Suleyman Dəmirəl soruşardı ki, bununla bağlı Əliyev nə düşünür, Şevardnadze nə düşünür. Biz üçümüz də bir-birimizin rəyini mütləq öyrənirdik.

İstəyirəm ki, layihələr məsələsinə qayıdaq. Artıq təsdiq olundu ki, Xəzər dənizində külli miqdarda neft və qaz ehtiyatları var. Türkiyə maraqlı idi ki, bu ehtiyatlar Qərb-Avropaya Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə vasitəsilə çıxsın. Eyni zamanda Rusiya maraqlı idi ki, bu ehtiyatların ötürülməsi üçün şimal marşrutu təsdiq olunsun. Maraqlı bir detala toxunmaq istəyirəm. Artıq məlum olduğu kimi, o zaman mənə qarşı sui-qəsd təşkil edildi. Səhəri gün Svanetiyada tədbir keçirirdim. Bir də dedilər ki, Boris Yeltsin məni telefonla arayır. O, məni sağ qalmağım münasibətilə təbrik etdi və dedi: «Amma bir məsələni də qeyd etmək istəyirəm: siz Xəzər dənizinin neft və qaz məsələlərindən əl çəkməlisiniz». Mən Yeltsinə cavabımda dedim: «Təəssüflər olsun ki, Gürcüstanın nə nefti var, nə də qazı. Neft də, qaz da Azərbaycandır. Nefin-qazın hansı istiqamətdə axıdılması məsələsi də onun işidir... Mən əminəm ki, Heydər Əliyevə də bir dəfə deyil, bir neçə dəfə belə zənglər olmuşdu ki, neft və qaz şimal marşrutu ilə nəql olunsun. Amma o, əlindən gələni etdi, məhz Qərb marşrutu qələbə çaldı. Bu məsələdə Amerikanın o zamankı prezidenti Bill Klinton da çox böyük yardımları oldu. Biz Cenevrədə əsas müqaviləyə imza atanda görün kimlər iştirak edirdi: Heydər Əliyev (əsas təşəbbüskar və əsərin müəllifi kimi), Bill Klinton, Suleyman Dəmirəl və mən. Neft kəmərinin istiqaməti strateji baxımdan çox önəmlidir, əlbəttə, böyük əhəmiyyət kəsb edir. Amma tariflər məsələsi də olduqca əhəmiyyətli idi. Elə tariflər ola bilərdi ki, dövlət uda, elə tariflər ola bilərdi ki, uduza bilərdi. Məhz Heydər Əliyevə görə elə tariflər tətbiq edildi ki, Gürcüstan yalnız uda bilərdi».

Məhz Heydər Əliyevin uzaqgörənliyi, müdrikliyi, qətiyyəti, cəsarəti sayəsində layihə uğurla reallaşdı. Bu, hər iki dövlətə-həm Azərbaycana, həm də Gürcüstana böyük uğurlar

gətirdi. Ən əvvəl, Qərb neft kəməri (BTC) bütün dünyaya göstərirdi ki, müstəqil dövlətlər kimi Azərbaycan və Gürcüstan, heç nəyə baxmayaraq, öz problemlərini müstəqil həll edir və öz məqsədlərinə çatırlar. Bu, çox böyük siyasi əhəmiyyət kəsb edir, imkanları nümayiş etdirir və bunu təsdiqləyir ki, hərbi münaqişələrlə əlaqədar Azərbaycanda və Gürcüstanda, bütövlükdə Qafqazda vəziyyətin ağır olmasına baxmayaraq, onlar müstəqil dövlətlərdir, yaşayır yaradır, uğurlar qazanır, planlarını həyata keçirirlər. Bu, ən başlıcasıdır! Bundan başqa, Milli Neft Strategiyası Azərbaycan və Gürcüstanın geosiyasi mövqeyinin möhkəmlənməsinə, çoxmilyardlı xarici investisiyaların axınına, gəlirlərinin artmasına, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya prosesinin sürətlənməsinə şərait yaratdı.

"Milli Neft Strategiyası"nın uğurla həyata keçirilməsi, neft sənayesinə geniş sərmayə qoyuluşu, neft əməliyyatlarında müasir texnika və texnologiyanın tətbiqi nəticəsində isə 1999-cu ildə nəhəng «Şahdəniz» qaz-kondensat yatağı aşkar edildi. 2001-ci il sentyabrın 29-da Gürcüstan Respublikasının Prezidenti Eduard Şevardnadzenin Bakıya səfəri zamanı "Təbii qazın Gürcüstan Respublikası ərazisindən tranziti, nəql edilməsi və satışına dair Azərbaycan və Gürcüstan Respublikaları arasında saziş" imzalandı.

Azərbaycanla Gürcüstan arasında bu siyasət sonrakı dövrlərdə də uğurla həyata keçirildi. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərləri istismara verildi. Nəticədə, Azərbaycan Gürcüstanla əməkdaşlığı sayəsində enerji, neft və qaz potensialının şaxələndirilməsi məsələlərini tam şəkildə həll edə bildi. Dünya bazarına birbaşa çıxışı olmayan ölkə üçün bu, həlledici məsələ idi.

Bundan başqa, Azərbaycan ən mürəkkəb vəziyyətlərdə belə, qardaş Gürcüstanın üz-üzə qaldığı çətinliklərin həll olunmasında qətiyyətli və cəsarətli siyasət nümayiş etdirdi. Soyuq qış günlərində qazsız və elektriksiz qalan Gürcüstana Azərbaycan köməyə gəldi. Gürcüstanın sabiq Prezidenti Mixail Saakaşvilinin təbirincə, "Bu gün Gürcüstanın iqtisadi təhlükəsizliyi

Azərbaycan tərəfindən təmin edilib. Bu soyuq qış aylarında Azərbaycanın fədakarlığı bizi xilas edib və bu, gürcü millətinin, Gürcüstan dövlətçiliyinin bir növ xilas edilməsi olub".

Strateji enerji əməkdaşlığı

Hazırda «Şahdəniz-2» yatağından çıxarılaçaq qazın Avropaya nəqli (TANAP kəməri) üçün «Cənub qaz dəhlizi» layihəsi həyata keçirilir. Layihənin həyata keçirilməsində Gürcüstan da yaxından iştirak edir. Öncə onu qeyd etmək lazımdır ki, "Şahdəniz" yatağı 1999-cu ildə kəşf edilib. Yatağın işlənməsinin birinci mərhələsində, yəni 2006-cı ildən başlayaraq Gürcüstan və Türkiyəyə qazın ixrac edilməsinə başlanılıb. "Şahdəniz" yatağının işlənməsinin ikinci mərhələsi və "Cənub" qaz dəhlizi layihələri isə dünyanın neft-qaz sənayesində indiyə qədər həyata keçirilmiş ən böyük və mürəkkəb təşəbbüslərdən hesab olunur. "Şahdəniz-2" layihəsi Azərbaycan və Gürcüstan ərazisi boyunca Cənubi Qafqaz boru kəmərinin genişləndirilməsinə xidmət edir. Bu layihə eyni zamanda Trans-Anadolu və Trans-Adriatik qaz boru kəmərlərinin tikintisi ilə bağlı planların reallaşmasına da təkan verir, Avropaya yeni qaz dəhlizi açır. Beləliklə, 3500 kilometr məsafədə nəql olunacaq qaz Gürcüstan, Türkiyə, Yunanıstan, Bolqarıstan, İtaliya və digər ölkələrdə milyonlarla istehlakçı təmin edir. Kəmərin keçdiyi yerlərə nəzər salsaq görərik ki, ilk növbədə bu ərazilər Gürcüstan və Türkiyəyə aiddir. İqtisadçı-ekspert, millət vəkili Əli Məsimli bildirir ki, hər iki dövlətlə Azərbaycan strateji müttəfiqdir. "Bu layihənin reallaşması strateji münasibətləri daha da möhkəmləndəcək. Strateji əməkdaşlığın yeni mərhələsinə başlanılacaq. Bunun davamı olaraq Yunanıstan, İtaliya və digər Avropa ölkələri ilə əlaqələrimiz daha da möhkəmlənəcək".

Millət vəkili, iqtisadçı-ekspert Əli Məsimli qeyd edir ki, bu layihə Xəzər dənizinin o tayında olan enerji resurslarının da Azərbaycan üzərindən Avropa bazarlarına çıxarılması prosesin-

in gecikdirilməsinə son qoyacaq. "İndiyə qədər Qazaxıstan nefti Azərbaycan üzərindən Avropa bazarına çıxarıldığı kimi, bu layihə vasitəsilə Türkmənistan qazının da eyni yolla xaricə çıxarılmasının aktuallığını artıracaq. Belə demək mümkünsə, enerji daşıyıcılarının Avropa bazarına çıxarılması istiqamətindəki integrasiya münasibətləri bir az da dərinləşəcək, genişlənəcəkdir". Layihənin həyata keçirilməsində qazanan tərəflərdən biri də Gürcüstan olacaq. "Cənub qaz dəhlizi"nin tezliklə işə düşməsi Gürcüstan üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu bizim təbii qaza olan tələbatımızın ödənilməsində mühüm rol oynayacaq". Bu sözləri Gürcüstan Neft-Qaz Korporasiyasının analitiki, energetika sahəsində tanınmış ekspert Liana Çervalidze söyləyir. O deyir ki, "qış mövsümündə Gürcüstanda enerji çatışmazlığı olur və bu çatışmazlığı biz, Azərbaycan qazı hesabına ödəyirik". Onun sözlərinə görə, "Şahdəniz" konsorsiumu və Azərbaycan hökuməti tərəfindən imzalanan sazişə əsasən, Gürcüstan Azərbaycandan "mavi yanacaq"ın "Cənub qaz dəhlizi" vasitəsi ilə nəqlinə görə 5 faiz təbii qaz alacaq. Bu isə o deməkdir ki, "Cənub qaz dəhlizi" ilə Türkiyə və Avropaya ildə 16 milyard kubmetr qaz nəql olunanda, Gürcüstan bu daşınmalardan 800 milyon kubmetr qaz alacaq. Bu da Gürcüstanın daxili qaz bazarının əsaslı surətdə balanslaşdırılmasında mühüm rol oynayacaq. "Cənub qaz dəhlizi" genişləndikdən sonra isə bu kəmərlə ildə 30 milyard kubmetr qaz ötürüləcək. Biz isə tranzit haqqı olaraq bundan 1,5 milyon kubmetr "mavi yanacaq" alacağıq", -deyə Liana Çervalidze əlavə edib. O bildirib ki, Türkmənistanın da bu layihəyə qoşulması Gürcüstanın Avropa bazarından öz layiqli payını almasına imkan yaradacaq. Bu ilk növbədə yeni iş yerləri, ölkə büdcəsinə valyuta axınıdır. Bu da hər iki ölkənin iqtisadi qalxınmasına və əhalinin güzəranının yaxşılaşmasına xidmət edəcək.

Layihənin əhəmiyyəti və onun iki ölkənin maraqlarına xidmət etməsini dövlət və hökumət rəhbərləri də qeyd edib. «Əminəm ki, TANAP layihəsi Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə, Avropa üçün yeni böyük imkanlar açacaqdır... Artıq bizi region

çərçivəsindən kənara çıxan qlobal xarakterə malik layihələr birləşdirir", - Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev deyib.

Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili isə bildirib ki, biz nəqliyyat funksiyasına vəfalı olduğumuzu göstərmişik. "Bu baxımdan münasibətlərimizi dərinləşdirməyə həmişə hazırıq. Haqqında söhbət etdiyimiz layihələrin perspektivi enerji və nəqliyyat əməkdaşlığın daha da dərinləşdirilməsinə gətirib çıxaracağına əminəm".

Gürcüstanın Baş naziri Georgi Kvirikaşvili isə dost və qardaş Azərbaycan ilə əlaqələrin inkişafında maraqlı olduqlarını, ölkələrimizin iqtisadi maraqlarının üst-üstə düşüyü vurğulayıb, hər iki ölkənin iştirakı ilə reallaşdırılan layihələrin xalqlarımızın rifahına və dövlət maraqlarına xidmət etdiyi qeyd edib, strateji tərəfdaşlığımızı daha da möhkəmləndirəcəyinə əminlik vurğulayıb.

Avropa ilə Asiyanı birləşdirən xətt

Nəqliyyat sahəsində həyata keçirilən layihələr də Azərbaycanın regionda və dünyada söz sahibi olmasında önəmli rol oynayır və Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə üçtərəfli əməkdaşlığına tövhə verir. Artıq ölkəmizdə müasir logistika və daşıma infrastrukturunu yaradılıb. Xəzər dənizinin sahilində ən böyük liman tikilir. Limanın inkişafında qeyri-neft sektorunda həyata keçirilən ən böyük layihələrdən biri Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsinin böyük rolu olacaq. Bakı -Tbilisi-Qars yeni dəmir yolu layihəsi yük və sərnişinlərin birbaşa olaraq Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə ərazilərindən keçməklə Avropa və Asiyaya çıxarılmasını təmin etməklə yanaşı, region ölkələrinin tranzit potensialının artmasına, dünyaya integrasiya proseslərinin sürətlənməsinə, Avropa qonşuluq siyasəti çərçivəsində əməkdaşlığın daha da inkişafına, habelə ölkəmizin xarici iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsinə xidmət edəcək. Dəmir yolu layihəsinin bu ilin ikinci yarısında istifadəyə verilməsi gözlənilir.

Bundan başqa, infrastruktur sahəsində TRACECA layihəsi Azərbaycanla 25 texniki və 11 investisiya layihəsinin həyata keçirilməsini dəstəkləyir. Bu istiqamətdə bir çox layihələr həyata keçirilir və keçirilib.

Beləliklə, dərinlən düşünülmüş daxili və xarici siyasət, neft və qaz strategiyası nəticəsində Azərbaycan Avropa və Asiya arasında siyasi və ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsində, Qafqaz nəqliyyat dəhlizinin inkişafında, TRASEKA və digər nəhəng layihələrin gerçəkləşməsində Xəzəryanı və Qafqaz regionunda mühüm rol oynayan bir dövlətə, dünyanın neft və qaz mərkəzlərindən birinə çevrilib. Bu, Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə, Avropa İttifaqı və Mərkəzi Asiya regionu arasında idxal-ixrac münasibətlərinin, əmtəə, kapital dövriyyəsinə və iqtisadi əlaqələrin inkişafına təkan verir. Gürcüstana Azərbaycandan yaxın olan dövlət tapmaq mümkün deyil.

Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulmuş dostluq siyasəti bu gün həm Azərbaycan, həm də Gürcüstan üçün çox önəmli nəticələr verib. Hər iki ölkənin iqtisadi inkişafında önəmli paya sahibdir. Azərbaycanın neft-qaz layihələrinə beynəlxalq neft korporasiyalarının, bütövlükdə xarici işgüzar dairələrin, iri investisiyaların cəlb edilməsi hesabına dünyanın enerji daşıyıcıları bazasına sürətlə çıxışı təmin edildi.

Azərbaycan öz təbii sərvətlərinə sahib çıxmaq, milli mənafeələrini, iqtisadi və strateji maraqlarını müdafiə etmək əzmini bütün dünyaya göstərdi, bu, dövlət müstəqilliyinin mühüm təminatçısına çevrildi. Yeni neft strategiyasının gerçəkləşməsi ilə respublikamızın neft ehtiyatlarının istismarına geniş məbləğdə xarici investisiyalar cəlb edildi. Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Bakı-Tbilisi-Ərzurum (bu layihələr artıq regional müstəvidən çıxıb və global xarakter daşıyır) kəmərlərinin region və Avropanın enerji ilə təminatunda önəmli rolu ilə yanaşı, siyasi rolu da böyük idi.

Hər iki kəmər Azərbaycan, Gürcüstanı, xalqlarımızı bir-birinə daha da yaxınlaşdırmaqla, regionu və dünyanı yanacaq təmin etməklə birlikdə, bölgəyə sülh və sabitlik gətirdi, təhlükə

kəsizliyi, ölkələrimizin dünyada mövqeyini möhkəmləndirdi. İkincisi, bu layihələr həm Türkiyə, həm Gürcüstan, həm də Azərbaycanın iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına, tərəfdaşlıq münasibətlərinin daha da möhkəmləndirilməsinə, bir-birinə iqtisadi cəhətdən daha da sıx şəkildə bağlanmasına imkan verdi. Üçüncüsü, Xəzərin Azərbaycan sektorundan çıxan zəngin karbohidrogen ehtiyatlarının Gürcüstan vasitəsilə dünya bazarlarına çıxarılması ilə onun birinci əldən realizə olunmasına səbəb oldu. Bu, hər iki dövlətin gəlirlərinin artması deməkdir. Dördüncüsü, kəmərlərin marşrutları boyu yerləşən iştirakçı ölkələrin tranzit rolu artdı. Bu tip layihələr Azərbaycan və Gürcüstanın iştirakı olmadan Mərkəzi Asiyadan başlayaraq Qafqazı keçməklə Türkiyə və Avropa istiqamətində uzanan enerji layihələrinin reallaşdırılmasının mümkün olmadığını göstərdi.

Elə buna görədir ki, kifayət qədər böyük bir coğrafi məkanda yeni enerji layihələrinin reallaşmasında Azərbaycan, Gürcüstan əsas açar rolunu oynayan dövlət kimi qəbul olunur. Beşincisi, Avropa və region ölkələri (Gürcüstan, Türkiyə və c.) layihələrin həyata keçirilməsi ilə enerji təlükəsizliyi baxımından yeni mənbələr, Azərbaycan isə etibarlı, uzunmüddətli və qanunlarla tənzimlənən bazarlar əldə etdi. Altıncısı, Azərbaycanın Gürcüstanın yanacaq təchizatında rolu artı. Azərbaycan Gürcüstandakı neft satışının 72 faizinə, dizel satışının isə 61 faizinə nəzarət edir. Bu gün Gürcüstanın qaz tədarükünün 80-90 faizi Azərbaycan tərəfindən təmin edilir və bu ölkənin qazpaylama şəbəkəsində ARDNŞ aparıcı şirkətdir. Məsələn, ötən il Gürcüstanda istifadə olunan qazın ümumi həcmi 87,1 faizi Azərbaycandan nəql olunub. Hazırda Gürcüstana orta sutkalıq qaz tədarükü 11,2 milyon kubmetrə yaxındır. Bu göstəricinin 2017-ci ilin dördüncü rübündə daha da artacağı gözlənilir. Proqnozlaşdırılmış balans əsasında bu il Gürcüstan 2,457 milyard kubmetr qaz alacaq ki, bunun da 2,347 milyard kubmetri və ya ümumi həcmi 95,5 faizi Azərbaycandan idxal

olunacaq. Bu amil Gürcüstanın enerji təhlükəsizliyinin artırılmasına əhəmiyyətli dərəcədə kömək edir.

Yeddincisi, ARDNŞ Gürcüstanda ən çox vergi ödəyən xarici şirkətdir və onun dövlət büdcəsinin formalaşmasında kifayət qədər böyük rolu var. Səkkizincisi, Azərbaycanın Gürcüstanla əməkdaşlığı bu ölkəyə yatırılan investisiyanın həcmi də artırdı. Azərbaycan ötən il Gürcüstan iqtisadiyyatına 1,645 mlrd. dollar investisiya yatırıb. Birbaşa investisiyaların həcmi 2015-ci illə müqayisədə 22 faiz çoxdur. Gürcüstanda Azərbaycan sərmayələri əsasında 200-dən çox şirkət, Azərbaycanda isə 270-dən artıq gürcü şirkəti fəaliyyət göstərir. İndiyədək Azərbaycan Gürcüstana 3,4 mlrd. ABŞ dolları investisiya yatırılıb. Investisiyalar isə əsasən neft və neft məhsulları və infrastruktur sahələridir. Lakin son illərdə Gürcüstanın turizm sahəsinə, otelçilik biznesinə, yeyinti sənayesinə Azərbaycan dan kifayət qədər iş adamı maraq göstərir. Doqquzunçusu, dərinlən düşünölmüş daxili və xarici siyasət, neft və qaz strategiyası nəticəsində Azərbaycan və Gürcüstan əlaqələri hər iki dövləti Qafqaz nəqliyyat dəhlizinin inkişafında, TRASEKA və digər nəhəng layihələrin gerçəkləşməsində Xəzəryanı və Qafqaz regionunda mühüm rol oynayan dövlətlərə çevirdi. Bu layihələrdən biri Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsidir. Onun tikintisi ilə bağlı Azərbaycan dövləti Gürcüstana iri həcmdə və uzun müddətə kredit verib. Bakı -Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsi yük və sərnişinlərin birbaşa olaraq Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə ərazilərindən keçməklə Avropa və Asiyaya çıxarılmasını təmin etməklə yanaşı, region ölkələrinin tranzit potensialının artmasına, dünyaya integrasiya proseslərinin sürətlənməsinə, Avropa qonşuluq siyasəti çərçivəsində əməkdaşlığın daha da inkişafına, habelə ölkəmizin xarici iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsinə xidmət edir.

Onuncusu, Azərbaycan və Gürcüstan iri regional layihələrin təkcə iştirakçısı deyil, həm də əsas təşəbbüskarı, dünyada gedən siyasi proseslərdə önəmli söz sahibidir. Dünyanın nüfuzlu təşkilatları da hər iki dövlətin mövqeyini nəzərə alır, onlarla

hesablaşırlar. Ölkələrimizin ərazi bütövlüyü, suverenliyi dəstəklənir və tanınır. Onbirincisi, bu layihələr, Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə, Avropa İttifaqı və Mərkəzi Asiya regionu arasında idxal-ixrac münasibətlərinin, əmtəə, kapital dövriyyəsinə və iqtisadi əlaqələrin inkişafına təkan verir.

Əldə edilən nəticələr deməyə əsas verir ki, Gürcüstan əlverişli coğrafi mövqeyinə, zəngin təbii resurslarına və demokratik inkişaf səviyyəsinə görə Cənubi Qafqazın lokomotiv dövlətinə çevrilmiş Azərbaycanla əməkdaşlığın daha da dərinləşməsinə böyük maraq göstərir. Çünki bu gün Gürcüstana Azərbaycandan yaxın olan dövlət tapmaq mümkün deyil. Dünyada heç bir ölkə Gürcüstan üçün Azərbaycanın etdiyini etməyib, dəstək verməyib. Bu gün Gürcüstan və Azərbaycan təkcə özünü doğrultmuş müstəqil dövlətlər deyil, həm də dinamik inkişaf edən, öz seçimini qoruyan, öz müstəqil inkişaf yolunu, həm regional, həm də qlobal xarakterli məsələlərdə fəal iştirak edən dövlətlərdir. Azərbaycan üçün Gürcüstan qardaş dövlət və strateji tərəfdaş olmaqla yanaşı, həm də regionda Azərbaycanın ən yaxın müttəfiqlərindən biridir. Gürcüstanla Azərbaycanı hər şeydən əvvəl Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum və TRASEKA kimi qlobal enerji, nəqliyyat-kommunikasiya layihələri birləşdirir.

Bu, Azərbaycanın mövcud enerji strategiyası ilə yanaşı, ümumilikdə həyata keçirdiyi xarici siyasətin kifayət qədər düzgün və uzaq məqsədlərə hesablandığını göstərən başlıca amillərdən sayılır.

Pünhan ƏFƏNDİYEV

TARİXİN DOSTLUQ SƏHİFƏLƏRİ

Leonti Mroveli «Gürcüstan tarixi» əsərinin əvvəlində gürcülərin və digər Qafqaz xalqlarının ilkin mənşəyi barəsində söz açır. Onun fikrincə, Qafqazın bütün xalqlarının Tarqamos adlı bir əcdadı olub. Və ardından da Tarqamosun ulu babasının Nuh peyğəmbər olduğunu qeyd edir. O, Nuh peyğəmbərin üçüncü oğlu Yapetin nəvəsinin oğlu olub. Belə ki, bu tarixçinin sözlərinə görə, «Tarqamos qəhrəman bir kişi idi». O, Tarqamosun Qafqaza gəlişini, Ağrı və Masis dağları arasında məskunlaşmasını təsvir edir. Tarqamosun səkkiz övladı olub. Onlar da ataları kimi qəhrəman olublar. Hər birinin çoxlu övladı və nəvəsi olub. Tarqamos 600 il yaşayıb və bu müddət ərzində onun nəslə o qədər artıb ki, onların ölkəsinin Ağrı və Masis dağları arasında yerləşməsi çətinləşib. Bu zaman Tarqamos öz ölkəsini onlar arasında bölüşdürərək, hər birinə ayrıca yurd bağışlayıb.

Tarqamos öz övladlarından birinə özünün yaşadığı Ağrı və Masis dağları arasındakı ərazini, o birinə şərqdən Hereti və Berduc çayları ilə sınırlanan, qərbdən Ponto dənizi sahillərində uzanan, cənubdan isə dağlıq olan geniş bir ölkəni, digərinə isə, Kürün cənub hissəsi ilə birləşən, Berduc çayından tutmuş Kürün Araz çayına qovuşduğu yerədək olan ölkəni verib.

Bu minvalla, Tarqamos öz övladlarının hamısına müəyyən ərazi bağışlamış və Qafqaz xalqlarının hazırkı ərazilərdə məskunlaşmaları adı çəkilən tarixçiyə görə belə baş verib.

Unutmaq lazım deyildir ki, L. Mrovelinin Qafqaz xalqlarının mənşəyi barəsindəki bu nəzəriyyəsi İncil rəvayətlərinə istinad edildiyindən, həqiqət kimi qavrana bilməz. Lakin bu nəzəriyyənin də özündə elm üçün nəzərə alınacaq bir çox ciddi məlumatlar, yəni konkret olaraq, Azərbaycan və gürcü xalqlarının, digər yerli Qafqaz xalqlarının qan qohumluğu, qardaşlığı haqqında məlumatlar mövcuddur.

Məlumat üçün təqdim etdiyim bu nəzəriyyəni xülasələ-yərək, mən Azərbaycan və gürcü xalqlarının dostluq salnaməsinin bir çox tarixi məqamları haqqında söz açmaq istəyirəm.

Mrovelinin yazdığına görə, Qafqaz xalqları düşmənlə qarşı mübarizədə həmişə bir olmuşlar. Bəşəriyyətin ilk əfsanəvi hökmdarı Nəmruda qarşı Tarqamosun övladları birləşən mübarizə aparmışlar. Bir dəfə Nəmrud özünün altmış nəfərlik seçmə qəhrəmanı və saysız-hesabsız qoşunu ilə Adərbakana, yəni Azərbaycana hücum edib. Tarqamosun övladları bu xəbəri eşidən kimi öz qoşunları ilə bir yerə cəm olaraq, Ağrı dağı yaxınlığında Nəmruda qarşı ciddi savaşa başlamışlar. Dəhşətli döyüşlərdən sonra Tarqamosun övladlarının birləşmiş gücü ilə düşmən üzərində inamlı qələbə qazanılıb. Mrovelinin təbirincə desək, «onda Tarqamosun övladları onlara zor gəldi, Nəmrudun altmış nəfər igidini və saysız qoşununu məhv etdi; məğlub olan Nəmrud qaçdı».

Yenə L. Mrovelinin yazdığına görə, bir dəfə İran şahı Keyxosrov (Kir) tərəfindən məğlubiyyətə uğrayan iyirmi səkkiz ailədən ibarət türklər Qurqan (Xəzər) dənizini keçərək, Kür çayı boyunca gəlib Msxetaya çatmışlar. Burada Msxetanın mamasaxlisinin (kəndxudasının) yanına gəlib, ondan sığınacaq istəmişlər və sığınacaq verildiyi halda iranlılara qarşı mübarizədə gürcülərə yardım edəcəklərinə söz vermişlər. Qarşılıqlı anlaşmadan sonra türklərin əksəriyyəti Msxeta yaxınlığında məskunlaşaraq, mamasaxlinin icazəsi ilə inşa işlərinə başlamışlar. Hündür hasar (qala bənzəri) çəkmiş və onu möhkəmləndirmişlər. Elə o vaxtdan da həmin yer Sarkine adlanır.

Son redaksiyası IX əsrə aid olan və çarların həyatından soruşmalar verən «Moksevey Kartlisay» («Kartlinin dinə gəlməsi») salnaməsində göstərilir ki, Kartlinin ən ilkin əhalisi buntürklərdir. «Çarların həyatı» da Kartlidə məskunlaşmış türkləri buntürklər və qıpçaqlar kimi təqdim edir.

«Azərbaycan tarixi» kitabının 1-ci cildində oxuyuruq: «Yeremeyev yazırdı ki, III-V əsrlərdə türk tayfalarının Kiçik

Asiyaya, Qafqaza və Balkan yarımadasına axını fəallaşmışdı. O, Hun türklərinin yer dəyişməsinə nəzərdə tuturdu». Q.A. Melikişvili isə, mənbələrin məlumatına əsasən, qeyd etmişdir ki, qədim gürcü tarixi ənənəsi Kartlinin (Gürcüstanın) aran bölgələrində türk əhalisinin olmasını saxlayıb.

Leonti Mrovelinin başqa bir yerdə yazdığına görə, Makedoniyalı İsgəndər saysız-hesabsız qoşunla Kartliyə hücum edir. O, Kartlinin qala-şəhərlərini altı ayda alır. Sarkinədə buntürklər yaşadıklarından, oranı ələ keçirmək üçün on bir ay mübarizə aparmalı olur. Bun-türklər qətiyyətlə zor göstərirlər. İsgəndər hirsələnərək Sarkineni mühasirəyə alır və onun sakinlərini məhv etmək qərarına gəlir. Çıxılmaz vəziyyətə düşən sarkinelilər, gizlincə qalanın söykəndiyi qayanı oymağa başlayır; qaya yumşaq olduğundan onu asanca deşərək, aradan çıxır və boş şəhəri İsgəndərin öhdəsinə verirlər.

VII əsrin 40-cı illərində ərəblər tarixin arenasına çıxaraq, yeni din bayrağı altında nəhəng dövlət də yaratdıqdan sonra, bir sıra ölkələri, o cümlədən Kartlini, yəni İberiyayı (Şərqi Gürcüstanı) da öz tabeliyinə keçirdi. Gürcülərlə birgə, albanlar da işğalçılara qarşı ciddi mübarizə aparırdılar. Onlar sözü bir yerə qoyaraq, ərəblərə itaət etməkdən imtina etmiş və özlərinə kəsilmiş vergini ödəməkdən boyun qaçırmışlar. Elə buna görə də, xəlifə Qafqaz xalqlarının üsyanını yatırmaq və təqsirkarları cəzalandırmaq üçün böyük bir qoşunla öz sərkərdəsi Mərvan ibn Məhəmmədi buraya göndərib.

Tiflis hakimi olan əmir, xəlifə tərəfindən təyin olunurdu. Zaman keçdikcə, o da adi feodala çevrilərək, böyük feodallar üçün xarakterik olan bütün xüsusiyyətləri özündə əks etdirir, öz hökmdarına qarşı itaətdə olmamaq yolunu seçirdi. Beləliklə, o, xəlifənin sərəncamını yerinə yetirmir, Kartlidə toplanmış vergiləri ona göndərmirdi. Bu baxımdan, Tiflis əmirlərindən İshak ibn İsmayıl xüsusilə fərqlənirdi. O, yerli gürcü çar-hökmdarları arasından sədaqətli müttəfiqlər tapmış, onların köməyi ilə xəlifənin bir neçə cəzaverici ekspediyasını məğlubiyyətə uğratmış və qovmuşdur.

Nəhayət, xəlifə o vaxtlar xilafətin paytaxtı olan Bağdad-dan öz sərkərdəsi Buğa Türkü böyük qoşunla göndərərək, itaət etməyən İshaka cəza verməyi tapşırırdı. Buğa Türk öncə Ermənistana hücum edərək, bütün sərkərdələri əsir götürdü. Görünür, o vaxtkı erməni hökmdarları əmir İshakı dəstəkləyirdilər və bu səbəbdən də Buğa Türkün qəzabını qazanmışdılar. Bundan sonra Buğa Türk Tiflisin başının üstünü aldı. Qala-qəsr bir müddət İshakın başçılığı ilə fədakarcasına mübarizə aparsa da, nəhayət, məğlub oldu. Tiflisi ələ keçirən Buğa Türk, itaət-sizlik göstərənlərə divan tutdu. «Kartlis sxovreba»nın («Gürcüstan həyatı»nın) verdiyi bilgilərə görə, zəfər çalan Buğa Türk İshakı qətlə yetirərək, Tiflisi darmadağın etdi. Bundan sonra İshakın keçmiş müttəfiqləri – abxaz çarı Teodos və Qardabanın xorepiskoposu (başçısı) mübarizə aparsalar da, onlar da məğlub oldular və Buğa Türk öz qoşunu ilə Qafqaz dağlarına doğru yürüş etdi. Dağlılar ona qarşı çox ciddi müqavimət göstərdilər. Böyük itkilərə məruz qalan Buğa Türk Azərbaycanın qədim şəhəri olan Bərdədə qışladı və buradan bir neçə uğurlu əməliyyat həyata keçirdi. O, təkrar Qardabana hücum edərək, onu zəbt etdi, sonra Dərbəndin dəmir qapılarını açdı. Oradan üç yüz ailəlik xəzərləri Şəmkirə yerləşdirdi. Daryal qapısı ilə də yüz ailədən ibarət osetinləri Dmanisidə məskunlaşdırdı.

Afina sionunun yazılarna görə, Buğa Türk tərəfindən Tiflisin alınması 853-cü il avqustun 5-də bazar günü baş verib.

Ərəb xilafətinə qarşı yeddi il mübarizə aparan və dəfələrlə qələbə qazanan alban hakimi Cavanşirin gürcülərlə dostluğunu qeyd edən alban tarixçisi Moisey Kalankəti yazır: «Cavanşir İberiya qoşunlarını özü ilə götürüb, dayanmadan Uti vilayətinə (Uti vilayəti o vaxtlar Qafqaz Albaniyasının Gürcüstanla sərhəd olan vilayətlərindən biri olub) gəldi və qarşısına çıxan İran döyüşçülərinin hamısını qılıncdan keçirdi... Alban hökmdarı anası və qardaşları ilə öz ölkəsinə qayıtdı». Gürcüstanın ilk çarı, Uplissixə və Msxetanın əsasını qoyan Parnavazın ata tərəfi gürcü, ana tərəfi isə İsfahandan olan fars idi.

1089-cu ildə Gürcüstanda görünməyən hadisə baş verdi. Çar II Georgi istefa verərək, gənc oğlu Davidi taxta çıxartdı. Tarixdə Qurucu adı ilə tanınmış IV David öz fəaliyyətini Gürcüstanın birləşdirilməsinə həsr edib. Onun arvadı çariça Buranduxt qıpçaq xaqanı Ətərekin qızı idi. Qıpçaqlar o vaxtlar Şimali Qafqazda yaşayırdılar. «Gürcüstan həyatı»nın verdiyi məlumata görə, Qurucu David Daryal yolu ilə qıpçaq ölkəsinə getdi və xaqana qonaq oldu. Səmimi danışıklardan sonra çar David qırx min döyüşçünü öz ailələri ilə birlikdə Gürcüstana köçürmüşdür. Və nəticədə qırx min qıpçaq döyüşçünü öz sıralarına qatan gürcü ordusu olduqca güclənib.

David Tiflisi ələ keçirəndən sonra burada yaşayan müsəlmanlara, o cümlədən tacirlərə xüsusi hörmət bəsləyirdi. İbn əl-Əzrak əl-Fəriki özünün «Mayyafarikanın tarixi» əsərində yazır: «Müsəlmanlar darmadağın ediləndə, Nəcməddin, iyirmi atlı ilə bərabər öz ölkəsinə qayıtdı. Onunla olanların hamısı çıxıb getdi, o özü isə Mayyafarikaya qayıtdı. Qoşun darmadağın ediləndən sonra abxazlar çarı (IV David) Tiflisdə dayanaraq ona hücum etdi, sonra onu qılıncla ələ keçirərək, 1118-ci ildə şəhərə daxil oldu. O, şəhəri taladı və çox hissəsini yandırır-yaxdı. Bundan sonra əhaliyə aman verdi. Onlara yaxşı münasibət göstərdi. Onların seçimi üzrə şərait yaratdı. O, müsəlmanların yaşadığı ərazilərdə donuzun saxlanması və kəsilməsini qadağan etdi. Onlar üçün üzərində xəlifə və sultanın adı olan sikkə kəsdi. O, belə bir şərt də qoydu ki, gürcü, yəhudi və ermənilər İsmayıl hamamına getməməli, cümə günü isə minbərdən özünə deyil, xəlifə və sultanın adına dualar oxunmalıdır. O, ildə gürcülər üçün 5 dinar, yəhudilər üçün 4 dinar, müsəlmanlar üçün isə 3 dinar vergi təyin etdi. Həmçinin, belə bir şərt də qoydu ki, müsəlmana cəza verən müsəlman gözündə qiymətdən düşəcəkdir. O, müsəlmanlara münasibətdə tamamilə alicənab olmuş və islam dininə, elmə, sufizmə müsəlmanlardan da çox hörmət və məhəbbət göstərib.

Mən müsəlmanlar üçün bütün bu üstünlüklərin hələ də tamamilə keçərli olduğunu 1153-1154-cü illərdə ora gedərkən

öz gözlərimlə gördüm. Həmin vaxt mən Tiflisə gələn və bir neçə gün burada qalan Demetreni gördüm. Cümə günü o, məscidə gəldi, minbərin və xətibin qarşısındakı kətildə oturdu və xütbləri sonadək dinlədi. O, camaat namazını qılıb qurtarandək orada qaldı, sonra isə çıxıb getdi. Həmin gün məscid üçün 200 qızıl dinar da ianə etdi...».

Ərəb yazıçısı Əl-Lain yazır: «David öz oğlu Demetre ilə birgə hər gün əsas məscidə gedir, çarın ünvanına oxunan duaya və qurana qulaq asırdı. David, imam və xətiblərə səxavətlə pul paylayardı. O, yad icmalar üçün karvansaraylar tikdirmiş, şairlər üçün təqaüd təyin etmişdi. Əgər birisi Tiflisi tərk etmək istəyirdisə, can-başla ona yardım edir, yol xərclərini ödəyirdi...».

Ş.Mesxi «Didqori müharibəsi» kitabında yazır: «IV Davidin ordusu ilə İraq səlcuq sultanı Mahmudun ordusu arasında 1221-ci ildə Tiflis yaxınlığındakı Didqori ərazisində baş verən döyüşdə IV Davidin 60 minlik ordusu (bunun 15 mini qıpçaq, 5 mini osetin və Qərbi Avropa səlibçilər dəstəsi idi) sayca üstün olan səlcuqlara qalib gəldi. Gürcüstanın səlcuq əsarətində olan hissəsi, o cümlədən Tiflis azad edildi».

İbn-əl-Əsir bu döyüşün bir səhnəsi haqqında belə bir məlumat verir: «Hər iki tərəf müharibəyə başladı. Qıpçaqlardan 200 nəfərə yaxın döyüşçü meydana çıxdı. Müsəlmanlar ələ zənn etdilər ki, onlar aman diləmək istəyirlər. Lakin qıpçaqlar ox atmağa başladılar və müsəlmanların cərgəsi pozuldu... Bu minvalla müsəlmanların çoxusu öldürüldü və dörd min kişi əsir alındı».

«...Şirvanşaha qonşu sultan Əbubəkr hücum edəndə Şirvanşah bu barədə çariça tamaraya məlumat verdi. Gürcü çariçası təcili David Soslanın başçılığı altında öz qoşununu Şirvana göndərdi. O, Əbubəkri möhkəm əzişdirmək və Şirvandan çıxarmaq barədə əmr verdi. Öz tərəfindən Əbubəkr də müharibəyə hazırlaşmağa başladı. Bəzi qonşu ölkələr də ona yardım etdi. Böyük qoşun yaratdı. Şəmkir yaxınlığında həlledici döyüş oldu.

David özünü məharətli sərdar kimi apardı. O, qoşunu iki hissəyə böldü. Öz əsas ordu ilə Şəmkir qala-qəsri sol tərəfdən hərənlənib pusquda durdu, kiçik orduya isə müharibəyə başlamağı tapşırırdı. Şəmkir qalasının qapısı və körpüsü yaxınlığında şiddətli döyüşlər oldu. Əbubəkr güclü hücumla keçdi. Gürcü qoşunları çətinlik qarşısında qaldı. Ordu iki yerə bölünməyə, düşməni əl çəkmirdi. David öz qoşunu ilə Gürcüstan bayrağı altında qəflətən özünü yetirdi. Çarın görünməsi düşməni vələyə saldı. Gürcü qoşunları düşməni möhkəm əzişdirdi və qovmağa başladı. Ondan xəlifə tərəfindən verilən bayrağı aldı, çoxlu əsir və hərbi ləvazimat ələ keçirdi... Şəmkir döyüşü 1195-ci ildə baş vermişdir».

Gürcü salnaməçinin yazdığına görə, XIII əsrdə çariça Tamaranın nəvəsi Anadolu səlcuq sultanına ərə gedir. Bu, gözəl və ağıllı bir xristian qızı üçün asan deyildi. Sultan Qiyasəddin bu iradəli, ortodoks nənəsinin təbəəsi olan şahzadəyə gürcü xatın adını verir. Gürcü xatın sultan sarayında böyük hörmət və izzətə malik idi. O, bir çox xeyirxah işlərin təşəbbüskarı olmuşdur.

İrandakı azərbaycanlılar sülaləsindən ibarət Səfəvilər dövlətinin Gürcüstanla normal və işgüzar əlaqələri mövcud idi. «Azərbaycan tarixi»nin 1-ci cildində bu haqda belə yazılır: «Gürcü çarlığının kömək üçün İsmayıl müraciət etməsi qızılbaşların Gürcüstana yürüşlər etməsinə səbəb oldu. 1516-cı ildə «Başı Açıq hakimi» (İmereti) Mənuçöhr tərəfindən məğlub edilən Mesxe (Samsxe) çarı 4-cü Kvarkvare (1516-1535) Naxçıvandakı qışlağa gəlib müdafiə olunmasını İsmayıldan xahiş etdi. Şah İsmayıl 1517-ci ildə Div Sultanın başçılığı altında Şuraqeli yolu ilə Gürcüstana xüsusi qoşun göndərirdi. Nəticə etibarilə Mənuçöhr məğlub edildi və o, Rum elinə, Türkiyəyə qaçdı. Kvarkvare isə taxtına çıxdı».

«Azərbaycan tarixi» kitabının başqa bir yerində isə oxuyuruq: «1615-1616-cı illərdə Şirvanda güclü üsyan baş verdi. Az sonra Gəncə yaxınlığındakı Dəngi vilayətinin əhalisi də bu mübarizəyə qoşuldu. Onlar müləzimləri (hərbi xidmətçiləri),

Gəncə hakimi Məhəmməd xan Ziyad oğlu Qacarı öldürüb, şirvanlılarla birlikdə Kaxet çarının başçılığı altında İran zülmünə qarşı mübarizə aparan gürcü üsyançıları ilə əlaqə yaratdılar».

Adı çəkilən kitabın daha bir yerində isə belə qeydlər var: «1785-ci ildə Quba xanlığı İrana və Osmanlı Türkiyəsinə qarşı birgə mübarizə aparmaq üçün Gürcüstan çarlığı ilə ittifaqa girdi».

Ağa Məhəmməd şah Qacarın Tiflisə hücumu zamanı qazaxlıların və borçalıların gürcülərlə birlikdə fədakarcasına vuruşmasını S.Kişmişov qeyd edir: «Öz hərbi qüdrətini artıran çar İrakli özünün çarlığına aid olduqlarına görə borçalılardan, qazaxlılardan, şəmşəddillilərdən könüllülər tələb edib. Bu məqsədlə hələ avqustun əvvəllərində İrakli öz oğlu şahzadə Aleksandrı buraya göndərirdi. O isə yalnız yerli tayfalarından könüllüləri deyil, eləcə də Arpaçay sahillərində və Pəmbəkəndə tərəkəmələri (azərbaycanlıları – M.M.) xidmətə dəvət etmişdi».

Mirzə Yusif Qarabaği «Tarixi-Safi» əsərində II İrakli barəsində yazır: «Ağa Məhəmməd xanın Gürcüstana hücumunun qabağını almaq üçün öz adamlarından və Qazax elinin müsəlmanlarından xeyli atlı toplayıb onun qarşısına göndərirdi».

Soydaşlarımızın II İrakliyə yaxından kömək etmələri haqqında «Kavkaz» qəzetinin 1906-cı il 27 yanvar tarixli sayındakı «Gürcülər ilə müsəlmanlar arasındakı qarşılıqlı əlaqələr» adlı məqalədə də ürəkdolusu söhbət açılır: «Ağa Məhəmməd şah Qacar Tiflisi mühasirəyə alarkən gürcü çarı İrakli amansız düşməne qarşı səkkiz min qoşunla vuruşmağa məcbur olmuşdu. Gürcüstan uğrunda döyüşən cəsurlar sırasında qazaxlılar və borçalılar da var idi. Bu tatarlar (azərbaycanlılar – M.M.) Gürcüstan uğrunda, sanki öz vətənləri uğrunda canlarını qurban verirdilər».

Qeroiti Kikodze Şəmsəddilli Əli Sultanın dar gündə II İraklinin hoyuna yetdiyini qeyd edərək yazır: «Kəlbəli xanın özü Jinvali körpüsünə qədər getdi. Lakin burada II İrakliyə sadıq müsəlman Şəmsəddilli Əli Sultan dayanmışdı. Onun öz

ellərindən başqa, araqviyalı və pşav-xevsurların orduları vardı. Bu sonuncular müharibədən çıxmışdılar, lakin gecikirdilər. Əli Sultan Şəmsəddin İranlıları geri oturtdu. Onların bir çoxunu əsir götürdü və İrakliyə təhvil verdi».

Krtsanisdə 300 nəfər araqviyalı ilə birgə 150 nəfər soydaşımız fədakarcasına vuruşmuşdur. 300 araqviyalı Gürcüstanda, demək olar ki, əfsanələşib. Amma Krtsanis müharibəsində rəşadətlə vuruşan 150 nəfər Borçalı qəhrəmanı barədə çoxumuz, demək olar ki, heç nə bilmirik. S.Kakabadze «Krtsanisi müharibəsi» kitabında bu barədə yazır: «Kartli-Kaxetin qoşununun sayı sentyabrın 10-una əsasən aşağıdakı tərkibdə idi: çarın mühafizəçiləri (daimi qoşun) – 600 nəfər, Zəkəriyyə Andronikaşvilinin başçılığı altında kənar kaxetililər – 600 nəfər, 150 nəfər tatar (azərbaycanlı – M.M.)», 300 nəfərdən artıq artilleriyaçı, təxminən 300 nəfər seçmə vətəndaş, xevsur və tuşilər – təxminən 500 nəfər, sərdar Otar Amilaxvari və Muxran Batononun döyüşçüləri – təxminən, 200 nəfər. Cəmişi təxminən 2950 nəfər. Bütün bunların hamısı döyüş xəttində dururdular...».

Qeroiti Kikodze «II İrakli» əsərində II İrakliyə borçalıların sədaqətini bir daha qeyd edərək yazır: «İrakli və Teymuraz koalisiyanın qəti formalaşdırılmasına nail olmaq istəyirdilər və Qazax-borçalılardan və gəncəlilərdən ibarət orduların da arasında olduğu gürcü qoşunları fəvqəladə vəziyyətdə salınmış körpü ilə Alazani çayını keçərək, Nuxa xanlığına hücum etdilər».

Ağa Məhəmməd şah Qacarın qoşunları Tiflis müsəlmanlarına qarşı da amansız idilər.

S.Kakabadze yuxarıda adını çəkdiyimiz əsərində bu barədə yazır: «II İraklinin tərəfində yerli müsəlmanların da fədakarcasına vuruşduğuna və Tiflisi həyatları bahasına qoruduqlarına görə, onlar tiflisli müsəlmanlara da güzəşt etmirdilər. Serovun verdiyi məlumata görə, iranlılar Bala məhəlləsində yaşayan müsəlmanlara xristianlardan daha çox cəza verirdilər».

Borçalı bəylərindən olan Sadıq Yadigarovun özü, eləcə də oğulları dar gündə çar II İraklinin yanında olmuş və ona sədaqətlə xidmət etmişlər.

Çar II İrakli tərəfindən Borçalı bəyi Sadıq Yadigarov və onun oğulları haqqında 1797-ci ildə verilmiş fərmanda bu sətiirlər vardır: «Bizim əcdadlarımız Sınıq körpü ellərinin bəyliyi sizə bağışlayıblar. Bu barədə sizə babamız Nazaralı xanın (I-ci İraklinin), çariça Annanın, əmimiz İmamqulu xanın və atamız çar Teymurazın da fərmanları olub. Ağa Məhəmməd şah Qacar Tiflisi yandırıb darmadağın edəndə sən bizim yanımda olubsan və imkan daxilində bizə köməkliklər göstərmişən. Sənin oğulların Ağacan və Allahverdi isə Araqviyə gedəndə bizi müşayiət ediblər, can-başla xidmət göstərirlər. Tiflisin darmadağın edilməsi zamanı sən çox şey itirdin, elə həmin vaxtlar sözügedən fəmanları da qeyb etdin. Bizə olan sədaqətinə və səmimi qəlbdən xidmət etdiyinə görə, onların qüvvəsini yenidən bərpa edirik və Sınıq körpü ellərini sənin öhdəsinə veririk».

S.Kakabadze II İraklinin məğlubiyyətinin səbəblərindən birini qeyd edərək yazır: «...O cümlədən qarabağlı müləklər və Azərbaycan ermənilərinin bu mövqeyi Tiflis ermənilərinin qabaqcıl olanları arasında da eyni təsir göstərmiş. Bir tərəfdən bu sonuncular yalnız Rusiyaya böyük ümidlər bəsləyirdilər, digər tərəfdən isə, Azərbaycan ermənilərinin İrakliyə qarşı narazılıqları ilə hesablaşırdılar. Tiflis ermənilərinin nüfuzlu hissəsinin Ağa Məhəmməd şah Qacarın hücumunu rəğbətlə qarşılamağı və Tiflisin müdafiəsinə qarşı çıxması da bununla izah olunur».

Lakin şah Qacarın düşərgəsində olan azərbaycanlı xanlardan biri II İrakliyə rəğbət bəsləyərək, ona düzgün nəsihət verir. S.Kakabadze bu barədə də məlumat verir: «Elə II İrakli özünün kiçik ordusu ilə Kaxetə doğru yola düşmək üçün Məxata gedirdi. Ağa Məhəmməd şah Qacarın qoşununda olan bir azərbaycanlı xan təcili olaraq gizlin bir çapar vasitəsilə ona şahın həddindən artıq qoşunu olduğunu, odur ki, burulub daha

təhlükəsiz bir yerə getməsinə ismarlayır. Bu vacib bilginə alan İrakli Saquramoya doğru istiqamətini dəyişir, axşam ora çatır, oradan isə Mtulelə (Tianet – M.M.) yola düşür.

Xülasə, gürcü-azərbaycanlı dostluğunu əks etdirən belə nümunələri tarixin qaranlıq səhifələrinə baş vurmaqla çox tapmaq və nümunə göstərmək olar. Həm də təkcə nümunə göstərmək yox, tarixin yaddaşında həkk olunan bu dostluq faktları üzərində indən belə də gürcü-azərbaycanlı, Gürcüstan-Azərbaycan əlaqələrini daha da genişləndirmək dövrün tələblərindən irəli gəlir.

Mirzə MƏMMƏDOĞLU

ERMƏNİ XƏYANƏTİ: ABXAZIYA

Son illər Abxaziyada abxazlar və ermənilər arasında münasibətlər gərginləşib.

Abxaziyada fəaliyyət göstərən “Aidqıllar” təşkilatının üzvü Aydəmir Xişba ermənilərin son vaxtlar fəallaşaraq ölkənin daxili işlərinə qarışmasını nəzərə çatdırır.

“Biz elə bilirdik ki, ermənilər müstəqil Abxaziya uğrunda döyüşürlər, ancaq sonradan onların iç üzünü açıldı, ermənilər öz ambisiyalarını – Abxaziya torpaqlarına sahib olmaq, öz məkrli planlarını həyata keçirmək üçün bizlərə dəstək verirdilər. Hazırda bütün iqtisadi rıçaqları ələ keçirmiş ermənilərə öz icmaları üçün “milli-mədəni muxtariyyət tələb edirlər”, -deyə Xişba əlavə edib.

-Bu gün Abxaziyada 100 mindən artıq erməni məskunlaşmış. 2015-ci ildə Qaqra şəhərində erməni kilsəsi tikilib, kilsənin inşasına Krasnodarda yaşayan biznesmen erməniləri qoşublar. Son illər Krasnodardan ermənilərin Abxaziyaya miqrasiya etməsinə “Krunk” təşkilatı şərait yaradır. Bu gün onlar özlərini sakit aparsalar da ancaq ölkənin sükənini ələ keçirməyə fürsət axtarırlar. Ermənilər tarixən Qara dənizə çıxış axtarırdılar. Onlar artıq məqsədlərinə çatıblar.

90-cı illərdə Abxaziyadan gürcüləri “Baqranyan” batalyonu qovdu və onlar dinc gürcü əhalisinə öz torpağında açıq cəza tədbirləri həyata keçirdi. Batalyonun cinayətləri barədə 200 cildlik iş hələ də Gürcüstan prokurorluğunda icraatdadır.

Ermənilər Abxaziyada daşınmaz əmlaka sahiblik edir. Abxaziya parlamentində təmsil olunan erməni deputatları bu əmlakın məhz erməni biznesmenlərinə verilməsinə və ya xarici erməni investorlara satılmasına müdaxilə edib şərait yaradırlar.

Ermənilər artıq o qədər həyasızlaşıb ki, Abxaziya dəmir-yolunun açılması barədə Gürcüstan və yerli hökumətdən gizli

olaraq Rusiya ilə danışıqlar aparılır və hələ bəyan da edirlər ki, layihənin həyat keçirilməsi Rusiyaya tapşırılsın.

Ermənilər öz tərəflərindən yerli hökumətlə razılaşmadan belə xarici erməni investorları ölkəyə dəvət edir, onlara daşınmaz əmlak almaqda köməklik göstərilir.

Erməni qəzeti "Новое время" "Abxaz böhranında erməni konteksti" sərəlvhəli məqalədə yazır:

- Abxaziya böhranından erməni diasporu istifadə edəcək, bununla da rusların buraya təsir dairəsi artacaq. Abxaziya erməniləri abxazlardan fərqli olaraq Rusiyaya inteqrə olunmaqda maraqlıdır. Onlar yerli əhəlidən sayca üstündür və ölkədə demokratik balans tənzimləyir".

Quram Markuriya, Suxumi Dövlət Universitetinin professoru:

- Baqranyan batalyonunun vəhşiliyi və qəddarlığı Gürcüstan tarixində bir sinə daşı olaraq qalır. Abxaziyada gürcülərə qarşı ən tükürpəticə cinayətləri məhz ermənilər həyata keçiriblər. Bu cinayətlər dünya ictimaiyyətinə çatdırılmalı və geniş müzakirələrə səbəb olmalıdır.

"Sputnikarmeniya". 30 mart, 2017-ci il. – "Abxaziyada ermənilər qalib gəldi" sərəlvhəli məlumatda deyilir ki, Abxaziyada keçirilən parlament seçkilərində erməni diasporundan 3 erməni mandat alıb. Abxaziyanın erməni parlamentarları öz tarixi vətənləri ilə sıx əlaqələr yaratmağı planlaşdırırlar.

Maraqlı məlumatdır. Ancaq bir amil nəzərə çarpır. "Abxaziyanın erməni parlamentarları işğal olunmuş Abxaziyanın, yoxsa Ermənistanın maraqlarını qoruyurlar. Sonradan məlumatda deyilir ki, deputatlar xaricdə yaşayan erməni diasporu və Ermənistan Təhsil Nazirliyi ilə də əlaqələrin genişlənməsinə öz "tövhesini" verəcəklər.

Belə qənaətə gəlmək olar ki, Abxaziya "Ermənistanın" tərkib hissəsidir və deputatları da öz tarixi vətənlərinə qulluq edir.

"Abxaziyanın investisiya strategiyası" qeyri-dövlət təşkilatının üzvü Qariq Petrosyan deyir ki, dünyanın erməni diaspo-

runun ayırdığı vəsait Abxaziyada erməni biznesinin inkişafına yönəldiləcək. O deyir:

-Biz ermənilər bu ölkədə azad iqtisadi zona yaratmaq, aqrar sahəni inkişaf etdirmək, dəniz limanlarını bərpa etmək istəyirik. Erməni investorları problemin həllinə maraqlıdır, abxazların bu işləri görməyə pulları olmadığı halda bizim bütün layihələrin qarşısını alır. Abxazlar düşünürlər ki, bu işlər ermənilərin maraqları naminə görülür. Həqiqətdə isə biz Abxaziyanın iqtisadi yüksəlişi uğrunda "çalışıq".

Teymur Aqba, qeyri-hökumət təşkilatının üzvü: Onlar (ermənilər) deyirlər ki, Abxaziyanın müstəqilliyi uğrunda qan töküblər. Bunu həmişə üzümüə vururlar. Heç kimə gizli deyil ki, erməni icmasının fəallığı artıq bütün sərhədləri aşib. Əgər ermənilər Abxaziyadakı biznesi ələ keçirərsələr, bilin ki, bütün buraları hərraca çıxaracaqlar ("Keypus nanumpa" qəzeti, 9 may 2016-cı il).

Mamuka Araşidze politoloq, Qafqaz məsələləri üzrə ekspert:

-Bu gün Abxaziyada erməni diasporu milli azlıq deyil, əhalinin əksər sayını təşkil edir. Onlar Suxumidə "Mayak" deyilən rayonda çay plantasiyalarını məhv edərək bu torpaqları Krasnodardan miqrasiya etmiş ermənilərlə məskunlaşdırıblar. "Krunk" təşkilatı isə erməni biznesmenləri - Çaturyan qardaşları tərəfindən yaradılıb. Onlar Abxaziyada yaşayırlar. "Krunk" u yenidən Qalust Trapizonyan bərpa edib. Əsas məqsədləri bu təşkilat vasitəsilə özlərinə muxtariyyət tələb etməkdir. Təşkilat gürcülərin qəti düşmənidir.

Ermənilərin Abxaziyadan milli-mədəni muxtariyyət tələb etməkdə əsas məqsədləri xarici və daxili ticarətdə, həmçinin müqavilələrin bağlanması müstəqillik əldə etməkdir. Ermənilər bu məqsədlə Gürcüstanın Qulripş, Tkvarçeli və Oçamçire rayonlarının onlara verilməsinin tələb edirlər. ("Rezons" qəzeti, 23 yanvar 2017-ci il).

"Qafqaz xalqları konfederasiyasının sədri Zaal Kasrelişvili:

-Əgər nə vaxtsa, abxazlar ruslarla münasibətdə öz siyasi baxışlarını dəyişsələr Abxaziyadakı etnik ermənilər onlara qarşı üsyan edəcək.

Haşiyyə: Qalust Trapizonyan – Qaqra şəhərindəki “Qaqripşis” pansiyasının direktoru, “Abxaziya müharibəsi”nin qəhrəmanı, 1992-1993-cü illərdə “Baqramyan” adına erməni batalyonunun rəhbəri. Abxaziya hökumətində bir çox yüksək vəzifələrdə çalışmış – iki dəfə Abxaziya parlamentinin deputatı seçilmiş, Qaqra erməni məktəbinin direktoru olmuş, hazırda bizneslə məşğul olaraq, cari il yanvarın 20-dən “Krunk” erməni icmasına rəhbərlik edir. Abxazıyanın ən varlı ermənisini hesab olunur. Ermənilər, əsasən Abxazıyanın Qulribişis, Suxumi və Qaqra şəhərlərində kompakt məskunlaşıblar. Abxaziyada 28 erməni məktəbi fəaliyyət göstərir və dərslər erməni dilində tədris olunur. Məktəbləri erməni dərsləri vəsaitləri ilə rəsmi Yerevan təhciz edir. Ermənilərin “Krunk” təşkilatı 80-ci illərdə Qarabağda separatist erməni hərəkətinə dəstək verirdi.

Abxaziyada ümumermənilərin mənəvi lideri keşiş Ter-Setrakın müraciəti:

-Abxaziya xalqı Abxaz Respublikasının simasında gerçək olaraq müstəqilliyini və dövlətçiliyini bərpa edib.

Göründüyü kimi, erməni keşişi də separatist abxaz perjiminə dəstək verir. Sonra isə deyir:

-Tarix ermənilərə hər yerdə birgə və monolit olmağı öyrədib. Bu gün ermənilərin Abxaziyada kilsəsi, onlarla məktəbləri və digər mənəvi dəyərləri var.

Keşiş bir dəfə də olsun Gürcü xalqı və işğal olunmuş torpaqlar ifadələrini işlətməyib.

Abxaziyada yaşayan erməni məmurunun baxışlarını nəzərinizə çatdırırıq. Şərhə ehtiyac yoxdur. Suren Kerselyan müharibədən sonra Abxazıyanın Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsini demək olar ki, sıfırdan yaradan və işini təşkil edənlərdən biri olub:

“Mənə həmişə ictimai və siyasi həyatda iştirak etmək maraqlı olub. 2004-cü ildən Suxumun erməni icmasına rəhbər-

lik edirəm, müxtəlif dövrlərdə Abxaziya İctimai palatasının üzvü, hökumətdə nazir və baş nazirin müavini olmuşam. İndi təqaüddəyəm.

Erməni icmaları bir təşkilat kimi bütün dünyada mövcud olub. Ermənilərin kompakt yaşadığı hər yerdə icmalar var. İcma erməni cəmiyyətlərini birləşdirməyə çalışır, onun inkişafı üçün şərait yaradır. Amma təşkilatımızın nizamnaməsinin birinci bəndində Abxaziya dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsinə dəstəkdən danışılır.

Abxaziya Konstitusiyasının 49-cu maddəsinə əsasən, prezident postuna Abxaziya Respublikasının istənilən vətəndaşı deyil, yalnız etnik abxaz seçilə bilər. Amma bu qanun heç cür biz ermənilərə toxunmur – axı hamı bilir ki, niyə bu maddə orada var. Vaxt vardı, abxazlar öz ərazilərində ancaq 17 faiz təşkil edirdi, bura gürcülərin zorla köçürülməsi həyata keçirilmişdi. Abxazlar da özlərini qorumaq üçün tədbir görməli oldular.

Abxaziyada heç bir başqa qanun ermənilərin və hər hansı digər etnik qrupların hüquqlarını məhdudlaşdırmır. Mənim təmsilimdə də görmək olar ki, milli mənsubiyyət Abxaziyada karyera qurmağa mane olmur”.

Jurnalist Vasiliy Geraşenko:

-Bir neçə illər ərzində Abxaziyada ermənilərin sayı 300 mindən çox olacaq. Abxazlar bu illər ərzində öz doğma torpaqlarında ermənilər tərəfindən milli azlıq kimi tanınacaq. Belə olduğu halda səhnəyə Qalust Trapizonyan və onun Baqramyan batalyonu yenidən fəallıq göstərərək bu dəfə süngülərini Abxaz xalqına tərəf yönəldəcək. Bu o, batalyondur ki vaxtilə gürcülərə qarşı amansız cəza tədbirləri və vəhşiliklər törətmişdir. Belə bir tale Abxazları da gözləyir. Ancaq, onların köçməyə belə yerləri olmayacaq. Ermənilər isə Abxaziyada gürcülərlə yan-yanə yaşamaq istəməyəcək.

Və belə demək doğru olar ki, artıq Abxaziya ikinci dəfə ermənilər tərəfindən işğal olunub.

Nəriman ƏLİYEV

REGIONAL ƏMƏKDAŞLIQ NÜMUNƏSİ

Azərbaycan xalqının böyük xoşbəxtliyidir ki, onun prezidenti bu günkü sürətlə dəyişən, dinamik dünyanın nəbzini saxlaya bilir, müasir, çevik və cəsarətli dövlət xadimi kimi beynəlxalq münasibətlərdə sürətlə baş dəyişikliklərdən öz Vətəninin və xalqının xeyrinə məharətlə istifadə etməyi bacarır. Prezident İlham Əliyev müasir dünyada gedən siyasi və iqtisadi proseslərə dərinlən bələddir, qloballaşma və integrasiya nəticəsində dünya meydanında baş verə biləcək bütün dəyişiklikləri qabaqcadan görür və Azərbaycanı bu dəyişiklikləri qarşılamaq üçün hazırlaya bilir, öz Vətəni həyatın bütün sahələrində qələbədən-qələbəyə qovuşdurur.

Birinci dəfə Azərbaycan xalqı 1993-cü ildə yekdilliklə tarixin ən ağır sınaqlarından çıxmış ulu öndər Heydər Əliyevə prezident sükranını etibar etdi və anarxiyaya, hərçmərcliyə, ölkəni vətəndaş müharibəsinə, yoxluğa doğru sürükləyənlərə "YOX" dedi. Xalqın seçimi millətimizi və Vətənimizi yaşatdı. Heydər Əliyev müstəqilliyimizi qoruyub saxladı və bugünkü demokratik, hüquqi, dünyəvi Azərbaycan dövlətini qurdu.

İkinci dəfə Azərbaycan xalqı yenidən daha bir sınaq qarşısında qaldı. Ulu Öndərin ağır xəstəliyindən istifadə edən radikal müxalifət və onların xaricdəki havadarları yenidən fəallaşdılar. Xalq yenə seçim qarşısında qaldı və yenə də 1993-cü ildə olduğu kimi qalxalaraq yekdilliklə, qətiyyətlə ölkəni anarxiyaya və hərçmərclik dövrünə qaytarmaq istəyənlərə "YOX" dedi. Xalq bu dəfə ölkənin ali rəhbərliyini İlham Əliyevə etibar etdi. Bununla Azərbaycan xalqı həm özünə yeni prezident seçdi, həm də, müstəqillik tarixində qəti şəkildə və birdəfəlik, hakimiyyəti zorakılıq yolu ilə ələ keçirmək düşüncəsinə son qoydu.

Prezident kürsüsünə əyləşərkən İlham Əliyev, artıq dünyada tanınmış və qəbul olunmuş təcrübəli, sayılıb-seçilən dövlət xadimi idi. O, yeni və müstəqil Azərbaycan uğrunda ən ağır mübarizələrdə dahi rəhbərin ən yaxın silahdaşı olmuş, həyata

keçirilən bütün islahatlarda fəal iştirak etmiş, Heydər Əliyev neft stratejiyası və gənclər siyasətinin hazırlanması, həyata keçirilməsində böyük rol oynamış, çox məsul vəzifələrdə çalışmış, ölkənin baş naziri vəzifəsində yüksəlmişdi. Üstəlik İlham Əliyev, çoxlarından fərqli olaraq, həm təhsilinə, həm də konkret ictimai-siyasi fəaliyyət təcrübəsinə görə peşəkar siyasətçi idi. Ötən dövr ərzində prezident İlham Əliyevin uzaqgörən daxili və xarici siyasət potensialı çox çətin sınaqlardan uğurla çıxdı. Prezident İlham Əliyev dahi dövlət xadimi Heydər Əliyevin dərinlən-dərinə ölçüb-biçərək uzun müddət üçün hazırladığı və heç bir alternativ olmayan daxili, xarici siyasət stratejiyasını zərgər dəqiqliyi ilə həyata keçirdi.

Azərbaycan ilə Gürcüstan arasında müttəfiqlik əlaqələrinin çox qədim tarixə əsaslanması heç kimə sirr deyil. Bu tarixilik amili, o cümlədən ikiqütblü dünyanın mühüm tərəfi kimi beynəlxalq arenada çıxış edən SSRİ-nin dağılmasından sonra hər iki ölkənin daxili və xarici siyasətdə oxşar vəziyyəti və geosiyasi maraqlar Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərinin yaranmasına və bu günə kimi inkişafına zəmin yaradıb. İki ölkə arasında strateji əməkdaşlıq münasibətləri indi də uğurla inkişaf edir.

Bu gün Azərbaycan-Gürcüstan münasibətləri sadəcə coğrafi yaxınlıqdan qaynaqlanan münasibətlər deyil, belə qeyd etmək mümkündürsə "tələ ortaqlığı"dır. Hər iki dövlət uzun illər boyunca eyni istiqamətlərdən hədələrə və işğala məruz qalıb, eyni imperiyanın tərkibində olub, yaxın tarixdə eyni siyasi-ideoloji sistemin bir parçası olublar, oxşar proseslərlə müstəqilliklərinə qovuşublar. Həm Gürcüstan, həm də Azərbaycan müstəqillik mübarizəsi apararkən, ərazi bütövlüyü problemi yaşayıblar. Hər iki ölkənin ərazilərinin bir hissəsi qonşu dövlətin işğalı altındadır. Amma həm Gürcüstan, həm də Azərbaycan qarşılaşdığı problemlərə baxmayaraq daha çox gərginliyə meyilli dövlət kimi deyil, əməkdaşlığa can atan, regional və beynəlxalq sülhə töhvə vermək istəyən dövlətlər kimi tanınır.

Yaxın tarixdəki Azərbaycan-Gürcüstan münasibətləri sadəcə bu iki ölkə üçün deyil, ümumilikdə region üçün əhəmiyyət daşıyır. Hər iki dövlətin iştirakı ilə reallaşdırılan layihələr sadəcə bu iki ölkənin maraqlarına deyil, qlobal enerji təhlükəsizliyinə də töhvələr verir. Gürcüstan və Azərbaycanın reallaşdırdığı transport layihələri uzaq Asiya və Avropanın qərbində birləşdirən transmilli layihələr kimi qlobal əhəmiyyət daşıyır.

Münasibətlərin tarixinə qısaca nəzər salsaq görürük ki, hər iki dövlət arasında bütün əlaqələr Azərbaycanda Heydər Əliyevin, Gürcüstanda isə Eduard Şeverdnadzenin hakimiyyətə gəlməsindən sonra başlanılıb. Belə ki, 3 fevral 1993-cü il tarixində hər iki ölkə arasında münasibətlərin müxtəlif sahələrini tənzimləyən 18 müqavilə və saziş imzalanıb. Bunlar arasında Azərbaycan Respublikası ilə Gürcüstan Respublikası arasında dostluq, əməkdaşlıq və qarşılıqlı təhlükəsizlik haqqında müqavilə və hər iki dövlət arasında vizasız gediş-gəliş haqqında saziş də var idi. Ümumiyyətlə isə 8 mart 1996-cı ildə Tbilisidə imzalanmış Azərbaycan Respublikası ilə Gürcüstan arasında "Dostluq, əməkdaşlıq və qarşılıqlı təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi haqqında Müqavilə", eləcə də 4 mart 2004-cü il tarixli Azərbaycan Respublikası və Gürcüstanın "Birgə Bəyannamə"si və 14 iyun 2004-cü il tarixli Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin və Gürcüstanın eks-prezidenti Mixeil Saakaşvilinin "Birgə Kommünike"si ikitərəfli münasibətlərin müqavilə-hüquq bazasının əsasını və Azərbaycan-Gürcüstan strateji tərəfdaşlığını təmin edən mühüm sənədlərdir. Qeyd edək ki, hər iki dövlət arasında indiyədək rəsmi 104 sənəd imzalanıb. Bundan başqa Azərbaycan Respublikası ilə Gürcüstan arasında iqtisadi əməkdaşlıq üzrə birgə hökumətlərarası komissiya formalaşdırılıb.

İki ölkə Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə üçtərəfli formatında, eləcə də GUAM, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı və digər qurumlar daxilində əməkdaşlıq edilir. Məhz bu çərçivədə 2002-ci ilin aprelində imzalanan "Trabzon razılaşması"nda münasibətlərin strateji xarakteri xüsusi vurğulanıb. Gürcüstan və Azərbaycanın iştirakı ilə regional, beynəlxalq əhəmiyyətli enerji və transport layihələri həyata keçirilir. Bunlar Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri, Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryol xətti, TAP, TANAP layihələridir.

Azərbaycanda gürcü kapitalı ilə işləyən 50-yə yaxın müəssisə fəaliyyət göstərir. Gürcüstanın ən aktiv ticarət əlaqəsi olan ölkələr sırasında Azərbaycan öncül yerlərdən birini tutur. Son illərdə Azərbaycan Gürcüstana böyük miqdarda sərmayə yatırır və hal-hazırda Azərbaycan Gürcüstanda ən böyük kapital qoyuluşunu həyata keçirən ölkədir. Eyni zamanda Azərbaycan Gürcüstanda sosial layihələrə də dəstək verir. Etnik separatizmin həssas olduğu bir regionda yaşamağımıza baxmayaraq Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar və Azərbaycanda yaşayan gürcülər iki ölkə arasında sağlam körpü rolunu oynayırlar.

Azərbaycan ilə Gürcüstan arasında münasibətlərin inkişafına müsbət təsir göstərən amillərdən əsaslı Borçalıda azərbaycanlı əhalinin yaşamasıdır. Uzun əsrlər boyu bu torpaqlarda yaşayan soydaşlarımız bu gün Gürcüstanın inkişafına öz töhfələrini verir, iki ölkə arasında münasibətlərin daha da güclənməsində böyük rol oynayırlar. Soydaşlarımızın fəaliyyətini yüksək qiymətləndirən Prezident İlham Əliyev əmin olduğunu bildirir ki, hər iki ölkə ərazisində yaşayan azərbaycanlılar və gürcülər Gürcüstan-Azərbaycan əlaqələrinin inkişafında mühüm rol oynayacaqlar. Mehriban qonşuluq şəraitində yaşamağı böyük nailiyyət adlandıran İlham Əliyev demişdir: "Biz çox istəyirik ki, həm Azərbaycanda yaşayan gürcülər, həm Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar bundan sonra da ölkələrin ictimai, siyasi, iqtisadi həyatında öz rolunu oynasınlar və həm öz ölkələrinin dəyərli vətəndaşları kimi töhfə versinlər, eyni zamanda, əlbəttə, öz tarixi köklərini də unutmasınlar. Mən istəyirəm ki, Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar rahat yaşasınlar. Onların iş yerləri ilə təmin edilməsi istiqamətində daha da ciddi addımlar atılsın, onlar öz dəyərini yaxşı hiss etsinlər

və Gürcüstanın dəyərli vətəndaşları kimi bu ölkənin ümumi inkişafına öz töhfəsini versinlər”.

Ölkə başçısı İlham Əliyev Gürcüstana səfərində vurğulayır: “Bu gün Gürcüstan və Azərbaycan iki müstəqil dövlətdir və beynəlxalq təsisatlarda bir-birinə dəstək verir. Ölkələrimiz və xalqlarımız uzun əsrlər boyu mehriban qonşuluq və dostluq şəraitində yaşamışlar.

Müstəqillik qazandıqdan sonra da biz bu münasibətləri strateji tərəfdaş olaraq uğurla davam etdiririk. Çox güclü siyasi və iqtisadi münasibətlərimiz mövcuddur. Biz BMT, Avropa Şurası və digər beynəlxalq təşkilatlar daxilində birgə işləyirik və hər zaman bir-birimizə dəstək veririk. Ölkələrimizin ərazi bütövlüyü məsələsində biz hər zaman bir-birimizi dəstəkləyirik”.

Bütün bunlar Azərbaycanla Gürcüstan arasındakı dostluq əlaqələrinin davamlı olmasından xəbər verir. Ona görə də Gürcüstan Prezidenti Georgi Marqvelaşvili də çıxışlarında qeyd edir ki, Azərbaycan Gürcüstan üçün nəinki böyük layihələr, neft və qaz, eləcə də nəqliyyat sahəsində əməkdaşlıq, o cümlədən mədəniyyət, elm və fərdlər arasında münasibətlər baxımından olduqca vacibdir... Siyasi sahədə tərəfdaşlığımızı həyata keçiririk və inkişaf etdiririk. Bu, həmçinin bizim üçün çox vacibdir, çünki bu tərəfdaşlıqla bir-birimizin cəmiyyətlərini və dövlətlərini zənginləşdiririk.

Bir sözlə, Prezident İlham Əliyevin Gürcüstana rəsmi səfəri çərçivəsində keçirdiyi yüksək səviyyəli görüşlər iki ölkə arasında əməkdaşlıq əlaqələrinin daha da güclənməsinə müsbət təsir göstərəcəyi şübhə doğurmur. Münasibətlərin hazırkı səviyyəsi də deməyə əsas verir ki, ölkələrimiz arasında qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq daha böyük nəticələrin əldə olunmasına imkan yaradacaq və regional inkişafın təmin olunmasında mühüm rol oynayacaq.

Göründüyü kimi, Gürcüstan-Azərbaycan münasibətləri olduqca çoxşaxəli, strateji xarakterə və müsbət dinamika malikdir. Ölkələr bir-biri üçün həyati əhəmiyyət daşıyan

mövzularda (xüsusilə ərazi bütövlüyü məsələsində) bir-birini tam dəstəkləyirlər. Gürcüstan ilə Azərbaycan arasındakı əməkdaşlıqdan sadəcə bu iki ölkə deyil, uzaq şərqdən qərbə qədər çox sayda ölkə faydalanır. Əminik ki, hər iki ölkə münasibətlərindəki hazırkı dinamikanı qoruyaraq həm regional sülhə və əməkdaşlığa töhvə verəcək, həm də yeni strateji əhəmiyyətli iqtisadi layihələr reallaşdıracaqdır.

Çingiz QASIMOV

STALİN LORENİ ERMƏNİLƏRƏ NECƏ VERDİ

Ermənistan ta qədimdən Gürcüstanın cənub qonşusudur. Ermənistan çarlığının özünün güclü dövründə (bizim eradan əvvəl II-I əsrlərdə) dafələri Kvemo-Kartli və Cənubi Gürcüstan ərazilərini zəbt etmişdi, XI əsrin II yarısından bəri isə Cənubi Qafqazda erməni çarlığı artıq mövcud deyildi. Əsrlər boyu erməni çarlığı-knyazlıqlarının əraziləri Gürcüstanın tərkibində hesab olunurdu.

1918-ci ildə ermənilər müstəqilliyi bəyan və itirilmiş dövlətçiliyi bərpa etdilər. Yeni bərpa olunmuş Ermənistan Demokratik Respublikası öz siyasətinin əsas istiqaməti olaraq «Böyük Ermənistan»ın yaradılması ideyasını irəli sürdü. Erməni millətçiləri nə vaxtsa erməninin qədəm basdığı əraziləri tələb edirdilər.

Viktor Nozadze (məşhur jurnalist və Rustavelişünas - M.M.) xatırlayırdı: «Ermənilər Paris sülh konfransına təqdim etmək etmək üçün Ermənistanın xəritəsini hazırladılar və bu xəritədə Ermənistana daxil edilən ərazilər kimi, Tiflis, Borçalı, Axalsixə və Axalkalaki qəzaları, Msxeta, Qori, Batumi və Batumi diyarı qeyd olunmuşdu».

1918-ci ilin dekabrında Ermənistanın hərbi hissələri Kvemo-Kartli və Cənubi Gürcüstan istiqamətində geniş miqyaslı təcavüz həyata keçirdilər. Gürcü hissələri düşməni dayandıрмаğa, sonra isə onu ölkə ərazisindən qovmağa müvəffəq oldu.

Bu münaqişədən sonra Ermənistan ilə Gürcüstan arasında fəvqəladə razılaşma imzalandı ki, bununla da Borçalı qəzasının Lore ərazisi neytral zona olaraq bəyan edildi, onun şimal hissəsində gürcü ordusu, cənub hissəsində isə Ermənistanın ordusu dururdu. Bu cür razılaşmaya baxmayaraq, yerli əhali hər halda Gürcüstan ilə birləşməyə cəhd göstərir və bu müqaviləni qeyri-qanuni hesab edirdi. 1919-cu ildə Gürcüstanın təsisçi

iclasının adına tərtib olunmuş Lore rayonu kəndləri əhalisinin müraciətində oxuyuruq:

«Ta qədimdən mövcud olan və bu günə qədər qorunub saxlanılan möminlərin məbədləri, abidələri və məzarlıqları şübhəsiz, təstiq edir ki, Lorenin müsəlman rayonu daim Gürcüstanın ayrılmaz hissəsi olub və bu rayonun əhalisi Gürcüstan sərhədlərinin möhkəmlənməsinə arxa durublar. Gürcüstan hökuməti Lore rayonunu nədənsə, guya da ki, Gürcüstan ilə Ermənistan arasında mübahisəli ərazi kimi hesab edir ki, bu da bizi çox ağır, ölümcül bir duruma salır. Biz iqtisadi, siyasi, mədəni və hərtərəfli Tiflis ilə bağlıyıq. Gürcüstan hökumətindən bizi dönmədən Gürcüstan ərazisinə birləşdirilməsi üçün hər cür tədbirlər görməsini xahiş edirik».

Müraciəti Lorenin altı kəndinin sakinləri imzalayırlar.

Buna baxmayaraq Lore diyarı ilə əlaqədar Gürcüstan hökuməti tərəddüd etmədən üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirirdi. Gürcüstan Demokratik Respublikası mübahisəli ərazini yalnız 1920-ci ilin noyabrına qədər tutdu ki, o da Ermənistan hökumətinin xahişi ilə.

Ermənistanın sovetləşməsindən sonra Ermənistanın xarici işlər xalq komissarı Aleksandr Bekzadyan Gürcüstanın xarici işlər nazirindən fəvqəladə nota ilə gürcü qoşunun Lore diyarından çıxarılmasını tələb etdi. Lakin Gürcüstan hökuməti erməni kommunistlərinin bu iddiasına sənədləşdirmiş şəkildə rədd cavabı verdi.

1921-ci ildə Gürcüstanda sovet rejiminin bərqərar olmasından sonra bizim Lore üçün artıq vaxtımız yox idi. Bundan erməni bolşevikləri istifadə etdilər və diyarın maskalanmış ilhaqını həyata keçirdilər.

«Kommunisti» elə həmin il martın 15-də yazırdı: «martın 4-də Ermənistan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin bürosu fəaliyyətə başladı. Hərbi İnqilab Komitəsi Alaverdi stansiyasının mərkəz seçildiyi Lore rayonunda inqilabi nizam-intizamın yaradılması üçün addım atdı. İnqilab komitəsi sədrin-

in və Hərbi İnqilab Komitəsinin müvəkkili olaraq yoldaş Saf-razbekov təyin olunub».

Təəssüf ki, bu, Gürcüstan ilə heç bir razılaşma olmadan Ermənistan Sovet Sosialist Respublikası tərəfindən Lore diyarının mənimsənilməsinin ilk addımlarından biri idi. Başlanğıcda Ermənistanın yeni formalaşdırılmış sovet rejimi Lore diyarında öz müvəkkilini təyin etdi. Faktiki olaraq bu ərazi indən belə Ermənistan hökumətinin nüfuz zonasına çevrildi.

Zaqafqaziya respublikaları arasında mövcud ərazi məsələsi çətinliklərini bolşeviklər yaxşıca görür və buna görə də artıq 1921-ci ildə RKP(b) Mərkəzi Komitəsinin Qafqaz Bürosu 1921-ci il mayın 2-də fəvqəladə komissiya yaratdı ki, buna da Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan arasında sərhədlərinin çəkilməsi məsələsinin hazırlanması həvalə etdi.

Bu komissiyanın ilk iclası 1921-ci il iyunun 25-27-də Tiflisdə keçirildi. Bu, həddindən artıq maraqlı olan, Ermənistan Sovet Sosialist Respublikasının nümayəndəsi V. Muradyan tərəfindən tərtib olunan iclasın protokolu bizə qədər gəlib çatıb. Demarkasiya komissiyasının 25 iyun tarixli iclasında Ermənistan SSR-in nümayəndəsi «yoldaş Bekzadyan» nitqlə çıxış etdi. O ölkənin dövlət sərhədləri barəsində danışır, onun dediklərinin oxucuda gülüş doğurmaması mümkün deyildir.

İclasın protokolunda oxuyuruq:

«Söz yoldaş Bekzadyana məxsusdur. O bildirib: Ermənistanın durumunun xüsusilə ağır durumda olduğunu hesab etməliyik, çünki o öz ərazisinin demək olar ki, yarısını iqtisadi resurslar ilə birlikdə itirib. Yoldaş Bekzadyan həddindən artıq lazım bilir ki, Ermənistanın xeyrinə qonşu Azərbaycan və Gürcüstan respublikalarından ərazi qoparılsın. Moskvada yoldaş Myasnikov və Bekzadyan yoldaş Stalinin yanına gedəndə bu sonuncu belə bir fikri tamamilə qəbul etdi.

Bütün yuxarıda deyilənlər əsasında Ermənistan nümayəndə heyəti yoldaş gürcülərdən, tatarlardan (Azərbaycanlılar nəzərdə tutulur - M.M.) Ermənistanın çox ağır durumunu nəzərə almaqlarını və ümumi həmrəylik üçün birdəfəlik və həmişəlik

çox səmimi, dostluq qarşılıqlı münasibətin yaradılması üçün müəyyən olunmuş ərazilərin güzəştə gedilməsinə razı olmalarını xahiş edir».

Erməni bolşevikləri Gürcüstandan təkcə Lore diyarını deyil, eləcə də Axalkalaki qəzasını və Borçalı qəzasının bir hissəsini tələb edirdilər. Demarkasiya komissiyası yekun razılaşmaya nail ola bilmədi, buna görə də daxili sərhədlərin çəkilməsi məsələsini Respublikaların mərkəzi komitələri RKP(b) Qafqaz Bürosuna həvalə etdilər.

1921-ci il iyulun 7-də Qafqaz Bürosu İosif Stalinin iştirakı ilə bu məsələni fəvqəladə şəkildə müzakirə etdi və müəyyən etdi ki, üzdənirəq neytral zona – Lore diyarı Ermənistan Sovet Sosialist Respublikasını verilsin, Xrami və Axalkalaki rayonlarına gəldikdə isə, bu məsələnin həll olunması üçün Qafqaz Bürosu Gürcüstan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinə həvalə etdi ki, onun da yekun qərarını sonralar yenə də Qafqaz Bürosu təstiqləməli idi.

Odur ki, 1921-ci il 7 iyul tarixli qərar ilə Lore diyarına olan Gürcüstanın iddiaları qəti olaraq ləğv olundu. Bu mərhələdə Lore diyarı deyil, Xrami və Axalkalaki rayonları qorunub saxlanılmışdı. Elə burada onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu günədək Gürcüstanda, guya ki, Stalinin Gürcüstan ərazisinin bağışlanması barəsində heç nə bilmədiyi barədə yayılan sözlər və bütün bunların hamısının Serqo Orjonikidzenin əməllərinin olması sənədlər ilə təstiqlənmişdir. «Xalqların böyük rəhbəri» nəinki, bütün işlərdən halı idi, eləcə də bu prosesdə bilavasitə özü də iştirak edirdi.

Zaqafqaziyanın Qafqaz Bürosunun qərarı əsasında 1921-ci il iyulun 16-da Gürcüstan Kommunist Partiyasının Siyasi Bürosu toplaşaraq iki məsələ müzakirə edib: 1. Neytral zona və 2. Axalkalaki və Xrami rayonlarının Sovet Ermənistanına verilməsi məsələləri. Siyasi Büronun qərarında oxuyuruq: «1. Bu zonanın Ermənistanına verilməsi barəsində RKP(b) Mərkəzi Komitəsi Qafqaz Bürosunun qərarı təstiqlə olunsun.

Siyasi fikirlərin və Axalkalaki rayonunun iqtisadi cəhətdən Tiflis ilə əlaqədar olmasının əsasında yoldaş ermənilərin təklifi qəbul olunmaz hesab edirik». Elə həmin məsələni 1921-ci il avqustun 3-də Gürcüstan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin plenumu müzakirə etdi. Gürcü kommunistlərinin genişləndirilmiş tərkibi yenə də Gürcüstan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinin Siyasi Bürosunun qərarını yenə də təstiqlədi, lakin plenumda Lore diyarının tərəddüd olmadan Ermənistanla verilməsi fikir ayrılığına səbəb oldu. Məhz elə buna görə də plenumun qərarında yeni maddə ortaya çıxdı: «Neytarl zona məsələsinin müzakirəsi zamanı Qafqaz Bürosunda Gürcüstan KP MK-nın fikrinin olmadığından Qafqaz Bürosundan bu məsələnin yenidən müzakirə olunması xahiş edilsin. Öz müqavilində MK sözügedən zonada referendumun təşkilini lazım bilir.

Gürcü kommunistlərinin Lorenin neytral zonasında referendumun keçirilməsi ilə əlaqədar prinsipial tələbinə baxmayaraq, Qafqaz Bürosu plenumun bu qərarını nəzərə almadı. Bü-tövlükdə doğrudur, Axalkalaki və Xrami rayonları Gürcüstan tərkibində qaldı, lakin əvəzində Lore diyarı heç bir referendum keçirilmədən Ermənistan SSR-ə verildi.

Odur ki, 1921-ci ildə Kommunist Partiyası Zaqafqaziya Qafqaz Bürosunun və Gürcüstan Kommunist Partiyasının Siyasi Bürosunun qərarı ilə, 2367 kvadrat.kilometr sahə ilə üzdənirəq Lore rayonu - Borçalı qəzasının cənub hissəsi Ermənistanla verildi. Sonralar 1925-ci ildə eləcə də Borçalı qəzasının daha bir hissəsi, 207,94 kvadrat kilometr sahə Ermənistanla verildi. Ümumi hesabda 1921-1925-ci illərdə Gürcüstan ərazisinin 2575, 38 kvadrat kilometr sahəsi Ermənistanla güzəşt edildi.

Caba SAMUŞIYA

«İstoriani» urnalı, «Kviris palitra» 2012-ci il, 20 mart.

Gürcü dilindən tərcümə edən: Mirzə Məmmədoğlu

AZƏRBAYCAN-GÜRCÜSTAN MÜNASİBƏTLƏRİ: SİNAQLARDAN ÇIXMIŞ ƏMƏKDAŞLIQ

Azərbaycan Ruspublikasının Cənubi Qafqazda möhkəm siyasi, iqtisadi, mədəni əlaqələr qurduğu ölkə Gürcüstandır.

Ermənistanla müharibə şəraitində Gürcüstanın geosiyasi əhəmiyyətini artırır. Azərbaycan-Gürcüstan münasibətləri əsrlər boyu yaxın qonşuluq, dostluq münasibətləri olmuş, indi isə artıq strateji əməkdaşlıq, hətta müttəfiqlik səviyyəsinə yüksəlib. Hər iki ölkə arasında bəzi istisnalar olmaqla, ciddi problemlər mövcud deyildir.

Gürcüstanda çox sayda etnik azərbaycanlılar yaşayır. Onların Gürcüstanda yaşamasına fərqli münasibət vardır. Gürcü tarixçiləri azərbaycanlıların "gəlmə" olduğunu sübut etmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırlar. Guya azərbaycanlıları Gürcüstana I Şah Abbas bu ölkəni fəth edərkən özü ilə gətirib. Lakin gürcülərin özlərinin qədim tarixi mənbələri azərbaycanlıların bu bölgədə qədim avtoxton əhali olub, öz dədə-baba torpaqlarında yaşadıklarını sübut edir.

Azərbaycanda az sayda gürcülər yaşayır. Onlar ingiloyları "müsəlman gürcülər" hesab edirlər. Əslində ingiloylardan Gürcüstanda bəzi siyasi qüvvələr ərazi iddiası vasitəsi kimi istifadə edirlər.

Azərbaycan-Gürcüstan münasibətinə təsir edən, onların əlaqələrində aşağıdakı sahələr əsas rol oynayır:

1. Siyasi sahədə yaxınlıq;
2. İqtisadi əməkdaşlıq;
3. Mədəni əlaqələr;
4. Hərbi-texniki əməkdaşlıq.

Vaxtilə Rusiya imperiyası tərkibinə daxil olmuş Azərbaycan və Gürcüstan arasında XX əsrin əvvəllərində ilk müstəqillik dövründən yaxın siyasi əlaqələr yaranıb. 70 ilə yaxın keç-

miş SSRİ tərkibində "müttəfiq" respublikalar bir-birinə heç bir problem yaratmamışlar.

XX əsrin sonlarında yenidən müstəqillik əldə etdikdə millətçi Z.Qamsaxurdiyanın hakimiyyətə gəlməsi "Gürcüstan gürcülər" üçündür ideyası Azərbaycan – Gürcüstan münasibətlərində müvəqqəti gərginliyə səbəb oldu. Sovet dövründə sayı 500 minə çatmış, lakin rəsmi siyahılmalarda sayı azaldılan azərbaycanlılar ayrı-seçkiliyə və təzyiqlərə məruz qalaraq, zorakılıqla öz dədə-baba torpaqlarında çıxarıldı. 10 minlərlə azərbaycanlı Azərbaycana keçməyə məcbur oldu, Başkeçid bölgəsi, Bolnisinin mərkəzi demək olar ki, azərbaycanlılardan təmizləndi.

Azərbaycanda Ulu Öndər H.Əliyevin Gürcüstanda E.Şevardnadzenin hakimiyyətə gəlməsi münasibətlərdəki gərginliyə son qoydu.

Müasir dövrdə ərazi mübahisələri-Azərbaycanın Borçalıya, Gürcüstanın Zaqatala və David-Qaredji monastırına ərazi iddiaları siyasi və iqtisadi amillərin və əlaqələrin güclənməsi kontekstində arxa plana keçib.

Müstəqilliyin ilk illərində hər iki ölkə daxili-siyasi qetribə stabillik, xarici təhlükə və təhdidlərlə, tənlik münaqişələrlə, separatizmlə üzləşdi.

XX əsrin 90-cı illərində qarşılıqlı münasibətlərin inkişafında yeni mərhələ başlandı:

1. İkitərəfli inkişafın müqavilə, hüquqi bazası yaradıldı;
2. Qafqaz regionunda sülh, təhlükəsizlik və əməkdaşlıq haqqında Bəyannamə;
3. Qarşılıqlı təhlükəsizlik, əməkdaşlıq və dostluğun möhkəmləndirilməsi haqqında müqavilə bağlandı;
4. Hər iki müstəqil dövlət Avropa Şurası, GUAM-ın üzvü oldu.

Bütün bunlar Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərinin inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcı oldu. Hər iki ölkənin bəlləşləşdirilmiş xarici siyasət yürütməsi Qafqazda və dünyada

sülh, əmin-amanlıq və təhlükəsizliyin təmin olunmasına xidmət edir.

Hər iki ölkə Rusiyanın kömək etdiyi separatçı qüvvələrin silahlı münaqişəsi sayəsində ərazilərinin bir hissəsini itirib. Bu qonşu ölkələr tarixi ədalətsizliyin qurbanı olmuşlar.

Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərində Türkiyə amili də əsas rol oynayır. Tarixi, mədəni, yaxınlığa, eyni kökə, dilə, mədəniyyətə malik, dostluq, qardaşlıq, müttəfiqlik münasibətilə bir-birinə bağlanan Türkiyə-Azərbaycan arasında yerləşən Gürcüstan bu baxımdan geoiqtisadi, geosiyasi əhəmiyyəti artan bir ölkəyə çevrildi. Gürcüstan həm də tranzit ölkə kimi öz iqtisadiyyatını məhz Türkiyə-Azərbaycan iqtisadi əlaqələri, eləcə də Azərbaycanın yatırımı hesabına dirçəltirdi. Buna görə də Azərbaycan-Gürcüstan siyasi münasibətləri iqtisadi amil və əməkdaşlıq hesabına daha da gücləndi.

Siyasi münasibətləri gücləndirən iqtisadi amillərə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri;
2. Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri;
3. TRASEKA Proqramı üzrə Avropa və Asiyayı birləşdirən qədim İpək Yolunun bərpası;
4. Bak-Tbilisi-Qars dəmir yolu.

Bütün bu dünya əhəmiyyətli layihələrdə Azərbaycanla yanaşı Gürcüstan da yaxından iştirak edir. Hər iki dövlət arasında iqtisadi-hüquqi baza yaradıldı:

1. Azərbaycan neftinin və qazının Gürcüstandan daşınması, tranziti haqqında müqavilələr bağlandı;
2. Azərbaycan və Gürcüstan Cənubi Qafqaz neft kəməri sistemində daxil oldular, bu sahədə əməkdaşlıq üçün müqavilələr bağladılar;

3. Azərbaycan neft məhsullarının Gürcüstana göndərilməsi iki ölkə arasında mal dövriyyəsinə nəzərə cərpacaq dərəcədə artırdı. Artıq 2003-cü ildə hər iki ölkə arasında 100 milyon dollar keçdi;

4. Azərbaycan-Tbilisi-Qars dəmiryol marşrutunun reallaşması üçün Gürcüstana 775 milyon dollar kredit ayırdı;

5. ADNŞ (SOKAR-Gürcüstan) Gürcüstanın enerji bazasında fəal rol oynayır.

2003-cü ildən sonra (Azərbaycanda İlham Əliyev, Gürcüstanda M.Saakaşvili prezident seçildikdən sonra) əsas Ulu Öndər Hydar Əliyev və E.Şverdnadz tərəfindən qoyulmuş Azərbaycan-Gürcüstan münasibətləri bütün sahələrdə yeni mərhələyə çatdı:

1. Hər iki ölkə separatizmə, təhdidlərə qarşı birgə mübarizəni gücləndirmək;

2. Strateji tərəfdaşlıq, mehriban qonşuluq və qardaşlıq münasibətlərini inkişaf

3. Təhsil, informasiya sahəsində əməkdaşlıq etmək;

4. Rəsmi səfərləri gücləndirmək haqqında razılığa gəldilər, müqavilələr və sazişlər bağladılar.

Bu dövrdə Gürcüstanın Rusiya ilə iqtisadi əlaqələrinin kəsilməsi ilə əlaqədar bu ölkə Türkiyə və Azərbaycanla iqtisadi əməkdaşlığını daha da gücləndirdi.

Hər iki ölkə GUAM-da yaxın əməkdaşlıq etməklə yanaşı digər beynəlxalq qurumlarda bir-birlərinin mövqelərini müdafiə edirlər.

2006-2012-ci illəri politoloqlar Azərbaycan – Gürcüstan münasibətlərində “yeni siyasi-iqtisadi reallıqların formalaşması” mərhələsi kimi qiymətləndirirlər. Bu dövrdə aşağıdakı mühüm siyasi, iqtisadi addımlar atıldı:

1. Azərbaycanın Gürcüstana böyük həcmdə investisiya qoyuluşunun əsası qoyuldu;

2. Gürcüstanda ADNŞ-nin neft terminalı (“Kumvi”) açıldı, xeyli sayda benzindoldurma məntəqələri yaradıldı;

3. Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri işə düşdü;

4. Gürcüstanın dövlət büdcəsinə neft və qazın daşınmasından əldə edilən 100 milyon dollardan artıq gəlir daxil oldu;

5. Azərbaycan öz beynəlxalq layihələrini reallaşdırmaq üçün Gürcüstana dövlət kreditlərinin həcmi artırıldı;

6. Azərbaycan Gürcüstan arasında mal dövriyyəsinin həcmi 700 milyon dolları keçdi.

Azərbaycan-Gürcüstan ikitərəfli siyasi münasibətlərinə yeni bir amil də əlavə olunaraq, Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə üçtərəfli siyasi formata çevrilib. Artıq iki ölkə arasındakı regional əməkdaşlıq beynəlxalq səviyyəyə yüksəlib.

SSRİ-ini dağılması prosesi münaqişələrin yaranması ilə müşayiət olundu. XX əsrin sonlarında bütün Qafqaz od içində idi. Şimali Qafqazda Çeçenistanın müstəqilliyini Rusiya “anti-terror” əməliyyatı ilə qarşıladı. Cənubi Qafqazda Rusiyanın yardımı ilə Gürcüstan-Abxaziya və Gürcüstan-Cənubi Osetiya qarşılıqlı baş verdi. Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağ Rusiyanın bə Ermənistanın hərbi yardımı ilə separatçılıq və Azərbaycandan ayrılmaq kursu götürdü. Bununla da Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsi başladı. Ötən əsrin 80-ci illərində başda M.S.Qorbaçov olmaqla SSRİ rəhbərliyinin ermənipərəst siyasəti, məkrli dünya erməni lobbisinin köməyi ilə ermənilərin “Böyük Ermənistan” mifinə uyğun Azərbaycandan ərazi iddiaları və açıq təcavüzü nəticəsində Ermənistan -Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi regional səviyyədən global səviyyəyə yüksəldi. Əslində bu Ermənistanın Azərbaycana açıq təcavüzü idi. Bu təcavüz nəticəsində iki bir-birinə qarşı duran alyans-Rusiya-Ermənistan və Türkiyə-Azərbaycan alyansı yarandı. Yaranmış şəraitdə Türkiyə Azərbaycanla, Şimali Qafqaz və Mərkəzi Asiya ilə, Ermənistan Rusiya ilə Qara dənizlə, Rusiya isə Ermənistanla Gürcüstan vasitəsilə əlaqə (nəqliyyat əlaqəsi) saxlaya bildi.

Azərbaycan Gürcüstanın ərazi bütövlüyünü bərpa etməsini dəstəklədiyi kimi Gürcüstan da Dağlıq Qarabağ münaqişəsini Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllinin tərəfdarı kimi çıxış edir. Ermənistanın Azərbaycana təcavüzünə gürcü mətbuatında yanaşmaları belə təsnif etmək olar.

1) rəsmi Gürcüstan rəhbərliyinin mövqeyi.

2) Gürcü tarixçilərinin, müstəqil politoloqlarının, siyasətçilərinin, konfliktoloqlarının, jurnalistlərin, müxalifətin münafişəyə dair rəyləri, proqnozları açıqlanır.

Gürcüstan rəhbərliyi Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində sülh yolu ilə həllində maraqlıdır. Buna görə də rəsmi dairələr Dağlıq Qarabağı müstəqil qurum kimi tanımır, orada baş verən bütün "siyasi prosesləri" (hər cür "qondarma seçkiləri") qəbul etmir. Hər iki qonşu dövlətlə mehriban qonşuluq siyasəti yeritməyi əsas gətirən Gürcüstan iqtidarı neytrallığa, "ehtiyatlı" siyasət yürütməyə üstünlük verir.

Hərbi ekspertləri, konfliktoloqları, politoloqları narahat edən məsələ Dağlıq Qarabağda lokal müharibənin regional, hətta global müharibəyə çevrilmək təhlükəsi və bu zaman Gürcüstanın milli maraqlarına və təhlükəsizliyinə təhdidlərin yaranmasıdır. Gürcü ekspertlər Türkiyə və Pakistanın Azərbaycana köməyini siyasi müharibənin "dini qarşıdurma"ya çevrilməsi kimi dəyərləndirirlər.

Gürcü mətbuatında Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bilavasitə bağlı olan ermənilərin yaşadıkları Cavaxeti və əhalisinin əksəriyyəti azərbaycanlılardan ibarət olan Borçalı (Kvemo-Kartli) qarşıdurması baş verməsi təhlükəsindən də ehtiyat edilir. Gürcü tərəfini narahat edən digər təhlükə odur ki, global müharibə başlayarsa Rusiya öz müttəfiqi Ermənistanla hərbi yardım etmək üçün ya Gürcüstandan koridor kimi istifadə edə bilər, ya da Osetiyanın separatist rejimini "sürünən işğal"a sövq etməklə Gürcüstanın ərazilərinin işğalını daha da dərinləşdirərək həmin "yeni işğal olunmuş ərazilər" vasitəsilə birbaşa Ermənistanla əlaqə yarada bilər.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə bağlı gürcü mətbuatında bədbin (hətta, qeyri-obyektiv, ədalətsiz) və nikbin (obyektiv, ədalətli) proqnozlar səslənir. Nikbin proqnoza görə Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın əbədi ayrılmaz tərkib hissəsidir və Ermənistan bunula razılaşmalıdır. Bədbin proqnoza görə "Dağlıq Qarabağ əsrlər boyu mübahisəli ərazi olub öz həllini

tapmamış bir ərazidir, müasir dövrdə onun həlli qeyri-mümkündür".

Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərində mədəni əlaqələr və humanitar əməkdaşlıq da əsas yer tutur. Hələ qədim dövrlərdən sıx mədəni əlaqələr yaranan hər iki ölkə arasında sovet dövründə tərcüməçilik fəaliyyəti güclənmiş, gürcü yazıçı və şairlərinin əsərləri Azərbaycan dilinə, Azərbaycan mütəfəkkirləri və bədii düşüncə sahiblərinin yaradıcılıq nümunələri isə gürcü dilinə tərcümə olunmuşdur. Bundan başqa Gürcüstan yazıçı və şairləri Azərbaycan mövzusunda müraciət etdikləri kimi, Azərbaycan yazıçı və şairləri isə öz əsərlərində Gürcüstan mövzusunda yer vermişlər. Bundan başqa tətbiqi incəsənət, kino, musiqi sahəsində də hər iki respublika arasında sıx əməkdaşlıq inkişaf etmişdir [1].

Müstəqillik illərində Azərbaycan və Gürcüstan arasında mədəni əlaqələr genişləndi:

1. Hər iki ölkədə incəsənətə, mədəniyyətə dair sərgilər, seminarlar və simpoziumlar, yarmarkalar keçirilir;
2. Hər iki ölkə mədəni sahələrdə beynəlxalq layihələr həyata keçirir. Teatr sənət sahəsində əməkdaşlıq edir;
3. Uşaq layihələri reallaşdırılır;
4. Gürcüstandakı azərbaycanlılar gürcü dilini, Azərbaycandakı gürcülər Azərbaycan dilini öyrənirlər;
5. Gürcüstanda azərbaycanlıların Azərbaycanda isə gürcülərin-ingiloyların milli bayramları təntənəli keçirilir;
6. Gürcüstanda ADNŞ və Heydər Əliyev Fondu xeyriyyəçilik və sosial-mədəni layihələri həyata keçirir.

2003-2017-ci illəri Azərbaycan-Gürcüstan münasibətləri yüksək sürətlə inkişaf edir.

Gürcüstanda gürcü milyarderi Bidzina İvanaşvilinin "Gürcüstanın arzusu" hərəkatının qalib gəlməsi və Georgi Marqvelaşvilinin prezident seçilməsi iki ölkə arasındakı münasibətlərə öz təsirini göstərdi:

1. Bütün razılaşdırılmış birgə layihələrin reallaşdırılması davam etdirildi;

2. Türkiyə, Azərbaycan, Ermənistanın xarici işlər və iqtisadiyyat nazirliyinin birgə üçtərəfli biznesforumları davam etdirildi;

3. Azərbaycan-Gürcüstan və Türkiyə-Gürcüstan arasında mal dövriyyəsi 2013-cü ildə 1 milyard ABŞ dollarını keçdi;

4. Azərbaycanın Gürcüstan iqtisadiyyatına investisiyasının həcmi artırıldı. Gürcüstana azərbaycanlı turistlərin axını gücləndi.

Müasir dövrdə Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərini birləşdirən əsas siyasi xətt aşağıdakılardır:

1. Dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi və beynəlxalq əlaqələrin genişləndirilməsi;

2. Qafqazda nisbi siyasi sabitliyin təmin edilməsi;

3. Neft-qaz magistrallarını təhlükəsizliyinin təmin olunması;

4. Demokratik cəmiyyət və hüquqi dövlət quruluşu.[2].

Bəzi politoloqlar Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərinin yüksək xətlə inkişafına şübhə edir, onun strateji müttəfiqlik səviyyəsinin daim qalacağına şübhə ilə yanaşırlar. Müasir beynəlxalq münasibətlərdə qarşılıqlı geoiqtisadi maraqlarla bir-biri ilə bağlanan, Qafqaz sivilizasiyasının əsaslarını yaradn hər iki ölkə dil, din fərqlərinə bəzi qarşılıqlı mübahisələr (Azərbaycan Borçalıdakı əhalinin hüquqlarının daha geniş şəkildə qorunmasını, problemlərinin həllini istəyir Azərbaycan kənd adları və ümumiyyətlə toponimlərinin gürcüləşdirilməsinin əleyhinədir, Gürcüstan Azərbaycana ərazi iddiaları irəli sürür) tarixən birləşmiş, hətta ümumi xarici düşməyə qarşı birgə mübarizə aparmışlar.

Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərinə təsir edən mənfə və müsbət amillər aşağıdakılardır:

1. Gürcüstanda etnik azərbaycanlıların rəsmi dövlət orqanlarında və parlamentdə kifayət qədər təmsil olunmaları;

2. Azərbaycanlı milli azlıqların statusunun azaldılması;

3. Gürcüstan azərbaycanlıların mədəni-muxtariyyətinin olmaması;

4. Təhsil sahəsində ciddi problemlərin yaranması.[3]

Təhsil amilləri isə aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Neft amilindən siyasətdə istifadə olunması, birgə enerji layihələrində iştirak;

2. Cənubi Qafqaz regionunun təhlükəsizliyinin təmin olunması məqsədilə NATO hərbi-siyasi bloku çərçivəsində birgə müdafiə tədbirlərinin planlaşdırılması;

3. Gürcüstanın tranzit xidməti funksiyası daşınması;

4. Dövlət sərhədlərinin pozulması prinsipləri əsasında Gürcüstanın Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü müdafiə etməsi.

Politoloq E.İsgəndərov Azərbaycan – Gürcüstan münasibətlərinə xarici amillərin xüsusən ABŞ, Rusiya, Türkiyə-Rusiya, Türkiyə-Ermənistan münasibətlərinin təsirini işıqlandırır. Lakin bütün xarici və daxili amillərə baxmayaraq, Azərbaycan – Gürcüstan münasibətləri tarixin sınağından üzü ağ çıxaraq strateji əməkdaşlıq səviyyəsinə yüksəlmiş, bu xətt gələcəkdə də uğurla davam edəcəkdir.

Vahid ÖMƏROV

AMEA-nın Qafqazşünaslıq İnstitutunun Gürcüstanşünaslıq şöbəsinin müdiri, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru

Ədəbiyyat

1. Алиева Н.А. Азербайджано-грузинские культурные связи (вторая половина XX-начало XXI веков). Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора философии по истории. Баку, 2011, 27 с.

2. Общие исторические справки (внешняя политика). Азербайджан// "Heydər Əliyev irsi" beynəlxalq elektron kitabxana // <http://liq.aliev.heritage.org.ru/1407885.html>.

3. Искандеров Е. Азербайджан и Грузия временное партнерство или стратегический союз.// <https://www.newtimes.az/ru/1196>.

4. *Azərbaycan-Gürcüstan: dostluğun ənənəsi*- Bakı: Şərq-Qərb, 1996, 190 s.

QAFQAZIN TALEYİ QAFQAZLILARIN ÖZ ƏLİNDƏDİR...

...Qüruba gedən günəşin fonunda sərv ağaclarını və Kürün parlayan nəhrini görürəm...

Biz, yəni mən və dostum Quram Odişariya Kürün kənarında dayanıb pivə içirik. Qara çörəklə duzlu balıq yeyirik. Pivəsevərlər sahilboyu sıralanıb. Biz danışa-danışa sahil məhəccərinin üstünə qoyduğumuz pivədən aralanmışıq. Bu zaman sərxoş bir gürcü bayaq durduğumuz yerə yaxınlaşır və bizim pivəmizi dədə malı kimi içir.

Quram mənim təəccübümü görüb deyir:

-Bizdə belə adət var. Əgər pivədən aralanmısan, deməli, o sənə lazım deyil. Başqası da ondan bəhrələnir və bu normaldır. Sonra o, həmellisinə gürcücə nəsə deyir, yəqin, "qonaqdan ayıbdır, pivəni qoy yerə" deyir. Gürcü də öz növbəsində nəsə deyir və mahnı oxuya-oxuya oradan uzaqlaşır...

İndi fikirləşirəm ki, torpaq da sahibsiz qalanda, kimsə ona sahib çıxır...

"Türk Dünyası Info" İctimai Birliyinin sədri, qələm dostum Dəyanət Osmanlı mənə Qafqaz xalqları arasında olan münasibətlər barədə, on doqquzuncu əsrin sonları, iyirminci əsrin əvvəllərində Qafqazın mədəniyyət mərkəzi Tiflis haqqında xoş xatirələrimi yazmağı təklif edəndə ilk olaraq yadıma 2003-cü ilin yayı düşdü. Həmin vaxt gözəl yazıçımız, "Azərbaycan" jurnalının əməkdaşı, rəhmətlik Sara Nəzirova mənə dedi ki, Bakıya Tiflisdən iki yazıçı gəlib və onlar müharibə və ondan əziyyət çəkən insanlar barədə obyektiv, mərkəzində müharibə yox, insan dayanan əsər axtarırlar. Həm də ünsiyyət üçün o yazıçı rus dilini də bilməlidir. Səni münasib bildim. Həm "Əsirlər" povestini var, həm də rus dilini bilirsen.

Elə həmin gün, axşamüstü məşhur gürcü yazıçısı Quram Odişariya və Abxaz publisist Batal Kobaxiya yanıma gəldi, tanış olduq, söhbətimiz alındı və ondan sonra bir sıra layihələrə

imza atdıq. Və həmin il, bəlkə də ondan bir il sonra Quram Odişariyaya yazdığım məktubu axtarıb tapdım, oxudum və üstündən xeyli vaxt keçməsinə baxmayaraq, məktubun hələ də aktual olduğunu görüb, onu bu yazımda da oxuculara çatdırmaq istəyirəm. Birgə oxuyalım, dostlat, sonra davam edəlim:

"...Əziz Quram, həmin o yay səhəri, biz Bakıda yeraltı kafedə oturub pivə içəndə hələ bir-birimizi yaxşı tanıyırdıq. Bir-birimizin kədərindən xəbərsiz idik. Və sən məğlub bir ölkənin (müvəqqəti məğlub) vətəndaşının müharibəylə bağlı fərqli baxışlarını eşidəndə sevinmişdin. Bu sevincin səbəbləri sənə aydın olsa da, mən bundan xəbərsiz idim. Ona görə də sən dedin: "Mənə elə gəlir ki, Bakıda axtardığımızı tapmışıq."

Yəqin, bu, taleyin işiydi. Və sən Suxum qaçqını, mən isə ətrafı Qarabağdan qaçqın düşmüş qohum-əqrabasının yükü çiyində Bakıda qara, hərdən də xoş günlərini yaşayan bir cəbrayılıydım. Və sən 1993-cü ilin oktyabrında, bir suxumlu qaçqın kimi Tiflisdə olarkən, elə həmin vaxtlar doğulduğum Cəbrayıl və Mahmudlu kəndi yadellilərin tapdığı altındaydı. Bəlkə elə buna görə də biz bir-birimizi dərhal duyduq və bu təsadüfi görüşü tanrının hədiyyəsi kimi qəbul etdik.

Və sən «Suxuma qayıdış» əsərini oxuduqdan sonra Bakı barında sevincinin səbəbini anladım. Çünki sən «müharibəni xoş sözdən üstün tutan ölkələrin» taleyinə acıyanlardanсан.

Sənin Suxumu tərk edib Saken-Çubersk aşırımı ilə təhlükəsiz şəhərə yol gedərkən qələmə aldığın düşüncələr o qədər təsirlidir ki, adam ona biganə qala bilmir və boynuma alım ki, sentimental səhnələri yazmağı xoşlamayan bir yazar olsam da, bəzi səhnələri oxuyarkən həyacanlanmaya bilmirdim və istəməz gözlərim yaşarırdı. Mən həmin vaxt dünyanın hansı ölkəsində olursa-olsun ölümün gözüne baxarkən gözləri bəzəlmiş insanları, günahsız körpələrin yalvarış dolu baxışlarını təsəvvür edirdim və az qala metro qatarının elctriçkasında ağlamaq istəyirdim. Həmin vaxt mən Sumqayıtda, Quqarkda, Xocalıda

öldürülən günahsız insanları da fikirləşirdim və qafqazlılara xas olmayan bu antiinsani hərəkətləri anlaya bilmirdim.

Kəlbəcərdən qaçıb canını qurtarmaq istəyən, qarlı Murov aşırımında həlak olan qocaların, qadınların və körpələrin hayqırtısını, ağlayışını eşidirdim və dəhşətə gəlirdim. Ancaq bu dəhşət qəzəblə müsbət olunmurdu, bu, insanların əməlindən utanan bir insanın keçirdiyi hisslər idi. İnsanların allahlarını ya-dından çıxarması doğurdan da dəhşətdir.

İki uşağını itirən qadının özünü qayadan atmasını oxu-yanda isə Kəlbəcər qızlarının əl-ələ tutub «Gəlin qayası»ndan özlərini uçuruma atdıqlarını gözlərimin qabağına gətirirəm. Mühəribə din, dil, millət, qadın, uşaq tanımır. Mühəribinən bir dili var. Fəlakət.

2001-ci ildə Xankəndindən qayıdarkən «Bakıdan Xan-kəndinə uzun bir yol» yazımda mən Qafqaz xalqlarının (xüsusi- sən də ermənilərin) siyasətin girovuna çevrildiyindən acılar çəkdiyimi bildirmişdim. Öz millətim haqqında bəzi acı həqi- qətləri yazarkən isə pis vətənpərvər olduğumu boynuma almış- dım. Çünki yazıyla bağlı qınaqları öncədən duyurdum və on- dan suğortalanırdım. Güman ki, qalib ölkənin vətəndaşı olsay- dım, mühəribəni lənətləməkdən başqa heç nə yazmazdım.

Hər halda mənə elə gəlir ki, Qafqaz xalqları hələ də hə- min faciədən nəticə çıxarmayıblar.

Bir zamanlar mən evimizin böyründən axan Araz çayının qəfil quruyacağından qorxurdum. Və indi də yuxularımda Ara- zın qurduğunu balıqlarının yoxa çıxdığını görürəm və kədərlənirəm. Sən Suxumun gəzdiyin küçələrini xatırlayarkən kən- dimizin «Yal oba», «Tək tut»un dibi, «Söyüdlərin altı», «Dəh- nə» yadıma düşür və onların indi mənimçün nə qədər əlçatmaz, eyni zamanda nə qədər yaxın olduğunu düşünərkən kədərlən- məkədən, bu xalqları böyük, lakin cılız və mənasız siyasiyin girovuna çevirənlərə qəzəblənməkdən başqa əlacım qalmır..

Quram, mənim gülüm Edelveysdir. Qismət olsa, Saken- Çubersk aşırımına qalxıb o güllərdən dərək və orada əbədi dəfn olanların ruhuna dua oxuyarıq. Xüsusən də o soyuq, qarlı

zirvədə titrəyən, zərif əllərilə o gülləri dərən 70 yaşlı qadının xatirəsini yad edirik.

Vaxtından qabaq saç ağarmış rəssam Tengiz Vadaka- rıyanın uşaq vaxtı onu gül dalınca göndərən müəlliməyə dediyi sözləri həyacansız oxumaq olmur: «Bənövşələr elə məsumluqla otlara sığınblar ki, onları qoparmağa adamın ürəyi gəlmir». Biz bu zərif insanın da xatirəsini yad etməyə borculuşuq və yəqin ki, onların yad edilməsi biz ölümlülərin günahlılarının azacıq da olsa yuyulmasına kömək edər.

«Suxuma qayıdış» əsərini oxuyarkən adam inana bilmir ki, üzündə bu qədər işıq olan bir insan bütün bu ağnılardan ke- çirib, daha doğrusu həmin ağnıları, insanların çəkdiyi əzabları, gördüyü dəhşətləri özündən keçirib. Bu cür adamlara bizdə ölümsüz deyirlər.

Quram, əzizim, Qafqaz xalqlarını ayılmaq, Tanrı yolu- na qaytarmaq baxımından bu kitabın dəyəri ölüçəyəgəlməzdir. Mən sənə yeni yaradıcılıq uğurları və bir daha həmin dəhşət- lərlə üzləşməməyi arzulayıram. Allah biz qafqazlıları özümü- zün düşünülməmiş addımlarımızdan qorusun! Amin!..»

Bu məktubun yazılmasından təxminən 13 il keçir. Amma vəziyyət hələ də dəyişməyib. İnsanlar özgüləşib, dəyərlər ma- hiyyətini dəyişib, mühəribə isə hələ də davam edir...

2003-cü ildəki ilk görüşdən sonra biz bir sıra müştərək layihələr həyata keçirdik. Bu layihələrin hamısı Qafqaz xalqları arasında keçmiş dostluq əlaqələrini yada salmaq, hər kəsin öz haqqını özünə qaytarmaq barədədir. Hər bir görüşdə çalışırdıq ki, kimsə o birisinin xətrinə dəyməsin. Düzdü, ermənilər Dağ- lıq Qarabağı layihələrdə tərəf kimi gözlətməyə can atsalar da buna nail ola bilmirdilər. Bu məslədə məni gürcülər, erməniləri isə abxazlar dəstəkləyirdi.

Regional münaqişələrlə bağlı səfər və görüşlərimizdə Dağlıq Qarabağ erməniləri ilə abxazların həmrəy olduğunu gö- rürdüm. Onların hər ikisini seperatçılığa meyllik birləşdirirdi.

Amma öz çıxışlarımda Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin mürəkkəbliyini daim vurğulayırdım. Çünki bizim düşdüyümüz vəziyyət tam fərqlidir, Əgər abxazlar, osetinlər öz torpaqlarındadırlarsa, bir milyona yaxın qarabağlı hələ də məcburi köçkün vəziyyətindədir.

Məsələnin həssaslığıyla bağlı Quramla (hazırda Gürcüstan baş nazirinin münaqişələr üzrə müşaviridir) çoxlu yazışmalarım var və həmin yazışmalarda adını çəkdiyim almanaxlarla bağlı konstruktiv dialoqlara rast gələ bilərsiniz. Onlardan bir neçəsini burda verirəm:

“Əziz, Quram, Bizim Kütləvi İnformasiya Vasitələri xəbər yayıblar ki, Dato (yazıçı Dato Turaşvili nəzərdə tutulur – E.H) Dağlıq Qarabağa səfəri zamanı ermənipərəst bəyanatlar verib. O öz hisslərini necə istəsə ifadə edə bilər, amma unutmamaq olmaz ki, sizin də Osetiya və Abxaziya kimi problemləriniz var. Bizim qafqazlılar görə bütününcə incəlikləri nəzərə alırlar.

Hələlik.

10.04.2012”

Quramın cavabı:

“Əziz Elçin! Mən və Julyet (Avropa Birliyi tərəfdən layihə rəhbəri) Dağlıq Qarabağa getmədik. Qorxduq ki, jurnalistlər ağıllarına gələni yazarlar. Düz deyirsən ki, ehtiyatlı olmaq lazımdır. Amma Datoyla Beso (yazıçı Beso Xvedelidze nəzərdə tutulur – E.H) getdilər. Beso Katmandudadır. Bir az əvvəl isə Datoyla danışdım. O, məni əmin edir ki, heç bir ermənipərəst bəyanat verməyib. Yəqin, jurnalistlər onu başa düşməyiblər...

Gözəl ailənə salamlar! Səni bağrıma basıram.

10.04.2012”

“Əziz Quram. Məsələni aydınlaşdırdım. Problem yoxdu. Amma bir məslə var ki, layihədə Dağlıq Qarabağı ayrıca tərəf kimi göstəriblər. Bu, qəbul edilməzdir. Onların nümayəndəsinin isə yazıçılığa heç bir aidiyyəti yoxdur. Hansısa QHT funksioneridir və hər şeyi siyasiləşdirməyi sevir. Əsas problem on-

dadır ki, ermənilər tərəfdaşlarını zərbə altında qoymağı xoşlayırlar. Yəqin ki, bu incəlikləri London səfərimizdə müzakirə edəcəyik...

Sənin alicənab ailənə və dostlara salamlar.

Bağrıma basıram.

11.04.2012”

“Əziz Elçin, Datoyla Besonun Dağlıq Qarabağa səfərləri ilə bağlı məlumatları bir də yoxladım. Beso hələ də Katmandudadır. Dato da deyir ki, ermənilərin dedikləri absurddur. Mən dəfələrlə uşaqlara xəbərdar etmişdim ki, öz çıxışlarında ehtiyatlı olsunlar. Çünki jurnalistlər hər şeyi şişirtməyi bacarır.

Sən alicənab adamsan. Ermənilərlə problemlərə baxmayaraq, almanaxın Bakı təqdimatına əla keçdi. Düzü, mən Beso və Datoya acıqlıyam. Qaldı o biri məsləyə, biz danışmışdıq ki, heç bir qurumdan söhbət getməyəcək. Sadəcə almanax beş milltəin yazıçılarını təmsil edəcək. Batal (Batal Kobaxiya, Abxaz publisisti və deputatı – E.H) təkid etdi ki, tərəflərin adı göstərilsin. Amma mən də onun əleyhinəyəm. Batalı da özün yaxşı tanıyırsan. Layihə sponsorları da çəkinirlər ki, aramızdakı münasibətlər dərinləşər və layihə yarımçıq qalar.

Bütün bunlar barədə London görüşümüzə ətraflı danışırıq. Mən səninlə həmrəyəm. ..

Gözəl ailənə və dostlara salam . Bağrıma basıram.

11.04.2012”

Bütün bunları mən elə belə yazmadım. Bu cür, qıcıq doğuran, yaxud qıcıq doğura biləcək layihələrdə ehtiyatlı və bilgili olmaq vacibdir. Diplomət olmasan da, işin xarakteri diplomat olmağı tələb edir...

Tiflis səfəri mənim üçün həmişə maraqlıdır, çünki bu şəhərdə bizim əcdadlarımızın ruhu uyuyur. “Şah Abbas” romanında Tiflisin Səfəvilər dövrü barədə ətraflı yazmışam. Tiflisə səfərlərim zamanı isə buradakı tarixi abidələrimizi keçmiş və müasirlik baxımından təsvir etmişəm. Burda həm də mənim etibarlı dostlarıam yaşayır...

Hərdən fikirləşirəm ki, Qafqaz öz təbiətinə və relyefinə görə dünyanın turizm məkanlarından biridir və çox cəlbedicidir. Turistlər uğrunda mübarizə aparan Avropa, yəqin ki, bu regionu azad və firavan görmək istəmir, ona görə də xəstə təfəkkürlü insanlardan, toplumlardan, separatçılardan istifadə edir...

Bununla belə, Qarqazın taleyi biz qafqazlılardan çox asılıdır. Hər şey ağıl və ədalətlə ölçülüb-biçilsə, münaqişələr də öz yoluna qoyular. Hələ ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəlində "Ümumi Qafqaz Evi" ideyası gündəmə gəlmişdi və indi onun aktuallaşdırılması vacibdir. Düşünürəm ki, ötən ilin dekabrında Bakıda elan olunmuş Ermənistan-Azərbaycan Sülh Platforması da bu yolda atılmış mühüm addımdır. Mən də bu platformaya qoşulmuşam, çünki xalq dipolmatiyasının effektivinə inanıram. Ötən iyirmi beş il beynəlxalq təşkilatların və bu münaqişədə vasitəçilik rolunu oynayan ATƏT-in, onun Minsk Qrupunun dişsizliyini, vecsizliyini əyani nümayiş etdirdi...

... "Old Tbilisi" ("Qədim Tiflis") mehmanxanasının eyvanında oturub Kürə baxıram və fikirləşirəm. Bu çay üç ölkəni birləşdirir: Türkiyənin Dəlik dağından başlayan Kür çayı Gürcüstandan keçərək Azərbaycana adlayır və Sabirabad-Saatlı rayonu ərazisində - Suqovuşanda Arazla birləşir. Araz çayı da Türkiyədən başlayır, amma Ermənistan ərazisindən keçir. Çaylar qovuşduqdan sonra Xəzərə tökülürlər. Xəzərsə beş ölkənin sahillərini yuyur. Və həmin ölkələrdən ən böyüyünün bu münaqişəyə bir başa daxil var və onun uzanmasında maraqlıdır...

Elçin HÜSEYNBƏYLİ

2017, aprel

SÖZƏ SƏRHƏD YOXDUR!..

Xalqımız tarixən qonşuluğu yüksək dəyərləndirib. Bu qonşuluq qarşılıqlı ehtirama, qarşılıqlı səmimiyyətə əsaslanırsa. Tarixin xoş çağları da olur, qəhərlə gələn, qəhər yaşadan çağları da. Mənən saflığa, bəşəriyyətə söykənən qonşuluq bu iki hissi qoşa yaşadır. Mənim xalqım qonşuluğa Tanrı haqqı kimi baxıb; dostu duz-çörəklə, düşməni, düşmənçiliyə meyillənənləri sıyrılmış qılıncla qarşılayıb. Əsrlərdir gürcülərlə görüşlərimiz duz-çörəklə başlayır. Duz-çörəyi – diz-çörəyi gürcülər də itirmir, azərbaycanlılar da. Neçə illər əvvəl səsləndirilmiş bir deymi xatırlayıram: xalqların dostluğu ədəbiyyatların dostluğudur. Ədəbiyyatların dostluğunun xalqların dostluğu olduğunu xatırlatmağa ehtiyac duymuram. Ötən əsrin əvvəllərində Emin ağa Borçalı ilə dostluğu, 30-40-cı illərdə Səməd Vurğunla Karlo Kaladzenin, Georgi Neonidzenin, əsrin sonlarında Zəzva Medulaşvilinin, Zəlimxan Yaqubla, indi Mirzə Məmmədovla ilə, Rafiq Hüseynovla, ... dostluğu nə qədər yaşarıdır! Həm də qibtediləcək dərəcədə yaşarıdır. Fəxr edirəm ki, ədəbiyyatların dostluğunda mən də varam.

İmir Məmmədlinin tərcüməsində mənim Tbilisidə "Şexvedra" şeirlər kitabım nəşr edildi. Onun təqdimat mərasimini son nəfəsiməcən unutmuyacam. Rafiq Hüseynovun təxribatıyla, Quri Otobayanın ön sözüylə nəşr edilən bu kitab mənə bir həqiqəti yenidən yaşatdı: bədii söz sərhədsizdi, bədii söz düz ürəklər arasında sərhədsizliyin təminatçısıdır...

2015-ci ildə isə "Türk Dünyası Info" İctimai Birliyi tərəfindən həyata keçirilən "Azərbaycan-Gürcüstan ədəbi-mədəni əlaqələrinin inkişafına dəstək" adlı çox önəmli layihə ədəbi-mədəni əlaqələrimizin inkişafına mühüm yeni bir töhfə verdi. Bu layihənin rəhbəri, şair-publisist Dəyanət Osmanlı 22 Azərbaycan şairinin əsərlərini gürcü dilinə tərcümə etdirib ilk dəfə bir irihəcmli toplu hazırladı. Kitab Tbilisidə böyük bir coşqu ilə ictimaiyyətə təqdim olundu. Topluda mənim də şeirlərim yer

almışdı. Bu məqam da xalqlarımızın dostluğuna işıq salan bir olay oalaraq xatirimdə iz qoydu...

Quri Otobayanın ön sözü də, az sonra "Literaturuli Sekartuelo" qəzetində dərc etdirdiyi məqaləni də ədəbiyyatın dostluğu formatında fərdlərin təmsalında xalqların dostluğunun təsdiqi bildim. Batano Qurinin bir kitaba istinadən mənim yaradıcılığma verdiyi qiyməti o qədər səmimiyyətlə dəyərləndirirəm ki...

...Mağvala Qanaşvilinin Azərbaycan dilində, Bakıda nəşr olunan kitabını maraqla oxudum. Bədii söz mənə könül xoşluğu verdi və hansı misraların, hansı şeirlərin təsiriylə ona bir-iki şeir həsr etdim. Yazdığım şeirlər düşüncələrimi başqa səmtə çəkməkdəymiş. Gürcüstan mənim üçün də çox doğmadı. Uşaqlığımın, yeniyetməliyimin, gəncliyimin beşiyidi. Sənən dağından şəhərə baxanda elə bilirdim ki, Himalaydayam, Everestdəyəm. "Gürcüstan simfoniyası" poeması belə yazılıbdi. İmir Məmmədli onu böyük ilhamla tərcümə etdi. Tbilisidə böyük sevgilərə təqdimat mərasimi oldu. Gürcü ədəbi icümaiyyəti əsərə yüksək dəyər verdi. Mən bu dəyəri Azərbaycan ədəbiyyatına ad elədim. Onda böyük gürcü şairi Cansuq Çarkviani belə demişdi: "Böyük ədəbiyyata ad elədiyən əsər bizim üçün də dəyərlidir, batano Rəşid"... O illərdə Karlo Kaladzenin bir bənd şeiri mənim də əzbərimdəydi: Yaxşı dost ömrə həyan, Hamı bundan halıdır. Yaxşı dost arzulayan, Yaxşı dost olmalıdır. Gürcülər yaxşı dost arzulayır – yaxşı dostdur. Azərbaycanlılar yaxşı dost arzulayır – yaxşı dostdur... Hələ Faxralı orta məktəbində riyaziyyat müəllimi işlədiyim illərdə bir kitab oxumuşdum: "Bir sinədə iki ürək". Mərhum Dilarə Əliyeva və mərhum Valeh Hacıların tərtib etdiyi bu kitab ədəbiyyatların dostluğunun nümunəsi kimi tarixləşmişdi. Bu qəbil kitablar sonralar da nəşr olundu. Sonralar qarşılıqlı tərcümələr oxuduq – sevgilərlə. Biz də, gürcülər də. Ş.Rustavelinin "Pələng dərilə pəhləvan" əsərini İmir Məmmədli orijinaldan tərcümə etdi: Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin sifarişi ilə. Abdulla, S.Süleymanovun, Ə.Binnətoğlunun, S.Məmmədlinin,

V.Hacıların, Əjdərovun, N.Əbdürrəhmanlının, Hidayətin, M.Məmmədovlunun, R.Hümbətin, H.İlyasın və s. tərcümələri ədəbiyyatların dostluğunun nə səviyyədə möhkəm olduğunu təsdiqləyir. Mən gürcü ədəbiyyatından tərcüməyə ilk olaraq Mağvala Qanaşvilinin şeirlərinin tərcüməsiylə başlamışam. Gürcü poeziyası könlümə yatıb. David Semokmedelinin şeirlərini tərcümə etdim. "Günəş kölgədə dincəlir" kitabı nəşr olundu. Onun təqdimatında unutmayacağım bir məqam yaşanıldı: şeirlərdən birini batano David Gürcü dilində, mən Azərbaycan dilində oxuduq. Toplaşanlar, əsasən hər iki dili mükəmməl bilənlər tərcümənin uğurlu alındığını bildirdilər. Necə sevinməyəydim? Necə qürurlanmayaydım? – mən təkcə özümü deyil, çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatını təmsil edirdim! Gürcü şairlərinin tərcüməyə münasibəti məni təsirləndirdi... Orta məktəbdə oxuyanda gürcü dili fənni də tədris olunurdu. Müəllimimiz Aq-netsa Massavloveli bizə gürcü klassikləri haqqında da danışardı. Vaja Pşavelanın, Akaki Seretelinin də yaradıcılığından söz açardı. İllər sonrası Vaja Pşavelanın "Qoqotur və Apşina" poemasını böyük həvəslə tərcümə etdim. "Qoqotur və Apşina" kitabı nəşr olundu. Onun təqdimatı da böyük sevgilərlə keçdi. Vaja Pşavelaya gürcü ədəbi mühitinin dönməz sevgisi mənə qədərsiz könül xoşluğu verdi. Akaki Seretelinin "Suliko" şeirini bilməyən gürcü yoxdu. Bu şeiri də, bu şeirə yaraşan bəstəni də cavanlığımdan sevmişəm. "Suliko" bütün məclislərin bəzəyi kimi hərini eyni duyğuya kökləyirdi. O, nostalji duyğularla Akaki Seretelinin bu şeirini, daha bir neçə şeirini tərcümə etdim. "Suliko" kitabı da nəşr olundu. Gürcü dilini bilən tanışlarımdan tərcümə ilə bağlı xoş sözlər eşitmək necə xoşdu. Müasir gürcü şairi – böyük şair Cansuq Çarkvianinin yaradıcılığına cavanlığımdan bələdəm. Onun şeirlərinin ləngəri, mənim könül dünyamın səyyarələrindən olub. Oxunduqca düşündürən, düşündükcə oxunan bu şeirlərin azərbaycanlı oxucularına təqdim etmək istəyirdim. Cansuq Çarkvianinin 20-yə qədər şeirini tərcümə etdim. 7 şeir "Xəzər" jurnalında dərc olundu. Saday

Budaqlıdan eşitdiklərimlə; təbii ki, qürurlandım – Gürcüstan-Azərbaycan ədəbi əlaqələrində az-çox xidmətimə görə ədəbi tələyimdən razıyam ki, körpəliyimin, yeniyetməliyimin, gəncliyimin nazını çəkən Gürcüstanın şairlərinin şeirlərini tərcümə etmişəm. Edəcəm də. Maquola Qonaşvilinin tərcümələrini kitab kimi hazırlamışam. Yaxınlarda nəşr olunacaq. Cansuq Çarkvianinin Zirvədən baxaram qartalsayağı, Bəlkə ötüşənlər gözümə dəyər. Bax, onda ölərəm! – Ölümüm azı bənzəyər qənirsiz bir gözəlliyə. Və yaxud Hələ çarpışıram... Zamana sığmır dünyanı bir azca yormaq istəyim. kimi misralarına necə vurulmayaydım, belə şeirləri necə tərcümə etməyəydim. Onun “Gözəl ölüm” şeirində hər oxucu özünü görür, özünün dünənini yəni-dən yaşayır... Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələri nəzərə cərpacaq dərəcədə genişlənilib. Kaş ədəbiyyatşünaslar, tədqiqatçılar çağdaş ədəbi əlaqələri də tədqiqata cəlb edəydi. Qarşılıqlı şəkildə. Həm də azərbaycanlı ədəbiyyatşünasların, tədqiqatçıların əsərləri gürcü dilində, gürcü ədəbiyyatşünasların, tədqiqatçıların əsərləri Azərbaycan dilində nəşr ediləydi. Mədəniyyət Nazirliklərinin koordinasiyası ilə... Azərbaycan da, Gürcüstan da müstəqil dövlətdir. Təbii ki, arada sərhəd var. Ancaq sözə sərhəd yoxdu. Sərhədsiz sözə sayğı dostluğun təzahürüdü; ədəbiyyatlarımız da dostdu, xalqlarımız da. Belə olmasaydı, Zevza Modulaşvili “Koroğlu” dastanını, 1000-dən çox bayatımızı böyük ilhamla gürcü dilinə tərcümə etməzdi. Hər iki kitab nəşr olunub. Maraqlı bir məqam: “Bayatılar” orijinal və tərcümə ilə yanaşı verilib ki, bu da gürcü oxucusuna Azərbaycan dilinə, Azərbaycan oxucusuna gürcü dilinə maraq aşılama baxımından gərəklidir. Xalq şairi Səməd Vurğunun bir beytini xatırlayıram:

Gözüm gözünüzdən uzaq olsa da,

Könüldən-könülə yollar görünür.

Bu beyti dönməz sevgilərlə azərbaycanlılar da deyir, gürcülər də...

Rəşid FAXRALI
26 aprel 2017-ci il

GÜRCÜSTANDA ERMƏNİ VƏ GÜRCÜLƏRİN ETNİK PROSESLƏRİ

Vaxt ötür, əsrlər bir-birini əvəz edir, həyat davam edir, suyumuzu bulandıran ermənilər isə dəyişməz olaraq qalırlar və bizimlə o qədər şey üstündə mübahisə edirlər ki, saymaqla qurtarmaq olmaz.

Akademik Suren Ayvazyanın dərc etdirdiyi və yaydığı məqalə Axalsixe və Axalkalakidə yaşayan ermənilərə aiddir. Öz qəzetində o qədər böhtan yazmışdır ki, nəhyət, ona cavab yazmağa, «Dro» («Zaman») qəzetində dərc etdirməyə məcbur oldum. Bu məqalənin arxasınca 300 səhifəlik «Yeni daşların fəryadı və yaxud biz bu torpaqda qonağıq ya yox?» kitabını yazdım. Yeri düşmüşkən, bu sözügedən kitabda əhatə olunmuş mövzular ardıcıl sadalamağı özümə börc hesab edirəm. Mövzular bunlardır: «Kimdir ermənilər?», «Ermənistanın qısa tarixi şərh», «Ermənilər Kvemo-Kartlidə», «Ermənilər Tetrisxaro torpaqlarında», «Qruzinlər» sən demə başdan «qruzçiklər» olmuşuq» və sair.

Gürcülərə qarşı Suren Ayvazyanın qəlbi kin - küdurət ilə doludur. Şota Rustaveli, Georgi Saakadze, İosif Stalin, Bonapart Napoleon və başqaları erməni alimlərinin fikrincə erməni imişlər. Ermənilər gürcülərə böhtanlar yağdırmağı çoxlu yalanlar yaxmağı sevirilər. Onlar gürcü soyadlarının sonluqlarının nə zaman necə dəyişdirilməsini, Tiflis şəhəri başçılarının kimlər olduğunu özləri bilən kimi düşünürlər.

Bu suallardan başqa mənim kitabımda «Yakob Qoqebaşvili –Tiflis haqqında həqiqət», «İlya Çavçavadze - Erməni alimləri və «Daşların fəryadı», «Vaja Pşavela-Hayos və Kartlos», «Akaki Sereteli - Mənim tövbəm», Kita Buacıdze - «Qara kitab»dan sitatlar» (cəmi 296 səhifə, Tbilisi, 2005-ci il).

«Somexi» adını onlara gürcülər qoymuşlar. («Somxiti» sözünü müqayisə edin) Ermənlər düşmənlər tərəfindən daim

hücumlara məruz qaldıqlarından xilas olmanın çarəsini Gürcüstan çarlığı hüduqları daxilində axtarırdılar. Məhz elə burada da özlərinə sığınacaq tapmışlar. Qədim zamanlar tez-tez Gürcüstana gələrək burda yurd salırdılar. Onlar əvvəlcə yığcam şəkildə məskunlaşmırdı, Kvemo-Kartli, Tetriskaro torpaqlarına, Cənubi Gürcüstana-Axalsixə-Axalkalaki diyarlarına, Kaxe-tə – Siqnaği tərəflərə və sair yerlərə gəlirdilər.

Ermənilər Gürcüstana Samsxe-Cavaxetə kütləvi şəkildə 1829-cu ildə gəldilər. Bu, Rusiya-Türkiyə müharibəsindən sonra baş verdi. Şaumyan, Bolnis-Xaçin, Samğeret, Samşvilde, Durnuk (Böyük və Kiçik) kəndlərində isə 1854-cü ildən məskunlaşmağa başladılar. Bunu arxiv mater ialları, eləcə də rus dilində nəşr olunan «Kavkasskiy kalendar» jurnalı və rusdilli qəzetlər təstiq edir.

Gürcü-erməni əlaqələrində hər şeyin gün kimi aydın olmasına baxmayaraq onların hər halda pis vərdisləri vardır. Onlar hər şeyi qabardılmış şəkildə göstərmək, Gürcüstanda və Tbilisidə öz adlarını ucaltmaq, qarşı tərəfi isə alçaltmaq istəyirlər. Qonşu armenilər bizə qarşı gah onu, gah da bunu uyduurlar. Nəhayət isə, tamamilə müvazinətlərini itirdilər və aləmə car çəkərək bildirirlər ki, onlar gürcülərin nəinki qonağı deyil, eləcə də onların sahibidirlər, Gürcüstanın sakinləridirlər, gürcülər isə onların qonaqlarıdır. Onlar bəyan edirlər ki, bircə soyadı gürcü soyadıdır, o da Qamrekeli, qalanları isə erməni soyadlarıdır. Kilsələri-monastrları da ki, tamamilə mənimsəmişlər və bildirirlər ki, Gürcüstanda mövcud olan 653 vahid onlarındır. Bütün səyyahların, o cümlədən Avropa nümayəndələrinin Gürcüstana gəlməsini, ələlxüsus orali qəzet müxbirlərini, lap elə götürək Avropada keçirilən istənilən ziyafətdə bu və ya digər erməni iştirak edibsə, bütün bu halları özlərinin milli ləyaqətini yüksəldilməsində və gürcülərin təhqir olunmasında bacarıqla istifadə edirlər. Məlum olduğu kimi, ermənilər Hind-Avropa dilləri qrupuna məxsusdurlar. Gürcülərə nisbətən onların soyadları çox qədim vaxtlardan svan soyadlarının təsiri nəticəsində yaranmış, «an» və «yan» suffiksləri ilə qurtarı ki, bu da

svanların soyadları üçün xarakterikdir. Ermənilərin, eləcə də gürcülərin adları da əsasən ərəməylərdən, ərəblərdən, türklərdən, farslardan, yəhudilərdən və başqalarından alınıb. Məhz elə bu alınan adlar gürcü, eləcə də erməni soyadlarının yaranmasına səbəb olmuşlar. Gürcülər alınan adların formasını dəyişmirdilər və əsas (sözün alındığı) xalqda işləndiyi kimi işlədirdilər. Ermənilər isə alınan adların formasını dəyişirdilər və özlərinin ki kimi sınıyırdılar. Məsələn, ermənilər xaricdə - Rusiyada, Amerikada, İngiltərədə və sair yerlərdə olduğu kimi. Maskalanır və tamamilə müxtəlif cildlərə girərək adlarının və soyadlarının formasını dəyişirlər. Məlum faktdır ki, bütün xalqların yəhudisi vardır, o cümlədən erməniləri də. Rusiyada yaşayan Aram Mixayloviç Safaryan özünü erməni kimi sınıyırdı. Həqiqətdə isə erməni-yəhudi idi. Bu soyadının əsası, kökü nədir? «Safaryan»da kök «Şofar»dır ki, bu da xüsusi buynuzların ifadəçisidir. Rabinlərin səs üçün istifadə etdikləri bu buynuzlarla bayram günlərində qonaqları dəvət edirlər. Eləcə də «Aram» adı yəhudi adı olan Abram, İbrahim adından götürülmüşdür ki, bu da «Ulu ata», və yaxud «Yuksəldən» mənasını verir. Məsələn, «Abraham» «çoxlarının atası» mənasını verir. Buradan da Abramyana (ermənicə) və Abramişvili, Abramiya, Abramov və sair götürülmüşdür. Eləcə də Safarov «Şofar»dan götürülmüşdür ki, buna da yunanlarda və müsəlmanlarda rast gəlinir. Gürcülərdə də Safaraşvili soyadı vardır. Gürcüstanda Safari monastırı və gölü vardır. Qeyd etmək istəyirik ki, Lenin qvardiyasında Aram Safaryan adlı birisi var idi ki, bu da erməni ilə deyil, rus ilə deyil, erməni cildinə girmiş yəhudi ilə – yan rus olan yəhudi ilə evləndi.

Gürcüstana ermənilər qədəm basan kimi rusların köməkləri ilə gürcü soyadlarının formasını dəyişməyə, 1873-1886-cı illərdə isə onları erməni qriqoryanlarına çevirməyə, erməniləşdirməyə başladılar. Bu prosesin canlanması 18-ci əsrdən başladı və sonralar başqa proseslər də əlavə olundu. Məşhur Traktatın imzalanmasından sonra, 1783-cü ildən gürcü soyad-

larında «şvili»nin aradan götürülməsi hesabına «ov» rus soyadı sonluğu bərqərar olundu. Təkcə tavad-aznurların deyil, eləcə də kəndlilərin ad və soyadlarının da taleyi belə oldu. Mə-sələn, Çoloğaşvili, Çolokayevə, Tumanışvili Tumanova və sair çevrildi.

Gürcülərin qriqoryan etiqatının təsiri altına düşməsinə gürcülərin bəzən öz icma kilsəsinin olmaması üzündən mərasimi məcbur olaraq gah yunanların, gah da slavyanların kilsələrində keçirmələri də imkanlar yaradırdı. Əksər hallarda gürcü uşaqlarını erməni keşişləri suya çəkirdilər və adlarının da müvafiq olaraq erməni adları qoyulmasını məsləhət edirdilər. Buna görə də Kvemo-Kartlida erməni adlarından əmələ gəlmiş soyadları yayılıb.

Tarixçi professor Quram Maysuradze gürcülərin erməni etiqatına çevrilməsinin bir çox səbəblərini sadalayır. O, Mixail Tamaraşvilinin fikirlərini təstiqlə yazır ki, ermənilər tərəfindən torpaqların alınmasından sonra orada yaşayan gürcülərin bir hissəsi erməni etiqatına keçirdi. Məsələn, Paşişvili Paşikiyan kimi, Donduaşvili Dondarov kimi, Georqadze Qriqoryan kimi edilib. Cavaxetidə də beləcə olmuşdur. Abuladzelər (Cavaxetidə Abul dağı vardır) soyadı Abulovlar və yaxud da Abulyans kimi düzəldilib. Bundan başqa digər faktlar da olub. Məsələn, gürcü katolik keşişi dua-ibadət mərasimini erməni dilində həyata keçirirdi. Bu işdən ötrü erməni keşişindən istifadə edirdi, sonra isə yenə erməni kilsəsinin nümayəndəliyinə bildirirdi: «Nə istəyirsiniz, rahatlanın, görürsünüz ki, nə latın, nə də ki, gürcü». Bu cür vasitələrlə camaat xristianlığı qoruyub saxlayırdı, milliyətliliyi ilə qoruya bilmirdi. Buna görə də Pavel və Yakob Poğos və Akopa çevrilirdi, sonra isə Poğosyan və Akopyan soyadları əmələ gəldi. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, keçmişdə əksər hallarda milliyət ilə dini bir-biri ilə qarışdırırdılar. Çarlar da dini və milliyəti eyniləşdirirdilər və bu məsələyə diqqət yetirmirdilər.

Soyadları- adları və milli əlamətlərdən başqa, eləcə də etiqatın qarışdırılması faktlarına baxmayaraq dövlətlərin ərazi

bütövlüyünün pozulması halları da baş verirdi. Məlum olduğu kimi, 1918-ci ilin dekabr ayında Ermənistanın Silahlı Qüvvələri Gürcüstanın dövlət sərhədlərini keçmiş və müharibəyə başlamışdır ki, bunun nəticəsində də Gürcüstanın ərazi bütövlüyü pozuldu. Məsələn, Loru-Taşir həndəvərləri nadir məbədləri ilə, gürcü yazıları ilə və freskaları ilə bu gün Ermənistanın əlindədir. Ona kimi Gürcüstana məxsus idi. Əgər Türkiyə Gürcüstani mövcuddursa, onda «Ermənistan Gürcüstani» də mövcud olmalıdır. Bu onu göstərir ki, 1918-ci ildə Ermənistanın zəbt etdiyi və Rusiya hakimiyyətinin ona bərqərar etdiyi Loru-Taşir qədim gürcü torpaqlarıdır. Bu ərazilərin gürcülərə məxsus olmasını XII-XIII əsrlərə məxsus Məryəm ana adına olan xac-kümbəzli məbədləri təstiqləyir.

Ermənilər tərəfindən 1918-ci ildə törədilən hallar onu göstərir ki, qonşu Ermənistan amansızcasına ərazilərimizi zəbt etməyə cəhd göstərirdi və buna nail də oldu. Həmin vaxtlar Ermənistanın nümayəndələri (Daşnak hökuməti) Tbilisi və Qori ərazilərinin boşaldılmasını tələb edirdilər. Ermənilər həmin vaxtlar Zeqvi körpüsünü də partlatdılar. Həmin vaxtlar baş verən bütün şeylər Rusiyanın mürtəcə qüvvələrinin köməkliyi ilə planlaşdırılırdı və həyata keçirilirdi.

Gürcülər, eləcə də ermənilər bilməlidirlər ki, 1918-ci ildə gürcülər ilə ermənilər arasında nələr baş verdi. Sözsüz ki, bu, erməni xalqının böyük səhvi idi. Gürcüstan bu müharibədə qalib gəldi. Gürcü qoşunu Ermənistan ərazisinə hücumu həyata keçirdi və İngiltərənin fəal şəkildə müdaxiləsi olmasa idi, güman ki, müharibə geniş xarakter alardı.

Yakob AXUAŞVİLİ

Gürcü dilindən tərcümə edən: Mirzə Məmməd oğlu

BORÇALININ BAYDAR KƏNDİ

Kırım haqqında tarixi-publisistik bir yazı hazırlayarkən təsadüfən bu qədim türk yurdunda Baydar adı ilə xeyli yaşayış məskənlərinə, çaylara, dağlara, yer adlarına rast gəldim. Məsələ ondadır ki, Borçalının ən qədim kəndlərindən olan Baydar mənim doğulub boya-başa çatdığım ata-ana yurumdur. Baydarın tarixi ilə bağlı bir neçə versiyalar mövcuddur.

Dünyada ən nəhəng kontinental imperiya yaratmış böyük monqol hökmdarı Çingizxanın oğlu Cağatayın (XIII əsr) Baydar və Cuci adlı iki övladı vardı. Baydar dəfələrlə İmperianın Qərb yürüşlərində (1236-1242) iştirak edib. Batı ilə birlikdə Kiyevi ələ keçirib. Əlahiddə korpusla Polşada döyüşüb, Krakovun işğalını həyata keçirib.

Versiyaların birinə görə, monqollar Kırımı işğal etdikdən sonra Çingizxanın nəvələri öz xanlıqlarını genişləndirmək məqsədilə Qafqaza kəşfiyyat xarakterli yürüşlər etməyə başladılar. Onlar Cənubi Qafqazın bakirə dağlarına, dəniz kimi ləpələnən çəmənliklərinə, büllur bulaqlarına, zəngin çaylarına heyran qalmışdılar. Baydar xan öz dəstəsi ilə Aran Borçalısının Xram və Kür çayları vadisində, Yağlıca yaylasında məskunlaşdı, oranı mal-qara üçün qışlaq seçdi. Xram çayının sahilində olan bir obanın yanında yurd saldı. (Sonralar buranı Baydar adlandırdı.) Cuci isə Dağ Borçalısına üz tutdu. Bərəkətli, qapqara torpaqları olan, sərin, təmiz havası insanı bihuş edən Daşırd (Kalinino) Aran Borçalısındakı elatın yaylaq yerlərində köç qurdu və burada bir oymağın – Cuci kəndinin (Cücəkənd) binasını qoydu.

Tarixin çox sərt qanunları var. Müəyyən bir tarixi dövrdə yaşayan insanlar əsrlər boyu beyinlərindəki o dövrün tarixi izlərini, qan yaddaşını heç vəchlə silə bilmirlər. İki qardaşın – böyük imperatorun nəvələrinin Borçalının dağ və aran hissələrində əsasını qoyduqları Baydar və Cücəkənd camaatı şəxsən mənim, mənim valideynlərimin, onların valideynlərinin və

i.ə. söylədiklərinə əsaslansaq, əsrlər boyu aralıq-dəyişikliyə məruz qalan, bir-birini öz doğmaları kimi itirib-axtarıblar. Dilləri də, ləhcələri də, adət-ənənələri də, hətta antropoloji göstəriciləri də oxşar və eyni olub.

Bu iki kəndin camaatı arasında elə qohumluq əlaqələri olub ki, onun tarixini heç kəs müəyyənləşdirə bilməyib – onlar sadəcə mehriban və çox yaxın olublar...

Digər versiyaya görə, Baydar kəndinin əsası XIV əsrdə Kırımdan didərgin düşən türk əsilli noqaylar tərəfindən qoyulub. 1360-cı ildə Ordada "Böyük Üsyan" alovlandı. Tayfalararası qanlı döyüşlərdə onlarla xan və hakimiyətə iddialı insanlar bir-birini öldürdülər. Güc və nüfuz sahibi olan Kırım xanı Mamay noqay tayfası Manqıtla düşmənçilik edirdi. Tarixi salnamələrə əsaslansaq, Mamay manqıtların Baydar adlı tayfasını məğlub edir və onları Qafqaza sürgün edir.

Qafqazda Baydarlıları yenə də dinc byraxmırlar. Bu dəfə onları başqa bir qəzəbli xan – Teymurləng (avropalılar ona Tamerlan deyirdilər) təhdid edir. Bu təhdidlərdən cana doyan Baydarlılar bir neçə on illər Qafqaz ətrafında köçərlik edir və nəhayət, tədricən oturaq həyata keçir və bu ərazilərdə bir neçə yaşayış məskəninə əsasını qoyurlar. Bunlardan biri də indiki Gürcüstan ərazisinin cənubunda yerləşən Borçalının Baydar kəndi idi.

Başqa bir versiyaya görə isə Baydarlılar Osmanlı imperiyasından köçürülmüşdü.

Maraqlıdır ki, Kırımda Baydar adı ilə bağlı onlarla kənd və yer adları qalmaqdadır. Onlardan bəzilərinə xatırlatmaq istəyirəm:

-Baydar – Polovinski rayonunun Kurqan vilayətində kənd.

-Baydar - Kuyedin rayonunun Perm vilayətində kənd.

-Baydar – Çerdinski rayonunun Perm vilayətində kənd.

-Baydar – Kırımın Orlinoe kəndinin əvvəlki adı.

Kırımın Simferopol rayonunda 1948-ci ilədək Yeni Baydar (hazırda Kolçuqin kənd soveti) kəndi mövcud idi. 2001-ci ilin siyahıyaalınmasına görə kənd əhalisinin sayı 1089 nəfər idi.

1954-1968-ci illərdə Simferopolun Kolçuqin, Bağçasarayın Tütüncülük və qədim tatar kəndi olan Caycurek (Sosnovka) kəndlərinin birləşməsi nəticəsində Yeni Baydar kəndi yaradıldı.

Krımда Baydar adı ilə bağlı olan onlarla kənd, çay, dağ vadisi, yayla və s. mövcuddur.

Baydar yaylası Kırım dağlarının ətəyində yerləşir.

Baydar boğazı - Baydar aşırımı (Baydarskiye vorota) Baydar dərəsindən (Kırımın İsveçrəsi) Kırımın cənub sahilinə doğru uzanan və Kırım dağlarından keçən dağ keçidində yerləşir. Çələbi dağı ilə Çxu-Bair dağı arasında yerləşir. Baydar aşırımında 1848-ci ildə Baydar Qapıları (Baydarskiye vorota) adlı gözəl arxitekturalı tikili inşa edilib.

Baydar Marneuli rayonu ərazisində, Xram çayının sahilində, Rustavi şəhərindən 11 km məsafədə, dağlar ətəyində, dəniz səviyyəsindən 330 metr yüksəklikdə yerləşir. Kənd Kürtlər, Aşağı Qullar, Yuxarı Qullar, Lejbədin, Qırıxlı, Böyük Muğanlı kəndləri ilə həmsərhəddir.

Zəruri qeyd:

Son vaxtlarda bəzi tarixçilər çox səhv olaraq "Baydar" adını "Padar" adı ilə eyniləşdirib guya bu sözün assimilyasiya olduğunu iddia edirlər və onların İrəndən köçdüklerini söyləyirlər. Həmin tarixçilərə üzümü tutub deyirəm: necə olur ki, Padar adı ilə onlarla yer və kənd adı mövcud olduğu halda, Borçalının "Baydar"-ı və Qaxın "Baydarlı"sı dəyişməz qalıb?!

Şərif KƏRİMLİ

BİR SİNƏDƏ İKİ ÜRƏK

Azərbaycan-Gürcüstan dostluq əlaqələri uzun illərin ağır sınağından çıxmış, tarixin keşməkeşli yollarında inamla addımlayaraq böyük və şərəfli bir yol keçib. Sevindirici haldır ki, bu dostluq telləri tarixi proseslərdə – yadellilərə qarşı mübarizədə daha da bərkimiş, ürəklərə yol açmış, əsl dostluq mücəssiməsinə çevrilib. Bu dostluğun kökləri çox qədim dövrlərə təsadüf edir. Məsəl var: ağac kök üstə pərvazlanır. Kök yaşayarsa, rüşələri daha dərinlərə işləyirsə onun budaqları, pöhrələri də bu kök üstə bərqərar olar. Eyni ilə cəmiyyətimizin də bu möhtəşəm ağaca bənzəri var. İnəm, əqidə, məslək olan yerdə ucalıq və qələbə var. Gürcüstan ərazisində öz ata-baba torpaqlarında tarix boyu həyat sürmüş azərbaycanlı soydaşlarımız qardaş gürcü xalqı ilə daim ünsiyyətdə olmuş, tarixin bütün dövrlərində gürcü xalqı ilə çiyin-çiyinə yaşayıblar. Onlar Gürcüstanda dövlətçiliyin qorunması, möhkəmləndirilməsi və daha da inkişaf etməsi uğrunda mübarizədə fəal iştirak etmiş, lazım gələrsə, bu yolda öz canlarından belə keçmişlər. Müntəzəm olaraq hər iki xalqın toplumu uzun illər bir-birinə arxa olmuş, lazım gəldikdə, ehtiyac olduqda bir-birinin dadına yetmiş, sevincini, xeyir və şərini, qəm və kədərini bölüşmüşlər.

Hər bir xalqın özünəməxsus tarixi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı, incəsənəti, əxlaqı, mənəvi dəyərləri və s. spesifik xüsusiyyətləri vardır. Onların tarixinin və mədəniyyətinin zənginliyi ilkin növbədə onun ərsəyə çatdırdığı, etap-etap yetişdirdiyi böyük və təkzibolunmaz şəxslərlə üzvi surətdə bağlıdır. Bu cür tarixi simalar isə hər zaman xalqın nəzərində daha işıqlı, nurlu, daha müqəddəs varlığa çevrilir, onların yaddaşına həmişəlik həkk edilir. Bu baxımdan gürcü xalqının da möhtəşəm və şərəfli tarixi keçmişi mövcuddur. Təkcə Güney Qafqazda deyil, ümumən bütün dünyada sivilizasiya məkanlarından biri kimi yaddaşlara həkk edilmiş Gürcüstan bəşər mədəniyyətinə Ş. Rustaveli, Qurucu David, İlya Çavcavadze və başqa bir çox dünya şöhrətli nəhəng simalar bəxş edib.

Müdrliklərimiz çox haqlı olaraq ədəbiyyatı xalqlar arasında da "mənavi körpü" adlandırırlar. Məhz həmin mənavi körpüdür bugünkü qardaşlıq əlaqəmizin kök sütunları 1400 yaşlı "Dədə Qorqud" dastanımıza diqqət yetirin. Görün Başaçaq adlandırılan Gürcüstanın əzəmətli Tatiani və Tuman qalalarından, azərbaycanlılarla birgə düşməyə qarşı qətiyyətlə mübarizə aparan gürcü döyüşçülərinin hünər və cəsarətindən necə məhəbbətlə söhbət açılır. Azərbaycanlı yazıçıların qələmindən pöhrələnmiş "Şeyx Sənan", "Aşıq Qərib", "Şəhriyar", "Aşıq Məhəmməd və gürcü qızı" əsərlərində olayların cərəyan etdiyi ərazilər Gürcüstanın cənnətməkan torpaqlarıdır. Hələ XII əsrdə Tbilisidə keçirilən saray ədəbi məclislərində yaxından iştirak edən böyük Azərbaycan Şairi Xaqani öz qəzəl və məsnəvilərində dost ölkənin əsrarəngiz təbiətini, gürcü xalqının mədəniyyətini, hünər və rəşadətini, dostu sədaqətini ilhamla tərənnüm edib.

Haqq və ədalət keşikçisi adlandırılan gürcü hökmdarı Demetrenin vaxtsız vəfatı həmin dövrdə yaşayıb-yaratmış məşhur Azərbaycan şairi Fikrət Şirvanini elə sarsıtmışdı ki, hətta ona kədərli bir qəsidə də həsr etmişdi. Dahi Nizami Gəncəvi də öz "Xəmsə"sində bu dost diyarı Tanrının Yer kürəsinə ən qiymətli tövhəsi, dünyanın cənnəti, onun sakinlərini isə mələk simalı insanlar adlandırmışdı. Onun "Leyli və Məcnun", "Xosrov və Şirin" əsərləri gürcü dilinə tərcümə olunaraq xalqa ərnağan edilmişdi. Məşhur "Koroğlu" eposundakı Gürcüoğlu obrazı da xalqımız arasındakı tarixi dostluq əlaqələrinin sarsılmazlığından xəbər verir. Maraqlıdır ki, bu qəhrəmanlıq dastanını XVI əsrdə ilk dəfə tərcümə edib öz xalqı arasında yayan da məhz gürcü yazıçıları olub. IX əsrdə yaşayıb –yaratmış məşhur gürcü şairi İoane Şabanizdzenin Babək hərəkətinin tərənnümünə həsr etdiyi poema ömrü azadlıq və müstəqillik uğrunda mübarizə meydanlarında keçmiş dost ölkənin oxucuları tərəfindən bu gün də böyük maraqla qarşılanmaqdadır. XVIII əsr Azərbaycan poeziyasının ən görkəmli və tanınmış nümayəndələrindən biri olan Molla Vəli Vidadi uzun müddət Tbilisidə vali sarayında yaşamış və dost ölkənin əsrarəngiz gözəllikləri, qardaş xalqın yüksək mənavi aləmi haqqında bir sıra qiymətli əsərlər yaradıb

Molla Pənah Vaqif də Gürcüstanla sıx bağlı olmuş "Mərhaba, Tiflis imiş cənnəti dünya yerinin" -deyə onu məhəbbətlə vəsf edib. Gürcü şairi Şalva Abaxidze yazır: "Bu dostluq bir ənənə halını almış, əsrlərdən əsrlərə getdikcə möhkəmlənmiş, xalqımızın nəsilərdən-nəsilərə verdiyi poetik estafetə çevrilib. (Şalva Abaxidze "Poeti vse odnoy krovi...", "Zarya Vostoka" qəzeti, 28 sentyabr 1967-ci il).

Xalqımız və ölkələrimiz arasında qurulan dostluq körpüsünün daha da möhkəmlənməsi üçün hər iki xalqın birliyi və vəhdəti daha çox gərəklidir. Gücümüz – Birliyimizin təzahürüdür. Birliyimiz – Gücümüzdür. Gürcü və Azərbaycan xalqlarının taleləri tarixən bir-biri ilə sıx bağlı olmuşdur. Bu isə onların sosial həyatında, məişətində, adət və ənənələrində oxşar cəhətlərin yaranmasına gətirib çıxarıb. Hər iki xalqın nümayəndələri bir çox əsrlər boyu yadelli işğalçılara qarşı birgə mübarizə aparmış, öz istiqlaliyyətini, azadlığını qoruyub saxlayıb. Əlbəttə, siyasi və iqtisadi əlaqələr hər iki xalq arasında ədəbi-mədəni əlaqələrin də tərəqqisinə səbəb olmuşdur. Gürcü xalqının bir çox söz nəhənglərinin əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş, oxucuların rəğbətini qazana bilib. İrakli Abaşidzenin, Karlo Kaladzenin, Revaz Margianinin, Muxran Macavarianinin və s. dilimizə tərcümə olunmuş əsərləri bunun bariz nümunəsidir. Görkəmli gürcü şairi İrakli Abaşidzenin "Dmanisi daşları" şeirinə nəzər salaq. Dmanisi (Başkeçid) rayonu Gürcüstan Respublikasının Türkiyə və Ermənistanla həmsərhəd olan ucqar dağ rayonlarından biridir. Bu rayonun əhalisi əsasən heyvandarlıq, anıçılıq və bəzi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşguldur. Burada bir çox tarixi abidələr də mövcuddur. Tarixin özü qədər yaşı olan bu abidələrin sorağını alan məşhur gürcü şairi bu yurda baş çəkər və heyratını gizlədə bilmir. Bu qala darvazalarının möcüzəsi, sirri, dünyanın daş yaddaşı, bu günün açılmayan salnaməsinə çevrilən ötən əsrlərdən soruq verən bu daş abidələr onu rıqqətə gətirir, ruhunu təzələyir və "Dmanisi daşları" şeirini oxuculara ərnağan edir. Bu, Azərbaycan-Gürcü dostluğunun bariz nümunəsi kimi də qiymətləndirilə bilər.

*Burda dağlar- ağsaqqallar
Bardaş qurub oturmaqda
Babalara oxşayıblar.
Çən, dumanı kəmərim kimi
Bellərinə qurşayıblar.*

*Burda hər bir qala daşı-
Babaların daş yaddaşı
Tarixlərə soraq olub,
Dünənə çıraq olub.
Yaddaşıma büküldür.
Neçə qanlı vuruşlarda
Od, alovda ütülüdür.*

("Azərbaycan" jurnalı № 9, 1987-ci il.

Tərcümə: Dilsuz Musayev)

Gürcü poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri Revaz Margiani "Azərbaycanlı dostlarıma" adlı şeirində Bakılı dostları üçün danıxdığını, onların xiffətini çəkdiyini, qurub yaradan insanların əzmkarlığını, Ana Kürün nəğməsinə, Mingəçevir su elektrik stansiyasını, Xəzər dənizində uçan neft buruqlarını, Rustavi və Sumqayıt şəhərlərinin doğmalaşmasını, Ritsanın zümrüd dalğaları tək Göygölün saf sularının doğmalığını, Vətən sevgisini, dostluq duyğularını şairənə bir dildə qələmə alır:

*Üçə gün keçibdir sanki o vaxtdan,
Sizdən ayrılalı qəlbim kövrəlib.
Bu dostluq bağında hey zaman-zaman
Neçə nəğmə dinib, arzu göyərilib.*

*Yenə dinləyirəm nəğməkar Kürü,
Daha qəm selindən qalmayıb əsər.
Günəşdən nur alan Mingəçeviri
Günəş hərarəti arzular həzər.*

*Ana Kür həyatda nələr görməyib-
İnləyib, sızlayıb, haray qoparıb.*

*Məni arzuların qanadlarında
Neçə yol sizlərə mehman aparıb.*

*Dəniz buruqları çıxmaz yadımdan,
Kükrəyər Xəzərdə bir şalalə tək.
Burda insanlar var – igid, qəhrəman,
İsə qəlbləri xoş arzu, dilək.*

*Ellər doğmalaşib, dost-qardaş olub,
Çağlayan çeşmədir hər yanda həyat.
Qəlbimdə həmişə qoşa ucalıb,
Bizim Rustaviylə sizin Sumqayıt.*

*Gəzdim diyar-diyar çölü-çəmənə,
Vətən sevgisiylə könlüm isindi.
Kəhrəbə sümbüllər məst etdi məni.
İgidlər gözümdə bir dağa döndü.*

*Duydum gül ətrini dağlar qoymunda,
Lələsi, nərgizi- bir yanar ürək.
Doğmadır Göy gölün saf suları da
Ritsanın o zümrüd dalğaları tək.*

*...Gəlməz hünəriniz hesaba, saya,
Fəxr edir sizinlə anamız Vətən.
Əbədi bəzəksiz siz bu dünyaya,
Əhsən, bu qeyrətə, dostluğa, əhsən!*

("Azərbaycan" jurnalı №2, 1984-cü il.

Tərcümə: Dilsuz Musayev)

Eləcə də gürcü oxucularına Azərbaycan ədəbiyyatının böyük söz dühalı Səməd Vurğunun, Süleyman Rüstəmin, Mirzə İbrahimovun, Rəsul Rzanın və bir çoxlarının adları doğmadır, əzizdir. Azərbaycan dramaturgiyasının banisi, görkəmli mütəfəkkir, materialist filosof Mirzə Fətəli Axundov Tiflisdə yaşayıb yaradıb. O, gürcü milli dramaturgiyasının banisi olan

Georgi Eristavi ilə səmimi dostluq edib. Gürcü xalqı böyük Mirzə Fətəlinin xatirəsini müqəddəs tutmuş, onun şəxsiyyətinə və yaradıcılığına həmişə hörmət bəsləyib. 1982-ci ildə Tbilisidə onun abidəsi açılmış, yazıcının yaşadığı mənzil iki qonşu xalqın dostluq rəmzinə çevrilib. 66 illik ömrünün 44 ilini Tbilisidə keçirmiş Mirzə Fətəli Axundzadə özünün məşhur əsərlərini məhz bu mühitdə yaradıb. Onun "Lənkəran xanının vəzir" komik əsərinin ilk dəfə Akaki Seretelinin tərcüməsində Gürcüstanda tamaşaya qoyulması mədəni əlaqələrimizin diqqətəlayiq nümunələrindəndir. XIX əsrin əvvəllərində Cəlil Məmmədquluzadənin məşhur "Molla Nəsrəddin" jurnalı ilk dəfə Tbilisidə yayılmağa başlayıb. Həmin vaxtlarda yaşamış görkəmli gürcü şairi Nikolaz Barataşvili də ömrünün ən gözəl illərini Naxçıvanda və Gəncədə keçirmiş, xalqımızın hüner və rəşadəti barədə özünün bir çox əsərlərini qələmə alıb Gürcü dilində nəşr olunmuş "Azərbaycan folkloru", "Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası", "Azərbaycan hekayələri", "Azərbaycan şairləri", "Dostluq təranələri", həmçinin Azərbaycan dilində nəşr edilmiş "Gürcü ədəbiyyatı nümunələri", "qardaşlıq", "Dost nəğmələri", "Sevdim Azərbaycanı", "Bir sinədə iki ürək", "Kür Xəzərə qovuşur", "Ərmağan" və digər toplular milli ədəbiyyatımızın qardaşlaşmasının əyani sübutudur.

Azərbaycan- Gürcüstan yazıçılarının ədəbi əlaqələri, qırılmaz dostluq telləri daim inkişaf edir. Müasir dünyada yeni və rəngarəng duyğularla daha da zənginləşir. Mehriban və sarsılmaz dostluq ənənələri davam etdirilərək yaddaşlara köçür və onu daha da rəvnəqləndirir. 1939-cu ilin may ayında Gürcü yazıçılarının – Pavlo Paşvilinin, Titsian Tabidzenin, İosif Qrişəşvilinin Bakı şəhərinə, həmin ilin iyun ayında isə Azərbaycan yazıçılarının – Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin, Süleyman Sani Axundovun, Abdulla Şaiqin, Əhməd Cavadın, Mikayıl Müşfiqin, Süleyman Rüstəmin, Səməd Vurğunun, Məmməd Rahimin, Cəfər Cabbarlının Tbilisi şəhərinə dostluq səfəri iki xalqın ictimai və ədəbi həyatında böyük hadisəyə çevrilmişdi. Xalq şairi Süleyman Rüstəm bu səfərdən təsirlənərək yazırdı:

*Torpağına basdım ayaq,
Güldü könül, güldü dodaq.
Qoynun meşə, ətrafın dağ,
Yox başında duman, Tiflis.*

*Açdın mənə ürəyini,
Gördüm sonsuz diləyini,
Sənin bu duz-çörəyini
Unutmaram bir an, Tiflis.*

Azərbaycanın görkəmli xalq şairi, yaradıcılığına və imzasına böyük hörmət bəslədiyim nəsil-dən-nəslə ötürülən bu dostluq ənənəsi barədə Məmməd Araz "Kür məcrası kimi..." məqaləsində yazır: "Bu iki xalqın tarixə "məlum olmayan" elə dostluq, qonşuluq münasibətləri, toy-yas mərasimləri, get-gəlləri var ki, bunların çoxunu xalq özünün mərasimdə, bayatısında ifadə edib, daşa-torpağa yazıb. "Gürcü adı", "gürcü məclisi", "gürcü adət-ənənəsi" ilə bağlı onlarla məsələlər, atalar sözləri və s. mövcuddur".

Azərbaycan və Gürcüstan əlaqələri, münasibətləri, qardaşlıq və dostluq telləri qırılmaz tellər üzərində bərqərar olub. Təsədüfi deyildir ki, Tbilisi şəhərində küçələrdən birinə Bakı, Bakıda isə Tbilisi adı ilə yadda qalan prospekt mövcuddur. Bu da hər iki xalq arasında ədəbi-bədii, iqtisadi dostluqdan əlavə daha geniş yaxınlaşmaya, şəhərlər arasında daha dinamik münasibətlərin qurulmasına və inkişafına səbəb olur. Bu, dostluq əlaqələrinin əsas və mühüm tərkib hissəsi kimi həmişəyaşar amillərdən biridir. İki xalq arasında dostluğun və qardaşlığın bariz təzahürüdür.

Ədəbiyyatımızın dostu, İ. Muçabeli adına mükafatın laureatı, "Azərbaycan bayatıları"nın və "Koroğlu" dastanının məhir bilicisi və tərcüməçisi Zəzva Medulaşvilinin, Leyla Eradzenin, mərhum tədqiqatçı-alim Dilarə Əliyevanın xidmətləri bö-

yük diqqət və hörmətə layıqdır. Bu dostluq körpüsü uzun illərin sınağından keçmiş, keşməkeşli, enişli-yoxuşlu bir ömür yaayıb. Son illərdə isə onun dayaqları daha da möhkəmlənmiş, hər iki xalqın həm ictimai, həm siyasi, həm də mənəvi həyatında böyük rol oynayıb.

Həm Gürcüstan, həm də Azərbaycanın hər bir vətəndaşı bu dostluğu əziz tutur, qədrini bilir və göz bəbəyi kimi qorumağı özünə müqəddəs borc bilir. Ümid edirik ki, hər iki xalq arasında olan münasibətlər bütün istiqamətlərdə daha da zənginləşəcək, inkişaf edib dərinləşəcəkdir. Lakin bu körpünün möhkəm dayaqları üzərində qurulması görünür kimlərsə qane etmir. Etiraf edək ki, Qamsaxurdiya hakimiyyəti zamanı Gürcüstanda ictimai-siyasi durum, iki qardaş xalq arasında qarşıdurma səviyyəsinə çatıb. Təəssüf ki, bu hadisələrin gərginləşməsində gürcü soyadını qəbul etmiş erməni mənşəli adamlarla bəhəm, mərhum yazıçımız İsmayıl Şıxlı demişkən, "Sapı özü-müzdən olan baltalar" da az deyildi. Gürcüstanda Qamsaxurdiya hakimiyyəti dövründə nələr baş verdi. Hətta rəsmi dövlət qəzetlərində, kütləvi informasiya vasitələrində açıq-aşkar azərbaycanlılar haqqında olduqca neqativ, heç bir məntiqə sığmayan, qərəzli və məkrli yazılar dərc olunur, onlar "qonaq" kimi qələmə verilirdi. Bu, o vaxtki Gürcüstan dövlətinin mövqeyi idi. Bunun ardınca qərəzlər, talanlar, sonra isə kənd və rayonların boşaldılma prosesi... Bu faciənin qarşısı nəhayət ki, alındı. Hər şey axarına düşdü. Qovulanların əksəriyyəti el-obasına, kənd-kəşəyinə qayıda bildi. Bu da söz yox ki, indiki Azərbaycan və Gürcüstan rəhbərlərinin birgə səyi, şəxsi dostluq münasibətlərinin bariz təntənəsi idi. Hadisələrin axarı müsbət məcraya yönəldi, necə deyərlər, sular durulmağa başladı...

Azərbaycan-Gürcüstan ədəbi, ictimai-siyasi dostluq və qardaşlıq əlaqələrinin inkişaf etdirilməsində və daha da dərinləşməsində orada yaşamış indi də yaşayan görkəmli simaların, sənət adamlarının fəaliyyəti təkzibolunmazdır. Borçalı tarixin bütün dövrlərində türk əxlaqı və mədəniyyətinin beşiyi olub. Min illər boyu Borçalı oğlu dilində türküsü və şərqisi, əlində

qopuzu və qılıncı tarix səhnəsindən düşməmişdir. Borçalı qədim mədəniyyəti ilə Qərb və Şərq arasındakı uluslarda öz dəst-xəttini qoymuşdur. Nəcib və həssas qəlblı insanlar yetişdirən bu vətən parçası həm də əfsanəvi dahilər və müdriklər diyarı kimi məşhurdur. Mirzə Cəfər Topçubaşov, Əlimərdan bəy Topçubaşov, Nəriman Nərimanov, Ömər Faiq Nəmanzadə, Abdulla Şaiq, Zəhid Xəlilov, Həsən Həsənov, aşiq Hüseyn Saraçlı, Xındı Məmməd, Aşiq Əmrəh, Aşiq Kamandar və onlarla digər tanınmış ziyalılarımız, sənətkarlarımız bu elin, obanın yetirmələridir.

Eduard Şevardnadze və Heydər Əliyevin hakimiyyətdə olduqları zaman onların şəxsi səyi və təşəbbüsü nəticəsində Gürcüstan dövlətinin hüquq-mühafizə orqanlarının Borçalıda və ona bitişik ərazidə fəaliyyəti artdı və burada hökm sürən kriminogen özbaşınalığa qarşı ciddi əməliyyatlar keçirildi.

Zaman keçdikcə Azərbaycan və Gürcüstan xalqlarının monolit birliyə çevrilən dostluq və qardaşlıq əlaqələri yazıçıların əsərlərini yeni mövzularla zənginləşdirib. Gürcü yazıçısı Denna Şengeliyanın "Bakı", jurnalist Vano Sulikidzenin "Gürcü yazıçıları Bakıda" adlı yol qeydlərində də dostluq səfərinin təəssüratları məhəbbətlə qələmə alınıb. Bakı görüşləri gürcü şairlərinin yaradıcılığına təsirsiz qalmayıb. Valerian Qaprindaşvilinin "Bakı", Simon Çikovaninin "Qız qalası", Georgi Leonidzenin "Azərbaycan şairlərinə" şeirlərində gürcü xalqının ən nəcib, müqəddəs dostluq duyğuları tərənnüm olunmuşdur. Georgi Leonidze Azərbaycan şairlərinə xitabən yazırdı:

*Bizə həmdəm oldu dostluq, məhəbbət,
Bir an ayrılmağı yaradan ellər,
Getdi birdəfəlik əsarət, möhnət,
Bizi gələcəyə səslədi illər...*

(Tərcümə: Əflatun Saraçlı)

Azərbaycan xalq yazıçısı, akademik Mirzə İbrahimov "Gözəl Gürcüstan" məqaləsində yazır: "Gürcüstanın havası,

suyu, uca dağları, yaşıl meşə və bağları gözəldir. Yerin üstündə təbiət onu sanki bir parça zümrüd kimi yaradıb. Bu tarix məğrur ruhlu, dönməz ürəkli bir xalqın azadlıq və yaxşı həyat uğrunda əsrlər boyu davam etmiş qəhrəmanlıq mübarizəsindən ibarətdir. Gürcüstan yollarında uca dağların zirvəsində tikilmiş qalalara, müxtəlif sənət abidələrinə tez-tez rast gəlicən. Keçmişin ağır zülm şəraitində belə xalqın böyük yaradıcı dühası susmayıb. Bütün bunlar gürcü qardaşlarımızın üzərində həqiqi iftixar hissi oyadır.”

Mirzə İbrahimovun müşahidə etdiyi ürəkəcan hadisələrdə iki xalqın bir-birinə bağlılığını sübut edən tarixi əlaqələri, oxşarlıqları da gözdən qaçmayıb. O, Gürcüstanda Qori Şəhərindəki seminariyanı görəndə Cəlil Məmmədquluzadə, Firudin bəy Köçərli, Nəriman Nərimanov, Üzeyir bəy Hacıbəyli kimi Azərbaycanın siyasi, elm, maarif və mədəniyyət xadimlərinin tərbiyə aldıkları elm ocağı qarşısında heyətlə yazır: “Bu sadə bina gürcü və Azərbaycan xalqının keçmiş mədəni əlaqələrini, tarixi qardaşlığını xəyalımızda canlandırır... Gürcüstandan biz ən yüksək hisslərlə ayrıldıq. Ürəyimizdə qardaş gürcü xalqına təşəkkür edirik, bizə müstəsna hörmət və məhəbbət göstərdilər. Gürcülər dostluğa, qardaşlığa, səadətə layiq xalqdır”.

Azərbaycan- Gürcüstan maarifçi və dostluq əlaqələrinin daha da inkişaf edib dərinləşməsində Gürcüstanda fəaliyyət göstərən Qori Müəllimlər Seminariyasının müstəsna əhəmiyyəti vardır. Orada təhsil alan seminaristlər arasında gələcəyin böyük ictimai və siyasi xadimləri olan həmyerlimiz, Tbilisi şəhərində anadan olmuş Nəriman Nərimanov və İosif Stalin də olmuşdur. Stalin hələ seminariyada təhsil alarkən “Soso” təxəllüsü ilə şeirlər yazıb. N. Nərimanova xüsusi hörmət və ehtiram göstərilirdi. Onun hadisələrə münasibəti və güclü yazıçı təxəyyülü hamını məftun etmişdi. Təsədüfi deyildir ki, Qori şəhərində seminariyaya gedən küçə Nəriman Nərimanovun adını daşıyırdı. Lakin Qori sakinlərinə məlum olmayan səbəblərə görə 1932-ci ildə o küçənin adını dəyişib “Kutaisi” qoydular. Beləliklə, böyük dahinin adı belə ləğv olunub təcridən yaddaşlardan

silindi. Sözsüz ki, bu “dəyişiklik” SSRİ-nin rəhbərliyinin “saman altından su yeritmək” siyasətinin tərkib hissəsi idi.

1917-ci ildə Qori Müəllimlər seminariyasının Azərbaycan şöbəsinə görkəmli pedaqoq və maarifçi olan Firudin bəy Köçərli təyin olunur. Firudin bəy hərtərəfli hazırlığa malik və dəyərli bir ziyalı kimi tanınırdı, müəllim və seminaristlərin dərin rəğbətini qazanmışdı. Onun pedaqoji fəaliyyəti barədə Mixail Stepanoviç belə yazır: “O, böyük qardaşım İsidorla bir sinifdə oxumuşdu. Bu yolun o tayında yaşayırdı. Tez-tez bizə qonaq gəlirdi. Müsəlman bayramlarında bizi evinə dəvət edərdi, ailəlikcə gedərdik. Anam, Səba xanımın (Badisəba xanım) bəşirdiyi ləzzətli plovu, dolma və xəngəli çox xoşlardı.

Mən 1907-ci ildə seminariyanın aşağı ehtiyat sinfinə qəbul olunub, oranı 1912-ci ildə bitirdim. İki ayda bir dəfə Firudin bəy Köçərli bizim xristian şöbəsinə gələr, Azərbaycan və Şərq ədəbiyyatından mühazirə oxuyardı. Alim-pedaqoq kimi elm aləmində tanınan Firudin bəyi həm də Tiflisdəki ali məktəblərə və gimnaziyalara mühazirə oxumağa dəvət edərdilər.

Firudin bəy Köçərli gürcü dilində sərbəst danışa bilirdi. O, qardaşlarımızla, gürcü dili müəllimi, yazıçı Niko Lomauri, Luka, Baçana və Tedo Razikaşvili qardaşları ilə gürcücə danışardı. İstər Qori camaatı və istərsə də seminariyada təhsil alan gürcü uşaqları Firudin bəyə böyük hörmət bəslər, ona ehtiram göstərərdilər”.

Hörmətli gürcü şairi Vaja Pşavelinin kiçik qardaşı, əsl adı və soyadı Niko Pavloviç Razikaşvili olan bu gürcü şairi Firudin bəy Köçərli ilə seminariyada bir sinifdə oxuyurdu. O “Bacana” təxəllüsü ilə şeirlər yazırdı, Bacana seminariyanın sonuncu kursunu bitirərkən “Qardaşım Köçərliyə” adlı şeirini dərs vaxtı yazıb Firudin bəyə ötürərək şeirin üstünə belə bir dərkənar qoyur:

“Bu şeir bizim dostluğumuzun rəmzi kimi həmişəlik sənə yadigar qalsın”. Firudin bəyə hədsiz məhəbbət, qardaşlıq sevgisi hər iki xalq arasında qırılmaz və sarsılmaz dostluq əlaqələrinə, dostluq tellərinə çevrilir. Ömürləri boyu bu münasibətlərin daha da genişlənməsi uğrunda fəal mübarizə aparırlar.

Aşağıdakı misralar bu ulu və tükənməz dostluğun bariz təzahürü kimi diqqətə layiqdir, həmişə yaşardır :

*Gəl mənə həyan ol, sevinsin ürək,
Dar gündə arxadı qardaş qardaşa .
Sözümüz, sirrimiz bir olsun gərək,
Uca dağlar kimi dayanaq qoşa .*

*Bilirəm, köksündə çırpınan ürək
Nəcibdi, təmizdi, sən mənə sirdaş!
Bu kiçik şeirimi ümid rəmzitək,
Qardaşlıq rəmzitək qəbul et, qardaş.*

(Tərcümə: Əlixan Binnətoğlu)

Rus impeiyası, rus çarizmi əyalətlərdə və daxildə get-gedə dayaqlarını itirir, süqut edirdi. Belə bir vaxtda Firudin bəyin və bütün Azərbaycan ziyalılarının Qori müəllimlər seminariyasının Qazaxa köçürülməsi baş tutdu. Həmin gün 1918- ci il iyun ayı Firudin bəy Qori sakinləri qarşısında çıxış edərək demişdir: "Azərbaycanlı seminaristlər Qoridə özlərinin gənclik illərini keçirmişlər. Onlar Gürcüstan və gürcülər haqqında ən yaxşı təəssüratla gedirlər. Gürcüstan Azərbaycanın bir çox mədəniyyət xadimlərinin mənəvi vətəni olmuşdur. Belə vətəni unutmaq olarmı? Mən Gürcüstan və Qori şəhərinin sakinlərinə səmimi münasibətlər üçün dərin minnətdarlığımı bildirirəm".

Qori Müəllimlər Seminariyası Azərbaycan və Gürcüstan xalqları arasında möhtəşəm və tarixi bir abidədir. Lakin o vaxtkı Gürcüstan rəhbərliyi bu tarixi abidəni qoruya bilmədi, 1968-ci ildə həmin seminariyanın binası yerlə yeksan edildi, yerində isə məktəb binası tikildi. Qori Müəllimlər Seminariyası ilə bağlı insanlar arasında yalnız şirin xatirələr, kövrək duyğular yaşayır. Bu başqa bir araşdırmanın mövzudur. Axı seminariyaya Firudin bəy 24 il rəhbərlik etmiş, seminaristlərə dərs demiş, onların parlaq və gələcəyi üçün həyatını belə əsirgəməyib.

Beləliklə, bəzi neqativ faktlar nəzərə alınmazsa Qori Müəllimlər Seminariyası nəinki seminaristlərin bir mütəxəssis kimi yetişməsində, ərsəyə çatmasında, maarifçilik ideyalarının

həyata keçməsində mühüm rol oynamış, eyni zamanda iki qardaş xalq arasında dostluq rəmzinə, dostluq körpüsünə çevrilib.

Xalq şairi, oxucuların sevimlisi Əhməd Cəmil də dəfələrlə Gürcüstanda olmuşdur. Surami silsiləsinin hər iki ətəyndəki əsrarəngiz gözəlliyi möhtəşəm memarlıq abidələri, dünənimizin daş yaddaşı, qədim qalaları, Kür, Araqva, Alazan çayları, könül oxşayan gur şələlələri onu heyran etmişdi. "Tbilisinin füsunkar gözəlliyi, yaşıllığa qərq olmuş Batuminin sahil mənzərələri, yaz vaxtı Kutaisidə çiçəklənən bağların ətri, qədim Qori qalasının əzəməti, yayda Bakurianiyə qalxan qatarn keçdiyi dərələri, Bakurianinin, Manqalisin səfalı şamlıqları, Borjominin, Sıxaltubonun şəfaverici suları "onda xoş, heç vaxt yadan çıxmayan, həmişə yaddaşında yaşayan xoş ovqatlı duyğular oyadıb. Bütün fəsillərdə gözəl olan Gürcüstan onu valeh edib, sözün əsl mənasında onun vurğunu olub.

Gürcü ədəbiyyatının tanınmış yazıçılarından olan Qomelinin, Haziranın, İvane Meedlişvilinin, Aleksandre Kazbeqinin xalqımızın qəhrəman oğlu Qaçaq Kərəmə həsr etdikləri əsərlər gürcü xalqının qədim və zəngin tariximizə, milli qəhrəmanlığımıza olan hədsiz sevginin bariz nümunəsidir. Azərbaycanın iqtisadi, ictimai və sosial vəziyyəti ilə bağlı da gürcü ədəbiyyatında bir sıra dəyərli və qiymətli əsərlər meydana çıxıb. Mixail Cavaxaşvilinin bir çox samballı əsərlərində Borçalı türkcəsinin milli adət və ənənələri yaşadıkları millətlə qırılmaz dostluq əlaqələri öz geniş və dolğun bədii ifadə vasitəsinə tapıb. Onun "Günahsız Abdulla" hekayəsi gürcü ədəbiyyatının ən dəyərli əsərləri sırasındadır. XIX əsrin ilk illərindən başlayaraq Tbilisi Cənubi Qafqazın inqilabi mədəniyyət mərkəzi olmaqla yanaşı, eyni zamanda Azərbaycan və gürcü xalqlarının dostluq və qardaşlıq məbədinə çevrilib. Abbasqulu Ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundzadə, Mirzə Şəfi Vazeh kimi dəyərli sənətkarlarımız bir yandan Tbilisi mühitinin təsiri ilə daha da inkişaf etmiş, digər tərəfdən bu mühitə öz dəyərli töhvələrini vermişlər.

1993-cü ildə xalqın istəyi ilə hakimiyyətə gələn Ulu Öndər Heydər Əliyev Gürcüstanla münasibətlərin siyasi, iqtisadi, humanitar və digər sahələrdə inkişaf etdirilməsini mühüm vəzifə kimi qarşıya qoydu, Gürcüstanla ikitərəfli əlaqələrin genişləndirilməsi istiqamətində çox mühüm addımlar atdı. 1995-ci ilin fevralında Bakıda Gürcüstan səfirliyinin, 1996-cı ilin martında isə Tbilisidə Azərbaycan səfirliyinin açılışı ikitərəfli əlaqələrin inkişafına və möhkəmlənməsinə əlavə təkan verdi. Azərbaycan ən ağır günlərdə belə Gürcüstana qardaşlıq yardımı göstərən dövlət olub. Qışın qarlı-şaxtalı günlərində Azərbaycan qardaş ölkəni qazla təmin etməsini Gürcüstan rəhbərliyi və qardaş gürcü xalqı həmişə minnətdarlıqla xatırlayır. Bu, yalnız strateji tərəfdarlığın nəticəsi deyil, həm də əsl dostluq və qardaşlığın təzahürü idi. Təsədüfi deyildir ki, bu gün Gürcüstanın təbii qaza olan tələbatının 70 faizini məhz Azərbaycan ödəyir.

1996-cı ildə müstəqil dövlətin rəhbəri kimi Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Gürcüstana işgüzar səfəri ilə iki ölkə arasında münasibətlərin yeni mərhələsi başlandı. Azərbaycan Prezidentinin bu tarixi səfəri zamanı Azərbaycan-Gürcüstan arasında "Qafqaz" regionunda Sülh, Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq barədə "Bəyannamə, "Dostluq, Əməkdaşlıq və Qarşılıqlı Təhlükəsizliyin möhkəmlənməsi haqqında" müqavilə, habelə "Neft nəqlinin yeni vəsaitlərinin işlənilib hazırlanması və belə vasitələrin köməyi ilə neftin Gürcüstan ərazisindən nəqli haqqında saziş" imzalandı. İki dövlət arasında münasibətlərin yaxşılaşmasını, daha da inkişaf edib dərinləşməsinə zəruri edən səbəblərdən ən başlıcası iqtisadi səbəblərlə bağlı idi. Məhz iqtisadi faktor, xüsusilə, neft kəməri bu münasibətlərin yaxşılaşmasını dqtə edirdi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin dediyi kimi: "Gürcüstan – Azərbaycan əlaqələri artıq regional çərçivədən çıxıb və bu gün bizim birgə təşəbbüslərimiz beynəlxalq əhəmiyyətə malikdir. Siyasi əlaqələrimiz çox yüksək səviyyədədir. Qarşılıqlı səfərlər mütəmadi qaydada həyata ke-

çirilir. Çox şadam ki, Azərbaycan şirkətləri Gürcüstana iqtisadi sahədə böyük həcmdə investisiyalar qoyurlar. Bu investisiyalara böyük gələcəyi var. Aramızda olan mal dövriyyəsi sürətlə artır və gələcəkdə də artacaq. Həqiqətən də, Azərbaycan Gürcüstanda əsas investor və kreditor ölkələrdən biridir.

Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun tikintisi və Bakı-Batumi hava reysinin inşaat layihəsinin icrası da uğurla davam etməkdədir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz bir çox siyasi, iqtisadi, mədəni, ədəbi məsələlər Azərbaycan – Gürcüstan əlaqələrinin yalnız cüzi bir hissəsini təşkil edir. Söz yox ki, yaşı tarixin özü qədər qədim olan bu dostluğun inkişafı barədə qalın –qalın kitablar yazmaq olar və yazılır da. Ümumi qənaət kimi deyə bilərik ki, bu dostluq əlaqələrinin bağlantıları möhkəm və uzun illərin sınağından inamla çıxıb. Bu dostluq körpüsünün dayaqları nə qədər möhkəm və möhtəşəmdirsə, zamanın sərt sınaqlarından ləyaqətlə çıxacaq və bir sənədə iki ürək kimi daim döyünəcək, gələcək nəsillər də bu birliyi, bu qardaşlığı daim bir-birinə ötürüb yaşadacaqdır. Dankonun ürəyi kimi zülmət qaranlıqları işıqlandıracaq, insanları daha nurlu sabahlara qovuşduracaqdır.

İnanırıq ki, gələcək illərdə də bu əməkdaşlıq eynilə bu cür dostluq və qardaşlıq ruhunda davam etdiriləcək və hər iki ölkədə sülhün, sabitliyin, dinclik və əmin-amanlığın carçısı olacaqdır.

Dilsuz MUSAYEV

AZƏRBAYCAN-GÜRCÜ ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİ TARİXİ İNKİŞAF PROSESİNDƏ

(Azərbaycan, gürcü, Tiflis, Borçalı, ədəbi mühit, ədəbi əlaqələr, bədii tərcümə)

Əsrlərdən bəri ədəbi-mədəni əlaqələr, qarşılıqlı bağlılıq və təmas gerçəkliyin öz təbii, zəruri və qanunauyğun prosesi və tarixi inkişafın mühüm və əhəmiyyətli amili kimi mövcud olmuş və bizim zamanədə daha geniş mənə kəsb edib. Elə buna görə də, milli ədəbiyyatlar arasındakı qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı təsirlə bağlı problemlərin istər tarixi, istərsə də müasir aspektdə öyrənilməsi həmişə ədəbiyyatşünaslıq elminin mühüm tədqiqat obyektləri arasında ön plana çəkilib.

Qədim mədəniyyətə malik digər xalqlar kimi, azərbaycanlılar da əsrlər boyu müxtəlif xalqlarla, xüsusilə də dost və qonşu gürcülərlə daim təmasda olmuş, mədəniyyət və ədəbiyyatlarımız qarşılıqlı iltisam prosesində inkişaf etmişir: bəzən təsir göstərmiş, bəzən də təsirlənmişdir, mövzu vermiş və mövzu almışdır, faydalanaraq zənginləşmiş və özünü də fayda verərək zənginləşdirib.

Döğrudur, ədəbiyyatların qarşılıqlı əlaqəsi sadəcə olaraq ayrı-ayrı şəxsiyyətlərin, sənətkarların arzusu, istəyi ilə şərtlənmir; bu əlaqələr çoxcəhətli tarixi inkişaf prosesinin qanunauyğun nəticəsi kimi meydana çıxır.

Öz-özlüyündə tarixən zəngin olan həm Azərbaycan, həm də Gürcü xalqlarının qonşuluq və dostluq münasibətləri sonralar bu xalqlar arasında ədəbi əlaqələrin də inkişafına böyük təsir göstərmişdir. Bu sahənin ilk tədqiqatçılarından və səriştəli bilicilərindən olmuş mərhum professor Dilarə Əliyevanın təbircə desək, "həmin əlaqələrin qaynaqları uzaq keçmişlərdən məcralanır, sorğu əfsanə və əsatirlərimizdən, ozan-aşıq yaradıcılığından, bayatı və mahnılarımızdan gəlir".

Azərbaycanın xalq şairi Məmməd Araz haqlı olaraq yazmışdır: "Azərbaycan xalqı ilə gürcü xalqının qonşuluq

tarixi nə vaxtdan başlanır? İlk odu biz onlara vermişik, ya onlar bizə? Yoxsa eyni vaxtda tapmışıq? Demək çətindir. Min illərin işıq, su, hava, torpaq qonşusuuyuq..."

Bəli, tarixən işıq, su, hava, torpaq qonşusu olmuş azərbaycan və gürcü xalqlarının ədəbi əlaqələrinin tarixi bu xalqların özlərinin tarixi qədər qədim və zəngindir. Həmin əlaqələrin qaynaqları uzaq keçmişlərdən məcralanır, sorğu əfsanə və əsatirlərimizdən, ozan-aşıq yaradıcılığından, bayatı və mahnılarımızdan gəlir.

Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələrinin tanınmış tədqiqatçısı və təbliğatçısı, istedadlı şair-tərcüməçi, görkəmli borçalışünas alim, filologiya elmləri doktoru, professor Şurəddin Məmmədlinin də qeyd etdiyi kimi, "coğrafi durumumuzun, iqlim ortamımızın oxşarlığı, eyniliyi minillərin işıq, su, hava, torpaq qonşuları olan bu iki xalqı çox vaxt əkin-biçində, yaylaq yerində, qışlaq yolunda görüşdürmüş və bu, onların bədii sözündə də səsləşmə doğurmuşdur. Bizdə "Gün, çıx, çıx" mərasim nəğməmiz olduğu kimi, gürcülərdə də "Mze, amodi, amodi", yəni eynilə "Gün çıx, çıx" nəğməsi var. Gürcülərin əzəl əkin-biçin, süfrə nəğmələrində Gəncə, Bakı, Göy Xəzər adları tez-tez keçir. Qədim bir gürcü xalq mahnısında belə deyilir: "Tatarits şeni dzmaa", yəni "Azərbaycanlı da sənə qardaşıdır".

Bu cür səsləşmələr qarşılıqlıdır.

"Kitabi Dədə Qorqud" dastanlarımızda Başaçıq (Gürcüstan), Doqquz tümən Gürcüstan, Gürcüstandakı Tatiani, Tumanın qalaları xatırlanır. "Dədə Qorqud"un Gürcüçə oxşar mətnləri də üzdədir. Azərbaycan xalq dastanlarımızın bəzilərində, o cümlədən "Şeyx Sənan", "Aşıq Qərib", "Şəhriyar", "Aşıq Məhəmməd və gürcü qızı" dastanlarında baş verən hadisələr əsasən Tiflisdə və Gürcüstanın başqa yerlərində cərəyan edir.

Qəhrəmanlıq dastanlarımızdan olan "Koroğlu" eposundakı Gürcüoğlu obrazı da belə bağlılığın təcəssümüdür. "Koroğlu"nun da milli variantını gürcülər sevə-sevə yaymışlar.

Gürcülərin və azərbaycanlıların atalar sözləri arasındakı tipoloji yaxınlıq maraqlı doğurmaya bilməz. Bir nümunə:

"Atasi meqobari tsodaa, erti mteri bevria" -

"Dost min işə azdır, düşmən bir işə çoxdur"...

Qaynaqlar göstərir ki, gürcülər "Ay bəri bax, bəri bax", "Qalada yatmış idim", "Qalanın dibində", "Bağçada güllər" kimi həzin xalq lirik mahnılarımızı öz doğma mahnıları qədər sevmişlər. Gürcülər də öz söz-söhbətlərini Molla Nəsrəddinin duzlu-məzəli lətifələriylə, gülməcələriylə bəzəmiş və bəzəyirlər.

Azərbaycan aşiq sənətinin təsiriylə Gürcülər arasında da aşıqlar, mqosanlar yetişmiş, aşiq poeziyası, aşiq ifaçılığı meydana gəlmişdi. Xalqlarımızın dostluğu və mənəvi ünsiyyəti onların yazılı ədəbiyyatlarında daha konkret izlər buraxıb.

Hələ VII əsrdə Gürcü şairi İoane Sabanisdze Babək hərəkatını tərənnüm etmişdi.

Böyük sənətkarımız Nizami Gəncəvinin ölməz əsərləri hələ şairin sağlığında ikən qonşu Gürcüstanda da geniş maraq doğurmuş, bir çox gürcü yazıçıları öz əsərlərində Nizamiyə müraciət etmiş, onun misilsiz məharətlə qələmə aldığı mövzular əsasında yeni-yeni əsərlər yaratmış, qonşu elin böyük şairini özlərinin ustası kimi yüksək qiymətləndirmişlər.

Nizami Gəncəvinin rübabını Gürcüstanın barlı-bəhrəli torpağı, xoş təbiəti, cəsur oğullarının mərdliyi, gözəllərinin isməti ehtizaza gətirmişdi; dahi şairimiz Gürcüstanı "bağ-bağatlı", "insanın gözünü bir çırağ kimi parlardan" məmləkət olaraq öymüşdü, Tiflis'i "cənnət bəzəkli gözəl torpaq" adlandırmışdı. Nizami "Xəmsə"sindən əsərlər hələ öz dövründə Gürcü dilinə çevrilərək, yayılmışdı.

Nizaminin "Xəmsə"si gürcü xalqının tanınmış şairi Şota Rustavelinin yaradıcılığı arasındakı səsleşən mövzular, müş-tərək ideyalar, oxşar poetik cəhətlər xalqlarımızın ədəbi əlaqələrinin parlaq ifadəsidir.

Şota Rustavelinin "Pələng dərilə cəngavər" poemasıyla yanaşı, Nizaminin "Leyli və Məcnun" əsəri də gürcü gəlinlərinin cəhizlərini bəzəmişdi. Nizami sənət gələnləri davamçıları arasında gürcü şairləri XII əsr müəllifi Çaxruxadze, XVI-XVII əsrlər yazarları Teymuraz, Nodar Sitsişvili, Parsadan Qorqicanidze, Sulxan-Saba Orbeliani və başqaları da xatırlanırlar.

XII əsrdə Xaqani Şirvani, Fələki Şirvani, XVIII əsrdə Molla Pənah Vəqif, Molla Vəli Vidadı, Şikəstə Şirin və başqalarının yaradıcılığında daha da genişlənen dostluq əlaqələri, XIX əsrdə Mirzə Fətəli Axundovun, Abbasqulu Ağa Bakıxanovun, Mirzə Şəfi Vazehin, İsmayıl bəy Qutqaşının və başqalarının Gürcüstanda yaşayıb-yaratmaları ilə əlaqədar olaraq yeni inkişaf mərhələsinə yüksəlmiş, XX əsrdə isə Nəriman Nərimanov, Abdulla Şaiq, Ömər Faiq, Hüseyn Minasazov, Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid, Səməd Vurğun, Mikayıl Müşfiq, Süleyman Rüstəm, Rəsul Rza, Məmməd Rahim, Hüseyn Arif və başqalarının fəaliyyəti sayəsində daha da möhkəmlənib.

Onu da qeyd edək ki, ədəbi əlaqələrimizin inkişafında gürcü klassiklərindən Sulxan Səba Orbeliani, İlya Çavçavadze, Mixail Cavaxaşvili, Nodar Dumbadze, Georgi Leonidze, Karlo Kaladze və b. fəaliyyətləri də təqdirəlayiqdir.

XVIII əsr Azərbaycan şeirinin görkəmli təmsilçisi Molla Vəli Vidadının uzun müddət Tiflisdə vali sarayında yaşadığını bilirik. O dövr ünlü şairimiz Molla Pənah Vəqif Gürcüstanla daha sıx bağlı olmuşdur; şair "sərvi-diləralı", "türfə tamaşalı" Gürcüstanın gözəlliyindən ilham almış, "Mərhəbə, Tiflis imiş cənnəti dünya yerinin" deyərək, bu şəhəri böyük məhəbbətlə vəsf etmişdi.

Bəli, Milli gerçəkçi ədəbiyyatımızın, milli dramaturgiyamızın, milli bədii nəsrimizin, eləcə də milli dünyəvi təhsilimizin, milli mətbuatımızın, milli teatrımızın ilk qədəmləri bilavasitə Tiflis ictimai-mədəniyyət mühitiylə ilgili olmuşdu. Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundzadə, Mirzə Şəfi Vazeh və başqaları bir yandan Tiflis mühitinin təsiriylə püxtələşmişdilər, bir tərəfdən də, bu mühitə öz təsirlərini, önəmli bəhrələrini vermişdilər.

Ümumiyyətlə, 66 illik ömrünün 44 ilini Tiflisdə yaşamış, dünyaşöhrətli komediyalarını məhz bu şəhərdə yazmış M.F.Axundzadənin yaradıcılığı ədəbi əlaqələrimiz xəzinəsində mühüm yer tutur. Bu bərdə bir çox elmi əsərlərdə ətraflı söhbət açıldığından biz burada bəzi qısaca məlumatları verməklə kifayətlənəcəyik.

O dövrün gürcü yazarı Nikoloz Barataşvili də (1817-1845) həyatının ən gözəl dövrünü Naxçıvanda, Gəncədə keçirmişdi. O, Naxçıvanda təşkil olunmuş "Qönçeyi-Ülfət" ədəbi məclisində iştirak etmiş, gənc şairə Qönçəbəyimin taleyi və şeirləri ilə yaxından tanış olmuş, məktublarında ondan söz açıb.

Qriqol Orbeliani müxəmməslərində Azərbaycan sözləri işlətmiş, Azərbaycan xanəndələriylə ilgilərini büruzə vermişdi.

XIX əsr Gürcü dövrü qəzet və jurnallarının səhifələrində Azərbaycan şifahi və yazılı ədəbiyyatıyla, habelə ədəbi əlaqələrimizlə bağlı xeyli sayda maraqlı, önəmli yazılar dərc olunmuşdur.

Yeni Gürcü ədəbiyyatının təməl təmsilçiləri İlya Çavçavadzenin, Akaki Seretelinin yaradıcılıqları ədəbi əlaqələrimiz baxımından maraqlıdır. M.F.Axundzadənin "Lənkəran xanının vəzirini" əsərini A.Seretelinin tərcümə edib Gürcü səhnəsinə çıxarması mədəniyyət-ədəbiyyat ilişkilərimizin diqqətəlayiq tərəflərindəndir.

XX əsrin əvvəllərində Tiflisdə yayınlanmağa başlamış Mirzə Cəlil Məmmədquluzadənin "Molla Nəsrəddin" dərgisi Şərq aləmini, Avropayı öz kəskin çıxışlarıyla məhz buradan titrətmişdi. M.C.Məmmədquluzadənin, N.Nərimanovun, Ö.F.Nemanzadənin, H.Minasazovun, Ə.B.Haqverdiyevin, A.Şaiqin və başqalarının da yaradıcılıqlarında Gürcüstan mövzusu aparıcı mövqeyə sahib olmuşdu.

Daha sonralar isə, gürcü dilində "Azərbaycan folkloru", "Azərbaycan Ədəbiyyatı Antologiyası", "Azərbaycan hekayələri", "Azərbaycan şairləri", "Dostluq təranələri" və başqa toplulara Azərbaycan ədəbiyyatından; Azərbaycan dilindəki "Gürcü ədəbiyyatı nümunələri", "Gürcü hekayələri", "Qardaşlar", "Dost ellər, Dost nəğmələr", "Sevdim Azərbaycanı", "Bir sinədə iki ürək", "Kür Xəzərə qovuşur", "Ərmağan" və başqa toplulara gürcü ədəbiyyatından nümunələr daxil edilib. Belə möhkəm tarixi təməl üzərində qurulmuş Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələri XX əsrdə daha da zənginləşmiş və inkişaf edib. Eləcə də poeziyada Hüseyn Cavid, Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Mikayıl Müşfiq, Əhməd Cavad, Məmməd Rahim, Osman Sənvəlli, Əhməd Cəmil, Mirvarid Dilibazi, Nəbi Xəzri, Hüseyn

Arif, Məmməd Araz, Nəriman Həsənzadə, Cabir Novruz, Zəlimxan Yaqub, Abbas Abdulla, İsa İsmayilzadə, Vilayət Rüstəməzadə, Eldar Hacıyev və başqalarının çoxsaylı şeirlərində Gürcüstan torpağıyla bağlı səmimi misralar, dərin sevgi duyğuları var.

XIX və XX əsrlərin gürcü yazarları Zurab Antonovun, Rapiel Eristavinin, David Qivişvilinin Koroğluya həsr etdikləri, Qomelinin, İvane Mcedlişvilinin, Haziranın, Aleksandre Kazbeqinin Qaçaq Kərəmə həsr etdikləri dram əsərləri, şeirlər, poemalar və s. bu baxımdan dəyərlidirlər.

Əslən Borçalı qəzasında doğulmuş Mixeil Cavaxişvilinin hekayələrində, romanlarında, povestlərində Borçalı türklərinin yaşam tərzini, adət-ənənələri, etnoqrafik gələnləri bədii ifadəsini dolğun şəkildə tapıb. Özəlliklə də, "Günahsız Abdulla" hekayəsi bu cəhətdən şah əsər olaraq dəyərləndirilə bilər. Belə ki, M.Cavaxişvili "Günahsız Abdulla" hekayəsində Abdulla, "Ləmbəli bə Kosa" povestində Məşədi Həsən, "Kvaçi Kvaçantiradze" romanındakı Cəlil, "Marabdalı Arsen" romanındakı Dəli Həsən və başqa obrazlar Borçalı mühiti ilə qırılmaz şəkildə bağlıdır, bilavasitə əlaqədardır. Bir sözlə, Gürcü ədəbiyyatında Azərbaycanın iqtisadi, ictimai durumu ilə əlaqədar xeyli əsərlər meydana çıxıb.

Gürcü şairlərindən Georgi Leonidze, Aleksandre Abaşeli, Sandro Şanşiaşvili, İoseb Qrişaşvili, Simon Çikovani, İoseb Noneşvili, Revaz Margiani, Xuta Berulava, Anna Kalandadze və başqalarının, Gürcü nasirlərindən Leo Kiaçeli, Konstantine Qamsaxurdia, Şalva Dadiani, Nodar Dumbadze, Quram Pancikidze və başqalarının yaradıcılıqlarında Azərbaycan mövzusuyla səsleşən məqamlar çoxdur.

Georgi Leonidze necə də gözəl deyib:

*Dinlən, sədəfli saz, din, şirmayı tar,
Vəsf elə bu yurdu, bu doğma eli,
Oxuyaq, necə ki, qəlbən oxuyub,
Nizami Gəncəli və Rustaveli.*

Tədqiqata cəlb etdiyimiz XX əsrin ikinci yarısında və XXI əsrin əvvəllərində Gürcüstanda yaranan Azərbaycan ədəbiyyatının inkişaf meyllərinin araşdırarkən, burada yaşayıb-yaradan alimlərimizin ədəbiyyatşünaslıq və ədəbi tənqid sahəsində bir sıra uğurlu tədqiqatları ilə yanaşı, artıq yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, onların Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələrinin tədqiqi və inkişafı sahəsində də bir sıra nailiyyətlər əldə etdiklərinin şahidi olur. Adil Mişiyev, Mədəd Çobanov, Valeh Hacıyev, Şurəddin Məmmədli, Həmid Vəliyev, Alı Musayev, Şahbaz Şamıoğlu və başqalarının müxtəlif mətbuat orqanlarında məqalələri, tədqiqatları dərc olunmuşdur.

Tanınmış türkoloq dilçi-alim, 60-dan artıq kitabın, yüzlərlə elmi və publisistik məqalələr müəllifi, uzun müddət A.S.Puşkin (sonralar S.S.Orbeliani) adına Tbilisi Dövlət Pedaqoji Universitetində çalışmış filologiya elmləri doktoru, professor Mədəd Çobanovun (1937) yaradıcılığı diqqəti cəlb edir. Belə ki, alim ilk dəfə olaraq Azərbaycan və gürcü dillərinin qarşılıqlı əlaqəsini tədqiqata cəlb etmiş və Güney Qafqaz xalqlarının tarixində ilk dəfə olaraq, "Azərbaycanca-gürcücə qısa danışq lüğəti" hazırlayıb (M.Çinçaladze ilə birlikdə) iki dəfə 1977 və 1991-ci illərdə nəşr etdirib. Bu lüğətlərin Azərbaycan və gürcü xalqlarının mədəni və mənəviyyat cəhətdən yaxınlaşmasında rolu böyükdür. "A.Bakıxanov və Tiflis mühiti", "Ə.Haqqverdiyev və Gürcüstan", "Azərbaycan şairləri və Gürcüstan", "Koroğlu dastanı gürcü dilində", "Gürcü alimi Füzulini öyrənir" və s. kimi dəyərli məqalələrin müəllifi olan professor Mədəd Çobanov, həmçinin "Sevirəm Gürcüstanı" (Bakı, "Azərənər", 1977) və "Dostluq nəğmələri" (Tbilisi, "Merani", 1978) adlı almanaxlarını tərtib edərək çap etdirməsi ədəbi əlaqələrin genişlənməsinə önəmli addımlardandır. [5,88]

"Sevirəm Gürcüstanı" (1977) adlanan birinci kitabda XII əsrdən bəri klassik Azərbaycan şairlərinin Gürcüstan və gürcü xalqı haqqında söylədiyi səmimi hiss və duyğuları, "Dostluq nəğmələri" (1978) adlanan ikinci almanaxda isə müasir Azərbaycan şairlərinin Gürcüstanla bağlı deyilmiş poetik nümunə-

ləri toplanıb. Hər iki kitab Azərbaycan və gürcü oxucuları tərəfindən böyük maraqla qarşılanıb.

Professor Mədəd Çobanov ötən əsrin sonlarında Gürcüstanda baş vermiş məlum hadisələrdən, Azərbaycan və gürcü xalqlarının min illər tarixi olan qonşuluq və dostluq münasibətlərinə xələl gətirmək məqsədilə ara vuran bəzi "gürcü" şovnistlərin təziqlərindən sonra Bakıya köçməyə məcbur olsa da, xalqlarımız arasındakı münasibətlərin və ədəbi əlaqələrin daha da genişlənməsinə xidmət etmiş, bir sıra məqalələr yazmış, "Azərbaycan və gürcü xalqlarının tarixi dostluğu" (Bakı, 2010) və 2 cildlik "Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələri" (Bakı, 2012, 2014) adlı kitablarını nəşr etdirib.

Bir çox sanballı elmi və publisistik məqalələrin müəllifi, Gürcüstanın əməkdar jurnalisti, filologiya elmləri namizədi Həmid Vəliyevin (1938) də Gürcüstanda Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının və Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələrinin tədqiqində, təbliğində və inkişafında böyük xidmətləri olmuşdur. Onun hələ 1980-ci ildə "Sovet Gürcüstanı" (indiki "Gürcüstan") qəzetinin 18 noyabr tarixli sayında dərc olunmuş "A.Sereteli və Azərbaycan" sərlövhəli məqaləsi, eləcə də 1984-cü ildə işıq üzü görmüş "Azərbaycan folkloru və ədəbiyyatı gürcü mənbələrində" kitabı Azərbaycan gürcü ədəbi əlaqələrinin az öyrənilmiş bir hissəsinə həsr olunmuşdur. Müəllif XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərinə aid materiallar əsasında bu iki xalqın tarixi mənəvi birliyini əks etdirən və bu gün üçün də əhəmiyyətli olan bir sıra yeni və maraqlı faktlar gətirir, araşdırmalar aparır. Az bir vaxtda oxucuların diqqətini cəlb etmiş həmin kitab haqqında müxtəlif mətbuat orqanlarında müsbət rəylər verilib.

"Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı məsələləri" adlanan birinci fəsildə folklorumuzun elmi şəkildə toplanması, tədqiqi tarixi, başqa dillərə tərcüməsi işi və s. haqqında söhbət açılır. "Koroğlu", "Leyli və Məcnun", "Aşıq Qərib", "Şah İsmayıl" dastanları, Molla Nəsrəddin lətifələri, nağıllar, atalar sözü və

məsəllər, tapmacalar, bayatılar və nəğmələr, aşiq yaradıcılığı və s. haqqında araşdırmalar, mülahizələr şərh olunur.

"Gürcü ədəbiyyatında Azərbaycan mövzusu" da kitabda xüsusi yer tutur; G.Dvanadzenin "Qarabağlı qaçaq Aslanbəy" poeması, İ.Mçedlişvilinin "Qaçaq Kərəm" dramı, Q.Qviniaşvilinin "Qafqazda qaçaqçılıq haradan meydana çıxmışdır" irihəcmli məqaləsi, L.Kipianinin "Tar", "Kabab" və b. şeirləri, V.Saataşvilinin "Fatma nənə", "Bədbəxt ana" hekayələri, V.Mikaladzenin "Müəllim borcunu ödədi" hekayəsi, eləcə də həmçinin İ.Çavçavadzenin, A.Seretlinin, R.Kristavinin, İ.Yevdoşvilinin, M.Cavaxaşvilinin və başqa gürcü ədiblərinin əsərləri, məqalələri və s. haqqında geniş məlumat verilmişdir.

Alxan Binnətoğlunun (1936) XX əsrin II yarısında "Sovet Gürcüstanı" qəzetinin səhifələrində işıq üzü görmüş "M.Müşfiq və Tiflis" (30.07.1968), "C.Cabbarlı və Gürcüstan" (29.07.1969), "M.Cavaxaşvili və Borçalı ictimai-mühiti" (3.01.1987) və s. məqalələri ədəbi əlaqələrin yeni mərhələsində müəyyən rol oynayır. Onun "Ədəbi Gürcüstan" (2007) toplusunda dərc olunmuş "M.Cavaxaşvili yaradıcılığında Azərbaycan mövzusu" sərəlvhəli məqaləsində isə ilk dəfə olaraq gürcü yazıcısının əsərlərində Azərbaycan gerçəklikləri təsvir edilir. Tədqiqatçı çox haqlı olaraq vurğulayır ki, əslən Borçalıdan olan, daha dəqiq desək, Borçalı qəzasının Çerakvi kəndində doğulmuş Mixeil Cavaxişvilinin hekayələrində, romanlarında, povestlərində Borçalı türklərinin yaşam tərz, adət-ənənələri, etnoqrafik gələnləri bədii ifadəsini dolğun şəkildə tapıb. Özəlliklə də, "Günahsız Abdulla" hekayəsi bu cəhətdən şah əsər olaraq dəyərləndirilə bilər. Belə ki, Mixeil Cavaxişvilinin "Günahsız Abdulla" hekayəsində Abdulla, "Ləmbəli bə Kosa" povestində Məşədi Həsən, "Kvaçi Kvaçantiradze" romanındakı Cəlil, "Marabdalı Arsen" romanındakı Dəli Həsən və başqa obrazlar Borçalı mühiti ilə qırılmaz şəkildə bağlıdır, bilavasitə əlaqədardır. "Günahsız abdulla" hekayəsinin Azərbaycanda səhnələşdirilməsi onu göstərir ki, Gürcüstan ədəbi mühiti məh-

dud qalmamış, azərbaycan ədəbi prosesilə də qarşılıqlı əlaqədə olmuşdur.

Yeri gəlmişkən, dramaturgiyamızın banisi M.F.Axundzadənin anadan olmasının 200 illiyi ərəfəsində böyük mütəfəkkirin yaradıcılığı yeni aspektdən öyrənilməyə başlanıb. Bu baxımdan istedadlı şair-tərcüməçi-tədqiqatçısı Ə. Binnətoğlunun 2012-ci ildə Tbilisidə nəşr olunmuş «M.F.Axundzadə və Tiflis» adlı kitabında yeni faktlar üzə çıxıb. Kitaba daxil edilmiş materiallar Mirzə Fətəlinin Tiflisə gəlib Qafqaz hakimi Baron Rozenin dəftərxanasında Şərq dilləri üzrə tərcüməçi vəzifəsinə daxil olduqdan sonra bu sahədə gündən-günə inkişaf edərək rəsmi qulluq işləri ilə yanaşı, «Kafqaz» qəzetində Rusiya İmperator Coğrafiya Cəmiyyətində, Arxeoqrafiya Komissiyasında fəaliyyəti, dövrün görkəmli adamları ilə dostluğu və əməkdaşlığı, bir yazıçı, dramaturq, filosof, ictimai xadim kimi gündən-günə inkişafı, ədəbiyyat tariximizdə dramaturgiyanın, realist nəsrin və tənqidi fikrin əsasını qoyması, pedaqoji fəaliyyəti haqqında materiallar təhlil edilir. Bu materiallarda irəli sürülən fikirlər sənətkarın Tiflis mühiti ilə bağlı şəkildə şərh edilsə də, onun milli köklər üzərində formalaşdığı xüsusi qeyd edilir.

Kitaba daxil edilmiş yazıların bir hissəsi tamamilə yeni aspektdə işlənmiş materiallardır. Bunlardan «Mütərəqqi rol oynamağın bəzələri», «Qafqaz canişinliyinin yaradılması», «Rusiya İmperator Coğrafiya Cəmiyyəti. Qafqaz Arxeoqrafiya Komissiyası», «M.F.Axundzadə komediyaları Tiflis Azərbaycan Dram Teatrında», «Mirzə Melkum xan, yoxsa Mirzə Ağə Təbrizli» və b. araşdırmalarda müəllif materiala yeni yanaşma tərzini ortaya qoymuşdur. Tədqiqatçının «M.F.Axundzadə irsinin Gürcüstanda öyrənilməsində İ.Qrişaşvilinin rolu» və «Gürcüstanda Mirzə Fətəlinin ilk yubileyinin keçirilməsi» mövzusunda yeni araşdırmaları ilə yanaşı, onun Mirzə Fətəlinin anadan olmasının 200 illiyi münasibəti ilə «Meydan» dərgisində çap etdirdiyi məqalələr də daxil edilib.

Kitabın «Əlavə» bölməsində isə Mirzə Fətəlinin dostları, iş yoldaşları, tanışları, əlaqə saxladığı adamlar, qohumları və əzizləri haqqında ensiklopedik məlumat, yazıcının rütbə və mükafatlarının siyahısı verilib.

Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələrinin tədqiqatı ilə ardıcıl olaraq məşğul olan alimlərimizdən biri də professor Alı Musayevin (1954) yaradıcılığı çox zəngindir. Ömrünü elmə, təhsilə, təhsilin inkişafına həsr üdən alim neçə-neçə elmi pedaqoji əsərin, o cümlədən, 50-dən artıq kitabın – monoqrafiya və elmi-metodiki kitabların, Azərbaycan-gürcü dilləri lüğətinin və elmi-pedaqoji məqalələrinin müəllifidir. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, Azərbaycan-məktəblərində tədris olunan II sinifdən yuxarı XII sinifə kimi “Gürcü dili” dərsliklərinin müəllifi Alı Musayev, habelə, 3 cildlik “Azərbaycanca-gürcücə” lüğət, Gürcüstan ali məktəblərinin gürcü bölmələrinin tələbələri üçün “Azərbaycan dili” kitabı, “Axundov və Tiflis ədəbi mühiti” “Axundov və Eristavi”, “Gürcü ədəbiyyatşünasları və tənqidçiləri Axundov haqqında”... və onlarla əsərləri müəllifə uğur qazandırır.

Professor Alı Musayevin hələ 1990-cı ildə Tbilisdə işıq üzü görmüş “M.F.Axundov və G.Eristavi” adlı kitabında isə Azərbaycan və gürcü xalqları arasında qarşılıqlı ictimai, ədəbi münasibətlər araşdırılır. Professor Ş.Məmmədli araşdırmanın əhəmiyyətini doğru qeyd edir ki: “Ədəbi əlaqələrimiz tədqiqat obyektini kimi götürülən yönünə çeynənmiş mövqedən, yəni bəlli və ya nabəlli faktları sadalamaq, onları təfəssilatı ilə açıqlamaq mövqeyindən yanaşılmamış, yeni tərzdə tədqiqat aparılmışdır, gürcü, Azərbaycan dramaturgiya, teatr banilərini yaradıcılığının müqayisəli təhlili verilmişdir”.

Müəllifin araşdırmalar nəticəsində gəldiyi qənaətə görə, Mirzə Fətəli Axundovla Georgi Eristavi yüzilliyin 30-cu illərinin axırlarında Dmitri Kipianinin evində tanış olmuşlar: bundan başqa, onların hər ikisi Qafqaz canişiliyində işləyərkən bir-biri ilə görüşə bilərdilər. Ümumiyyətlə, bu iki böyük sənətkarı şəxsən də, yaradıcılıq baxımından da Tiflis ədəbi-mədəni

mühiti birləşdirmiş, ələlxüsus da bu sahədə Tiflisdə rus və gürcü teatrlarının açılışı mühüm rol oynayır. O dövrdə “Kavkaz” qəzetinin fəxrlə qeyd etdiyi kimi, knyaz Georgi Eristavi gürcü, Mirzə Fətəli Axundov isə Azərbaycan dillərində komediyalar yazmağa başlayıblar xəbəri də təsadüfi deyildir.

Ə. Binnətoğlunun (1936) araşdırmalarında M.F.Axundovla G.Eristavi ədəbi irsi arasındakı janr, mövzu, məzmun, təhkiyə etibarını ilə tipoloji paralellərin elmi-müqayisəli təhlili aparılır. Xüsusilə də, M.F.Axundovun “Hacı Qara” və G.Eristavinin “Xəsis” komediyalarının qarşılıqlı müqayisəsi bir çox məqamları açmağa yönəlir. Hər iki əsərdə xəsislik qamçılanır; hər iki əsərin qəhrəmanları da bir-birinə bənzəyir. Hər iki əsərin təhkiyəsinə gülə-gülə ifşa etmək prinsipi xasdır. Müəllifin də qeyd etdiyi kimi, birinci əsər Azərbaycan, ikinci əsər gürcü mühitinin oxşar xəsislik variantlarıdır.

Mirzə Fətəlinin “Molla İbrahimxəlil kimyagərin hekayəti”, “Xırs quldurbasanın hekayəti”, “Lənkaran xanının vəzir”, “Mürəfiə vəkillərinin hekayəti”, “Aldanmış kəvakib”, Georgi Eristavinin “Bölgü”, “Gözə görünməyən şapka”, “Tilsim xan”, “Öcəşmə” və başqa əsərlərinin obrazları arasındakı oxşar paralellər də diqqəti çəkir.

Alı Musayevin (1954) yorulmaz fəaliyyəti, tükənməz enerjisi, elm sahəsində göstərdiyi fədakarlıq hər zaman diqqət mərkəzində olmuşdur. Odur ki, o, dəfələrlə mükafatlarla, fəxri fərmanlarla təltif edilib. 2003-cü ildə Gürcüstan Prezidentinin Sərəncamı ilə Təltif olunduğu “Şərəf nişanı” medalı ona Prezident tərəfindən şəxsən təqdim edilib. “Gürcüstan ədəbi əlaqələrinin inkişafında fəaliyyətinə görə”, “Azərbaycanda gürcü kitabları günləri”nin Fəxri diplomları ilə mükafatlandırılıb.

Onu da qeyd edək ki, “Şərqin şəfqəti” qəzetin səhifələrində işıq üzü görmüş ədəbi məqalələr arasında Əziz Mirəhmədovun “Tbilisinin Azərbaycanlı dostları (XII-XX)” (9.04.1958), “Ədəbiyyat xalqları birləşdirir” (26.06.1958), S.Əliyev və Z.Məmmədovun “İ.Çavçavadze Azərbaycan dilində” (06.

05.1958), Mədəd Çobanovun "M.F.Axundovun xatirə gecəsi" (19.03.1958), "M.F.Axundovun abidəsinin açılışı" (11.07.1958) və s. sərlövhəli məqalələrində Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələrinin tarixi və bugünkü mərhələ və problemləri təhlil edilir. Qəzetin 26 aprel 1958-ci il tarixli nömrəsində dərc olunmuş "Azərbaycan yazıçıları Tbilisidə" sərlövhəli səhifə xüsusilə diqqəti cəlb edir. Burada M.Hüseynlə N.Lisaşvilinin foto şəkli, B.Vahabzadənin "Yazılmamışlar", "Günlər keçir", İ.Səfərlinin "1906-1956" (Səməd Vurğuna ithaf), Ə.Saraclının "İgidlər yurdu", M.H.Bəxtiyarlıının "Dostlara" şeirləri və M.Hüseynin "Səhər" romanından bir parça oxucuların ixtiyarına verilib.

"Gürcüstan" qəzetinin səhifələrində işıq üzü görmüş məqalələr arasında isə A.Hüseynovun "S.Vurğun və K.Kaladze" (28.01.1986), Z.Hüseynovun "Koroğlu" dastanının versiyaları və onlarda Azərbaycan-gürcü əlaqələri" (24.02.1970) və s. kimi məqalələr Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələri sahəsində özünəməxsus yer tuturlar.

Güney Qafqazın ev sahibləri olan Azərbaycan türklərinin və gürcülərin taleləri elə gətirib ki, onlar dünyanın Vətən bölgüsündə qoşa düşüblər. Və hər iki xalqın mədəniyyət, ovqat baxımından bir çox cəhətdən yaxın olmaları onların bir-birləriylə mehribancasına qonşuluq etmələrini şərtləndirib. Bu mehribanlıq dövrən durduqca, bu qonşuluq durduqca davam edir və davam edəcək.

Sevindirici haldır ki, Azərbaycan və Gürcü ədəbi əlaqələrinin araşdırılması, incələnməsi və təbliğ olunması həm Azərbaycan, həm də Gürcü ədəbiyyatşünaslığında son illərdə xeyli inkişaf etmiş, hətta deyərdik ki, ədəbiyyatşünaslıq elminin mühüm qollardan birinə çevrilib. Bu sahənin səriştəli bilginləri, araşdırıcıları yetişmişlər.

"Koroğlu"nın gürcü versiyası", "Azərbaycan dilində şeir yazan gürcü aşıqları", "Gürcüstanda türkdilli folklor gələnləri", "Nizami və gürcü ədəbiyyatı", "Rustaveli və Azərbaycan ədəbiyyatı", "M.P.Vaqif və Gürcüstan", "Borçalı aşıq mühiti",

"Borçalı ədəbi mühiti", "Çağdaş Borçalı ədəbi məktəbi", "Gürcüstanda Azərbaycan mətbuatı", "Ziya"dan "Çənlibel"ədək", "XIX əsrdə Azərbaycan-Gürcü ədəbi əlaqələri", "M.F.Axundzadə və Gürcüstan", "XIX əsr Gürcü mətbuatında Azərbaycan ədəbiyyatı məsələləri", "XIX əsrin sonunda və XX əsrin əvvəlində Gürcü qaynaqlarında Azərbaycan", "Tiflis Azərbaycan ədəbi mühiti", "Azərbaycan sovet poeziyasında Gürcüstan mövzusu", "Sovet dönməsi Gürcüstanın Azərbaycandilli mətbuatında ədəbiyyat məsələləri" və s. mövzularında sanballı dissertasiyalar, elmi monoqrafiyalar bu günün qiymətli tədqiqat nümunələridir.

Professor Vaqif Arzumanlının və eləcə də, professor Şurəddin Məmmədlinin də qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan və gürcü ədəbi əlaqələrinin tədqiqi sahəsində tanınmış Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarından Abdulla Sur, Əziz Mirəhmədov, Pənah Xəlilov, Dilarə Əliyeva, Şamil Qurbanov, Əflatun Saraclı, Vəli Osmanlı, Abbas Hacıyev, Adil Mişiyev, Mədəd Çobanov, Həmid Vəliyev, Valeh Hacılar, Bədirxan Əhmədov, Şurəddin Məmmədli, Gülnarə Qocayeva-Məmmədova, Elxan Məmmədli, Razım Məmmədli, Müşfiq Çobanlı, Şahbaz Şamıoğlu, Əsəd Əliyev, Gültəkin Ağacanqızı, Tinatin İsabalaqızı və başqalarının araşdırmaları uğurlu sayılır.

Qarşılıqlı ədəbi əlaqələrimizin ədəbiyyatşünaslıq səciyyəsiindən öyrənilməsi və bu cür gözəl ənənələrin tədqiqi yönündə araşdırılması baxımından Gürcü ədəbiyyatşünaslarından isə Aleksandre Xaxanişvili, Aleksandre Baramidze, Korneli Kekelidze, Şalva Nusubidze, Maqali Todua, Aleksandre Qvaxaria, Konstantine Pağava, Qiorqi Şağulaşvili, Lia Çlaidze, Leyla Eradze, Zezva Medulaşvili və başqalarının elmi araşdırmaları ilə yanaşı, həm də onların Azərbaycandan gürcücüyə orijinaldan ədəbi tərcümələri yönündə bəhrəli fəaliyyətlərini qeyd etməliyik.

Əminik ki, bu münasibətlərimiz davam etdikcə Azərbaycan və gürcü xalqlarının qədim və zəngin tarixi olan dost-

luq ənənələri, ədəbiyyatlarımızın qarşılıqlı əlaqələri, ülfəti, ün-siyəti böyük zaman axarında bundan sonra da daha da zənginləşəcək və möhkəmlənəcəkdir!..

Müşviq ÇOBANOV

Ədəbiyyat

1. Araz Məmməd. Kür məcrası kimi... "Sevirəm Gürcüstanı" almanaxı, Bakı, "Azər nəşr", 1977, 96 səh.
2. Arzumanlı Vaqif. Azərbaycan - gürcü ədəbi əlaqələrinin Borçalı körpüsü. Ədəbi əlaqələr. II. Bakı, «Qartal», 2006, səh. 12
3. Əliyeva Dilarə. Ürək bir-dilək bir. Bakı, "Yazıçı", 1981. 217 səh.
4. Məmmədli Ş. Tarix boyunca Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələri. "Qarapapaqlar", 05, May, 2007.
5. Çobanlı M.M. Bu dostluğun yaşı çox... (Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələri). Bakı, "Təhsil" PM, 1996, 2015, 280 səh.
6. Çobanlı Müşfiq. Çağdaş Borçalı ədəbi məktəbi. Bakı, "Azərbaycan", 1994
7. Çobanlı Müşfiq. Ağır elli Borçalı. Bakı, 1990, Ərzurum, 1996.
8. Çobanlı Müşfiq. M.P. Vaqif və Gürcüstan. Bakı, 1996.
9. Çobanlı Müşfiq. Gürcüstanda Azərbaycan mətbuatı. B., 1998.
10. Çobanlı Müşfiq. Dünyamalı Kərəmin poeziya dünyası. B., 2010.
11. Çobanov Məddəd, Çobanlı Müşfiq. Borçalı toponimləri. Bakı, 2012
12. "Gürcüstan" qəzeti, Tbilisi, 1960-2014-cü illər.
13. "Sevirəm Gürcüstanı" almanax, Bakı, "Azər nəşr", 1977.
14. "Çeşmə", ədəbi məcmuə, 1980.
15. "Dan ulduzu" ədəbi məcmuə, Tbilisi, 1987, 1989, 1990.
16. "Ədəbi Gürcüstan", ədəbi toplusu, Tbilisi, 2007, 2012.
17. "Azərbaycan Ədəbiyyatı antologiyası. Borçalı", Bakı, 2008.

AKADEMİK Z.M. BÜNYADOVUN «AZƏRBAYCAN ATABƏYLƏRİ DÖVLƏTİ» (1136-1225-ci illər) kitabına rəy

Qafqaz xalqlarının Orta əsrlər tarixi Yaxın və Orta Şərqi tarixi ilə sıx əlaqədardır. İlk Şərq mənbələrinin aşkar edilməsi və ayrı-ayrı siyasi varlıqların öyrənilməsi Zaqafqaziya və onunla həmsərhəd olan ölkə xalqlarının məsələləri ilə yaxından tanış olmağa imkanlar verir. Hər hansı siyasi varlığın müəyyən dövrünə aid olan hər bir yeni məqalə tarixi hadisənin konkret tədqiq olunması işində bizim təsəvvürümüzü zənginləşdirir. Belə bir tədqiqat işləri sırasına akademik Z.M. Bünyadovun Azərbaycanın Atabəyləri dövlətinin tarixinin yarandığı andan onun süqut etdiyi dövrə qədər hərtərəfli tədqiq edildiyi monoqrafiyası daxildir.

Bu əsər girişdən və 8 fəsildən ibarətdir. Ön sözdə redaktor, professor V.M. Beylis tamamilə maraqlı və yeni müxtəlif ilk mənbələrə əsaslanaraq təqdim olunmuş monoqrafiyanın əhəmiyyətini xüsusilə qeyd edir. Girişdə müəllif mənbələrin və ədəbiyyatın qısa xülasəsi verir (səh. 6-15), ərəb, fars, suriya, erməni, gürcü dillərində yaradılmış yazılı abidələrin dövrünü xarakterizə edir. Müəllif xüsusilə qeyd edir ki, Azərbaycanın Atabəyləri tarixinin əsas məqamlarının əks olunduğu mənbələr hələlik aşkar edilməyib. O, ərəb müəllifləri: İbn-əl-Əsir (1160-1233), İbn-əl-Cövzi (1114-1200), Sibt İbn-əl Cövzi (1186-1256), əl-Kaşani (+1138), İmadəddin İsfahani, Ravəndi, Əl-Hüseyni, ən-Nəsəvi və başqalarının əsərlərinin əsas mənbələri olduğu mühüm məlumatları əldə etməli olmuşdur.

İlk mənbələrdən başqa müəllif xüsusi ədəbiyyatı təhlil edir və dəyərləndirir. Monoqrafiyada xüsusilə qeyd olunur ki, «İndiyədək sovet tarixi ədəbiyyatında XI əsrin ikinci yarısı və XII əsr Azərbaycan tarixini bizə qədər olan mənbələrin bütün

kompleksi əsasında təqdim etmək cəhdi göstərilməmişdir» (səh.13).

Z.M.Bünyadov Azərbaycan alimi Ə.Ə.Əlizadə və R.A.Hüseynovun Səlcuq hökمرanlığı dövründə sosial-iqtisadi inkişafın ümumi problemlərinin işlənilib hazırlanmasında xidmətlərini və Zaqafqaziya tarixi üçün bu dövrün əhəmiyyətini qeyd edir.

Monoqrafiyada müasir ərəb, türk və Qərbi Avropa müəlliflərinin əsərlərindən istifadə olunub.

Əsərdə mühüm məsələlər: 1) siyasi tarix, 2) inzibati idarəetmə, 3) şəhərlər və şəhər həyatı, 4) mülkədarlıq forması, vergilər və 5) ölkənin mədəni həyatı məsələləri təqdim olunmuş və təhlil edilib.

Siyasi tarixin tədqiq olunması ilə qeyd olunur ki, Böyük Səlcuq sultanı Məlikşahın (1072-1092) və onun vəziri Nizam-əl-Mülkün vəfatından sonra dövlət ayrı-ayrı siyasi vahidlərə parçalandı. Burada Böyük Səlcuqlar dövlətinin süquta yetməsi səbəbləri, Məlikşahın taxtı uğrunda mübarizə və İraq Səlcuq Sultanlığının yaradıldığı siyasi vəziyyət öz əksini tapıb. İraq Səlcuq Sultanlığını tədqiq edərək müəllif Gürcüstanda inkişaf edən hadisələri də təsvir edir. O, Qurucu Davidin rəhbərliyi ilə gürcülərin birləşmiş müsəlman silahlı qüvvələrini məğlub etdiyi böyük Didqori müharibəsinə qısaca olaraq toxunur. Belə ki, Z.M. Bünyadov bu məsələyə toxunarkən verilən gürcü salnamə mənbələrindən istifadə etmir və xüsusi ədəbiyyata məhəl qoymur. «Gürcüstan tarixi» ni «Gürcüstan xronikası» deyil, «Gürcüstan tarixi» («Kartlis xovreba») adlandırmaq lazımdır. Belə ki, bu külliyyata daxil olan əsərlər «xronika» deyil, Orta əsrlər gürcü müəlliflərinin tarixi əsərləridir.

Müəllif Didqori müharibəsindən sonrakı hadisələri şərh edir. Tiflisi azad edərək gürcülər öz xarici siyasətini davam etdirməyə başladılar. Onlar Şirvana hücum etdilər. Bu dəfə Şirvana Sultan Mahmudun qoşunu köməyə gəldi. Lakin İbn-əl-Əsirin məlumatına görə, gürcülər ilə sultanın qüvvələri

arasında gürcülərin itaətindən çıxan qıpçaqların üzündən həlledici döyüş olmadı.

Z.M.Bünyadov ərəb mənbələrinə istinad edərək İraq sultanlığı tarixindən – Bir tərəfdən İraq sultanlarının Böyük Səlcuq sultanı Səncər ilə, digər tərəfdən isə xəlifə ilə münasibətlər bərsində az məlum olan məlumatlardan söhbət açır və xəlifə ər-Rəşidin qətlinə qədər İraq sultanlığının siyasi həyat mənzərəsini təsvir edir. Göstərilir ki, xəlifə İraq sultanlığı taxtı uğrunda mübarizədə mühüm rol oynayıb.

Müəllif xəlifənin qətlindən sonrakı vəziyyəti xüsusilə tədqiq edir. İzah olunur ki, İraq sultanı Azərbaycan atabəyinin hücumun təhlükəsi altında azad hərəkət etməkdən məhrum olduğundan müxalifətin mərkəzi Azərbaycanda bərqərar olmuşdu. Böyük Səlcuqlar dövlətində müxtəlif siyasi qruplaşmaların yerdəyişmələrində xəlifənin oynadığı mühüm rol xüsusilə qeyd edilir.

Böyük bir ərazini özünə tabe edən Atabəy Şəmsəddin Eldənizin fəaliyyətinə xüsusi diqqət yetirilib. O, Azərbaycan, Arran, Şirvan, Cibəl, Həmədan, Gilan, Mazandaran, İsfahan və Reyə yiyələnmişdi.

Zəngin materiallar əsasında müəllif göstərir ki, Atabəy Eldəniz böyük dövlət xadimi kimi yetişəndən sonra İraq sultanlığının mərkəzi hakimiyyəti möhkəmlənib. «Eldəniz bir növ ikili hakimiyyətin yaradıcısı oldu: hicri 555-ci (1160) ildə o, İraq sultanlığında hakimiyyəti öz əlinə aldığı vaxtdan etibarən sultan dövlət başçısı rolunu formal ifa etməklə səlahiyyətləri bitmiş bir şəxsə çevrildi. Qoşunların başçısı, vəsaitlərin sərəncamçısı, nəhayət, vassalların əsl süzereni Atabəy idi» (səh.52).

Faktiki materialda göstərilir ki, öz durumundan istifadə edən Eldəniz mülkiyyətlərinin hakimiyyətini genişləndirməyə nail oldu. Eldənizin hakimiyyəti dövründə həyata keçirilən siyasət nəticəsində daxili çəkişmələr əhəmiyyətli dərəcədə zəiflətdi. Eldəniz güclü rəqibləri-Mosul və Fars atabəylərinə qarşı vassal asılılığını qəbul etməklə kifayətlənib.

Monoqrafiyada Atabəy Eldənizin Gürcüstana qarşı münasibətinə xüsusi diqqət yetirilib. Bu, ərəb, erməni, gürcü salnamə mənbələrin təhlili əsasında Z.M. Bünyadov on ildən artıq dövr ərzində Eldənizlərin Gürcüstan ilə əlaqələr tarixinin kifayət qədər mənzərəsini təsvir edir. Bu dövrə toxunaraq, müəllif Şərq mənbələrindən orijinal məlumatlar verir.

Əsərdə Gürcüstan tarixi üçün bir sıra dəyərli məlumatlar vardır. 1. Müəllif tərəfindən göstərilən materialı gürcü mənbələrinə məlum olmayan XII əsrin 60-cı illərində Ani şəhəri uğrunda Atabəy Eldəniz ilə əmirpasalar İvane Orbeli arasında məxvi əlaqə faktı təstiqlənir (səh.55) ki, bu da Gürcüstan tarixinin 60-70-ci illərinin bir sıra hadisələrinə aydınlıq gətirir. 2. Çariça Tamarın tarixçisi gürcülərin Şimali İran üzərində (1210-cu il) müzəffər qələbəsi barəsində ətraflı danışır. Lakin bu göstərilən gürcü mənbələri ilə, Azərbaycan və İran İraqı hakimlərinin demək olar ki, tam müqavimət göstərməməsinin nə ilə əlaqədar olması aydın deyildir. Z.M. Bünyadov tərəfindən göstərilən məlumatlar bu hadisələrə aydınlıq gətirir (səh. 107).

Eldənizin qonşu siyasi vahidlər ilə münasibətlərini hərtərəfli öyrənən müəllif dövlətin şərq həüdudlarındakı durumu nəzərdən qaçırmır, o cümlədən, müəllif Eldənizlərin şərq qonşuları ilə əlaqədar olan hadisələri şərh edir.

Eldənizin güclü siyasi birlik yaratmaq işində fəaliyyətini və rolunu dəyərləndirərək Z.M. Bünyadov belə qənaətə gəlir: «Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin yaradıcısı öz dövrünün böyük siyasi, bir tərəfdən öz tərəfindən yaradılmış sülalənin mülkiyyətlərini genişləndirmək üçün, o biri tərəfdən müvəqqəti nailiyyətlər üçün deyil, öz sultan qəyyumluğu durumundan istifadə etməklə kifayət qədər uzaq görünən xadim idi» (səh.66)

Z.M. Bünyadov ilk mənbələrin təhlili əsasında Cahan Pəhləvanın fəaliyyətini və Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin bərqərar olmasını işıqlandırır (səh.67-76). Cahan Pəhləvanın fəaliyyətindən söhbət açarkən müəllif belə bir nəticəyə gəlir ki, o istibdad kimi dövləti idarə etmiş və əsas yekun olaraq onun idarəetməsi «Eldənizlər dövlətinin xarici siyasət mövqelərinin

gələcəkdə möhkəmləndirilməsinə yönəldilib. Lakin Atabəyin hökmranlığı dövründə daxili durum onun hakimiyyətinin son dövründə mürəkkəbləşməli oldu. Nəticədə aydın oldu ki, Cahan Pəhləvan tərəfindən görülən tədbirlərin hamısı mərkəzi hakimiyyətin möhkəmləndirilməsinə yönəldilmişdi (səh.76).

Müəllifin XII əsrin 80-90-cı illərində Eldənizlər dövlətinin tarixinin tədqiqi üçün zəngin olmayan məlumatları səliqə-sahmənə salmamasına baxmayaraq, siyasi hadisələri, həmin dövrlər Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin keçirdiyi sarsıntıları təsvir etməyə müəssər olmuşdur. Z.M. Bünyadov Qızıl Arslanın fəaliyyətini, onun Gürcüstan ilə bir sıra məsələlərdə əlaqələrini işıqlandırır. Qeyd olunur ki, Qızıl Arslanın hökmranlığı zamanı Azərbaycan tarixinin «Məmlük dövrü» başlayır.

Monoqrafiyada XII əsrin sonları XIII əsrin əvvəllərində Gürcüstan ilə Azərbaycan arasında hərbi-siyasi əlaqələr ətraflı şərh edilib. Azərbaycandakı daxili çəkişmələr xarici siyasətdə də öz əksini tapıb. Əbu Bəkrə qarşı onun qardaşı Əmir Mirvan Ömər çıxış edir. O, Əbu Bəkrə qarşı birgə çıxış etmək üçün gürcü qoşunu ilə birləşməyə yollanır. Əl-Hüseyninin məlumatına istinad edərək Z.M. Bünyadov Atabəy Əbu Bəkrin qoşunu ilə birləşmiş gürcü qüvvələri arasında baş verən sonrakı hadisələri tam təfəsilatı ilə şərh edir.

Çariça Tamar Əmir Mirvan Ömər in simasında Əbu Bəkrə qarşı mübarizədə müttəfiq qazanaraq Arrana və Azərbaycana qarşı müntəzəm hərbi ekspedisiyaya başlayır. Bu siyasi münasibətləri müzakirə edən müəllif verilmiş ərəb, erməni və gürcü salnamə mənbələrinə istinad edir. Müəllif gürcülərin Azərbaycan ərazilərinin içlərinə, Təbrizə və Ucana qədər müntəzəm hücumlarını xatırladır. Çariça Tamarın XII –XIII əsrlərdə fəal xarici siyasəti Azərbaycan atabəyinə bir sox əngəllər törədib. Eldənizlərin mənafeyi ilə sıx bağlı olduğundan çariça Tamarın xarici siyasətinin daha çox relyefli təqdim edilməsi arzu olunardı.

Azərbaycanda daxili çəkişmələr əksər hallarda Yaxın Şərqdə yaranan xarici siyasi durumla əlaqədar olmuşdur. Həmin vaxtlar Azərbaycan hakimləri real siyasi durumu nəzərə alaraq sülalə nikahının köməkliyi ilə Gürcüstan ilə əlaqələri möhkəmləndirməyə üstünlük verirdilər. Müəllifin sözlərinə görə, «Əbu Bəkr gürcü çarlığına qarşı mübarizədə kifayət qədər gücə malik olmadığından daimi olaraq özünün şərq qonşularından və qiyamçı vassallardan ehtiyat etməli olurdu» (səh.108).

Monqolların ölkədə peyda olması Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin süqutunda mühüm rol oynadı. Onlar gözlənilmədən Atabəy Özbəyin qərar tutduğu Təbrizə yaxınlaşdı. Təbrizdən monqollar Arrana, sonra da Gürcüstana tərəf istiqamət götürdülər. Monoqrafiyada monqolların Azərbaycana, eləcə də Gürcüstana qarşı dəfələrlə hücumu, o cümlədən aparılan ayrı-ayrı döyüşlər təsvir edilib. Qeyd olunur ki, monqolların ilk gəlişindən sonra gürcülər yenə də Azərbaycana hücum etmişlər (1225-ci il), lakin məğlubiyyətə uğramışlar. Qaliblər yeni hücum hazırlaşan kimi, Xarəzmşah Cəlaləddin Manqburnu Azərbaycan ərazisinə soxuldu. «Belə bir hal gürcüləri, eləcə də Atabəy Özbəyi saziş bağlamağa və yeni düşməne qarşı birləşməyə məcbur etdi» (səh.120).

Qeyd etmək lazımdır ki, monoqrafiyada Cəlaləddin Manqburnunun Gürcüstan ilə, Zaqafqaziyanın ayrı-ayrı siyasi vahidləri ilə və Kiçik Asiya ilə hərbi-siyasi münasibətlərindən söhbət açılır. Son xarəzmşahın Zaqafqaziyaya basqınları monqolların işğalı üçün əlverişli zəmin yaratdı. Müəllif xarəzmlilərin basqınları zamanı yaranmış siyasi mənzərəni aydın təsvir etmişdir.

Göstərilmiş yazılı, epigrafik və nümizmatik abidələr əsasında müəllif ümumi cizgilərdə XII əsrdə və XIII əsrin birinci yarısında Şirvanda olan durumu tədqiq etmişdir. Monoqrafiyada qeyd olunmuşdur ki, Şirvan tarixi yüz il bundan əvvəl öyrənilməyə başlanılıb. Şirvana XII əsrin əvvəllərində formalaşmış ərazi vahidi kimi diqqət yetirilib. XI əsrin 60-cı illərində - Fəxrəddin Fəriburz ibn Sallar ibn II Yəzidin hakimiyyəti

dövründə (1063-1096) Şirvanın siyasi tarixi təsvir olunmuşdur. Fəxrəddin Fəriburz səlcuqlar ilə uzun müddət sıx siyasi əlaqələr saxlamalı olmuşdur. I Fəriburzdən sonra Şirvan taxtına I Mənuçöhr ibn I Fəriburz çıxır.

1106-cı ildən Şirvan hakimi I Əfridun olur. Həmin vaxtdan Şirvanın taleyi Gürcüstanın taleyi ilə sıx bağlanır. Müəllifin sözlərinə görə, «Şirvan ilə Gürcüstanın ümumi maraqları var idi. Bu da özünü daha çox Səlcuq hökmranlığından xilas olmaq uğrunda mübarizədə büruzə verirdi. Bu, Şirvan ilə Gürcüstanın bir-birinə yaxınlaşmasını şərtləndirirdi. Bu məqsəd ilə atılan addımlardan biri də Şirvan taxt-tacının vəliəhdinin IV Davidin qızı Tamar ilə sülaləvi ictimaiyyətdən ibarət idi» (148). Həmin vaxtdan gürcülər Şirvan həyatının müxtəlif sahələrində fəal iştirak edirdi. Məlum olduğu kimi, Gürcüstanın çar sarayı Şirvanla münasibətin yaradılmasına böyük diqqət ayırırdı. Bu məsələ səlcuqlara qarşı mübarizədə böyük əhəmiyyət kəsb etdi.

Gürcüstan çarı IV Baqrat, IV David və başqaları bu dövlətin hərbi-siyasi qüdrətinə də böyük diqqət yetirdilər. Kaxeti-Heretinin birləşdirilməsindən sonra Qurucu Davidin səyləri nəticəsində Gürcüstan Şirvan ilə bilavasitə qonşuluq etməyə başladı ki, bundan sonra da Şirvanşah ilə əlaqələr daha da mühüm əhəmiyyət kəsb etdi. Qurucu Davidin qızı Tamarın Şirvanşahların vəliəhdi ilə nikahı məsələsində müəyyən siyasi məna yatırdı (1105-1106). Gürcüstan çarı müsəlman hakimə qızını verərək Şirvanşahı türk-səlcuqlara qarşı mübarizədə özünə müttəfiq etməyə cəhd göstərmişdir. Göründüyü kimi, bu fakt IV Davidin ümidlərini doğrultmadı, bundan sonra o, Şirvana qarşı münasibətdə fəal siyasi fəaliyyət göstərməyə başladı. Belə ki, bu ölkəyə bir neçə dəfə hücumlar etdi.

1123-cü ildə türk sultanı Şirvana hücum etdi, Şamaxı şəhərini tutdu, Şirvan hakimini əsir götürərək Gürcüstan çarına hədələyici məktub göndərdi. Buna cavab olaraq Qurucu David Şirvan üzərinə yeridi, lakin sultan gürcü qoşunu ilə vuruşmaqdan boyun qaçırdı.

Şirvanın qala və şəhərlərində gürcülər herlərdən və qax-lardan ibarət öz qoşunlarını yerləşdirdi, «bütün gömrük işləri-nin hakim və nəzarətçisi vəzifəsinə» David öz sədaqətli vəziri Simonu təyin etdi. Fərz etmək olar ki, məhz elə bu dövrdə gürcü çarları «Şirvanşah» titulunu daşıyırdılar.

Bir şeyə də diqqət yetirmək lazımdır ki, Gürcüstanın ən yüksək əyanlarından biri-çardan sonra ali mülki vəzifə tutan çar sarayının birinci vəziri Çkondideli Şirvanın hakimi təyin olunmuşdur. Göründüyü kimi, gürcü çar sarayının siyasəti təkcə Şirvanın hərbi işğalını deyil, eləcə də ölkədə mülki-inzi-bati tədbirlərin də həyata keçirilməsini nəzərdə tuturdu.

Qurucu Davidin varisinin çarlığı dövründə Şirvanın şərq hissəsində Şirvanşah hakimiyyəti vassal asılılığı şəraitində bə-rqərar olundu. Ölkənin qərb hissəsi isə bilavasitə Gürcüstana birləşdirildi. Gürcüstan ilə Şirvan arasında bu cür münasibətlər monqolların hücumundan əvvəlki dövrə qədər davam etdirilib.

Bütün XII əsr ərzində Gürcüstan ilə Şirvan ümumi düş-mənə qarşı çiyin-çiyinə mübarizə aparıblar. Bu dövr ərzində Şirvanın iqtisadiyyat, eləcə də mədəniyyət sahəsində qazandığı nailiyyətlər Gürcüstan ilə yaradılmış sıx əlaqlərə çox təsir göstərib.

Monoqrafiyada bütün XII əsr ərzində Şirvanın siyasi du-rumu və xronologiyası verilir; hakimiyyəti dövründə gürcü ek-spansiyasının cənub və cənub-şərqə doğru genişləndiyi çar Ta-marın çarlığı dövründə (1184-1213) Gürcüstanın Şirvan ilə münasibətlərinə mühüm diqqət yetirilib. Müəllif xüsusilə qeyd edir ki, həmin vaxtlar Şirvan siyasi və iqtisadi cəhətdən Azər-baycandan və Arrandan ayrılmışdı və Azərbaycan Atabəyləri dövlətində daxili çəkişmələrdən istifadə edən, qonşu dövlətin daxili işlərinə qarışmağa başlayan güclənmiş Gürcüstanın təsi-rini öz üzərində başqalarına nisbətən çox hiss edirdi. Bu təsir gücü ilə Gürcüstan Şirvanın Cənubi Dağıstanda hökmranlığını dəstəkləyirdi. Bu təsir gücü ilə Şirvan sülaləsinin nümayən-dələri də maraqlı idi (səh. 158).

Qərb və gürcü salnamə mənbələrinin təhlili əsasında müəllif tərəfindən Şirvan ilə Gürcüstan arasında qarşılıqlı əla-qələr ətrafı öyrənilir. Z.M.Bünyadov (bir neçə Azərbaycan alimi: Ə.Ə.Əlizadə, R.A.Hüseynova baxmayaraq) düzgün qə-naətə gəlir ki, «Şirvanın təhqiqlə olunmuş dövrdə vassal asılılığı barəsində Orta Əsrlər gürcü müəllifləri və ərəb müəllifləri tərəfindən təstiq olunur (səh. 161).

Sonralar müəllif Şirvanın tarixini xarici siyasətin durumu fonunda şərh edir. Monqolların ilk basqınlarının, Cəlaləddin Xarəzmşahın və başqalarının qəflətən hücumlarının Şirvan və Gürcüstan üçün mənfi rolunu qeyd edir. Monoqrafiyada göstə-rilmişdir ki, monqolların istilası Şirvanın müstəqilliyinə son qoymuşdur.

Beləliklə, monoqrafiyada Eldənizlər Atabəyləri dövləti-nin siyasi tarixi kifayət qədər ətraflı şərh edilib. Monoqrafiya Sovet və xarici ölkələr istoriyaqrafiyasında bu göstərilən məsələ üzrə ilk ciddi tədqiqatdır.

Siyasi hadisələri tədqiq edəndən sonra müəllif Atabəylər dövlətində inzibati idarəetməni təhlil edir (səh. 172-187) və eyni zamanda onun «İraq Səlcuq Sultanlığında mövcud olduğu kimi qaldığını» qeyd edir (səh. 172). Faktiki olaraq İraq sultan-lığının hakimi atabəy idi, lakin atabəyin vəzifəsi, taxt varisinin tərbiyəçisi kimi öz məzmununu dəyişərək hakimiyyətin ən yüksək tituluna çevrilir. Atabəydən sonra bütün bürokratik apa-ratın başçısı və dövlət başçısının birinci məsləhətçisi vəzir hesab olurdu.

Bir qayda olaraq vəzirlər və inzibati-maliyyə aparatında ayrı-ayrı vəzifələri tutan şəxslər ərəb-fars mənşəli idilər. Hərbi vəzifələr isə türk dilli kübar təbəqənin əlində idi. Monoqrafi-yada Atabəylər dövlətində vəzirin vəzifə və funksiyaları xarak-terizə olunmuşdur. Dövlətdə növbəti vəzifə böyük və baş hacib vəzifəsi idi ki, onun da funksiyasına hakimə mühüm işlər barəsində hesabat vermək, onun tələbləri qayğısına qalmaq, sarayın mərasimlərinə və sair tədbirlərə rəhbərlik etmək daxil

idi. Hacıblər bəzən əlavə və başqa funksiyaları da yerinə yetirirdilər.

Hakimin bütün əmlakı əl-xass adlanan («xüsusi divan») divan ilə və yaxud Ali divan ilə idarə olunurdu. Ona öz xüsusi sarayı olan məliklərin hakim təyin edildiyi kifayət qədər böyük əyalətlər təbə olunurdu.

Dövlətdə daxili, eləcə də xarici yazışmaları həyata keçirən dəftərxana mühüm rol oynayır. Dövlət dəftərxanasının başçısı münşi və yaxud tuğrayı idi.

Dövlət maliyyə idarəsinə və ya xəzinəyə ali maliyyə məmuru (mustoufi əl-ard və ya arid) nəzarət edirdi.

Dövlət bir neçə iri vilayət və əyalətlərə bölünürdü ki, onları da ölkə hökmdarının müavinləri- valilər idarə edirdilər. Vilayətdə ikinci şəxs onun vəziri idi. Dövlətin şəhərlərini valinin adından şəhər rəisləri idarə edirdilər. Ətrafdakı mahal və kənd rəisləri şəhər rəisinə təbə olurdu. Ölkənin idarə olunmasında dini hakimlər- qazilər mühüm rol oynayır. Müəllif hər bir vəzifənin funksiyasını ətraflı təhlil edir. Əksər hallarda mənbələrdən dövlətdə bu və ya digər vəzifə tutan şəxslərin adlarını çəkir.

Müəllif tərəfindən şəhər, sənətkarlıq, pul tədavi və faydalı qazıntılar tədqiq edilmişdir (səh. 118-2120). Qeyd olunur ki, Azərbaycan Atabəyləri dövlətində şəhər və şəhər həyatı geniş inkişafa malik olmuşdur. Şəhər həyatının nisbətən yüksək səviyyəsi göstərilir. Şəhərlər daxili, eləcə də xarici ticarət mərkəzləri idi. Təbriz, Şamaxı, Gəncə, Naxçıvan, Beyləqan, Ərdəbil Yaxın və Orta Şərq miqyasında mühüm ticarət-sənətkarlıq mərkəzi idi. Monoqrafiyada ölkənin ticarət və iqtisadi münasibətlərinin inkişafında Azərbaycanın hər bir şəhərinin rolu və əhəmiyyəti tədqiq olunmuşdur.

XII əsrin sonları XIII əsrin əvvəllərində sikkə zərbi və pul tədaviyə böyük diqqət yetirilib. Qeyd olunur ki, ölkənin iqtisadi durumu istehsal qüvvələrinin və ticarət-pul münasibətlərinin artımı ilə xarakterizə olunur. Ölkənin faydalı qazıntıları-

na, müalicə sularına, otlarına və bitkilərinə lazımi diqqət yetirilib.

Bütün zəngin olmayan material əsasında müəllif Atabəylər dövlətində mövcud torpaq mülkiyyətinin forma və kateqoriyalarını xarakterizə edə bilib. Müəllif belə bir bölgü aparır: 1) Tac torpaqları, yaxud seçilmiş (xass) torpaqlar, 2) Len torpaq mülkiyyəti-iqta, 3) xüsusi torpaq mülkiyyəti (milk, mülk), 4) Vəqf.

Bu kateqoriyada olan torpaqlara qoyulan vergilər: 1) Xərac (torpaq vergisi), 2) Cizyə (can vergisi), 3) Uşr (onda bir), 4) Haqq (cəm halında-hüquq) - divanın nəfinə yığılan dövlət rüsumu və ya vergisidir, 5) Aləf, 6) Nüzl və sair. Ölkənin iqtisadiyyatı üçün hər bir vergi və ianələrin rolu, məğzi və əhəmiyyəti xarakterizə olunmuşdur.

Göründüyü kimi, monoqrafiyada Atabəylər dövlətində mədəni həyat tərzini geniş işıqlandırılıb. Ölkənin mədəni həyatının bütün sahələrində mövcud olan yüksək səviyyə qeyd olunur. Monoqrafiyada şöhrəti Azərbaycanın hədudlarından uzaqlara da yayılan Nizami, Xaqani, Mücirəddin Beyləqani, Fələki Şirvani kimi böyük elm və mədəniyyət xadimlərinin yaradıcılığı qısaca xarakterizə olunmuşdur.

Monoqrafiyada göstərilmişdir ki, Azərbaycan Atabəyləri şairlərə, memarlara, mühəndislərə, inşaatçılara, həkim və elm nümayəndələrinə hamilik edirdilər. Azərbaycandan çıxan, təkcə Azərbaycanda deyil, eləcə də Bağdadda, Qahirədə, Dəməşqdə və sair şəhərlərdə yaşayıb yaradan alimlərin siyahısı verilmişdir. Əsərdə Azərbaycan şəhərlərində yaşayıb yaradan və öz əsərləri ilə XII-XIII əsrlərdə erməni tarix elmini şöhrətləndirən Orta əsrlər erməni tarixçi və hüquqşünaslarının da qısaca xasiyyətnaməsi verilmişdir.

Əsərin sonunda Azərbaycan Atabəylərinin və İran səlcuqlarının (geneoloji) nəsil səcərəsi verilib. Eləcə də Azərbaycan Atabəyləri dövründə hakimiyyət sürən xəlifələrin, Böyük Səlcuq sultanlarının, Şirvanşahlarnın, Mosul Atabəylərinin, Xa-

rəzmşahlarının, Fars Atabəylərinin, Maraga və Ruin-Dej hakimlərinin məmlükləri-İraq İrağı hakimlərinin xronologiyası da öz əksini tapıb. Əsərdə həmçinin Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin xəritəsi, bibliografiyası və göstəricilər verilib.

Beləliklə, Z.M.Bünyadov çoxsaylı müxtəlif dilli ilk mənbələrin və xüsusi ədəbiyyatın təhlili əsasında sovet istoriyaqrafiyasında ilk dəfə olaraq Azərbaycan Atabəyləri dövlətinin tarixi monoqrafiya şəklində tədqiq olunmuşdur. Bu dəyərli əsər, şübhəsiz, XII-XIII əsrlərdə Qafqaz və Yaxın Şərq xalqlarının qarşılıqlı əlaqələrinin tarixinin öyrənilməsi ilə məşğul olan qafqazşünaslar və şərqşünasların stolüstü kitabına çevriləcəkdir.

Mahiyyətinə görə rəyləşdirilmiş monoqrafiya Azərbaycan Atabəylərinin tarixi üzrə ilk böyük tədqiqat əsəridir.

**R.V. METREVELİ,
N.N. ŞENGELİYA**

Gürcü dilindən tərcümə edən: Mirzə Məmmədov

Ədəbiyyat

1. N.Ş. Asatiani, XII əsrdə Şirvan ilə Gürcüstan arasındakı siyasi əlaqələr, XII əsrdə Gürcüstan tarixi məsələləri, məcmuə, Tbilisi, 1968, səh. 26 (gürcü dilində).

2. «Kartlis sxovreba» («Gürcüstan həyatı»), I, Tbilisi, 1955, səh. 345.

3. N.A. Berzenişvili, Şərqi Kaxetin keçmişindən, «Gürcüstan tarixi məsələləri», III cild, Tbilisi, 1966, səh. 257 (gürcü dilində).

TAMAR LAMPARADZE: "BAKIYLA TBİLİSİ ARASINDAKI ÜMUMİ CƏHƏT – MƏNƏM!"

İstedadlı rəssam, jurnalist, Gürcüstan-Azərbaycan Mədəni Əlaqələri Assosiyasının prezidenti, "Humay" mükafatı və "Mehriban ana" qızıl medalının mükafatçısı Tamar Lamparadze ilə müsahibə

-Tamar xanım, yaxud daha doğrusu kalbotono Tamar, sosial şəbəkələrdə belə xəbər yayılıb ki, Siz yeni layihə üzərində işləyirsiniz, amma bu dəfə fotoqrafiya sahəsində. Bu barədə ətraflı məlumat ala bilərikmi?

- İlk növbədə mən sizə müsahibəyə görə təşəkkür edirəm və sizə gələcək işlərinizdə uğurlar arzu edirəm.

Yeni layihəyə gəldikdə isə, o, "Ürəkdən gələn fotolar" adlanır. Mən sevimli Bakımı və sevimli bakılıları, azərbaycanlı fotoqraf Şahin Sərkərov ilə Tbilisini və tibilisiləri çəkir.

Biz Bakıda və Tbilisidə sərgi keçirmək istəyirik. Mənim hissəm "Bakım mənim, canım mənim", Gürcüstan hissəsi isə "Tbiliso, şen genesvale" adlanacaq. Maraqlı kataloq yaradılacaq. Azərbaycanlı fotoqraf peşəkardır, mən isə özüm öyrənmişəm. Bilmirəm məndə alınacaq, ya yox, ancaq tamaşaçılara böyük sevgilə çəkdiyim, ruhumu hopdurduğum işləri təqdim edəcəyimə söz verirəm.

-Məşhur şəxslərdən kimləri çəkməyə müvəffəq olmuşuz?

-Çoxlarını (gülür). Onların hər biriylə görüş mənim üçün bayram olub. Hələ ki, onların adlarını açıqlamayacam. Sadəcə gürcü personajları barədə danışa bilərəm.

Şahin əfsanəvi gürcü kinoaktyoru, müğənni, ssenarist, Gürcüstan SSR-nin xalq artisti, Ukraynanın əməkdar artisti Bubu (Vaxtanq) Kikabidzenin şəkillərini çəkib. Bu çox mehriban

görüş idi. Kikabidze bütün qəlbiylə Azərbaycanı sevir və hörmət edir və çəkiliş vaxtı biz də bunu hiss etdik.

Tbilisidə biz çox maraqlı insanların qonağı olduq və hər bir fotosessiya süfrə arxasında başa çatdı. Biz Şahinlə işimizi davam etdiririk, bizim hələ qabaqda çoxlu maraqlı görüşlərimiz və çəkilişlərimiz var.

-Tamar xanım, yaqın bu sual sizə tez-tez verilir, amma hər halda bir daha soruşaq, Gürcüstan-Azərbaycan Mədəni Olaqələr Assosiyasının yaradılmasında məqsəd nəydi?

-Bizim təşkilatımızın artıq 4 yaşı var. Onun yaradılmasında məqsəd iki ölkənin gənclərini Gürcüstan və Azərbaycan mədəniyyəti ilə tanış etmək idi. Mən Azərbaycanda gördüklərimi və hiss etdiklərimi gürcü xalqına da təqdim etmək istəyirdim. Digər tərəfdən isə Gürcü xalqının yaratdığı gözəllikləri də azərbaycanlıların bilməsini istəyirdim. Gürcülər Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənətini çox sevirlər. Yeri gəlmişkən, onlar artıq işlərin üslubundan azərbaycanlı müasir rəssamların yaradıcılığını ayırd edə bilirlər...

Bilirsiniz, bunları ona görə etmirəm ki, bu, təşkilatın məqsədidir. Bu fəaliyyət mənim ürəyimcədir. Çox sevdiyim Bakıya gəlmək, sevdiyim şəhəri görmək mənə zövq verir. O mənə doğma vətən kimidir. Mənim burada çoxlu dostlarım var, mən onlara heyranam. Özüm də hiss edirəm ki, mən də onlar üçün doğmalaşmışam, artıq həyatımı onlarsız təsəvvür etmirəm.

-Biz də elə sizi və Gürcüstanı sevirik.

-Təşəkkürlər!

-Assosiyasiya mövcudluğu ərzində hansı tədbirləri həyata keçirib?

-Biz Azərbaycan filmərini təqdim etmişik, azərbaycanlı rəssamların sərgilərini keçirmişik, Tbilisidə azərbaycanlı yazıçı və incəsənət xaimlərinin görüşlərini təqdim etmişik. Assosiasiya "Dədə Qorqud" mövzusu əsasında sərgi keçirib, Azərbay-

canın xalq yazıçısı Anarın gürcü dilinə tərcümə edilmiş kitablarının təqdimat mərasimində iştirakına nail olmuşuq.

Qeyd etməliyəm ki, bizim tədbirlərimiz Gürcüstandakı Azərbaycan səfirliyinin fəal dəstəyi əsasında həyata keçir. Səfir Azər Hüseynova, keçmiş mədəniyyət attəşesi Qurban Abbaslıya və "SOCAR" şirkətinin rəhbərliyinə bu işlərə görə təşəkkür etmək istəyirəm. Azərbaycanın Gürcüstandakı səfirinin məsləhətçisi Şövqi Mehdizadəyə də xüsusi minnətdarlığımı çatdırıram. Onun patriotluğu və Gürcüstana hörməti bizim bütün tədbirlərimizin baş tutmasında özünü göstərib.

Bu il Bakıda biz gürcü və azərbaycanlı rəssamların birgə sərgisini keçirdik. Məşhur azərbaycanlı rəssam Sakit Məmmədov və professor Rafiq Əliyevə bu incəsənət bayramlarının baş tutmasında göstərdikləri köməyə görə çox sağol deyirəm. Onlar hər zaman bizim yanıımızdadırlar və bizi dəstəkləyirlər.

-İctimai işlər sizin vaxtınızı hədsiz çox alsada, Siz həm də rəssamsınız...

-Bir müddət mən qobelenlərlə məşğul oldum. Bütün gündüzləri və gecələri toxuyurdum. İndi mənim qobelenlərim xaricdə şəxsi kolleksiyalarda saxlanılır. Bu barədə çox yazıldı və televizorda göstərildi. Sonra mən özümü rəssamlıqda sınaıdım. İki il əvvəl məni Qəbələyə incəsənət festivalına dəvət etdilər, təşkilatçı xanım Ruhəngiz Heydərova idi. Naxçıvanda xanım Ülviyyə Həmzəyevanın təşkil etdiyi sərgi də mənimçün unudulmaz oldu.

-Sizin kimi rəssamlar olub, yox biz Sizi bu cərəyanın ilk nümayəndəsi saymalıyıq?

-Mən peşəkar deyiləm, özüm öyrənmişəm. Mən rəsm çəkməyi sevirəm və çəkirəm. Ümumiyyətlə, mən hər zaman ürəyim istəyəni edirəm. Valideynlərim rəssam olmasalar da, onların əlindən bir çox işlər gəlirdi. Məsələn, nənəm mənə mahnı oxumağı öyrətmişdi.

- *Deməli, siz hətta oxuya bilərsiniz?*

-Demək olar ki, hə. Mən bunu sadəcə ruhum üçün edirəm, yeri gəlmişkən, bir neçə Azərbaycan mahnısını da oxuya bilirəm.

-*Doğurdan? Bu ki, əladır! Ümid edirəm nə vaxtsa sizin mahnınızı dinləməyə müvəffəq olacam...*

-Azərbaycanlılar demişkən: "İnşallah"

-*Siz beynəlxalq mədəniyyət qurumu "Bakılıların" təqdim etdiyi məşhur "Humay" mükafatına layiq görülmüsünüz. Bu, sizinçün nə deməkdir?*

-Bu mükafatın önəmi mənimçün böyükdür. Mükafatın təsisçisi, möhtəşəm insan Fikrət Zərbəliyevə böyük hörmətim var. "Bakılılar" cəmiyyətinin məni mükafatlandıracağı xəbərini eşidəndə, bütün gecəni yatmamışdım. Mən mədəniyyətlərarası əlaqələrin möhkəmləndirilməsi sahəsindəki xidmətlərimə görə təltif edilmişdim, rejissor Oqtay Mirqasımov mükafatı mənə təqdim etmişdi. Mən sadəcə sevincimdən uçurdum (gülür).

-*Siz həmçinin "Mehriban ana" qızıl medalının mükafatçısıdır...*

- Bəli, bu mənimçün çox xoşdur. Biz "Dədə Qorqud"un şərəfinə böyük tədbir təşkil etmişdik. Məni mükafatlandırmaq üçün "Dədə-Qorqud" fondunun vitse-prezidenti, "Azərbaycan dünyası" jurnalının baş redaktoru Eldar İsmayılov şəxsən Tbilisiyə təşrif buyurmuşdu. Məni "Mehriban ana" medalına layiq bildiyinə görə ona təşəkkür edirəm.

-*Bəs gələcəkdə hansı layihələri reallaşdırmağı planlaşdırırsınız?*

-Mən "Azərbaycanlılar gürcü mahnılarını, gürcülər Azərbaycan mahnılarını oxuyurlar" mövzusunda mahnı festivalı keçirmək istəyirdim. Arzularımdan biri də odur ki, Tbilisidə azərbaycanlı caz bəstəkarı və pianoçusu Vaqif Mustafazadənin piano çaldığını əks etdirən abidə qoyulsun və abidənin olduğu park "Sevgi parkı" adlandırılınsın. Caz-muğamın musiqisinin

çalındığı parkda əl-ələ tutub gəzən sevgililər dahi azərbaycanlı musiqiçini və onu gürcüxanımını xatırlasalar necə də gözəl olar. Mənim çoxlu ideyalarım və arzularım var, həyatımın mənası onları reallaşdırmaqdır.

- *Mümkünsə Beynəlxalq Mənəvi Koodinasiya və İntegrasiya İnstitutundakı fəaliyyətiniz barədə də danışardınız...*

-Mən fizik-kibernetik, akademik Quram Koradzenin qurduğu institutun təsisçilərindən biriyəm. Biz müxtəlif məsələlər ətrafında çalışırıq: fəlsəfə, siyasət, elm, din və s. Marqlı görüşlər, söhbətlər keçiririk, elm adamları mühazirələr oxuyur, qəzet də buraxırıq, redaktoru özüməm. İnstitutumuz insanı irqindən, millətindən, dinindən, cinsindən və elmi dərəcəsindən ayn tutur.

-*Boş vaxtlarınızda nə edirsiniz?*

-Demək olar ki, asudə vaxtım yoxdur (gülür). İki oğlan övladı anasıyam, onların qayğısına qalmaqı sevirəm. Əlbəttə ki, "Facebook"u unutmuram, orada dünyanın müxtəlif künc-bucaqlarında olan dostlarımla ünsiyyət qururam. Hər gün çox sayda gözəl məktublar alıram. Onların heç birisi cavabsız qalmır (gülür).

-*Sizcə, Bakı və Tbilisi arasındakı ümumi cəhət nədir?*

-Siz yəqin ki, mənim bu iki xalqın malik olduğu müsbət keyfiyyətlər, qonaqpərvərlik, həyatsevərlik, sevinc, temparement və s. barədə danışmağımı gözləyirsiniz. Ancaq mən sizə bunu deyəcəm: Bakı və Tbilisi arasındakı ümumi cəhət – mən özüməm (gülür)!

-*Tamar xanım, çox marqlı söhbətə görə sizə təşəkkür edirik. Sizə marqlılayihələr və gələcək fəaliyyətinizdə uğurlar arzu edirik.*

-Minnətdaram!

Rüstəm Qasımov
ANN.Az, 15-09-2015

FAZİL HƏSƏNOV: "GÜRCÜSTANDAKI İCTİMAİ-SİYASİ PROSESLƏRDƏ AZƏRBAYCANLILARIN İŞTİRAKI YÜKSƏLMƏK ÜZRƏDİR"

Azərbaycan Respublikası ilə Gürcüstan Respublikası arasında diplomatik əlaqələr 1992-ci il noyabrın 18-də yaradılıb. 1995-ci ilin fevral ayında Bakıda Gürcüstan səfirliyinin, 1996-cı ilin mart ayında isə Tiflisdə Azərbaycan səfirliyinin açılışı ikitərəfli əlaqələrin inkişafına əlavə stimül verib.

Gürcüstan regionda Azərbaycanın ən yaxın müttəfiqlərindən biridir. Gürcüstanla Azərbaycanı hər şeydən əvvəl Bakı-Supsa, Bakı-Tiflis-Ceyhan, Bakı-Tiflis-Ərzurum və TRA-SEKA kimi global enerji, nəqliyyat-kommunikasiya layihələri birləşdirir. Bununla paralel olaraq, GUAM, Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı və digər qurumlar daxilində əməkdaşlıq ikitərəfli strateji əlaqələri daha da möhkəmləndirib.

İki ölkə arasındakı münasibətlərin tarixi, bu günü və gələcəyi mövzusunda "Bizim Yol"un suallarını, Gürcüstanın paytaxtı Tiflisdə fəaliyyət göstərən Azərbaycanlıların Mədəniyyət Mərkəzinin (AMM) sədri, Dünya Azərbaycanlıların Koordinasiya Şurasının İdarə Heyətinin üzvü, Avropa Azərbaycanlıları Konqresinin İdarə Heyətinin üzvü Fazil Həsənov cavablandır.

-Fazil bəy, əzəli qonşular olan Gürcüstanla Azərbaycan arasında tarixən savaşlar da olub, barışlar da. Bu iki dövlət arasında hazırkı münasibətlər hansı səviyyədədir?

-Gürcüstan və Azərbaycan xalqları tarix boyu dost xalqlar olub, bizi birləşdirən bir çox dəyərlər vardır. İstər siyasətdə, istərsə də başqa sahələrdə bizim ölkələrimiz sülh və dostluq şəraitində yaşayıblar. Bu gün də bu ənənəyə davam edir. İki ölkə çoxsahəli əməkdaşlıq edir. Bu əməkdaşlıq həm iqtisadi, həm də təhsil, mədəniyyət, turizm və sosial sahələrdə gerçəkləşir.

Bu gün Azərbaycanın enerji ehtiyatları məhz Gürcüstan dəhlizi ilə Avropaya çatdırılır, Gürcüstan Azərbaycan üçün Avropaya açılan pəncərədir, Azərbaycan isə Gürcüstanın iqtisadi inkişafına təkən verən partnyordur. Transmilli layihələr - Bakı-Tiflis-Ceyhan neft kəməri, Bakı-Tiflis-Supsa qaz kəməri, yaxın aylarda istifadəyə veriləcək Bakı-Tiflis-Qars dəmiryolu xətti ölkələr arasında iqtisadi əlaqələrin daha da inkişafına xidmət edir. Hər iki ölkənin vətəndaşları bu əlaqələrdən bəhrələnir. Bu gün də, sabah da hər iki ölkənin uğurlu inkişafı bu birlikdən asılıdır. Gürcüstanı Azərbaycansız, Azərbaycanı Gürcüstansız təsəvvür etmək mümkün deyil. Bölgədə ümumi inkişaf Azərbaycan-Gürcüstan ittifaqından asılıdır.

-Gürcüstanın Rusiya və İrandan da qaz almaq istəməsi Azərbaycanda narazılıq yaratdı. Bu hadisə iki dost ölkə arasındakı münasibətlərə xələl gətirə bilərmi?

-Şübhəsiz ki, hər bir dövlət öz müstəqil iqtisadi və siyasi inkişafını maraqları çərçivəsində tənzimləyir. Lakin bu gün Azərbaycan-Gürcüstan iqtisadi əlaqələri dünyaya örnək olacaq bir mərhələni yaşayır. Biz düşünürük ki, hər hansı formada Gürcüstanın digər ölkələrlə enerji layihələrə qoşulması heç də Azərbaycan-Gürcüstan iqtisadi münasibətlərinə mənfi təsir göstərə bilməz, yəqin ki, bazar ümumi iqtisadi qanunlara əsasən tənzimləyici rol oynayacaq. Bu minvalla Azərbaycanla Gürcüstanın strateji müttəfiqliyi, məsafə baxımından ən yaxın ölkə olması, Gürcüstanın çətin zamanlarında Azərbaycanın enerji sahəsində dəstəyi bu gün gürcü ictimaiyyətinin yaddaşındadır. Bu amillər gələcəkdə atılacaq addımlara hesablanmalıdır.

- Qonşu ölkədədə yarım milyon azərbaycanlı yaşayır. 5 milyonluq ölkə üçün kiçik rəqəm deyil. Soydaşlarımız nə dərəcədə Gürcüstan cəmiyyətinin bir parçasına çevrilə biliblər?

-Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar burada əsrlər boyu məskunlaşıblar, biz bu ölkənin müstəqilliyi uğrunda tarix boyu savaşlarda və müharibələrdə şəhidlər verib, Gürcüstan ərazi bütövlüyü uğrunda döyüşlərə gedib sadiqliyimizi göstərmişik.

Biz bu ölkənin tamhüquqlu vətəndaşıyıq və bu cəmiyyətin bir parçası kimi ölkənin ictimai, siyasi, mədəni, ədəbi və digər sahələrində öz layiqli yerimizi tutaraq uğurlara imza atmışıq. Bugünkü nəsil, gənclik də bu ənənəni daha yaxşı şəkildə davam etdirir, bizim gənclərimiz dövlət dilini mükəmməl mənimsəyərək dövlətin ali təhsil ocaqlarında təhsil alaraq, burada qalib vətənlərinə faydalı bir peşəkar kimi xidmət edirlər. Düşünürəm ki, azərbaycanlıların cəmiyyətə integrasiya prosesi sürətlə davam edir.

-Gürcüstan ictimai-siyasi sferasında azərbaycanlıların iştirakı hansı səviyyədə müşahidə olunur?

-Gürcüstandakı ictimai-siyasi proseslərdə azərbaycanlıların iştirakı yüksəlmək üzrədir. Hazırda azərbaycanlılar, demək olar ki, ölkənin bütün aparıcı partiyalarında təmsil olunublar. Bunu biz seçkilər zamanı da müşahidə etdik. Siyasi baxışların müxtəlifliyi və insanlarımızın seçki proseslərində fəal iştirak etməsini bu sahədə inkişafın göstəricisi kimi qiymətləndirmək olar. Təəssüflər olsun ki, əhalinin iqtisadi durumu arzuolunan səviyyədə deyil. Çox zaman gənclərimizin əksəriyyəti iş da-lınca qonşu ölkələrə üz tuturlar.

-Nəhayət, konkret olaraq Siz, Gürcüstan vətəndaşı olan bir azərbaycanlı kimi nə kimi bir fəaliyyətlə məşğul olursunuz?

-Mən Gürcüstanda 10 ildir ki, fəaliyyət göstərən Azərbaycanlıların Mədəniyyət Mərkəzinin idarə heyətinin sədriyəm. Təşkilatın məqsədi Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlıların yaşadıkları cəmiyyətə integrasiya etmələrinə kömək etməkdir. Integrasiyanın isə yolları çoxşaxəlidir. Əsas işimiz gənclərin maarifləndirilməsindən ibarətdir. Bura Gürcüstan dövlət dilinin dərinədən öyrənilməsi, eyni zamanda Azərbaycan dilinin qorunub saxlanması və inkişaf etdirilməsi, mədəniyyətimizin gürcü cəmiyyətində təbliği daxildir. Bu istiqamətdə bir çox layihələr həyata keçirilir. Gənclərimizin təhsili bizim üçün əsas prioritetdir.

AMM-in təşkilatçılığı ilə 2006-cı ildən bu günədək Tiflisin ali təhsil ocaqlarında təhsil alan azərbaycanlı tələbələr

üçün stimulyerici təqaüdlər ayrılır. Təqaüd proqramı bir sıra Azərbaycan dövlət qurumlarının və özəl şirkətlərinin dəstəyi ilə həyata keçirilir. Bundan başqa, İslam İnkişaf Bankı və AMM arasında imzalanan memorandum əsasən, "Təhsilə faizsiz kredit" proqramı həyata keçirilir. Bu proqram çərçivəsində imkansız tələbələrin təhsil haqqları ödənilir və onlara təqaüdlər verilir. Prioritet sahələr həkimlik, mühəndislik, iqtisadiyyat və kənd təsərrüfatı üzrə peşələrdir.

Azərbaycanın Diasporla İş üzrə Dövlət dəstəyi ilə Gürcüstanın azərbaycandilli məktəblərində dərslərdən əlavə gürcü dil öyrətmə kursları təşkil olunub. Kurs məzunlarının 80 faizi ali məktəblərə qəbul olublar. Bundan başqa DİDK-nin və AMM-nin xətti ilə 18 nəfər gəncimiz Şimali Kiprin Yaxın Doğu Universitetində təmənnasız təhsil alma şansını qazanıb. Onların bir çoxu artıq universiteti fərqlənmə ilə bitirib ölkəmizə qayıdıblar.

Mədəniyyətimizin təbliği istiqamətində isə AMM-in nəzdində "Sarvan" folklor ansamblı fəaliyyət göstərir. Ansamblda rəqs qrupu, aşılqar və musiqiçilər qrupu mövcuddur. Ansambl dəfələrlə Azərbaycan xalq rəqslərinin nümayişi ilə Gürcüstanda, eləcə də ölkədən kənarda keçirilən beynəlxalq müsabiqələrdə Qran Pri və digər mükafatların sahibi olub. Bütün bunlarla yanaşı, bölgədə informasiya qıtlığını aradan qaldırmaq məqsədilə Azərbaycan dilində "Regionpress" qəzeti, hər iki xalqın mədəniyyəti və ədəbiyyatı haqqında materiallar dərc edən yeganə rəngli, "Meydan" jurnalı, və elmi-kütləvi "Qarapapaqlar" dərgisi çap olunur. Eyni zamanda, AMM-in kitabxanası da fəaliyyət göstərir ki, burada sistemli olaraq yazarlarımızın yeni kitablarının təqdimatı keçirilir, tariximizə, ədəbiyyatımıza və ənənələrimizə aid olan kitablarımızın nəşrinə köməklik göstərilir.

Ümid

bizimyor.info, 15.03.2016

TORPAQ VARSA, MİLLƏT DƏ, DƏYƏRLƏR DƏ YAŞAYACAQ

Bu gün milli-mənəvi dəyərlərlə bağlı tədbirlərin keçirilməsi, ictimai müzakirələr aparılması xüsusilə aktualıq kəsb edir. Təbii ki, məsələ bütün zamanlarda (və səviyyələrdə) həmişə gündəmdə olub. Mən analoji tədbirlərin çoxunda iştirak etmişəm. Və bu qənaətdəyəm ki, harda millətin bir ailəsi, bir qrupu varsa, orda milli maraqlar özünü göstərir. Ya müdafiə, ya da inkişaf istiqamətində polemikalar, dəyərləndirmələr, başqa təşəbbüslər meydana çıxır. Milli-mənəvi dəyərlərin qorunması işi cəmiyyətin daxili istəyi, ehtiyacdır. Bu, eyni zamanda dövlət siyasətinin müdaxiləsi nəticəsində həllini tapa bilir. Belə də milllətin öz dəyərlərini yaşatmaq çabalarında güvən hissi, mübarizliyi də artmış olur.

Müasir dünyanın xarakteri elədir ki, xalqlar indi öz dəyərlərinə daha çox müraciət edirlər. Mədəniyyətin, dilin, adət-ənənələrin təməlini, etnogenezini, təşəkkül proseslərini araşdırırlar. Yəni hər bir cəmiyyət öz obrazı, kimliyi haqqında düşüncə. Və buna uyğun olaraq da münasibətlər qurur. Çünki realıq budur ki, öz kimliyini, tarixini, gələnlərini, yerini, yolunu tanımadan müasir proseslərdə özünü təsdiq və integrasiya mümkün deyil.

Dünyanın hər yerində, o cümlədən Borçalıda azərbaycanlı-türk etnosunun əsas milli borclarından biri milli-mənəvi dəyərlərini yaşatması, milli maraqların təminatı və gələcəyə ötürməsidir. Borçalı insanının da düşüncəsində milli kimlik, dil, mədəniyyət, təhsil və gələcək həmişə özəl bir statusda olub.

Milli-mənəvi özəlliklərə, ənənəyə bağlılıq, kəmiyyət sayğı, gerçəyə uyğunlaşmaq yeni dəyərlər və texnologiyalara meyillənmək tərzində XIX əsrin sonlarından başlayan mərhələ xüsusilə əhəmiyyətlidir. Mən həmin dövrü bir intibah mərhələsi hesab edirəm. Həm ənənə mühafizəkarlığı, həm də təməllər üzərində yeniləşmək, dünyanın inkişaf prosesinə qoşulmaq ar-

zusu güclü idi. Borçalı insanının da, o mühitin də düşüncəsindəki demokratizm buna imkan verirdi. Ona görə də Azərbaycanın öncül fikirləri aydınları, ictimai-siyasi xadimləri Tiflis mühiti ilə sıx bağlı olublar. Məhz orada millətin gələcəyi barədə arzularını (və planlarını) gerçəkləşdirməyə çalışıblar. Çox vaxt da buna nail olublar.

O dövərdə Tiflisdə maarifçilik, mətbuat və təhsil işi xüsusilə maraq kəsb edirdi. İlk növbədə maarifçilik ideyası həllini tapmalıydı ki, milli inkişaf da təmin olunsun. Ona görə də məhz Tiflisdə XIX əsrin sonlarında M.Ş. Vəzəhlə təmsil olunan Azərbaycan maarifçiliyində elmi, yaymaq, şəxsiyyət azadlığının təbliği, mövhumata, despotizmə qarşı mübarizə məsələləri qabarıq şəkildə özünü göstərirdi. H.Zərdabi, S.Ə.Şirvani, M.F.Axundzadə, N.Vəzirov, Ə.Haqverdiyev, N.Nərimanov, S.S.Axundov, Ü.Hacıbəyov, Z.Marağalı, İ.Talıbov, F.Köçərli, İ.Musabəyov, S.Qənizadə, R.Əfəndiyev və b. məktəbin, mətbuatın, elmin və maarifin inkişafı sahəsində bu ənənəni bir az da dolğun halda davam etdiriblər.

"Əkinçi" qəzeti nəşrini dayandırdıqdan sonra, 1880-1890-cı illərdə Ziya, "Kəşkül", "Kaspi", "Novoye obozreniye" və s. qəzetlər də Bakıda və Tiflisdə nəşr olunub. XX əsrin əvvəlində "Molla Nəsrəddin" jurnalı milli oyanışda, özünüdərkdə əsas vasitə, molla-nəsrəddinçilər isə öncül simalar idi. Vətəni və xalqı hər cür ictimai rəzəllərdən xilas etmək, dünyanın qabaqcıl xalqları sırasına çıxarmaq bu insanların arzusu (və qəhrəmanlığı) idi. Jurnalın 1906-1914, 1917-ci illər nəşri bütövlükdə Tiflislə bağlı olub. Bu nəşrlər, mütəfəkkirlər Azərbaycan türklərinin və başqa xalqların sosial-mədəni tərəqqisinə, maarifçiliyin yayılmasına, həmçinin demokratik mətbuatın formalaşmasına misilsiz təsir göstərib. Mən bu faktlara qısaca toxunmaqla, yenə də bölgənin və cəmiyyətin demokratizmə meylini, açıqlığını, milli maraqları qorumaq və yeniliyi qəbul etmək əzmini xüsusilə vurğulamaq istəyirəm.

Adıkeçən insanların özləri də yaratdıqları əsərlər kimi unudulmaz dəyərlərdir. Milli məfkurənin formalaşmasında, azərbaycançılıq ideologiyasının əsaslarının təşəkkül tapmasında hər birinin böyük zəhməti kəcib. İdeyaların ictimai-siyasi, ideoloji baxımdan bütünlənərək milli birlik əmsalına dönüşməsi isə Azərbaycanın o zamankı (və ən çətin dövəmdə) rəhbəri Nəriman Nərimanovun adı ilə bağlıdır. Nəriman Nərimanov kommunist-bolşevizm rejimində millətçi xarakteri ilə Türk dünyasının birliyinin gələcəyi ilə bağlı ilk cəsarətli və açıq siyasət yürüdən lider idi. Ona görə də onun hamıya məlum aqibəti indi də tarixin unudulmayan acısıdır.

Akademik Nizami Cəfərovun "Atatürkün Azərbaycan siyasəti" adlı kitabında N.Nərimanovun Türkiyəyə, türklüyə münasibəti ilə bağlı maraqlı məlumatlar yer alıb. Göstərilən rəsmi mənbələrdə belə bir məqam var. 1920-ci ildə Ankara hökumətinin Azərbaycandakı səfiri Məmduh Şövkət Əsəndalı (1884-1952) "Xariciyyə vasitəsilə Mustafa Kamal Paşa həzrətlərinə" ünvanlanmış 7 yanvar 1923-cü il tarixli raport-məlumatda yazır:

"Kommunist-bolşevik liderlərinin Türkiyədə gedən milli mücadilə, Cümhuriyyət quruculuğu hərəkətinə münasibətinə gəldikdə Azərbaycan kommunistləri içində Nərimanovdan başqa, bizim daxili idarəmiz ilə əlaqədar olan bir digərini görmədim. İçlərində bu qəbil şeyləri düşünən, məşğul olan adam yoxdur".

Məmduh Şövkətin Ankara hökumətinin lideri Mustafa Kamal Paşaya verdiyi ən maraqlı məlumatlardan biri isə budur: "Nərimanın başlıca həqiqət nöqtəsi Şərq dahiliyi məsələsidir. Nərimana burada "Şərqin dahisi, Qərbin dahisi" deyə bir isim qoydular. O, bundan məmnundur. Şərqin ən böyük adamı olmaq istəyir. Və kəndisinə indiki halda İranda, Əfqanıstanda, Türküstanda rəqib yoxdur". Nəriman Nərimanovla, görünür, bir neçə dəfə görüşmüş səfir əlavə edir: "Ancaq Türkiyədə vardır. Suallarında daima bu həqiqi rəqabət qoxusu istismar olunur".

Başqa bir mənbə: Abdulhamit Avşarın "Türkiyənin istiqlal müharibəsində Azərbaycan türkləri" kitabı da maraqlı tədqiqat əsəridir. Kitabda istiqlal savaşında Azərbaycan-Türkiyə arasındakı siyasi, iqtisadi, hərbi əlaqələr araşdırılıb. Burada arxiv sənədlərinə və o zamankı türk yazılı mətbutuna istinad olunmaqla, N. Nərimanovun bu əlaqələrdə böyük xidmətləri barədə geniş bəhs olunur. Bu kimi tarixi faktlar da milli maraq kəsb edir və hər zaman türk qardaşlığı münasibətlərində aktual örnəklərdir...

Tarixi proseslərdən göründüyü kimi, milli-mənəvi irsi, mental-əxlaqi özəllikləri qorumaq fürsəti, genetik yaddaşı, milli kimliyini, tarixi örnəkləri gələcək nəsillərə ötürmək kimi çətin missiya dövrün böyük düşüncə sahibi olan insanların fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır. Onlar müxtəlif mərhələlərdə milləti müstəqilliyə qovuşdurmaq üçün xalqın zəngin milli-mənəvi irsini, tarixini, kultürünü, dilini, milli obrazını və irsini müdafiə ediblər. Bəzən bu fəaliyyət təzyiqlərlə, həbslər və ölümlərlə qarşılanıb. Amma yenə də qazanan xalq, vətən olub.

Borçalı ziyalılarının, ədəbiyyat, kultür və ictimai xadimlərinin zaman-zaman Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinin formalaşmasında yeri və mövqeyi xüsusilə nəzərəçarpan olub. Bu mənada tarixin yaddaşında əməldə, fikirdə vətənpərvər insanların adları kifayət qədər saygılı yer var. Burada adları sadalasaq, böyük bir siyahı alınar. Borçalı insanı Azərbaycan vətəndaşından geri qalmadan dövlət quruculuğunda, xalqın azadlıq mübarizəsində düşüncəsi, canı və qanı ilə iştirak edib. Bu mənada Borçalı insanında torpağa bağlılıq hissi əfsəl bir milli dəyərdi.

Eyni zamanda qeyd edim ki, Gürcüstan azərbaycanlıları təkcə Azərbaycanın deyil, həm də Gürcüstanın milli-mədəni, mənəvi cəhətdən təşəkkülündə və tərəqqisində, dövlətçiliyində, torpaq bütünlüyünün qorunmasında böyük əzmkarlıq göstərirlər. Prezident İlham Əliyevin təbircə desək: "Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar Gürcüstanın dövlətçiliyinə həmi-

şə dəstək olmuşlar və Gürcüstanın yaxşı vətəndaşları olmuşlar. Belə də olmalıdır, çünki siz bu torpaqlarda əsrlər boyu yaşayırsınız. Bu gün xalqlarımızı birləşdirən həm tarixi əlaqələr, həm çoxəsrlik dostluq, qardaşlıq münasibətləri, eyni zamanda, bax, bugünkü Gürcüstan-Azərbaycan əlaqələri əlbəttə ki, sizin də həyatınızda müsbət təsirini göstərir”.

Xalqın azadlıq ideyalarının təməlinə və gerçəkləşməsində məhz milli-mənəvi dəyərlər, milli mücadilə əzmi dayanır. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qısa həyatında və XX əsrin sonunda ölkəmizin ikinci dəfə müstəqilliyə qovuşması timsalında biz bunu aydın görə bilirik. Və təsdiqini tapır ki, xalqımız milli maraqlarına, azadlıq hissinə, özgürlüyə nə qədər bağlıdır.

Azərbaycançılıq ideologiyasının əsasını milli birlik məfkurəsi təşkil edir. Aydındır ki, millətin dəyərlərinə aid olan elementlər bir çox dövrlər irəlində bədii və şifahi mətnlərdə, sənət nümunələrində əksini tapıb. Və XX əsrin ilk dövrlərində və sonunda isə məlhələli şəkildə inkişaf edərək milli dövlətçiliyin qurulması ilə bütöv şəkildə təzahür edib. Azərbaycanın ikinci müstəqillik dövründə xalqın kimliyinin, mənəviyyatının, mədəniyyət tarixinin öyrənilməsinə real şərait yarandı. Azərbaycançılıq ideyası bir ideologiyaya çevrildi. Və dünyada yaşayan bütün azərbaycanlılar haqqında artıq dövlət səviyyəsində düşünülməyə başladı. Milli özünüdərk prosesinin güclənməsi, milli kultural tarixə marağın artması və dəyərlərimizin sistemləşməsi zərurəti də bir prioritet kimi dövlətin, cəmiyyətin məqsədləri olaraq meydana çıxdı.

Dünya azərbaycanlılarının birliyi təşəbbüsünün Bakıda uyğun qurultayların keçirilməsi ilə reallaşması isə artıq güclənməkdə olan dövlətin bütün dünyada yaşayan insanlara sahib çıxmaq siyasətinin təəcəssümüdür. 2001-ci ilin 9-10 noyabrında keçirilən Dünya azərbaycanlılarının I Qurultayında ümummilli lider Heydər Əliyev deyib: “Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən azərbaycançılıq ideyasıdır, azərbaycançılıqdır. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi həm Azərbaycanda, həm də

bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsubiyyətini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda onların ümumbəşəri dəyərlərlə sintezindən, integrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir”.

Bu düşüncənin davamı olaraq Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin milli-mənəvi dəyərlərin müdafiəsi yönündə siyasətinin özəlliyi dəcağdaş dövrün reallıqları və dinamikası ilə şərtlənir. Reallıq isə budur ki, milli birlik olmadan yeniləşən dünya ilə ayaqlaşmaq mümkün deyil. Prezident İlham Əliyevin 2015-ci ildə Gürcüstana səfəri zamanı Marneuliyə gedərək soydaşlarımızla görüşməsi milli maraqların müdafiəsi baxımından xüsusilə böyük əhəmiyyətə malikdir. Cənab Prezident görüş zamanı soydaşlarımıza üz tutaraq deyib: “Azərbaycanlılar Gürcüstanda təcrid edilmiş vəziyyətdə yaşamamalıdırlar, yaşaya bilməzlər. Siz bu dövlətin dəyərli vətəndaşlarınsınız, öz əməyinizlə Gürcüstanın inkişafına töhfə verirsiniz. Gürcü dilini bilmək birinci şərtidir və çox yaxşı ki, bu kurslar təşkil edilir. Burada həm uşaqlar və bildiyimə görə, digər kateqoriyadan olan insanlar da dərs alırlar. Bu, çox vacibdir və əlbəttə ki, siz Azərbaycan dilini, öz tarixi köklərinizi heç vaxt unutmamalısınız. Hər bir millət öz tarixi-mədəni kökləri əsasında inkişaf edir. Əlbəttə, Azərbaycan dövləti bundan sonra da əlindən gələni edəcək ki, sizin həm rahat yaşamanız təmin edilsin, eyni zamanda, siz tarixi kökləri daim uca tutasınız”.

Bu, Azərbaycan dövlətinin Gürcüstan azərbaycanlılarına böyük bir güvən sahiblik hissi aşılmasıdır. Və şübhəsiz, bu, o deməkdir (və hər kəsə məlumdur) ki, Azərbaycan-Gürcüstan münasibətlərinin durumunda və səviyyəsində Borçalı əsas həlledici amildi. Cənab prezidentin dediyi kimi: “Gürcüstan azərbaycanlıları iki ölkə arasında körpü rolunu oynayır”. Hər bir Borçalı insanı düşüncəsi və fəaliyyəti ilə bu körpünün əbədiyyətinə öz töhfəsini verməlidir. “Borçalı” İB uyğunprofilli diaspor

təşkilatları, o cümlədən Gürcüstan QHT-ləri ilə əməkdaşlıq qurmalıdır. Əlbəttə, erməni lobbisi xalqlarımızın dostluğuna, soydaşlarımızın bərabərhüquqlu vətəndaş olaraq hüzuruna, etibar və inamına qarşı gizli, məkrli çalışmaları davam etdirir. Ona görə də biz həqiqətləri çatdırmaq üçün təbliğat kampaniyamızı gündəmdə saxlamalı, daha da gücləndirməliyik.

Xaricdə yaşayan soydaşlarımız arasında milli-mənəvi dəyərlərin qorunması, və yaşarılığı məsələsi hazırda dövlət siyasətinin əsaslarından birinə çevrilib. Onların vətən və millət naminə həmrəyliyi azərbaycançılıq ideologiyasının təsir imkanları daha da durmadan güclənir. Dövlətin siyasəti ilə xalqın dilinə, kultürünə, ədəbiyyatına, maddi-mədəni irsinə, tarixi gələnlərinə qayğı məsələsi ictimai və ideoloji cəhətdən də həllini tapır.

Gürcüstan coxmillətli bir ölkədi. Borçalı türklərinin bu gün yaşadıkları bölgələr onların doğma tarixi torpaqlarıdır. Bunu danmaq heç kimə sərf etmər. Gürcüstanlı soydaşlarımız gürcülərlə və oradakı digər etnoslarla eyni məkanda yaşayaraq həm kimliyini (və torpağını) yaşadıb, həm də xalqlarımızın dostluq münasibətlərinin bir generatoru olub. Gürcüstan azərbaycanlıları həyatı boyu milli mənsubiyyətini, varlığını, türklük xarakterini, dilini, adət-ənənələrini, bütün təzirlərə rəğmən saxlamağı bacarıb. Həmçinin bu təməllər üzərində öz müasirliyini formalaşdırıb.

Gürcüstan dünyada Azərbaycan türklərinin ən kompakt yaşadığı bir ölkədi. Tarixin bəzi mərhələlərində onların həyatı və mənəvi, sosial durumu gərginliklə müşayiət olunub. XX əsrin sonları bölgədə milli-etnik katalikizmlərin daha çox baş qaldırdığı dövr olaraq yadda qalıb. Və bu olayları ciddi fəsadlarını da Borçalı öz yaşantısında görüb. Daha doğrusu, milli-etnik ayrımcılıqla, torpağı itirmək təhlükəsi ilə üzləşib. Xatirimizdədir, Gürcüstanda Z. Qamsaxurdiyanın şovinist-separatçı rejimi Borçalının varlığını istəməyən bütün qüvvələrin birləşməsinə şərait yaratmışdı. Qısa müddətdə bəzi yurd yerlərindən yerli azərbaycan türklərinin köçü başlamışdı. Kəndlərimizin qədim adla-

n, bir sıra maddi-mədəni abidələrin milli üslubu tamamilə dəyişdirilmişdi. Yalnız 1993-cü ildə Gürcüstanda və Azərbaycanda rejimlərin dəyişməsi və xalqın milli iradəsi hesabına bu proseslər dayandırıldı. Şovinist millətçiliyin zədələdiyi dostluq münasibətləri bərpa olundu. Amma təəssüf ki, assimliyasıyaya uğrayan milli maraq kəsb edən məsələlər hələ də bəraət olmayıb.

Aktuallığını itirməyən bir həqiqətdə odur ki, bu gün Borçalı insanının milli-mənəvi dəyərlərinin, maddi-mədəniyyət abidələrinin, tarixi yer adlarının, təhsil və sosial haqlarının qorunmasında bir fəaliyyət gərəkliyinin yeri görünür. Daha çox Borçalının Azərbaycan-Gürcüstan dostluğunu möhkəmlətmək, fayda götürmək, milli maraqlarımıza uyğun inkişaf və inteqrasiya etmək ehtiyacı vardır. İndi dünyanın elə bir vaxtıdır ki, problemlərin yolu zordan deyil, əməkdaşlıqdan keçir.

Bütün dəyərlərin önündə və sonunda Torpaq durur. Yəni ən böyük dəyər elə torpağın özüdür. Torpaq varsa, deməli, millət və dəyərlər də yaşayacaq. Biz ömürlüyümüzə, fəaliyyətimizlə torpağımızın bizə verdiklərinin qarşılığını düşüncə və əməlimizlə ödəməliyik. Xalqlarımızın dostluq münasibətləri çərçivəsində problemlərin həllinə çalışmalıyıq. Əks təqdirdə özümüz, ad-sanımız, biliyimiz və varlığımız da bir heç və dəyərsizdir. Yurda övladlıq borcunu verə bilmək – torpağına, insanlarına milli dəyərlərinə, haqqına sahib çıxma bilmək və torpağı sevrək yaşamaqdır.

Dəyanət OSMANLI

NƏSİMİ DÜNYAGÖRÜŞÜNÜN ANLAŞILMASINA DAİR

Şərqi həqiqətən şöhrət qazanmış yaradıcıları sırasında öz dövrünün görkəmli şairi, Azərbaycan lirikasının ən yaxşı nümayəndələrindən biri, Seyid İmadəddin Nəsiminin dini-fəlsəfi fikri və bədii rəngkarlığı təkcə Azərbaycanın deyil, eləcə də bütün Şərqi mədəni-ədəbi həyatına böyük təsir göstərmiş. Öz dini ideologiyasına və inamına özünü qurvan verən, bu ideyaları fədakarcasına təbliğ edən, istedadlı yaradıcının bütün poetik sətri, xətti, o dövrün rəsmi dini dairələrdə Tanrıya qarşı hərəkət hesab olunurdu, tale ilə oyun idi. Rəsmi dinin ehkamları Demokl qılıncı kimi qaldırılmış halda ölkədən ölkəyə gəzərgi şairi daim qara kölgə kimi izləyirdi. Axı, yenə də onun doğranmış əlləri bunun dadını gördü. Bütün bəşəriyyət tarixində öz inamına görə seyid imadəddin Nəsimi kimi vəhşicəsinə cəzalandırılan ikinci bir şair yoxdur.

Hələbin mərkəzi meydanlarından birinə cəmaat toplaşır. Bığ yeri yenidən tərlənmiş bir gənc çılgın hisslərlə şeir oxuyurdu:

*Hər zərrədə günəş oldu zahir,
Torpağa sücud qıldı tahir.*

*Nəqqaş bilindi nəqş içində,
Ləl oldu ayan Bədəxş içində.*

*Acı su şərabi-kövsər oldu,
Hər zəhr nəbatü şəkər oldu.*

*Tiryak mizacı tutdu ağı,
Lölöi-müdəvvər oldu darı.*

*Küllü yerü gög həq oldu mütləq,
Söylər dəfə çəngü ney ənalhəq.*

Qaşqabaqlarını sallamış, bənizləri solmuş fəqihlər qazilərə xəbər yetirdilər. Qazilər onun həbsi barədə fərman verdilər. Gənci tutdular və bu eşidilməmiş təhqiredici, iyrənc sözlərlə dolu olan şeirin kimə mənsub olduğunu soruşdular. O, şeiri özünün yazmış olduğunu söylədi.

-Ölüm,ölüm!.. Ruhanilər bir ağızdan bağrıdılar. Gənc ölümə məhkum idi. Cəlladlar hazırlaşmağa başladılar. Bütün bunları şeirin həqiqi müəllifinə bildirdilər. O, tələsik qara ölümün qədəm basdığı meydana doğru üz tutdu, özünü yitirərək qürurla dedi:

-Bu gənc oğlandan əl çəkin! Bunun ona heç bir dəxli yoxdur. Bu şeiri yazam mənəm.

Cəmaat ah-vay etməyə başladı. Ruhanilərin üzündə çoxmənalı təbəssüm əmələ gəldi. Onların qarşısında dövrün böyük şairi, içtimiyəti üsyana qaldıran, qiyamçı mənəbiyyat sahibi Nəsimi dururdu. Şair paxıllıq edənlərin arzuladığı an yetişdi. Onu dəhşətli işgəncə verməklə ölümə cəzalandırdılar. Onun diri-diri dərisi soyulmalı idi. Cəlladların məhvedici əlləri işə düşdü. Şair dözülməz işgəncələrə dözürdü. Hələb meydanında qan su yerinə axdı. Haldan düşən şairin rəngi saraldı. Elə orada olan, qara libasa bürünən şeyx qara qarğa kimi qırıldadı:

-Nədir, şair, sən ki həqqəsən, bəs rəngin niyə sarıdır!
Nəsimi var gücünü toplayaraq cavab verdi:

Mən əbədiyyət üfqlərində doğan eşq günəşiyəm. Günəş qüruba enəndə, rəngi saralar! Ona görə ki, səhər yenə də daha artıq parıltı ilə şölələnsin və daha hərəkətlə dünyanı isitsin.

Doğrudanda belə olmuşdur. Nəsiminin diri-diri dərisini soymuşlar, lakin onun poeziyasından bir şey əksildə bilməmişlər. Onun adı halə kimi ağılı ilə, istedadı ilə seçilənlər arasında şölə saçdı. Əfsanəyə görə, diri-diri soyulan şairin dərisi gözqamaşdırıcı şüa kimi şölə saçdı, dikəlib orada olanların heyrləndirərək hər dörd tərəfə üz tutdu. Şair müqəddəs olaraq bəyan edildi. Lakin bu əfsanəni yaradanlar, güman ki, hər

şeydən öncə Nəsimi poeziyasının sönməz şüalar saçmasını nəzərdə tuturdular. Dörd guşəyə - şərq və qərbə, şimal və cənuba saçılaraq bütün aləmə yayılıb...

Bütün cəhdi həqiqəti- Tanrını dərk etmək və tanımaq olan, fədakar inananın dərisini inananlar diri-diri soydular. Bu eşidilməmiş fakt şairin adını işgəncə əklili ilə zینətləndirdi. Müəyyən dini dairələr onu müqəddəs olaraq qəbul etdilər və ona bir çox əfsanə bağladılar. O da səbəbdir ki, böyük Azərbaycan şairinin həyatını əks etdirən materiallara nisbətən olduqca çox əfsanələr mövcuddur.

Nəsimi XIV əsrin sonlarında, bəzi tədqiqatçının əminliyinə görə, 1369-1370-ci illərdə Şamaxı şəhərində anadan olmuşdur. Kifayət qədər yaxşı təhsil alıb. Sufizm ideologiyası ilə, o cümlədən, məşhur sufilər Kerh, Şibl, Ədhəm, Həllac Mənsur, Rumi və başqalarının yaradıcılığı ilə əsaslı şəkildə tanış olmuşdur ki, bu da onun dünyagörüşünün formalaşmasında həlledici rol oynayıb.

1394-cü ildə Şirvanda şair hurifiliyin banisi Fəzlullah Nəimi ilə görüşür. Bu şəxs Nəsimidə elə bir böyük təəssürat yaradır ki, onu özünün mənəvi rəhbəri kimi qəbul edir və hürufilik ideyalarını aləmə vəz etməyə başlayır.

Şair yaşayış yerini tez-tez dəyişməli olurdu. Çünki onun seçdiyi ideologiya platforması rəsmi din və dövlət qanunvericiliyi tərəfindən təqib olunurdu. Nəsimi əvvəlcə Anadoluda yaşayırdı, sonra isə Suriyaya köç etməyə məcbur oldu. O Hələbdə məskunlaşdı ki, tezəcə Hələb ictimaiyyətinin diqqətini cəlb etdi. Onun çoxlu ardıcılıarı əmələ gəldi, lakin tezliklə onu tutdular və 1417-ci ildə, artıq qeyd etdiyimiz kimi, diri-diri dərisini soydular. Bu eşidilməmiş cəzaya səbəb nə idi? Bunu bəzi tədqiqatçının belə düşündüyü kimi, doğrudanmı şair Tanrıya zidd olurdu, qarşı çıxırdı? Nəsiminin bütün yaradıcılığı mütləq həqiqəti-Tanrını təstiq cəhdidir. Lakin onun təstiq yolu rəsmi dindən fərqlənirdi və çox hallarda radikal olaraq ona qarşı da çıxırdı.

Nəsimi dünyagörüşünün qidaverici mənbəyi sufilik-hürufilik ideologiyasıdır ki, bu da şairin bütün tərəqqi, istərsə də qeyri-tərəqqi düşüncələr axını ilə əlaqədardır.

İndi bir-iki kəlmə hürufilik barədə.

Hürufiliyin əsasını 1386-cı ildə vəz etməyə başlayan və özünün əsas təlimlərini bir neçə əsərdə formalaşdıran astrabadlı dərviş Şəbahəddin Fəzlullah Nəimi qoyub. Hurifilik tamamilə orijinal təlimi təşkil etmir, o, sufilikdən rüşeymlənib və onun "sol" şaxələrindən biri kimi, demək olar ki, bütün orta əsrlərin təmayülləri üçün, eləcə də hürufilik üçün xarakterik olan eklektizm kimi hesab edə bilərik. Bu da səbəbdir ki, müasir elmi ədəbiyyatda bu təmayül barədə zidd fikirlərə rast gəlirik. Bəzi tədqiqatçı onu irticaçı-mistik təmayül kimi (M. Qulizadə), bəzisi isə onu təmayülə görə əksər hallarda materializmə meyl edən panteist istiqamət kimi təsəvvür edir (Z. Quluzadə). Bizim fikrimizcə, hər iki fikir dəqiqləşdirmə və düzəlişlər tələb edir. Doğrudur, hürufilik mistik təmayül idi, lakin o dövrü üçün mübahisəsiz mütərəqqi fikirləri əhatə edirdi və odur ki, müsbət hal kimi hesab olunmalıdır. Lakin bu təmayülün ardıcılığı olaraq panteizmi təşkil edirdi, o da materialist müstəvisinə uyğun gələn olmamalıdır.

Hürufiliyin əsas məğzini qısa olaraq belə ifadə etmək olar:

Mütləq həqiqət fərdi sevgi ilə özünü biruzə verir. Çünki ondan başqa qeyri gerçək kimi mövcud olan mövcud deyildir və öz məğzini söz şəklində ifadə edir. Buna görə də söz yaradıcılığın məğzidir, hərflər isə görünən aləmin mövcudluğunun əsasıdır. Hərflərinin metamorfozasını bütün əşyalarda və hadisələrdə, ələlxusus, insanın üzündə axtarmalıyıq. Çünki, o, (insan) Tanrının mikrokosmosu, onu əks etdirən kitabdır, insanın üzündə isə əmələ gələn mütləq həqiqətin özüdür ki, onun da öyrənilməsi üçün xüsusi elm mövcuddur və bu elmin açarı şərhçi Fəzlullahın əlindədir. Məhəmməd peyğəmbər 28 hərflə, Fəzlullah isə 32 hərflə vəz edirdi. Bu 28 və 32 hərfin rə-

qəm miqdarını bütün əşya və hadisələrdə axtarmalıyıq. Bu hərflərin məğzlərini mistik dərk etmə ilə aləm və elə mütləq gerçəklik dərk edilir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Nəsiminin dünyagörüşünün məhək daşını sufi-hürufi ideologiyası təşkil edir. Doğrudur, hürufiliyin əsas başlanğıcı və dayağı sufizmdə axtarmalıyıq, lakin hürufizm öz inkişafının növbəti mərhələsində sufizmin bəzi əsasnaməsini hürufilik baxışı olaraq düşünüb və ümumiləşdirib və bəzi hallarda özünün ilkin mənbəyinə də qarşı çıxıb. Şairin dünyagörüşündə bi iki istiqamətin bir növ müqayisəsi baş verdi. Bundan başqa şairin özünün düşüncəsi həqiqi yaradıcıların buna adi olaraq öyrəşdiyi kimi, düzxətli deyildir və ziddiyyətlərlə xarakterizə olunur. Onu da nəzərə almalıyıq ki, şair ənənə olaraq həmin ictimaiyyətdə kök salan bəzi o dövrlük fikri canlandırdı və ən başlıcası, unutmamalıyıq ki, Nəsimi hər şeydən öncə öz müəyyən fəlsəfi sisteminin formalaşdırılmasına təkcə cəhd etməyən, eləcə də poetik təsvirdə bu və ya digər hadisələr ilə onun münasibətini bizə təqdim edən, onun şüurunda hazırlanan müxtəlif fəlsəfi, istərsə də dini istiqamətlərin qarşıdurmasının ya müqayisəsinin, ya da sadəcə me-xaniki birləşdirmə nəticəsində əmələ gələn fikirləri bizə təklif edən şairdir. Buna görə də şairin yaradıcılığı ilə tanış olarkən şairin öz mövqeyini ayırd etmək çətinləşəndə eyni bir məsələnin müxtəlif yanaşma ilə həlli və bir baxışdan bir-birinə zidd fikirlərin elə bir bərabər mövcudluğu gözə çarpır. Bir sözlə, Nəsiminin dünyagörüşü bir növ eklektik qatışığı təşkil edir ki, burada da mistik ünsür yanında panteistik məqamla, sırf idealist baxış ilə yanaşı- materialist fikirlə də rastlaşırıq. Buna görə də Nəsiminin dünyagörüşünü ayırd edərkən ayrı-ayrı faktla və məqamlara nəinki hesabatın verilməməsi, eləcə də onun düşüncəsinin bütün qatlarının və axınının tam təfəsilatı ilə təhlili baş verməlidir.

Nəsimi barəsində mövcud zəngin elmi ədəbiyyatda fikir müxtəlifliyi vardır: Nəsimi şair, gah da teist kimi, gah ateist, gah idealist, gah materialist, gah da panteist kimi tanınır.

Bizim məqsədimiz bu zəngin ədəbiyyatı tənqidi gözə keçirmək və nə də şairin yaradıcılığının hansısa "izm" ilə qələmə vermək deyildir. Yalnız onu qeyd edirik ki, bizdə, son vaxtlar nəşr olunan Nəsiminin yaradıcılığının tam təfəsilatı ilə əhatəli tədqiqatda şair dünyagörüşü tamamilə ardıcıl panteizmi təşkil edən, materializmə doğru meyl edən panteist kimi bəyan edilib, illah da ki, şairin düşüncəsində insan Tanrıya qarşı çıxır, şüur isə inama qarşı. Düşünürük ki, Nəsimi dünyagörüşünün bu cür dəyərləndirilməsi birtərəflidir və onun dəqiqləşdirilməsi tələb olunur.

Nəsimi dünyagörüşünün bəzi məsələlərinə toxunmamışdan öncə, panteizmin bəzi xarakterik əlamətlərini xatırlamağı məqsədyönlü hesab edirik. Panteizm üçün Tanrı aləmin ideal başlanğıcı və təbiət materialist başlanğıcı kimi mütləq eyniliyi təşkil edir. Bir və cox arasında tamamilə bənzərlikdir, bərabərlikdir. Hər cür fərq istisnadır. Panteizm təbiətin materiallığını inkar etmir və nə də Tanrının obyektiv mövcudluğunu. Mövcudluğun substansiya başlanğıcı olaraq Tanrı- təbiət düşünülür ki, mütləq eynilikdə verilən, sonrakı tezi ilə təqdim olunan: Hər şey Tanrıdır, Tanrı hər şeydir və ya təbiət Tanrıdır, Tanrı təbiətdədir. Bu cür qısaca dürüst ifadə etmə nə Tanrının və nə də təbiətin birgə, yanaşı varlıq mövcudluğunu xilas etmir, çünki təbiət Tanrıda fikri kimi təbiətin mövcudluğunu Tanrı təbiətdə fikri Tanrının mövcudluğunu heçə saymır. Panteizmdə bu iki başlanğıc bir substansiyada qovuşub, lakin onların ilahi, eləcə də təbii xüsusiyyətləri qorunub saxlanılıb.

Ontologiya müstəvisində panteizm bu cür təqdim olunub: "Tanrı təbiətdir və təbiət Tanrıdır", bu da ki, öz-özlüyündə Tanrının və təbiətin ilkin yaranmaqlılığı məsələsinin irəli sürülməsini, belə ki, Tanrı təbiət ilə şərtləndirilib, yoxsa təbiət Tanrı ilə?! -məsələsinin belə bir planda təqdim olunmasını istisna edir.

Bu mövcudluq səbəbinin elə özündəcə əhatə olunduğu bir bütöv substansiyadır, öz-özünə mövcuddur və öz- özünə

üzərə çıxır. Buna görə də panteizm, Tanrının transsendentallığını, antropomorfulluğunu və təbiətin təkrarlığını, yaratmaqlığını inkar edir.

İndi baxaq, bu məsələ şairin dünyagörünüşündə necə düşünüldü. Mütləq həqiqət, gözə görünən aləm hansı münasibətdədir, bu dünyanın və axirət dünyasının modeli necədir və ıreal ilə real arasında mövcud dolmayan çatlaq hansı yollar ilə dəf olunur?

Məsiminin fikrincə, aləmin yaradıcısı mütləq həqiqətdir. Tanrıdır. İlk səbəb, doluluq, hər cür təklik olmadan- bütövlük. Əbədi xaliqlikiyi elə özünün məhəbbəti sayəsində və gücü ilə sərgiləməyə, daha doğrusu, aləmi yaratmağa başlayır. Şairin etiqtinə görə bu sərgiləmə Tanrının özünü dərk etmədə baş qaldıran məhəbbətin əbədi hissi əsas olur. Mütləq gözəllik elə özünün başqa sını, gözəllik obyektini yaradır ki, bu da eyni bir vaxtda subyekt və onun mütləq gözəlliyinin dərk edicisi də olacaqdır. Bu bir bütöv "mən" in inaksident hissəsi olacaq. Yuxarıda təqdim olunan baxış Nəsiminin kosmoqoniyasına ümumi əsas yaradır. Lakin bu məsələ onun yaradıcılığında müxtəlif baxımdan işıqlandırılıb: Rəsmi dinin, daha doğrusu, islamın, hürufilik ideologiyasından və sırf mistik mövqelərdən bu baxış şairin düşüncəsində ağırsız olaraq yerləşir.

İslamın, daha doğrusu, kreasionist baxımdan Tanrı aləmin vahid yaradıcısıdır. O "kun"(Ol) sözünü ifadə edib və aləmi yaradıb. Sonra isə torpaq ilə sudan insanın modelini müəyyən edib və nəfəsini verib. Şairdə bu cür şərh etməyə bir neçə dəfə rast gəlirik:

*Kafilə nundan yaratdı aləmi,
Ərbəin gündə yoğurmuş Adəmi.*

Və yaxud:

*Abü xaki eyladi çün hər xəmir,
Ərşini xəlq eyladi, yəni sərər.*

Aydındır ki, burada şair kreasionist mövqelərdə durur.

Hürufilik baxışlara görə, aləmin yaradılmasına ilahi söz əsas verir. O, şüalanmanın əsasıdır və görünən aləmin yaranma səbəbidir. Söz birincidir, qalan şeylərin hamısı isə təkrardır, buna görə də söz və hərflər hamısının məğzi olaraq qoyulub. Nəsiminin yaradıcılığında bu fikirlə də dəfələrlə rastlaşırıq.

Və nəhayət, şair sufi-mistik kosmolojiyanı hər şeydən daha tam şəkildə bizə təqdim edir. Əbədi xaliqlik, Mütləq doluluq sərgilənməyə, şüalanmaya elə başlayır ki, ona heç nə əlavə olunmur və heç nə də əksilmir. Ən öncəki mərhələdə şüur yaranır (əqli kul), hansı da ki, öz-özlüyündə əvvəlcə bəyan olunmamış aləmin ideal modelini əhatə edir, sonra isə onu passiv məramlılıq, ruh (nəfsi kul) hərəkətə gətirir ki, bundan sonra da səmələr və ünsürlər yaranır, bu sonuncuların sayəsində isə görünən aləm əvvəlcə kristal, sonra bitki, daha sonra heyvan və nəhayət, insan simasında əmələ gəlir. İlahi şüa görünən aləmə çatana kimi, müstəqil aləmlər deyil, eləcə də yeganə mövcudluğun ayrı-ayrı təzahürü olan beş aləmi keçir. Bu, ruhun buraxılmasının involusiya prosesidir. Nəsimi bunu bizə belə çatdırır:

*Çün xakdan edər, səfər, mədən nəbat olur səcər,
Rövşən görür əhli-nəzər, ol tövmeyi-heyvan gəlir.
Çün tövmeyi-heyvan olur, ol da ki, insü can olur,
İnsana vasil olmağa bidəstu pa pərran olur.*

Qeyd etmək lazımdır ki, kosmoqoniyanın işıqlandırılması müxtəlif baxımlardan orta əsrlərin bədii düşüncəsi üçün yad deyildir və ona demək olar ki, bütün şairlərdə rast gəlirik. Xüsusən, yuxarıda göstərilən hər üç baxışa görə aləmin yaradıcısı kimi transsendental Tanrı, mütləq həqiqət təqdim olunub, ona görə də onunla və görünən aləm arasında eynilik əlaməti qoymaq mümkün deyil. Aydındır ki, belə vəziyyətdə hər cür panteizm barədə söhbət aparmaq artıqdır.

İndi ikinci məqama toxunaq. Nəsiminin düşüncəsi ilə görünən aləm nə olan şeydur? Şairin yaradıcılığında maddiləşmiş aləmin bu cür xarakterizə olunmasına dəfələrlə rast gəlmişik: Nəyəsə də baxsan, orada Tanrını tanı", "Bil ki, bütün aləm- bu Tanrıdır", Tanrını qəbul et, Tanrını tanı ", "Bil tanrını", yeddi dəniz və yer kürəsi nəsə bir ilahilik ilə yaradılıb". Şairin bu cür b dünyagörüşü bəzi tədqiqatçıları düşündürür ki, Nəsimi panteistdir və onda Tanrı təbiət ilə eyniləşdirilib. Lakin, ümumiyyətlə, sufilik fəlsəfəsini nəzərə alsaq, onda Nəsimi panteistliyinin əsası dəyişəcək.

Sufizmin, xüsusən, Nəsiminin baxışı ilə yeganə həqiqət olaraq mövcud olan mütləq həqiqət mövcuddur. O, hər cür fərdilər olmadan bütövdür. Aləm və bu mövcud olanlar bu yeganənin əmələ gəlməsi, şüalanmasıdır, onun emansiyasının nəticəsidir, lakin şüalanmış (əmələ gəlmiş) şüalandırıcı və yarıdan deyildir. "Günəşin şüası, günəş olmasa mövcud olmaz, lakin günəşin şüası günəş deyildir". Həqiqətdə zahiriliklə hissələrə bölünmüş vahid mövcuddur. Sufilərin anladığına görə, görünən aləm həqiqətən mövcud deyildir, o xülyadır- duran suda əks olunan günəşdir. Nəsiminin baxışları ilə də ontologiya müstəvisində yalnız və yalnız mütləq həqiqət, o (huva) mövcuddur, çox isə şüalanan həqiqətdə mövcud deyildir. Buna görə də "Bil, bütün aləm bu Tanrıdır". Belə ki, anlamamalıyıq ki, aləm, müstəqil varlıq Tanrının bərabəryanlısıdır, eləcə də yalnız Tanrı mövcuddur. Görünən aləm isə tamamilə mövcud olmayandır. Şairin özü də axı, bunu bizə tanıyır: "Mütləq həqiqətdən başqa heç nə mövcud deyildir, əgər sən bunu tanı-mırsansa, sənün günahındır!"

Bu baxımdan Nəsiminin sırf sufi məsnəvisi işıqlandırılmalıdır ki, burada da şair bizə mütləq həqiqətlərin sərgilənməsini təqdim edir: "Bütün atomlarda göründü günəş, rəssam rəsmdə göründü, bütövlükdə yer və səma həqiqətə çevrildi. Çəngi, dəf və fleyta söyləyir ki, mən Tanrıyam. Pərəstiş olunan və pərəstiyən edən birləşdi. Pərəstiş edən həqiqətən pərəstiş olunana çevrildi. Bütün damlalar okeana çevrildi"... Burada mütləq

həqiqətlərin emansiya mənzərəsi təqdim olunub, lakin mövcud olmasının yeganəliyinə və ayrılmazlığına xətt çəkilir. Qnos-tik mistik eqzaltasiya nəticəsində tanıyır ki, hər şey, hər bir kəs Tanrıdır, ondan başqa öz-özünə mövcud olan yox olandır. Şair tez-tez ələmin əmələ gəlməsi mənzərəsini mistik sərxoşluqda təsfir edir. Yer kürəsində hər yerdə mütləq sərxoşluq hökm sürür.

"Cin də sərxoşdur, insan da, heyvan da, quş da, yer də sərxoşdur, külək də, su da, alov da, ilahi sevgi şərabı ilə hamı ağlıni itirdi".

Məsələnin bu cür düşünlməsi panteizmin başlıca əsasnaməsinə - təbiətin və Tanrının birgə, yanaşı mövcud olması barədə əsasnaməsinə zidd çıxır və aydındır ki, öz-özlüyündə Nəsiminin panteistlik məsələsini izah edir.

Və nəhayət, daha bir məsələyə toxunmalıyıq: Elə mütləq həqiqətin özünün dərk edilməsi necə olur, nə yolla baş verir.

Ümumiyyətlə, sufilik kosmoqoniyasında insanın anlayışına xüsusi rol verilir, ilahi ruh insanda öz sərgilənmə, daha doğrusu, yolvermə prosesini yerinə yetirir. Buradan artıq səmaya qalxma başlayır, ruh öz ilkin yuvasına- rəngsizliyə qayıtmaq istəyir. Sufilər bu əbədi hərəkətə, daha doğrusu, involusiya və evolusiyanın inkişafının əlqələndirmə nöqtəsi olaraq insanı bizə təqdim edirlər. Bundan başqa, insanın özü Tanrının adekvatik surətini, onun mikrokosmosunu, mütləq gözəllik ikonasını təşkil edir. Sufilik anlayışı ilə insan altıncı aləmi yaradır ki, bu da mikro formalarda ilahi şüanın emanasiya zamanı yaratdığı həmin beş aləmin hamısını əhatə edir. Odur ki, insan hər şeyi əhatə edəndir, özü isə, maddiləşmiş aləmə yerləşə bilmir. Nəsimi deyir: "Məndə sığar iki cahan, mən bu cahanə sığmazam. Gövhəri laməkan mənəm, kövnu məkanə sığmazam. Ərşlə fərsi kafü nun məndə bulundu cümlə çün, Kəs sözünüvü əbsəm ol, şərhə bəyanə sığmazam." İnsan Tanrı yaradıcılığının əsas məqsədidir, ona görə mütləq gözəlliyi öz-özünü şüalandırmağa başlayır ki, göstərən güzgünü yaratsın; Bu-

na görə də hər cür mövcud olmağın və istərsə də hadisələrin məqsədi yüksəlmək, insana qovuşmaqdır. "Bu istəklə səma və yer kürəsi dövr edir... Külək əsir, atəş alovlanır, bütün əşyalar insana pərəstiş edir, çünki bütün bunlar onun sayəsində yara-dıldılar". İnsanın əsas məqsədi isə cilovlanmayan istəyi mütləq həqiqəti dərk etməkdir. Məhz elə bu məqsədlə və qabiliyyət ilə o seçilmişlər arasında seçilib. Lakin bu necə baş verməlidir? Öz-özünü dolğıunlaşdırmaq ilə, öyrənməklə, özünün "mən"ini hissiyatla dərk etməklə, ona görə ki, sufilərin anladığına görə insan Tanrının mikrokosmosunu təşkil edir. Nəsimi yazır: "Sən özün özünü tanı ki, Tanrını tanılasan" və yenə "Kim öz ruhunu tanıdı və Tanrını dərk etdi, Tanrının alimi oldu və qul olan sultana çevrildi" Və ya "Bir bax, özün-özünə, necə bir cansan, necə bədənsən. Bütün mövcud olmağın məqsədi və səbəbi sənsən, mömin Tanrının güzgüsünə çevrildiyindən, güzgüyə bax və orada Tanrının məğzini gör".

İnsan özünün öz intuitiv dərk etməsinə başlayır və aşkar edir ki, metafiziki dərinlikdə heç cür subtraktlar çoxluğu mövcud deyildir. Bütün bu mövcud olanlar "o"-nun eynisidir. Dərk etmənin bu cür metodu ilə Həllac Mənsur belə bir nəticəyə gəlmişdir: Tanrıdan başqa Tanrı mövcud olmadığından, o hər şeydir. Mən də oyam və yaxud məşhur Mənsursayağı qısaca düüst ifadə ilə: "Mən Tanrıyam". Bu kəlmə Tanrıya qarşı hərəkət kimi səslənir. Həllacı ölümə cəzalandırdılar, lakin, əgər Həllacın intuitiv dərk etmənin bütün mərhələsini nəzərə alsaq, Mən Tanrıyam- fikri ontoloji olaraq Tanrının tək varlığının tanınması deməkdir. Şərqin nəhəng suficisi Cəlaləddin Rumi də belə anlayır. O məsələnin mənfi tərəfini bizə belə təqdim edir: Əgər insan deyirsə: "Mən Tanrıyam", camaat Tanrıya qarşı bunu böyük hərəkət kimi hesab edir, Halbuki, deyib: "Mən onun quluyam", Tanrıya qarşı daha artıq hərəkətdir... Çünki, insan "Tanrının quluyam"-deyəndə bununla o, iki varlığı təstiq edir-Biri özünü və o birisi Tanrını. Lakin o, "Mən Tanrıyam" deyən öz-özünü qeyd edir... Təstiqləyir, mən mövcud deyiləm, yalnız o vardır, Tanrıdan başqa həqiqət

mövcud deyildir". Bu cür mühakimə ilə, aydındır ki, insani "mənlik", subyektin fərdliliyi inkar edilib. Dərk etdirici özünün insani məninə məhəl qoymur və onu Tanrı anlayışı ilə eyniləşdirir, lakin qnoseologiya aspektində düşünənin fərdliliyinə məhəl qoyulmaması mümkün deyildir. Əks təqdirdə, Tanrının yeganəliliyinin təstiqinin heç bir mənası yoxdur. Eyni zamanda düşünən insan özünün fərdi varlığına, öz insani mənliyinə hesabat verməyə bilməz. Və bax, budur, bu mərhələdə məhz elə insanın Tanrı kimi düşünülməsi və Tanrının insan kimi təsvir edilməsi baş verir, lakin ən başlıcası odur ki, bu Tanrılaşdırılan "mən"də qnoseoloji dərk etmə zamanı insan mövcudluğunu davam etdirir. Nəsimi poeziyasında demək olar ki, hər addımda - İnsan Tanrıdır və yaxud da Tanrı insandır-mühakiməyə rast gəlirik. Belə, məsələn, "Mən mütləq qeyri varlığam, Tanrı yanında mən Tanrıyam", "Şübhə yoxdur ki, tayı-bərabəri olmayan Tanrı yanında mən bir varlığam", "Mən ali səmayam, mən mütləq yaradanam" və yaxud da "Elə insan oğlu böyük Tanrıdır".

Əgər Tanrı ilə insan arasında eynilik varsa, onda bütün aləm və varlığın olduğu kimi insan eynidir. Bunun təstiqinə şairdə dəfələrlə rastlaşırıq. Odur ki, Nəsiminin dünyanı dərk etməsində insan nəinki Tanrıya qarşı çıxır, o eləcə də Tanrılaşdırılıb və ya da əksinə, Tanrı antropomorfikdir ki, bu da öz-özlüyündə istər ontoloji və istərsə də qnoseoloji aspektdə, əsasən Nəsiminin panteistliliyini inkar edir. Lakin Nəsiminin dünyanı dərk etməsinin əsas hal kimi hesab edə bildiyimiz məsələnin bu cür qoyulması Şairin hürufilik mövqelərindən təstiqlənilir ki, insanda və xüsusən, onun simasında Tanrı maddiləşib ki, onu dərk etmək yalnız bu yol ilə mümkündür. (Yalnız bu halda Nəsimi panteist baxışı ifadə edir). Bu isə idrakın və dərk etmə düşüncəsi mərkəzinə insanın çevrilməsi onun dəyərlərinin həddindən artıq artması və bu dəyərlərin müdafiə edilməsi demək idi. Nəsimi birbaşa deyir: "İnsana pərəstiş et-

məyən, bütün insan kimi doğulanlar ... İnsanın zahiri görünüşü ilə qayıdır, lakin həqiqətdə şeytandır”.

Nəsiminin dünyanı dərk etməsinin bəzi məsələləri qısaca olaraq belədir. Onun düşüncəsi sırf mistik müstəviyə əsaslanıb və ona (düşüncəyə) məhək daşı olaraq panteizm qoyula bilməz. Lakin öz zamanı üçün həddindən artıq mütərəqqi olaraq düşünən şəxsiyyətdir. Onun yaradıcılığında mövcud həqiqətin, hökmran ictimai quruluşun və rəsmi dinin ehkamının əmansızcasına tənqidinə tez-tez rast gəlirik. Lakin şairin dünyanı dərk etməsini imanenturluğu olaraq hər halda insansevərlik, insanı Tanrılaşdırmaq ideyası hesab olunmalıdır.

1985

Elizbar CAVELİDZE
akademik

Gürcü dilindən tərcümə edən: Mirzə Məmmədov

AĞRILI GÜNLƏRİN GÜRCÜ HEKAYƏLƏRİ

Nəriman Əliyev gürcü dilindən etdiyi tərcümələr toplusunu – «Bir pyes, on yeddi hekayə» kitabını (Tbilisi, 2015) mənə bağışlayanda onu da dedi ki, bugünkü gürcü ədəbiyyatında aydın seçilən bir fikir, ruh sərbəstliyi var...

Əlbəttə, bu, yeni bir şey deyil, ümumən gürcü xarakteri, bədii özünüifadəsi üçün kifayət qədər səciyyəvi cəhətdir. Və özünü həmişə göstərüb.

Ancaq Nəriman Əliyevin uğurlu tərcümələri imkan verir ki, postsovet məkanında, xüsusilə ilk illərdə, baş vermiş mü-rəkkəb ictimai-siyasi, mənəvi-ideoloji proseslər kontekstində gürcülərin nə düşündükləri, hansı hissləri keçirdikləri və gələcəyə necə baxdıqları barədə müfəssəl təsəvvür yaransın.

Əslində, kitabdakı pyes də, hər bir hekayə də geniş təhlilə layiqdir, ancaq bir neçə hekayə üzərində dayanacağam. O hekayələr üzərində ki, ideya-məzmunca mənə daha çox maraqlandırdı. Və Azərbaycan üçün də az səciyyəvi olmayan keçmiş günlərə qaytardı...

Böyük Nodar Dumbadzenin nəslindən olan yazıçı, dövlət xadimi Qela Dumbadze «O günləri yadıma salan üç əhvalat» hekayəsində Sovetlər Birliyi çökdükdən sonra Gürcüstanın yaşadığı ağır, sıxıntılı günlərin mənzərəsini canlandırır. Çətin maddi şəraitdə uşaqların təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olan müəllimlər ürəkdən çalışırlar ki, Gürcüstanın gənc nəsli vətənə layiqli övladlar kimi böyüsünlər. Ona görə də hər cür məhrumiyyətlərə sinə gərirlər... Həmin günlərdə bir xeyriyyəçi xanım Elizabet Qast alman məktəblilərinin öz əllərlə hazırladıqları oyuncaqları gürcü məktəblilərinə hədiyyə göndərir. Uşaqlar hədsiz dərəcədə sevinirlər... Məktəb direktoru artıq qalmış «boz dovşan»ı da məktəbli oğluna verir. Bir neçə ildən sonra Tbilisiyə qonaq gələn xeyriyyəçi xanım təntənə ilə qaşılır. Və məktəb direktoru artıq oynadılmaqdan tükləri tökülmüş «boz dovşan»ı o günlərdən xatirə olaraq Elizabet Qasta

qaytarıb minnətdarlığını bildirir... Sonralar isə eşidir ki, xeyriyyəçi xanım ona qaytarılmış «boz dovşan»ı «öz evinin qonaq otağının ən görkəmli yerində ən əziz ərməğan kimi saxlayır».

Hekayə çətin günlərin dostlarına minnətdarlığının nə qədər ali bir hiss olduğunu göstərməklə yanaşı, gürcü qürurunun romantikası barədə də təsəvvür yaradır.

Tbilisidən ABŞ-ə köçmüş Yaşa Livşits Gürcüstanın ağır vəziyyətdə olduğunu bildiyinə görə buradakı məhəllə dostlarının hərəsinə əlli dollar göndərir. Əslində, şərait tələb edir ki, hər kəs öz pulunu buna çox böyük ehtiyacı olan ailəsinə xərcləsin... Ancaq şəraitlə hesablaşmalı olsaydı, gürcü də gürcü olmazdı... Həmin pulları bir yerə yığıb haylı-küylü, şən bir məclis keçirən dostlar onun vidiokassetini uzaq Amerikaya göndərirlər.

Qela Dumbadze mənsub olduğu xalqın artıq tarixə çevrilmiş ağrıları (və hər cür çətinliyə həmişə qalib gəlmiş iradəsini), heç şübhəsiz, yüksək istedad (və səmimiyyətlə) qələmə alıb.

Revaz Mişveladzenin «Çətindir, çətin...» hekayəsi isə ağır zamanlara «nikbin» bir parodiyadır ki, burada «laxlayan kadr siyasətinə hücum başlanıb, demokratiya qanadlarını açanda» özünün gözləmədiyi halda «kollektivlə razılaşdırılıb» nazir seçilmiş bir insanın başına gələn qeyri-adi hadisələrdən danışılır... «Axşam ailəmi necə olsa da bu fikrə alışırdım ki, nazirəm, ancaq sözün düzü, heç özüm belə inana bilmirdim».

Heç bir təcrübəsi olmayan «nazir» naşılıqdan nəinki öz vəzifəsini yerinə yetirə bilir, işə gedib-gələcəyi üç maşının arasında qalır: xidməti «Volqa»nın, köhnə «Jiquli»sinin, bir də taksilərin... «Bax belə... O adamları ki, karyera pilləsinə yüksəlmək gözləyir, bilin, nazir olmaq, həqiqətən, asan iş deyil».

Bir dövrdə ki ümumən millətin başı öz əlində deyil, bir dövrdə ki millətin başını qatmaq üçün «demokratiya oyunu» oynanılır, o dövrün «seçilmiş» naziri də həmin oyunun zavallı «piyadalar»ından başqa bir şey deyil... Yazıçı naşılıqdan yaranan çətinliyi göstərir, yüksək dövlət vəzifəsində həmin çətinlikdən nələrin törəyəcəyini təsəvvür etməyi isə oxucuların öhdəsinə buraxır...

qınlıqdan nələrin törəyəcəyini təsəvvür etməyi isə oxucuların öhdəsinə buraxır...

Quram Meqrelişvilinin «Yazıçı» hekayəsi qeyri-adi tektoloji quruluşu, ictimai hərc- mərciyyənin insan şəxsiyyətinə nə dərəcədə alçaldıcı ironik münasibət göstərdiyinin konkret detal və təfərrüatlarla əksi baxımından maraqlı doğurur... İqtisadi çətinlik illərində özünə iş axtaran, qəzetə bu barədə elan verən gənc yazıçı insan ağına belə gəlməyən ən təhqiredici «vəzifələr» yerinə yetirməli olur... Məsələn burasındadır ki, özünü qamçılatmaqla pul qazanan yazıçının işindən ailə üzvləri narazı olub, onu «işə götürən»in qarşısında danışsalar da, nəticə etibarilə, dolanmaq, ev almaq, istirahətə getmək xatirinə vəziyyətlə barışırlar. Və hətta qonşu da yalvarır ki, onun işsiz oğluna belə bir iş tapsın.

Bu hekayə hərc-mərciyyə, insan ləyaqətinin alçaldılmasına elə bir sarkazmdır ki, hətta qəhrəmanlardan biri illər boyu arzulanan milli müstəqilliyə qarşı çıxıb «kommunistlərin dövründəki «qanun-qayda»nı həsrətlə xatırlamağa məcbur olur...

Doğrudur, müəllif öz yazıçı qəhrəmanının biveçliyini, əqidəsizliyini qeyd etməyi də unutmur, ancaq ona qarşı dayanan əxlaqi-ictimai ədalətsizlik o qədər rəzildir ki, qəhrəmanı qınamaq da olmur...

Murman Xuntsarianın «Doğum günü» hekayəsinin qəhrəmanı Quca bir payız günü düşüncələr, xəyallar içərisində yaşadığı şəhəri dolaşır... «Qəflətən onun qarşısına uşaqlı qadın çıxdı. Quca xoşbəxt ananın baxışlarını gördü və həmin an içində sevincək halda qışqırdı: Allah məhəbbət deməkdir!

Bütün varlığı təkrar edirdi: Allah məhəbbətdir! Ancaq haradansa qarğa kimi uçub gələn bədbinlik onun sevincinə kölgə saldı: Allah məhəbbətdirsə, bəs kimə və nə üçün nifrət lazım olmuşdur?»

Qucanı filosofluğa vadar edən dogma Gürcüstanın, ümumən dünyanın düşdüyü çıxılmaz vəziyyətdir. «...Gözləri

qaraldı, dünya başına fırlandı və qan rəngli dalğa göz qub-bəsində iyrənc bir sifət təsvir etdi.

«İblis!» - deyə qışqırır iyirminci əsr.

«İblis!» - təkrar edir keçmiş zaman.

«İblis!» - deyə guruldayır bəşəriyyətin gələcəyi».

Şəhərdə xoşa gələn bir şeylə qarşılaşmayan Quca axşam üstü özündən asılı olmayaraq anasının dəfn edildiyi qəbristanlığa gəlir. Və burada əvvəl körpəsini, sonra da özünü öldürmək istəyən bir qadınla - Abxaziya qaçqını ilə qarşılaşıb onu qərarından döndərməyə çalışır...

« - Bilirəm, bu gün hər yanda özbaşınalıqdır, ancaq anasən, çağının xətrinə bunlara dözməlisən.

Qadının üzünə təbəssüm gəldi:

- Çətinliyə dözərdim...

Təəccüblə:

- Bəs nə olub?

- Bu gün Gürcüstanda yaşamağa xəcalət çəkirəm, -deyə gecənin qaranlığında ananın səsi eşidildi.

...Bir anda qadın zorla uşağı onun qucağına basdı: «Yiyəlik elə, bəlkə də, həyatda özünü doğrultdu», - deyərək iti addımlarla gecənin qaranlığında yox oldu».

Müxtəlif ədəbi nəsilərdən olan gürcü yazıçılarının Nəriman Əliyevin tərcüməsində təqdim olunan əksər hekayələrində nə qədər dözümlə qarşılasa da sonsuz əzab, izzətsizlik, ictimaiyyətə qarşı mənfi təəsiri isə odur ki, bunlar xristian fəlsəfəsindən gələn mücərrəd əzab və izzətsizlik deyil, Gürcüstan insanının (və tarixinin) yaxın keçmişdəki yaşantılarıdır... O yaşantılar ki, gürcü ədəbiyyatı onlara laqeyd qalmayıb, əksinə, öz canına-qanına hopdurub, yaddaşına həkk edib ki, gələcək nəsillər üçün əbədi dərs olsun.

Nizami CƏFƏROV
akademik

İÇİNDƏKİLƏR:

GÜRCÜSTAN PREZİDENTİ GEORGI MARQVELAŞVİLİNİN AZƏRBAYCANA RƏSMİ SƏFƏRİ.....	5
AZƏRBAYCAN PREZİDENTİ İLHAM ƏLİYEVİN GÜRCÜSTANA RƏSMİ SƏFƏRİ	25
GEORGI MARQVELAŞVİLİ: GÜRCÜSTAN VƏ AZƏRBAYCAN TƏRƏFDAŞLIĞI BİR ÇOX DİGƏR DÖVLƏTLƏRİN GƏLƏCƏYİNİ MÜƏYYƏNLƏŞDİRİR	57
MÜNASİBƏTLƏRİN SƏVİYYƏSİ HƏR İKİ ÖLKƏNİ QANE EDİR	60
ERMƏNİSTAN İLƏ GÜRCÜSTAN ARASINDA «GÖRÜNMƏMİŞ» MÜHARİBƏNİN İZİ İLƏ	66
AZƏRBAYCAN VƏ GÜRCÜSTAN STRATEJİ TƏRƏFDAŞDIR.....	73
GƏLƏCƏYƏ HESABLANMIŞ SİYASƏT	78
TARİXİN DOSTLUQ SƏHİFƏLƏRİ	88
ERMƏNİ XƏYANƏTİ: ABXAZİYA	99
REGIONAL ƏMƏKDAŞLIQ NÜMUNƏSİ	104
STALİN LORENİ ERMƏNİLƏRƏ NECƏ VERDİ.....	110
AZƏRBAYCAN-GÜRCÜSTAN MÜNASİBƏTLƏRİ: SİNAQLARDAN ÇIXMIŞ ƏMƏKDAŞLIQ	115
QAFQAZIN TALEYİ QAFQAZLILARIN ÖZ ƏLİNDƏDİR.....	124
SÖZƏ SƏRHƏD YOXDUR!.....	130
GÜRCÜSTANDA ERMƏNİ VƏ GÜRCÜLƏRİN ETNİK PROSESLƏRİ	135
BORÇALININ BAYDAR KƏNDİ.....	140
BİR SİNƏDƏ İKİ ÜRƏK	143

AZƏRBAYCAN-GÜRCÜ ƏDƏBİ ƏLAQƏLƏRİ TARİXİ İNKİŞAF PROSESİNDƏ	158
AKADEMİK Z.M. BÜNYADOVUN «AZƏRBAYCAN ATABƏYLƏRİ DÖVLƏTİ»	173
TAMAR LAMPARADZE: “BAKIYLA TBİLİSİ ARASINDAKI ÜMUMİ CƏHƏT – MƏNƏM!”	185
FAZİL HƏSƏNOV: “GÜRCÜSTANDAKI İCTİMAİ-SİYASİ PROSESLƏRDƏ AZƏRBAYCANLILARIN İŞTİRAKİ YÜKSƏLMƏK ÜZRƏDİR”	190
TORPAQ VARSA, MİLLƏT DƏ, DƏYƏRLƏR DƏ YAŞAYACAQ	194
NƏSİMİ DÜNYAGÖRÜŞÜNÜN ANLAŞILMASINA DAİR	202
AĞRILI GÜNLƏRİN GÜRCÜ HEKAYƏLƏRİ	202

QEYD

Azərbaycan-Gürcüstan: dostluğun inkişaf yolu

**აზერბაიჯანი-საქართველო:
მეგობრობის განვითარების გზა**

**Bədii redaktorlar:
Əkbər Qoşalı
Nizami Məmmədzadə**

Dizayn: Zəhid Məmmədov
Korrektor: İ. Abdullayeva
Texniki redaktor: R. Abbasova

Yığılmağa verilmiş **02.06.2017.**
Çapa imzalanmış **22.06.2017.**
Şərti çap vərəqi **14**. Sifariş № **398**.
Kağız formatı **60x84 1/16**. tiraj **350**.

Kitab "Qaya Nəşriyyat"da
hazır diapozitivlərdən çap olunub
E-mail: nurlan1959@gmail.com
Tel: 497-16-32; 050-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.